Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

TRİLYE (ZEYTİNBAĞI) IOANNES THEOLOGOS (AYA YANİ) PELEKETE MANASTIRI KİLİSESİ

Serap YİNSEL

Yüksek Lisans Tezi

ANKARA, 2017

TRİLYE (ZEYTİNBAĞI) IOANNES THEOLOGOS (AYA YANİ) PELEKETE MANASTIRI KİLİSESİ

Serap YİNSEL

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2017

KABUL VE ONAY

Serap Yinsel tarafından hazırlanan " Trilye (Zeytinbağı) Ioannes Theologos (Aya Yani) Pelekete Manastırı Kilisesi" başlıklı bu çalışma, 18 Mayıs 2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. M. Sacit PEKAK (Başkan / Danışman)

Prof. Dr. Sema DOĞAN

Doç. Dr. Macit TEKİNALP

Doç. Dr. Zeliha DEMİREL GÖKALP

Yrd. Doç. Dr. Güner SAĞIR

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Sibel BOZBEYOĞLU

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

18.05.2017

Serap YİNSEL

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

o**Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.**
(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etseniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

●**Tezimin/Raporumun 18/05/2020 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.**
(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

o**Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.**

o **Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi**

18/05/2017

Serap Yinsel

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. M. Sacit PEKAK danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

(İmza)

Serap YİNSEL

ÖZET

YİNSEL, Serap. *Trilye (Zeytinbağı) Ioannes Theologos (Aya Yani) Pelekete Manastırı Kilisesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

Bithynia Bölgesi'nde, Opsikion Theması'nda yer alan Hagios Ioannes Theologos Pelekete Manastırı (Aya Yani) Kilisesi Bursa'nın (Prusa) Mudanya (Apameia) İlçesi'ne bağlı Tirilye'nin (Trigleia) yaklaşık 5 km. batısında, İmralı (Kalonymos) Adası'nın karşısında, özel mülk arazisi sınırları içerisinde bulunmaktadır.

Araştırmacılar tarafından 8. yüzyıla tarihlendirilen Pelekete Manastırı Kilisesi'nin mimarisi, malzeme ve teknik, mimari plastik eserleri ve manastırın çevresindeki yapı kalıntıları çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Yapının önemi İkonoklasmus Dönemi'nde oynamış olduğu büyük rol ile birlikte bölgedeki kapalı Yunan haçı planlı kiliselerin erken örneklerinden biri olarak sayılmasıdır. Kilise birçok onarım geçirerek günümüze ulaşmış ancak bugün haraptır.

Çalışmamızın temel amacı bir Bizans dönemi yapısının mimari açıdan tanıtılması, belgelenmesi ve benzer plan özelliği gösteren diğer yapılarla karşılaştırarak yapının Bizans mimarisi içindeki yeri ve önemini saptamaktır. Kilisede saptanabilen sorunlar ortaya koyularak yapıdaki mimari öğeler yardımıyla bu sorunlara çözüm önerileri getirilmiştir. Yapıyla ilgili günümüze dek ayrıntılı bir çalışma yapılmamış ve yeterince araştırılmamıştır. Kilisenin daha önceden rölöve ve restitüsyon çalışmaları yapılmadığından yapının plan, kesitleri, cephe, mimari plastik eserler ve keşiş mağarasının kesit ve çizimleri yapılmış, günümüzdeki durumu fotoğraflarla belgelenerek kilisenin yapı malzemesinin laboratuar analizleri yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Pelekete Manastırı Kilisesi, Hagios Ioannes Theologos, Aya Yani, Bursa, Mudanya, Tirilye, İkonoklasmus, Kapalı Yunan Haçı Planı, Bizans.

ABSTRACT

YİNSEL, Serap. *Trilye (Zeytinbağı) Ioannes Theologos (Aya Yani) Pelekete Monastery Church*, Master's Thesis, Ankara, 2017.

The Church of Hagios Ioannes Theologos Pelekete Monastery (Aya Yani) in the Opsikion Thema in the Bithynia Region, is located approximately 5 km. west from Tirilye (Trigleia), connected to the district Mudanya (Apameia) of the province Bursa (Prousa), opposite from the Imralı (Kalonymos) Island and lies within private property land boundaries. The architecture, materials and techniques, architectural plastic works and building remains around the Pelekete Monastery Church, which has been dated by researched to the 8th century, constitutes the subject of our work. Together with the big role, the monastery played during the Iconoclasm period, it is also one of the earliest examples of the closed Greek cross church in the region. The church has reached the present time through many repairs and lies in ruins today.

The main purpose of our study is to introduce and document the structure of the Byzantine period in an architectural way, compare it to other similar structures and determine the importance of the structure within the Byzantine architecture. Problems that can be detected in the church are revealed and solutions for these problems are proposed with the help of architectural items in the building. No detailed study on the structure has been carried out until today and it hasn't been sufficiently investigated. Since construction and restitution studies have not been carried out previously, sections and drawings of the plans, sections, facades, architectural plastic works and the monk's cave have been. The present situation was documented with photographs and the building materials of the church have been analyzed in laboratories.

Key Words

The Church of Pelekete Monastery, Hagios Ioannes Theologos, Aya Yani, Bursa, Mudanya, Tirilye, Iconoclasm, Cross in Square Plan Type, Byzans.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY ……..…i
BİLDİRİM ……..ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI……iii
ETİK BEYANI……iv
ÖZET ……...v
ABSTRACT ……...vi
İÇİNDEKİLER……..vii
RESİMLER DİZİNİ……..xi
HARİTALAR DİZİNİ……..xviii
ÇİZİMLER DİZİNİ…….....xix
TABLOLAR DİZİNİ…….xxiii
GRAFİKLER DİZİNİ……...xxiv
ÖNSÖZ ……....xxv
1.BÖLÜM:GİRİŞ ……...……1
2. BÖLÜM:BİTHYNİA BÖLGESİ COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ……6
3. BÖLÜM:BİTHYNİA BÖLGESİ'NİN DİNİ ORGANİZASYONU……11
4. BÖLÜM:MUDANYA (APAMEİA) KONUMU VE KISA TARİHÇESİ ..……12
5. BÖLÜM:YERLEŞİM: TİRİLYE (TRİGLEİA) ……14
5.1. ADI ……14
5.2. COĞRAFİ ÖZELLİKLER…… 15
5.3. TARİHÇE ……...19
5.3.1.Bizans Dönemi Öncesi ……20
5.3.2.Bizans Dönemi ……21
5.3.3.Bizans Dönemi Sonrası ……23
6. BÖLÜM:HAGİOS IOANNES THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI (AYA YANİ) KİLİSESİ…….. 25
6.1.ADI ……..25
6.2.YERİ ……27
6.3.DURUMU ……30
6.4. SEYAHATNAMELER VE BİLİMSEL YAYINLAR…….. 31

6.4.1. Seyahatnameler ……...31
6.4.2. Yayınlar ……...33
6.5.TARİHÇE……... 45
6.5.1. Tartışma ……...54
6.6.MİMARİ TANITIM ……55
6.6.1. Plan ……..55
6.6.1. 1. A Mekanı…….57
6.6.1.1.1. Naos……...57
6.6.1.1.2. Bema…… 60
6.6.1.1.3. Apsisler…… 61
6.6.1.2. C Mekanı…… 62
6.6.1.3. F Mekanı…….. 62
6.6.1.4. Ahır……...62
6.6.1.5.E Mekanı…….. 63
6.6.1.6.Keşiş Hücresi…… 63
6.6.2. İç Tanıtım…….70
6.6.2.1.A Mekanı……...70
6.6.2.1.1.Naos……70
6.6.2.1.2.Bema…….. 79
6.6.2.1.3.Synthronon…… 80
6.6.2.1.4.Apsisler…….. 81
6.6.3. Dış Tanıtım……...82
6.6.3.1. Doğu Cephe…… 82
6.6.3.2. Güney Cephe……... 85
6.6.3.3. Batı Cephe……87
6.6.3.4. Kuzey Cephe……... 89
6. 7. MALZEME VE TEKNİK……..91
6.7.1. Malzeme……...91
6.7.1.1.Tuğla……..91
6.7.1.2. Taş……92
6.7.1.3. Harç……..92
6.7.1.4. Mermer…….93

6.7.1.5. Ahşap……... 93
6.7.2. Teknik……..94
6.7.2.1. Almaşık Teknik……... 94
6.7.2.2. Tuğla……96
6.8. MİMARİ BEZEME…….97
6.8.1. Tuğla Süsleme……..97
6.8.2. Ahşap Boyama…….98
6.9. MİMARİ PLASTİK ESERLER KATALOĞU…….98
6.9.1. GÜNÜMÜZE GELEN MİMARİ PLASTİK PARÇALAR……...100
6.9.2.YAYINLARDA ADI GEÇEN MİMARİ PLASTİK ESERLER……121
7. BÖLÜM : BİZANS KAPALI YUNAN HAÇI PLANI ……128
7.1. TANIMI……...…..128
7.2. KÖKENİ……129
7.3. ÇEŞİTLEMELERİ…….130
7.4. İLK ÖRNEKLERİ VE DAĞILIMI……...132
7.5. TİRİLYE'DE BULUNAN KAPALI YUNAN HAÇI PLANLI KİLİSELER..134
8. BÖLÜM:KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME……...136
8.1. PLAN…….136
8.2. ÖRTÜ SİSTEMİ……156
8.3. CEPHELER……...158
8.4. MALZEME VE TEKNİK…….165
8.5. MİMARİ PLASTİK……...172
9. BÖLÜM:YAPI İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME……..193
9.1. BUGÜNKÜ YAPI ÖNCESİ DÖNEM……..193
9.2. YAPI DÖNEMLERİ……..195
9.2.1. Birinci Dönem……195
9.2.2. İkinci Dönem……..196
9.2.3. Son Dönem…….197
10. BÖLÜM:RESTİTÜSYON ÖNERİLERİ……199
10.1. PLAN……...199
10.1.1. A Mekanı…….199
10.1.2. B Mekanı…….209

10.1.3. Cepheler……...213
10.1.3.2. Güney Cephe……216
10.1.3.3. Batı Cephe……218
10.1.3.4. Kuzey Cephe……220
11. BÖLÜM:PELEKETE MANASTIRI KİLİSESİ TARİHLENDİRİLMESİ...222
12. BÖLÜM:SONUÇ……...224
KAYNAKÇA……230
EK 1. THEODOROS STUDİTES İLE MAKARİOS VE SERGİOS'UN MEKTUPLARI……251
EK 2. BİTHYNİA BÖLGESİ'NİN İKONOFİL MANASTIRLARI VE AZİZLERİ……...269
EK 3. MALZEME ANALİZLERİ ……284
EK-4 KRONOLOJİ…… 298
EK-5 SÖZLÜK…….. 299
EK-6 TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU …….. …304
EK-7 TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU……....305

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1. Tirilye'nin Batıdan Görünümü (Yinsel, 2015)……15
Resim 2. İskeleye İnen Cadde, Eski Evler (Yinsel, 2016)……..17
Resim 3. 19. Yüzyılda İnşa Edilen Taş Mektep(Yinsel, 2016)……...17
Resim 4. Tirilye Fatih Cami, Güney Cephe (Yinsel, 2016)……....18
Resim 5. Tirilye Kemerli Kilise, Doğuya(Bakış (Yinsel, 2016)……18
Resim 6. Tirilye Medikion Manastırı (Yinsel, 2015)……....18
Resim 7. Tirilye Aya Sotiri Kilisesi (Yinsel, 2015)……..…18
Resim 8. Pelekete Manastırı Kilisesi Genel Görünümü(Yinsel, 2016)……...25
Resim 9. Kiliseye Giden Yol (Yinsel, 2015)……...26
Resim 10. Pelekete Manastırı Kilisesi, Güneydoğudan Görünüm (Yinsel, 2015)…….26
Resim 11. Pelekete Manastırı Kilisesi ve Çevresi (Yinsel, 2015)……...27
Resim 12. Pelekete Manastırı Kilisesi, Güneyden Görünüm (Yinsel, 2016)……..30
Resim 13. Pelekete Manastırı Kilisesi, Naos, Batıdan Bakış (Yinsel, 2015)……..58
Resim 14. Köşe Odaları Genel Görünüm, Batıdan Bakış (Yinsel, 2016)……...60
Resim 15. Prothesis Genel Görünüm, Güneybatıdan Bakış (Yinsel, 2016)……60
Resim 16. Diakonikon, Batıdan Bakış (Yinsel, 2016)……....60
Resim 17. Ana Apsis ve Bema Beşik Tonozu (Yinsel, 2016)……61
Resim 18. Papaz Odası (?)(Yinsel, 2015)……62
Resim 19. Kuzeydeki Mekanın Duvar Kalıntıları (Yinsel, 2015)……...62
Resim 20. Ahır (Yinsel, 2015)……63
Resim 21. Kilisenin Batısındaki Mekan (Yinsel, 2015)……..63
Resim 22. Keşiş Hücresi, İçten Görünüm (Yinsel, 2016)……...64
Resim 23. Kuzey Haç Kolu, Kuzey Duvarı (Yinsel, 2015)…….. 70
Resim 24. Kuzey Duvar, Pencereler (Yinsel, 2015)……....71
Resim 25. Kuzeybatı Köşedeki Kemer (Yinsel, 2016)……...…71
Resim 26. Naos Güney Duvar, Güneydoğu Köşe Odası (Yinsel, 2016)……72
Resim 27. Güney Haç Kolu, Güney Duvarı (Yinsel, 2015)……72
Resim 28. Pelekete Manastırı Kilisesi, Doğuya Bakış (Yinsel, 2016)……....73
Resim 29. Doğu Haç Kolu ve Beşik Tonozu (Yinsel, 2016)……..73
Resim 30. Naos Batı Haç Kolu, Kuzeydoğudan Bakış (Yinsel, 2015)……...74

Resim 31. Kuzeydoğu Köşe Odası, Güneybatıdan Bakış (Yinsel, 2015)……...75
Resim 32. Kuzeydoğu Köşe Odası Örtüsü (Yinsel, 2015)……..76
Resim 33. Güneydoğu Köşe Odası, (Yinsel, 2015)……....76
Resim 34. Prothesis (Yinsel, 2016)……77
Resim 35. Prothesis Apsisi (Yinsel, 2016)……..77
Resim 36. Prothesis Kubbesi (Yinsel, 2016)…….. 77
Resim 37. Diakonikon (Yinsel, 2015)……78
Resim 38. Diakonikon Apsisi (Yinsel, 2016)……78
Resim 39. Diakonikon Kubbesi(Yinsel, 2016)……78
Resim 40. Apsis Yarı Kubbe ve Bema Beşik Tonozu (Yinsel, 2016)……79
Resim 41. Bema ve Doğu Haç Kolu Beşik Tonozu (Yinsel, 2016)……79
Resim 42. Synthronon (Yinsel, 2015)……80
Resim 43. Synthronon Basamakları (Yinsel, 2016)……...80
Resim 44. Pelekete Kilisesi Apsisi ve Yarım Kubbesi (Yinsel, 2015)……....81
Resim 45. Doğu Cepheden Görünüm (Yinsel, 2016)……..82
Resim 46. Ana Apsis, Güneyden (Yinsel, 2016)……82
Resim 47. Ana Apsis, Güneyden Bakış (Yinsel, 2016)……...83
Resim 48. Doğu Cephe, Ana ve Kuzey Yan Apsis (Yinsel, 2016)……83
Resim 49. Güney Cephe (Yinsel, 2015)…… 85
Resim 50. Güneydoğu Cephe (Mango ve Ševčenko, 1973)……85
Resim 51. Pelekete Manastırı Kilisesi, Batı Cephe (Yinsel, 2015)……87
Resim 52. Kuzey Cephe, Kör Kemer ve Pencereler (Yinsel, 2016)……...89
Resim 53. Kuzeydoğu Köşe Odası Örtüsü (Yinsel, 2015)……91
Resim 54. Apsis Yarı Kubbe Örtüsü (Yinsel, 2015)……...91
Resim 55. Batı Cephe, Malzeme (Yinsel, 2016)……92
Resim 56. Alt Silme, Mermer Malzeme (Yinsel, 2015)…… 93
Resim 57. Güney Cephe, Mermer Lento ve Söve (Yinsel, 2015)……...93
Resim 58. Batı Duvar, Ahşap Hatıllar (Yinsel, 2015)……93
Resim 59. Güney Duvar, Ahşap Hatıllar (Yinsel, 2015)……93
Resim 60. Kuzeydoğu Duvar, Almaşık Teknik (Yinsel, 2015)……...94
Resim 61. Kuzeybatı Köşedeki Kemer, Almaşık Teknik (Yinsel, 2015)……95
Resim 62. Güney Cephe, Taş ve Tuğla Malzeme(Yinsel, 2015)……....95

Resim 63. Prothesis Kapı Kemeri, Çift Sıra Tuğla Teknik (Yinsel, 2016)…….....96
Resim 64. Apsis Pencere Kemerleri, Çift Sıra Tuğla Teknik(Yinsel, 2015)…….…..96
Resim 65. Kuzey Cephe, Kör Kemer, Tuğla Süsleme(Yinsel, 2015)…….97
Resim 66. Diakonikon Kapı Kemeri Çift Sıra Tuğla Süsleme (Yinsel, 2016)……...97
Resim 67. Batı Cephe, Tuğla Süsleme, Haç Motifi (Yinsel, 2016)……...98
Resim 68. Apsis Duvarındaki Boya İzleri (Yinsel, 2015)……...98
Resim 69. Silme parçası (Yinsel, 2015)……101
Resim 70. Silme (Yinsel, 2015)……101
Resim 71. Silme (?)(Fenerci, 2016)……...102
Resim 72. Lahit (Fenerci, 2016)……103
Resim 73. Paye başlığı / İmpost (?)(Fenerci, 2016)……..104
Resim 74. Silme (Yinsel, 2016)……105
Resim 75. Silme (Yinsel, 2016)……106
Resim 76. Lento (Yinsel, 2016)……107
Resim 77. Lento veya söve parçası (?)(Yinsel, 2016)……...108
Resim 78. Lento veya Söve (?)(Yinsel, 2016)……...109
Resim 79. Silme (Fenerci, 2016)……...110
Resim 80. Silme, detay (Fenerci, 2016)……110
Resim 81. Söve(Yinsel, 2016)……...111
Resim 82. Eşik Taşı(Yinsel, 2016)……112
Resim 83. Korkuluk Levhası? (Yinsel, 2016)……...113
Resim 84. Vaftiz Teknesi? (Yinsel, 2016)……114
Resim 85. Mimari Plastik (?)(Yinsel, 2016). ……115
Resim 86. Mimari Plastik (?)(Yinsel, 2016)……..116
Resim 87. Mimari Plastik (?) (Yinsel, 2016)……117
Resim 88. Silme (?)(Yinsel, 2016)……....118
Resim 89. Silme (?)(Yinsel, 2016)……....119
Resim 90. Silme veya Arşitrav?(Yinsel, 2016)……120
Resim 91. Basit Profilli Alt Silme (Yinsel, 2016)……121
Resim 92. Kuzey Cephe, Mermer Yastık (Yinsel, 2016)……..121
Resim 93. Güneydoğu Sütun ve Başlığı, (Mango ve Ševčenko, 1973, Fig.47)……122
Resim 94. Kuzeydoğu sütun ve başlığı (Buhcwald, 1984)……....123

Resim 95. Silme (Mango ve Ševčenko, 1973, Fig.52)……..123
Resim 96. İmpost sütun başlığı (Mango ve Ševčenko, 1973, Fig.53)……..124
Resim 97. İmpost sütun başlığı (Mango ve Ševčenko, 1973)……..124
Resim 98. Lahit parçası (Mango ve Ševčenko, 1973, Fig.55)……..125
Resim 99. Lahit parçası. (Mango ve Ševčenko, 1973, Fig.56)……..125
Resim 100. Sütun Kaidesi (Ötüken, 1996, Taf.26)……...126
Resim 101. Paye Başlığı (Pekak, 1995)……126
Resim 102. İon-impost SütunBaşlığı (Pekak, 1995)…….127
Resim 103. Korkuluk Levhası (Pekak, 1995)……127
Resim 104. Fatih Camii, Güney Duvar, Üçlü Kemer Açıklığı (Yinsel, 2016)…….141
Resim 105. Sige Başmelekler Kilisesi, Kuzey Duvar Üçlü Açıklığı (Yinsel, 2015)…141
Resim 106. Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi, Apsis (Ousterhout, 1999: 223)…….142
Resim 107. Kariye Manastırı Kilisesi, Apsis (Mango, 2006: 202)……...142
Resim 108. Tirilye Fatih Cami, Doğudan Nartekse Bakış,Destek Sistemi (Yinsel, 2016)……..143
Resim 109. Tirilye Kemerli Kilise, Doğuya Bakış,Destek Sistemi (Yinsel, 2016)…..143
Resim 110. Pelekete Manastırı Kilisesi, Bema ve Pastoforium Hücreleri,(Yinsel, 2016)……..144
Resim 111. Pelekete Manastırı Kilisesi, Pastoforium Hücreleri(Yinsel, 2016)……...145
Resim 112. Fatih Cami, Doğu Cephe, (Yinsel, 2016)……...146
Resim 113. Aziz Aberkios Manastırı, Doğu Cephe (Fenerci, 2013)…….146
Resim 114. Tirilye Kemerli Kilise, Doğu Cephe,(Yinsel, 2016)……..146
Resim 115. Pelekete Manastırı Kilisesi, Doğu Cephe, Apsisler (Yinsel, 2016)……...147
Resim 116. Kurşunlu Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi, Doğu Cephe(Fenerci, 2013).147
Resim 117. Vefa Kilise Cami, Köşe Odaları Örtüsü(Yinsel, 2015)……..157
Resim 118. Bodrum Cami, Güney Duvar, Pencereler(Yinsel, 2015)……158
Resim 119. Kalenderhane Cami, Kuzey Duvar Pencereler (Yinsel, 2015)……158
Resim 120. Vefa Kilise Cami, Güney Duvar, Pencereler (Yinsel, 2015)…….158
Resim 121. Pelekete Manastırı Kilisesi, Batı Cephe, Kemer İzi(Yinsel, 2016)……159
Resim 122. Pelekete Manastırı Kilisesi Barı Cephe, Yuvarlak Kemer (Yinsel, 2016)……..160
Resim 123. Pelekete Manastırı Kilisesi Doğu Cephe, Kemerler (Yinsel, 2016)……...160

Resim 124. Bodrum Cami , Kuzey Cephe Kemerler (Yinsel, 2015)……160
Resim 125. Kalenderhane Cami, Güney Cephe, Kemerler (Yinsel, 2015)……...160
Resim 126. Pelekete Manastırı Kilisesi, Batı Cephe, Giriş Kapısı(Yinsel, 2016)……161
Resim 127. Pelekete Manastırı Kilisesi, Batı Cephe, Yuvarlak Kemerli Pencere (Yinsel, 2016)……..161
Resim 128. Pelekete Manastırı Kilisesi, Mermer Silme(Yinsel, 2016)…….162
Resim 129. Aziz Aberkios Manastırı, Kilisesi, Mermer Silme (Fenerci, 2016)……...162
Resim 130. Sige Başmelekler Kilisesi, Mermer Silme (Yinsel, 2015)…….162
Resim 131. Pelekete Manastırı Kilisesi, Kuzey Cephe,Kör Kemer (Yinsel, 2016)…..163
Resim 132. Pelekete Manastırı Kilisesi, Doğu Cephe (Yinsel, 2016)……...164
Resim 133. Kemerli Kilise, Batı Cephe, (Yinsel, 2016)……...164
Resim 134. Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi, Kuzey Cephe, (Fenerci, 2013)…….164
Resim 135. Pelekete Manastırı Kilisesi, Kuzeybatıdaki Kemer,Tuğla Malzeme (Yinsel,2016)…….166
Resim 136. İznik Koimesis Kilisesi, Tuğla Malzeme(Yinsel, 2015)……167
Resim 137. Pelekete Manastırı Kilisesi, Kuzeydoğu Duvar,Almaşık Teknik (Yinsel, 2015)……..167
Resim 138. Kemerli Kilise, Güney Cephe, Kör Kemer,Almaşık Teknik (Yinsel, 2016)……..168
Resim 139. Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi, Batı Cephe,Almaşık Teknik (Fenerci, 2013)……..169
Resim 140. Pelekete Manastırı Kilisesi, Apsis Üçlü Pencere Kemerleri (Yinsel, 2016)……..169
Resim 141. Studios Manastırı Kilisesi,Naosa Giriş Kapısı, Çift Sıra Tuğla (Pekak arşivi)…….170
Resim 142. Küçük Ayasofya Cami, Doğu Cephe(Yinsel, 2015)……..170
Resim 143. Pelekete Manastırı Kilisesi, Kuzey Cephe, Mermer Yastık (Yinsel, 2016)……..171
Resim 144. Kemerli Kilise, Güney Cephe, Kör Kemer,Mermer Yastık (Yinsel, 2016)……..171
Resim 145. Aya İrini Kilisesi, İon-impost Sütun Başlığı(Tezcan, 1989)……..173

Resim 146. Pelekete Manastırı Kilisesi, Güneydoğu Sütun, Haç Motifi, (Mango ve Ševčenko, 1973)……174
Resim 147. Kemerli Kilise, Kuzeydoğu Sütun, Haç Motifi (Yinsel, 2016)……..174
Resim 148. Pelekete Manastırı Kilisesi, Lahit (Fenerci, 2016)…….176
Resim 149. Kurşunlu Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi, Lahit (Pekak arşivi)……..177
Resim 150. İtalya Santa Agata Kilisesi, Bezemeli Levhalar(Deichman, 1969)……177
Resim 151. Pore Eufrasius Katedrali, Lahit (Terry, 1998: 24, Lev.59)……178
Resim 152. Topkapı Sarayı Avlusu, Lahit (Tezcan, 1989)……...178
Resim 153. Yenice Köyü, Korkuluk Levhası(Mango ve Ševčenko, 1973)……..179
Resim 154. Vefa Kilise Cami, Levha (Yinsel, 2015)……179
Resim 155. Pelekete Manastırı Kilisesi, İon-impost Sütun Başlığı (Pekak, 1995)…...180
Resim 156. Kemerli Kilise, İon-impost Sütun başlığı (Aksöyek, 2009)……...180
Resim 157. Pelekete Manastırı Kilisesi, Korkuluk Levhası (Pekak, 1995)……..181
Resim 158. Yenice Köyü, Korkuluk Levhası (Mango ve Ševčenko, 1973)…….181
Resim 159. Pelekete Manastırı Kilisesi, Bezemeli Üst Silme (Fenerci, 2016)……182
Resim 160. İstanbul Hagia Sophia, Bezemeli Alınlık (Mathews, 1971, Fig.2)……...182
Resim 161. Pelekete Manastırı Kilisesi, Korint Sütun Başlığı (Pekak, 2009: 183)…. 183
Resim 162. Studios Manastırı, Korint Sütun Başlığı (Pekak arşivi)…….183
Resim 163. Pelekete Manastırı Kilisesi, Korkuluk Levhası (Yinsel, 2015)…….185
Resim 164. Kocaeli Müzesi, Korkuluk Levhası (Hakan, 2009: 64)…….185
Resim 165. Pelekete Manastırı Kilisesi,Vaftiz Teknesi? (Yinsel, 2016)……..185
Resim 166. Kocaeli Müzesi, Vaftiz Teknesi (Hakan, 2009: 78)……...186
Resim 167. Hisarkavak Köyü, Vaftiz Teknesi (Keskin, 2010: 171)…….187
Resim 168. Pelekete Manastırı Kilisesi, Eşik Taşı (Yinsel, 2016)……187
Resim 169. Zazadin Han, Eşik Taşı (Temple, 2013)…….188
Resim 170. Pelekete Manastırı Kilisesi, Basit Tip / Yarım İşlenmiş Sütun Kaidesi (Ötüken, 1996, Taf.26)……..188
Resim 171. Tirilye Fatih Cami, Attika Sütun Kaidesi (Yinsel, 2016)……...189
Resim 172. Pelekete Manastırı Kilisesi, Destek Sistemi (Buchwald, 1965)…….204
Resim 173. Pelekete Manastırı Kilisesi, Naos Kuzey Haç Kolu (Mango ve Ševčenko, 1973, Fig.49)……..206
Resim 174. Pelekete Manastırı Kilisesi, Harç Örneklerin Ölçüleri ……..288

Resim 175. Pelekete Manastırı Kilisesi, Harç ve Sıva Örneklerin Agregaları (Akyol, 2016)……..293
Resim 176. Örneklerin Petrografisi ……..296

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1. Bithynia'nın Konumu (Pekak arşivi)……..……7
Harita 2. Opsikion Theması (Ostrogorsky, 1981: 97)…….8
Harita 3. Tirilye'nin Konumu ve Çevresi (Janin, 1975: 130)……16
Harita 4. Pelekete Manastırı Kilisesi Konumu (Auzepy, 2005)…….28
Harita 5. Eşkel Limanı Konumu (Mango ve Ševčenko, 1973)…….....29

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim 1. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon 3. Dönem, Vaziyet Planı (Fenerci, 2016)……....56
Çizim 2. Tirilye Pelekete Manastırı (Aya Yani) Kilisesi, Rölöve Planı (Fenerci, 2016)……....57
Çizim 3. Pelekete Manastırı Kilisesi, Keşiş Hücresi, Kuzey Cephe ve A-A Kesiti (Fenerci, 2016)……65
Çizim 4. Pelekete Manastırı Kilisesi, Keşiş Hücresi, B-B Kesiti ve C-C Kesiti (Fenerci, 2016)……....66
Çizim 5. Pelekete Manastırı Kilisesi, Doğu-Batı Kesiti (A-A Rölövesi)(Fenerci, 2016)……67
Çizim 6. Pelekete Manastırı Kilisesi, Kuzey-Güney Kesiti (B-B Rölövesi) (Fenerci, 2016)……....68
Çizim 7. Pelekete Manastırı Kilisesi, Kuzey-Güney Kesiti (C-C Rölövesi) (Fenerci, 2016)……....69
Çizim 8. Pelekete Manastırı Kilisesi, Doğu Cephe Rölövesi (Fenerci, 2016)……84
Çizim 9. Pelekete Manastırı Kilisesi, Güney Cephe Rölövesi (Fenerci, 2016)……...86
Çizim 10. Pelekete Manastırı Kilisesi, Batı Cephe Rölövesi (Fenerci, 2016)……88
Çizim 11. Pelekete Manastırı Kilisesi, Kuzey Cephe Rölövesi (Fenerci, 2016)……....90
Çizim 12. Pelekete Manastırı Kilisesi, Mimari Plastik Eserlerin Yerleri (Fenerci, 2016)……..100
Çizim 13. Silme parçası (Fenerci, Mayıs 2016)……101
Çizim 14. Silme (Fenerci, 2016)……...102
Çizim 15. Silme (?) (Fenerci, Mayıs 2016)…….. 103
Çizim 16. Silme, 1-1 Kesiti (?)(Fenerci, Mayıs 2016)……..103
Çizim 17. Lahit (Fenerci, 2016)……....104
Çizim 18. Paye başlığı (?)(Fenerci, Mayıs 2016)……..105
Çizim 19. Paye başlığı, Yan Görünüş (?)(Fenerci, Mayıs 2016)……..105
Çizim 20. Silme (Fenerci, 2016)……...106
Çizim 21. Silme (Fenerci, 2016)……...107
Çizim 22. Lento (Fenerci, Mayıs 2016)……..108

Çizim 23. Lento, 1-1 Kesiti (Fenerci, Mayıs, 2016)……..108
Çizim 24. Lento veya söve parçası (?)(Fenerci, 2016)…….109
Çizim 25. Lento veya söve? (Fenerci, 2016)…….110
Çizim 26. Lento veya söve? 1-1 Kesiti (Fenerci, Mayıs 2016)…….110
Çizim 27. Silme (Fenerci, 2016)……...111
Çizim 28. Silme, 1-1 Kesiti (Fenerci, 2016)……..111
Çizim 29. Söve (Fenerci, Mayıs 2016)……..112
Çizim 30. Söve, 1-1 Kesiti (Fenerci, Mayıs 2016)……....112
Çizim 31. Eşik Taşı (Fenerci, Mayıs 2016)……..113
Çizim 32. Eşik Taşı 1-1 Kesiti (Fenerci, Mayıs 2016)……..113
Çizim 33. Korkuluk Levhası?, (Fenerci, Mayıs 2016)……. 114
Çizim 34. Korkuluk Levhası?, 1-1 Kesiti (Fenerci, Mayıs 2016)…….114
Çizim 35. Vaftiz Teknesi? (Fenerci, Mayıs 2016)……....114
Çizim 36. Mimari Plastik (?)(Fenerci, Mayıs 2016)…….115
Çizim 37. Mimari Plastik (?)(Fenerci, 2016)……....116
Çizim 38. Mimari Plastik, (Fenerci, Mayıs 2016)…….....117
Çizim 39. Mimari Plastik 1-1 Kesiti (Fenerci, Mayıs 2016)…….117
Çizim 40. Silme (?), (Fenerci, Mayıs 2016)……..118
Çizim 41. Silme (?) (Fenerci, 2016)……..119
Çizim 42. Silme veya Arşitrav (Fenerci, 2016)…….120
Çizim 43. Sütun Kaidesi (Ötüken, 1996: 158, Abb.36)……....126
Çizim 44. Konstantin Lips Manastırı Kuzey Kilise (Mango, 2006: 162)…….137
Çizim 45. Myrelaion Manastırı Kilisesi (Mango, 2006: 166)……...137
Çizim 46. Pantokrator Manastırı, Kuzey Kilise (Mango, 2006: 197)……...137
Çizim 47. Pammakaristos Manastırı Güney Pareklesionu (Ousterhout, 1999: 110)….137
Çizim 48. Atik Mustafa Paşa Cami (Ousterhout, 1999: 35)……..138
Çizim 49. Tirilye Fatih Cami, Alt Kot Rölöve (Pekak, 2009: 57)……139
Çizim 50. Tirilye Kemerli (Panagia Pantobasilissa) Kilise (Pekak, 2009: 169)……...139
Çizim 51. Gölyazı Hagios Konstantinos Manastırı Kilisesi(Mango, 1979: 331)……..148
Çizim 52. Çet Dağ Kilise (Bell, 1909: 272)……..149
Çizim 53. Fisandon Kilise (Eyice, 1971: 341)……..149
Çizim 54. Ala Kilise (Eyice, 1971: 341)……...149

Çizim 55. Trabzon Hagia Sophia Kilisesi(Mango, 2006: 245)…….151
Çizim 56. Kurşunlu Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi(Yinsel ve Pekak, 2016: 91)….152
Çizim 57. Pelekete Manastırı Kilisesi (Covel, 1676: 266v)……..196
Çizim 58. Pelekete Manastırı Kilisesi (Mango ve Ševčenko, 1973)…….198
Çizim 59. Pelekete Manastırı Kilisesi (Pekak, 1995)……...198
Çizim 60. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon Önerisi 1. Dönem (Fenerci, 2016)……..200
Çizim 61. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon Önerisi, 2. Dönem (Fenerci, 2016)……..201
Çizim 62. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon Önerisi 2. Dönem, Vaziyet Planı (Fenerci, 2016)……...202
Çizim 63. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon Önerisi 3. Dönem, Vaziyet Planı (Fenerci, 2016)……...203
Çizim 64. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon Önerisi I, A-A Kesiti (Fenerci, 2016)……..206
Çizim 65. Pelekete Manastırı Kilisesi, A- A Kesiti, Restitüsyon Önerisi III (Fenerci, 2016)……..207
Çizim 66. Pelekete Manastırı Kilisesi, B-B Kesiti, Restitüsyon Önerisi I (Fenerci, 2016)……..208
Çizim 67. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon Önerisi III, B-B Kesiti (Fenerci, 2016)……..208
Çizim 68. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon I. Dönem, Narteks I. Seçenek (Fenerci, 2016)……...210
Çizim 69. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon I. Dönem-I. Seçenek, A-A Kesiti (Fenerci, 2016)……...211
Çizim 70. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon I. Dönem-II. Seçenek (Fenerci, 2016)……..212
Çizim 71. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon I. Dönem, II. Seçenek, A-A Kesiti (Fenerci, 2016)……...212
Çizim 72. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon I. Dönem, II. Seçenek, B-B Kesiti (Fenerci, 2016)……...213

Çizim 73. Pelekete Manastırı Kilisesi, Doğu Cephe, Restitüsyon Önerisi I(Fenerci, 2016)……..214
Çizim 74. Pelekete Manastırı Kilisesi, Doğu Cephe, Restitüsyon Önerisi II (Fenerci, 2016)……..215
Çizim 75. Pelekete Manastırı Kilisesi, Doğu Cephe, Restitüsyon Önerisi III (Fenerci, 2016)……..216
Çizim 76. Pelekete Manastırı Kilisesi, Güney Cephe, Restitüsyon Önerisi I (Fenerci, 2016)……..…217
Çizim 77. Pelekete Manastırı Kilisesi, Güney Cephe, Restitüsyon Önerisi III (Fenerci, 2016)……..218
Çizim 78. Pelekete Manastırı Kilisesi, Batı Cephe, Restitüsyon Önerisi I (Fenerci, 2016)……..219
Çizim 79. Pelekete Manastırı Kilisesi, Batı Cephe, Restitüsyon Önerisi III (Fenerci, 2016)……..220
Çizim 80. Pelekete Manastırı Kilisesi, Kuzey Cephesi, Restitüsyon Önerisi, I (Fenerci, 2016)……..221
Çizim 81. Pelekete Manastırı Kilisesi, Kuzey Cephe, Restitüsyon Önerisi III (Fenerci, 2016)……..221
Çizim 82. Harç ve Sıva Örnekler ……..287

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Harç ve Sıvı Örneklerinin Alındığı Yerler……. 286
Tablo 2. Malzeme Grupları……..…….287
Tablo 3. Agregada Ana Yapıyı Oluşturan Agrega İçeriği……...……..290
Tablo 4. Harç ve Sıva Örneklerde Gruplandırma ……...…….....295

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1 .Asidik Agrega & Bağlayıcı Analizi ……..……...292
Grafik 2 .Agregalarda Granülometrik Analiz ……..…….……..293

ÖNSÖZ

Hem öğrenim hayatım boyunca hem de çalışmam süresince beni yönlendiren ve desteklerini benden esirgemeyen, çalışmamın konusunu seçmemde bana yardımcı olan ve yol gösteren, tez danışmanım, değerli hocam Prof. Dr. M. Sacit PEKAK'a çok teşekkür ederim.

Tezimin 'Mimari Plastik Eserleri'nin yazım aşamasında yardım eden Prof. Dr. Sema DOĞAN'a; arazi çalışmalarım sırasında her türlü olanağı sağlayan Mudanya Belediye Başkanı Hayri TÜRKYILMAZ'a ve Mudanya Belediyesi Özel Kalem Müdürü Kadriye TÜRKYILMAZ'a; kilisenin fotoğraflarını çekmek için araziye benimle birlikte gelen ve arazi çalışmalarım boyunca beni yalnız bırakmayan Tirilye Mahallesi Muhtarı Süleyman ALKIZ'a ve Tirilye Mahallesi Rehberi Kadri UYANIK'a; malzeme analizleri konusunda yardımlarını esirgemeyen Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü'nün MAKLAB sorumlusu Yrd. Doç. Dr. Ali Akın AKYOL'a ve MAKLAB asistanı Gülşen ALBUZ'a ve Murat EROĞLU'na; Ankara Üniversitesi Yer Bilimlerini Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Prof. Dr. Yusuf Kağan KADIOĞLU'na; Araş. Gör. Kıymet DENİZ'e ve Teknisyen Şevket ÖZDİLEK'e; kilisenin mimari çizimlerini yapan arkadaşım Mimar Aykut FENERCİ'ye; çalışmamın yayın taraması başlangıcından sonuna kadar elindeki kaynakları benimle paylaşan arkadaşım Araş. Gör. A.Nazlı SOYKAN'a teşekkür ederim.

Son olarak; Bugüne kadar maddi, manevi her türlü yardım ve desteklerini benden esirgemeyen, her zaman bana güvenen ve yanımda olan aileme sonsuz teşekkür ederim.

1.BÖLÜM

GİRİŞ

Bursa'nın (Prusa) Mudanya (Apameia) ilçesine bağlı Tirilye (Trigleia) Mahallesi'nin yakın çevresinde yer alan ve araştırmacılarca hegümenlerin yaşam öykülerine dayandırılarak 709 yılına tarihlendirilen Hagios Ioannes Theologos Pelekete Manastırı (Aya Yani) Kilisesi'nin mimarisi ile birlikte malzeme-teknik ve mimari plastik eserler tez çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır[1].

Çalışmamızın amacı bir Bizans Dönemi yapısının mimari özelliklerinin tanıtılması, belgelenmesi, değerlendirilmesi ve benzer plan özelliği taşıyan diğer yapılarla karşılaştırarak yapının Bizans Mimarisi içindeki yerini saptamaktır. Kilisenin ayrıntılı bir mimari tanıtımını yapmak ve belgelemek ilk amaçlarımızdandır. Orta Bizans döneminin (726 / 730 – 843) yaygın plan tipi olan kapalı Yunan haçı plan tipi hakkında bilgiler ana hatları ile derlenmiş ve yapının Başkent İstanbul, Anadolu, Yunanistan ve Balkanlardaki yapılarla karşılaştırmalı bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Marmara Denizi'nin güney kıyısında bulunan Hagios Ioannes Theologos Pelekete Manastırı Kilisesini tez konusu olarak çalışmaya karar verdiğimizde gerek mimarisi ile ilgili yayınlarda ayrıntılı bilgilere ulaşamamış olmak gerekse de yine yayınlarda yapının mimari plastik parçaları ile ilgili yeterli verinin bulunmayışı yapıyı anlamayı ve yorumlamayı güçleştirmiştir. Bu durum yapıyı ve çevresindeki kalıntıları yerinde ziyaret etmemizi gerektirmiştir. Bu amaçla 28.04.2015 ile 1.05.2015 tarihleri arasında yapı tarafımızdan ziyaret edilmiş, fotoğrafları çekilmiş ve incelemeler yapılmıştır.

[1]Hagios Ioannes Theologos Pelekete Manastırı (Aya Yani) Kilisesi için bkz. Covel 1676; Kleonymos ve Papadopoulos 1867: 43; Kandis,1883: 126; Evangelides 1889: 275; Herges 1897/98: 274-280; Hasluck 1906/7: 61; Hasluck 1910; Pancenko 1911: 271-272; Menthon 1935: 37-38; Beck 1959: 210; Mango ve Ševčenko 1973:242; Janin 1975; Mango 1976; Kürkçü 1977; Buchwald 1984; Buchwald 1986; Kuniholm ve Striker 1987; Corsten 1987: 64; Pekak 1991; Pekak 1995: 289-298; Pekak 1996: 317-319; Ötüken 1996; Auzepy 2005; Pekak 2009; Kaya 2015.

Çalışmamız için ilk olarak Mudanya Belediye Başkanı Hayri Türkyılmaz ile Tirilye Mahallesi muhtarı Süleyman Alkız ile görüşülmüştür. Öncelikle yapıdaki temizlik çalışmaları sırasında gübreler temizlenmiştir. Daha sonra araştırmamız ile ilgili olarak bölge ve yapı hakkında yayın taraması yapılmıştır. Yayın taramalarımız Ankara Hacettepe Üniversitesi Kütüphanesi, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi ve İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphaneleri'nde yapılmıştır.

Yapıya 05.08.2015 ile 11.08.2015 tarihleri arasında tekrar gidilerek fotoğrafları çekilmiş ve incelemeler yapılmıştır. Başta Tirilye'deki yapılar olmak üzere Kumyaka'da (Sige) Başmelekler Kilisesi, Gemlik'in Kurşunlu (Elegmi) Köyü'nde Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi, İznik Ayasofya Kilisesi ile Koimesis Kilisesi tarafımızdan ziyaret edilmiş ve fotoğrafları çekilmiştir. Yapıya 5 -6 ve 7 Mayıs 2016 tarihleri arasında tekrar gidilerek kilisenin vaziyet planı, kesit, rölöve, restitüsyon, cephe çizimleri ve keşiş hücresinin kesitleri ilk defa yapılmış ve yapı belgelenmiştir[2].

Yapıda bulunan mimari plastik eserlerin ölçülü fotoğraf çekimlerini yapmak amacıyla yapıya 17 ve 18 Ağustos 2016 tarihleri arasında tekrar gidilerek incelemeler yapılmıştır[3]. Daha önceden yaptığımız arazi çalışmamız sırasında güney cephede karşılaşmadığımız 3 yeni mimari plastik parça tespit edilmiştir.

Pelekete Manastırı Kilisesi ile ilgili belirlediğimiz sorunlar şunlardır:

1.Yapıyla ilgili günümüze dek ayrıntılı bir çalışma yapılmamıştır.

2.Yapının mimari plastik parçaları da monografik olarak ele alınmamıştır.

3.Yapının günümüze dek rölöve ve restitüsyon çizimleri yapılmamıştır.

4. Yapı yayınlarda 709 yılına tarihlendirilmiştir.

5. Kilise İkonofil manastır olarak mı inşa edildi?

6. Kilise mimari verilere göre kaç dönemde inşa edildi?

7.Kilise çevresinde bulunan kalıntıların orijinalde işlevleri nelerdir?

[2] Kilisenin rölöve ve restitüsyon çalışmaları mimar Aykut FENERCİ tarafından yapılmıştır.

[3] Arazi çalışmalarımızı yapmak üzere yapıya 4 kere gidilmiştir ve toplam 8 gün çalışılmıştır.

Çalışmamız ‘‘Giriş’’ , ‘‘Bithynia Bölgesi Coğrafi Konumu ve Tarihçesi’’ , ‘‘Bithynia Bölgesi’nin Dini Organizasyonu’’, ‘‘Mudanya’nın (Apameia) Konumu ve Kısa Tarihçesi’’, ‘‘Tirilye (Trigleia) Yerleşimi’’ , ‘Hagios Ioannes Theologos Pelekete Manastırı (Aya Yani) Kilisesi’’ , ‘‘Bizans Kapalı Yunan Haçı Planı’’, ‘‘Karşılaştırmalı Değerlendirme’’, ‘‘Yapı İle İlgili Değerlendirme’’, ‘‘Restitüsyon Önerileri’’, ‘‘Pelekete Manastırı Kilisesi Tarihlendirilmesi’’, ‘‘Sonuç’’ , ‘‘Kaynakça’’ ve ‘‘Sözlük’’ olmak üzere on üç ana başlıktan ve yedi Ek Bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde ‘‘Giriş’’ başlığı altında, çalışmamızın amacı ve yöntemi üzerinde durulmuş, yapı ile ilgili sorunlar belirlenmiştir. Yapının konumu hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, Bithynia Bölgesi’nin coğrafi konumu ve tarihçesi ele alınarak, Opsikion Theması üzerinde durulmuştur. Bölgenin sınırları ile birlikte bölgede kurulmuş olan manastırların yerleri hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde, Bithynia Bölgesi’nin dini organizasyonu hakkında bilgiler verilmiştir.

Dördüncü bölümde, Mudanya’nın (Apameia) konumu ve tarihçesi üzerinde kısaca durulmuştur.

Beşinci bölümde, Tirilye’nin Coğrafi Özellikleri ile birlikte Bizans dönemi öncesi tarihçesi, Bizans dönemi tarihçesi ve Bizans dönemi sonrası tarihçesi incelenerek, yerleşimin adı üzerinde durulmuştur.

Altıncı bölümde, Pelekete Manastırı Kilisesi’nin adı, yeri, durumu, seyahatnameler ve bilimsel yayınları, tarihçesi, mimari özellikleri ve mimari plastik eserleri ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Kilise ile ilgili seyahatnameler ve bilimsel yayınlar eleştirel bir bakış açısı ile tanıtılmıştır. Tarihçe bölümünde, kilisenin Tirilye sınırları içerisindeki konumu ile ilgili sorunlar üzerinde durulmuştur. Kilisenin mimari plan özellikleriyle birlikte iç ve dış özellikleri ayrıntılı olarak tanıtılmış, malzeme ve tekniği hakkında bilgi verilmiştir.

Yapıda günümüze gelebilen ve yayınlarda adı geçen mimari plastik eserlerin katalog çalışması yapılmıştır. Mimari plastik eserlerin adları, işlevleri, tarihleri ve benzer örnekleri ayrıntılı olarak ele alınmış, çizim ve fotoğraflarına yer verilmiştir.

Yedinci bölümde, Pelekete Manastırı Kilisesi'nin plan tipi olan kapalı Yunan haçı planının tanımı, kökeni, çeşitlemeleri, ilk örnekleri ve dağılımı üzerinde durularak, Tirilye'de bulunan kapalı Yunan haçı planlı kiliselere yer verilmiştir.

Sekizinci bölümde, Pelekete Manastırı Kilisesi'nin planının, cephe düzenlemesinin, örtüsünün, malzeme ve tekniği ile birlikte mimari plastik eserlerinin benzer örneklerle karşılaştırmalı bir değerlendirmesi yapılmıştır. Mimari plastik eserlerin fonksiyonları, süslemesi, üslubu ve tarihlendirilmesi ile malzeme-tekniği benzer örneklerin yardımıyla saptanmıştır.

Dokuzuncu bölümde, Pelekete Manastırı Kilisesi ile ilgili değerlendirme yapılmıştır. Kilisenin bugünkü yapı öncesi dönemi ve yapı dönemleri Covel'ın (1676), Mango ve Ševčenko'nun (1973) ve Pekak'ın (1995) çizmiş olduğu planlarla birlikte tartışmalı olarak değerlendirilmiştir.

Onuncu bölümde, benzer örneklerin karşılaştırılmasıyla Pelekete Manastırı Kilisesi ile ilgili restitüsyon önerilerine yer verilmiştir.

On birinci bölümde, Pelekete Manastırı Kilisesi'nin tarihlendirilmesi ile ilgili bilgilere yer verilmiş, kilisenin yapım tarihi ile ilgili sorunlar ortaya koyulmuş ve tartışılmıştır. Yeni bir tarih önerisi getirilmiştir.

On iki bölümde, Pelekete Manastırı Kilisesi ile ilgili sonuç yer almaktadır.

On üçüncü bölümde, Pelekete Manastırı Kilisesi ile ilgili olan kaynakçaya yer verilmiştir.

Birinci Ek bölümde, başrahip Theodoros Studites ile başrahip Makarios ve Sergios'un mektuplaşmalarına yer verilmiştir[4]. Mektupların Yunancası ile birlikte Türkçe yorumları kronolojik olarak verilmiştir.

İkinci Ek bölümde, Bithynia Bölgesi'nin İkonofil Manastırları ve azizlerine ayrılmıştır[5]. Bölgede İkonoklasmus döneminde inşa edildiği düşünülen, onarım veya hasar gören yapılar ele alınmış, bu bağlamda İkonofil manastırlar ve İkonofil azizler hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü Ek bölümde, Pelekete Manastırı Kilisesi'nin farklı yerlerinden aldığımız örneklerin analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Dördüncü Ek bölümde, kilisenin İkonoklasmus dönemi tarihini ele alan bir kronolojiye yer verilmiştir.

Beşinci Ek bölümde çalışmamızın sonunda konumuz ile ilgili terim ve kavramları ele alan bir sözlüğe yer verilmiştir.

[4] İkonodül Theodoros Studites ile Makarios ve Sergios'un İkonoklast dönemde göstermiş oldukları tutum ve direnişlerini göstermek için bu bölümde mektuplaşmalarına yer verilmiştir.

[5] Bithynia'da İkonofil manastır olarak inşa edildiğini düşündüğümüz Hagios Ioannes Theologos Pelekete Manastırı'nın günümüze gelebilen kilisesinin bölgede benzer şekilde İkonoklasmus döneminde sergilediği tutumu gösteren örnekleri olup olmadığını sorgulamak için bu bölüme yer verilmiştir.

2. BÖLÜM

BİTHYNİA BÖLGESİ COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ

Bithynia, Anadolu'nun en zengin ve verimli bölgelerinden biridir. Bu nedenle zenginlik kaynağı olan bu bölgede yerleşim alanları kurulmuştur. Bölge su kaynakları ve sulanabilir arazi açısından da zengindir. Bursa ve Karacabey Ovaları, İstanbul'un tahıl ve sebze ambarı olarak bilinmektedir. Bithynia, özellikle de Arganthonius (Samanlı) ve Uludağ (Olympos), Orman bakımından zengin alanlardır. Bölgede şarapçılık ve üzümcülük ile zeytin ve zeytinyağı yüzyıllardır üretilmiştir. Kendiliğinden yetişen kestane ve ceviz ağaçları da Bithynia'nın ayrı bir zenginlik kaynağı olarak görülmüştür. Bölgenin bir diğer zenginliği de şifalı termal sularıdır. Gerek Bursa (Prusa) ve gerek Yalova (Pylai) kaplıcaları, İstanbul'a yakın olması nedeniyle büyük ilgi görmüştür (Kaplanoğlu, 1997: 21).

Anadolu'nun kuzeybatısı ve Marmara Denizi'nin güney kıyıları, tarihi kaynaklarda Bithynia olarak geçmektedir. Zaman içerisinde birkaç kez değişmişse de, bölgenin sınırları genel olarak kuzeyde İstanbul Boğazı ve Karadeniz, batıda Marmara Denizi ile Karadere Irmağı (Rhyndakos), güneyde Apolyont Gölü (Apollonias) ile Uludağ'ın (Olympos) kuzey yamaçları arasında uzanan dağlık bölge, doğuda Sakarya Nehri'nin (Sangarios) orta kısımlarına kadar, yaklaşık 20.000 kilometrekarelik bir alan olarak kabul edilmektedir (Harita 1) (Meyer, 1897: 505-539; Janin, 1921: 168; Philippson, 1939: 142-143; Schneider, 1967: 416-422; Restle, 1966: 719-724; Cramer, 1971: 170; Pekak, 1995: 289; Pekak, 2009: 11).

Bölgenin ilk sakinlerinin Mysia ve Frigya kökenli olduğu bilinmektedir[6]. M.Ö. 900 yıllarında Trakya'dan bu bölgeye gelerek yerleşen Bithynialılar nedeniyle bölge bu

[6] Frigya, Sakarya Irmağı ile Büyük Menderes'in yukarı çığırları arasında kalan bölgenin eski çağdaki adıdır. Frigyalılar, Anadolu'ya gelen Balkan kökenli boylardan biridir. Ancak, siyasi bir topluluk olarak ilk defa M.Ö. 750 yılından sonra ortaya çıkmış, Midas döneminde ise (M.Ö. 725-695 /675) bütün Orta ve Güneydoğu Anadolu'ya egemen, güçlü bir krallık düzeyine ulaşmışlardır (Akurgal, 1998: 191).

isimle anılmaya başlamıştır (Restle, 1966: 719). Bölgede Yunan kolonizasyonu sırasında yeni şehirler kurulmuştur (Mansel, 1971, s.165-167)[7].

7. yüzyılda Slavlar (Ostrogorsky, 1981: 122), 9. yüzyılda da Ermeniler (Janin, 1921: 177) bölgede iskan edilmiş, böylece Bithynia kozmopolit bir yapıya sahip olmuştur. Zipoites M.Ö. 297'de bağımsız bir Bithynia krallığı kurmuş, yaklaşık yüz yıl sonra bu krallık Roma ile anlaşarak bir birlik oluşturmuştur (Restle, 1966: 719). Son kral Filipator'un (M.Ö. 94-74) ölümünden sonra bölge Roma İmparatorluğu'na dahil olmuştur. Daha sonra bölgenin sınırları doğuda Samsun (Amisos)'a kadar genişletilmiş, İmparator Trianus döneminde bölgenin adı 'Bithynia ve Pontos' olmuştur (Janin, 1921: 168).

Harita 1. Bithynia'nın Konumu
(Pekak arşivi).

[7] Trigleia'nın da Byzantion'a bağlı bir Yunan kolonisi olduğu bilinmektedir (Corsten, 1987: 47-48).

I. Theodosius (373-395) döneminde Sakarya nehrinin batısı Bithynia, doğusu Pontos olmak üzere iki kısıma ayrılmış (Janin, 1921: 168), Herakleios (610-641) döneminde Bizans İmparatorluğu'nun yeniden düzenlenen *thema* sistemi içinde Opsikion *themas*ı adını almıştır[8].

Bu dönemde, batıda Edremit Körfezi, kuzeyde Marmara Denizi ve Sinop'a (Sinope) kadar Karadeniz, doğuda Armenikon, güneyde Kharsianon, Kappadokia, Anatolikon ve Trakesion *themas*ı ile sınırlanan Opsikion *themas*ı 9. yüzyılda dört küçük bölüme ayrılmıştır (Harita 2) (Janin, 1921: 178; Ostrogorsky, 1981: 125). En doğuda merkezi Amasya olan (Amaseia) olan Paphlagonia, onun batı ve güneyinde Bukellarion, kuzeyde merkezi İzmit (Nikomedia) olan Optimaton ve en batıda Opsikion *thema*ları yer almıştır.

Harita 2. Opsikion Theması
(Ostrogorsky, 1981: 97).

Bithynia, Bizans İmparatorluğu döneminde birçok kez düşman ordularının akınlarıyla karşı karşıya kalmıştır. 3. yüzyılda Gotlar, 7. yüzyılda Persler, 8. yüzyılda ise Araplar bölgeye akınlar düzenlemişlerdir[9]. 11. yüzyılda itibaren bölgede Selçuklular etkili

[8] Themaların kuruluşu için bkz. Janin 1921: 178; Philippson 1939: 160-161; Ostrogorsky 1981: 123-125.
[9] Araplar 717-18, 727, 760 ve 790 yıllarında bölgeye akınlar düzenlemişlerdir (Janin, 1921: 172-173).

olmaya başlamıştır[10]. 1097'de Haçlılar, 1105'de tekrar Selçuklular bölgeye egemen olmuşlardır. Latinler'in 1204'de İstanbul'u almalarından sonra bölge yeniden önem kazanmış ve İznik (Nikaia) 1261'e kadar Laskaris ve Palailogoslar'ın başkenti olmuştur (Janin, 1921: 172-173; Restle, 1966: 720). Osmanlı Beyliği 14. yüzyılın başlarından itibaren bölgeye hakim olmuştur.
Bursa (Prusa) 1326'da, İznik 1331'de, Gemlik (Kios) 1334'de ve İzmit (Nikomedia) 1337'de Osmanlıların eline geçmiştir (Waechter, 1903: 51-65; Hasluck, 1910: 200-205; Janin, 1921: 300-319; Uzunçarşılı, 1982: 117-128).

Bölgedeki büyük ve önemli şehirlerin hangi tarihlerde Osmanlıların eline geçtiği bilinmekle birlikte, küçük yerleşimlerin, örneğin Tirilye ve Sige (Kumyaka)'nin hangi tarihlerde fethedildiği bilinmemektedir (Mango ve Ševčenko, 1973: 236). Ancak bölge Türklerin eline geçtikten sonra da, özellikle deniz kıyısındaki bazı yerleşimlerde Hıristiyan halkın yaşamlarını sürdürdükleri bilinmektedir (Waechter, 1903: 60).

Başkent'e yakınlığı, önemli ticaret ve sefer yollarının bölgeden geçiyor olması nedeniyle Bithynia, Bizans siyasi ve dini tarihinde büyük bir rol oynamıştır. Bölge, 1. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlaşmaya başlamış, sonraki yüzyıllarda Bizans dini yaşamının önemli bölgelerinden biri haline gelmiştir (Hasluck, 1910: 207-209; Janin, 1921: 180-182)[11]. İznik (Nikaia), İzmit (Nikomedia), Gemlik (Kios), Mudanya (Apameia) ve Bursa (Prusa) gibi yerleşimler dini ve siyasi açıdan önemli merkezler olmuşlardır[12]. I. ve VII. Ökümenik Konsil (325 ve 787) İznik'te toplanmıştır.

Bölge, Bizans manastır yaşamının önemli merkezlerinden biridir (Philippson, 1939: 134; Beck, 1959: 209). Özellikle İkonoklasmus (Tasvir karşıtı) döneminde, yönetimin baskısına karşı direnen rahipler bu bölgede örgütlenmişler, bu dönemin sona ermesinden sonra, daha da güçlenerek manastır kurallarını yeniden düzenlemişler, Uludağ (Olympos) ve çevresini içine alan Bithynia'yı Bizans manastır yaşamının merkezi haline getirmişlerdir (Mango, 2006: 144).

[10] Selçuklular 1076 yılından itibaren 20 yıl süre ile İznik'i (Nikaia) ellerinde tutmuşlardır (Restle, 1966: 720).
[11] Bithynia'nın Hıristiyanlaşması için bkz. Waechter 1903: 51-65; Janin 1921: 180-182.
[12] 650 yılına ait bir kayıtta İznik ve İzmit'e bağlı dini merkezler sıralanmış; Mudanya ve Gemlik doğrudan İstanbul'daki Patrikhane'ye bağlı olarak gösterilmiştir (Janin, 1921: 180).

Birçoğu 8. ve 9. yüzyıllarda kurulmuş olan manastırlar başlıca dört bölgede yer almaktadır. Birinci grup Uludağ'ın yamaçlarında yer almakta, ikinci grup Bursa'nın doğusundaki vadilerde, üçüncü grup Karadağ (Sigriane) yamaçlarında, dördüncü grup ise Mudanya körfezi ve batısında bulunmaktadır.

Ancak Bithynia'daki Bizans dönemine ait yapıların pek çoğu günümüze gelememiştir (Beck, 1959: 209–210; Mango ve Ševčenko, 1973: 235)[13]. Yapıların çoğu bölgedeki savaşlar sırasında tahrip olmuş ve yüzyıllar boyunca süren depremler de yapıların büyük oranda hasar görmesine neden olmuştur (Restle, 1966: 720)[14].

31 Ocak 1855 depreminde Bursa ve çevresinde birçok yapının yıkıldığı bilinmektedir (Oğuzoğlu, 2001: 81-88)[15]. 1855 yılındaki Bursa depreminde Kemerli Kilise ve Pelekete Manastırı Kilisesi (Hasluck, 1906 / 7: 293) zarar görmüştür. Bizans'ın dini ve siyasi tarihinde önemli rolleri olan Theodoros Studites, amcası Platon, Theophanes, Methodios ve Niketas gibi rahipler Bithynia'da yaşamışlar ve manastırlar kurmuşlardır[16].

[13] Bithynia bölgesinde, Bursa ve çevresindeki eserler için bkz. Ötüken, Durukan, Acun ve Pekak, 1986.

[14] Bizans kaynakları Konstantius (337-361), II. Theodosius (408-450), Zenon (474-475). I. İustinianus (527-565), III. Leon (717-741) ve VI. Leon (886-912) dönemlerinde bölgede büyük hasara yol açan depremleri bildirmektedirler (Restle, 1966: 720; Kılıç, 2001: 67-70).

[15] Bursa depreminin olduğu 1855 yılında, Osmanlı Devleti'nin başında Sultan Abdülmecid (1839-1861) bulunuyordu. Bu dönem, özellikle Osmanlı Devleti'nin yönetimindeki gayr-i müslimlerin yeni düzenlemelerle yeni bir statü kazandıkları süreç olarak kabul edilmektedir (Oğuzoğlu, 2013: 181).

[16] Özellikle İmparatoriçe Eirene döneminde (780-802) manastır yaşamı canlanmış ve yeni manastırlar inşa edilmiştir. Manastırlar için Bkz. Herges, 1897/98: 274-280; Herges, 1898/99: 9-21; Hasluck, 1906/7: 292-307; Halkin, 1960: 408-409; Janin, 1975:6-192.

3. BÖLÜM

BİTHYNİA BÖLGESİ'NİN DİNİ ORGANİZASYONU

Bithynia'nın doğu dünyasında dini hayat bakımından özel bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. Suriye, Mısır ve Aynaroz ile rakip durumunda olan Bithynia, erken dönemlerden itibaren monastik hayata sahip olmuştur (Janin, 1921: 181). 5. yüzyılın 2. yarısında başlayan ve yaklaşık 8 yüzyıl süren bir dini kolonizasyona sahiplik yapmıştır. Özellikle 7. yüzyılda Arap saldırıları sebebiyle kutsal yerlerden Anadolu'ya kitleler halinde rahip ve rahibe göçleri başlamıştır. Bu kitlesel hareketlerin Anadolu'da Latmos (Bafa), Kappadokia ve Uludağ'a (Olympos) yerleştikleri bilinmektedir (Baynes ve Moss, 1962: 143).

8. ve 9. yüzyılda monastik hayatın Uludağ ve çevresinde gelişerek yayıldığı bilinmektedir. Konstantinopolis civarında manastır hayatı ve faaliyetlerinin Konstantin döneminde başladığı ve yaklaşık on beş manastırın bulunduğu iddia edilmekteyse de, Bizans'ta bu tür faaliyetlerin en erken Büyük Theodosios döneminde başladığı bilinmektedir (Baynes ve Moss, 1962: 144). Bithynia'da Kadıköy'ün 3 km. doğusunda bulunan, Rufinus tarafından kurulmuş olan Rufinianae veya Rufinianes manastırı erken dönemlerin en önemli manastırlarından birisiydi (Janin, 1921: 169; Baynes ve Moss, 1962: 144).

787 yılındaki 7. Ekümenik İznik Konsili'ne Bithynia Bölgesi'nden rahiplerin katıldığı bilinmektedir. Bu dönemlerde Uludağ'da yüksek plato ve vadilerde kurulmuş çok sayıda manastır vardı. Buralarda rahiplerle, inzivaya çekilmiş olanlar birbirleriyle iletişim halindeydiler. Daha sonrasında ise İkonoklasmus dönemi ile birlikte manastır hayatı gerilemiştir (Janin, 1921: 182). Konsil kayıtlarına göre Bithynia'da 11-12 piskoposluk merkezi bulunduğu bilinmektedir (Janin, 1921: 181). Bölgedeki piskoposluk merkezleri içerisinde; Kios (Gemlik), Apameia (Mudanya), Kaisareia (Gasareia) ve Dascilium (Bandırma) örnekler arasında verilebilir[17].

[17] Türklerin kesin olarak bölgeye hakimiyetleri sırasında III. Andronikos döneminde (1328-1341) piskoposluk listelerinde Kios'un tek bağımsız piskoposluk merkezi olduğu belirtilmektedir (Janin, 1921: 319).

4. BÖLÜM

MUDANYA (APAMEİA) KONUMU VE KISA TARİHÇESİ

Bursa'ya bağlı bir ilçe olan Mudanya, Marmara Denizi'nin güney kıyısında, Bursa'nın kuzeybatısında yer almaktadır. Bursa'ya yaklaşık 25 km. uzaklıkta olan İlçenin doğusunda Osmangazi ve Gemlik, kuzeyinde Marmara Denizi, batısında Karacabey, güneyinde Nilüfer ilçeleri yer almaktadır. Yüzölçümü 346 kilometrekare olan ilçenin 2000 yılı sayımına göre nüfusu 53.965'tir. Bunun 20.682'si ilçe merkezinde, 33.283'ü de köylerdedir. Kentin eski adı Myrleia'dır[18].

Apameia, Mudanya'nın eski adı olan bu kent birçok isimle anılmıştır. Anlamı ise ''Apama Yurdu''dur. Bu adın, Suriye'de egemen olmuş Seleukos dilinden geldiği sanılmaktadır. Bithynia valisi Plinius, 111 yılında Mudanya'nın Myrleia adını, Kolophonların başkanı olan Myrlius'tan aldığını söylemektedir. Mudanya'nın bulunduğu yerdeki Myrleia kenti, Bithynia kralı ile Makedonia kralı V. Philippos tarafından yıkılmış, daha sonra burası Prusias'a armağan edilmiştir. O da kente, eşinin adına atfen Apameia adını vermiştir. Mudanya Bizans döneminde, ''Montagnac'' veya ''Montaneia'' adlarıyla da anılmıştır (Kaplanoğlu, 2001: 23).

13. yüzyılda Bursa'nın en önemli limanları Mudanya ve Tirilye idi. Bu nedenle Bursa ile Mudanya arasında işlek bir yol bulunmaktaydı. Bursa'ya yardım sağlayan en önemli liman olan Mudanya'da çok az Müslüman Mahallesi kurulabilmiştir. Mudanya'dan sahil yolu ile batıya doğru gidildiğinde karşılaşılan Arnavutköy, Siği/Kumyaka, Tirilye/Trigleia ve Dascilium köyleri de çok eski önemli birer yerleşim alanıdır[19]. Mudanya alındıktan sonra Bizanslıların tek limanı, Tirilye/Trigleia olmuştur. Bursa'ya da ticari mallar buradan gelmekteydi. Bu nedenle Bursa kuşatması sırasında gıda

[18] Latince 'Dağ' anlamına gelen 'Montaneia' zamanla Mudanya'ya dönüşmüştür (Kaplanoğlu,1997: 158).
[19] Wheler'in Yunanistan ve Marmara kıyılarındaki gezilerini anlatan bir seyahatnamede, Tirilye ve Siyi hakkında kısa notlar bulunmaktadır (Wheler, 1723: 208-209).

sıkıntısı çekildiğinde, deniz yoluyla Tirilye'den gıda ve asker yardımı yapılmıştır (Kılıç ve Kaplanoğlu, 2016: 29-30).

Mudanya'ya gelen pek az seyyah burada Bizans dönemine ait kalıntı ve yapılarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir[20]. Bunlardan Covel (1998: 179), Mudanya'ya geldiği tarihte gümrük evleri ve bir kervansaray ile sekiz kilisenin bulunduğunu; Hammer (1818: 3) ise üç cami, üç han, bir hamam ve bir tanesi Türklere, diğeri Rumlara ait iki okulunun bulunduğu bilgisini vermektedir. Orhan Bey'in şehzadeliği zamanında Mudanya 1321 yılında ele geçirilmiştir. 17. yüzyılda Evliya Çelebi Mudanya'nın, Anadolu Eyaleti Hüdavendigar Sancağı voyvodalığı olduğunu yazmaktadır. Bu tarihte 3 cami, 7 mescid, 3 han, 1 hamam, 2 çocuk okulu, 200 kadar dükkan olduğu belirtmektedir. Halkının Rum olduğunu vurgulayan Çelebi, Mudanya'nın inciri, üzümü, şırasının ünlü olduğunu belirtir. Bursa'nın en önemli iskelesi olan Mudanya İskelesi, 1507 yılında yüz otuz bin akçe gelir getirmiştir. Zamanla küçülen yerleşim 19. yüzyıla kadar Kite'ye bağlı bir köy olarak varlığını sürdürmüştür. 1457 yılındaki bir sayımda, Mudanya'da 167 hanede gayrimüslim olduğu kayıtlıdır.

19. yüzyılda Mudanya'da 22 mahalle, 18 köy, 8 cami, 18 kilise, 1 tekke, 5 han, 620 dükkan, 6 okul, 4 hamam ile 34 odalı hanlar bulunmaktadır. 1894 yılında Cuinet'e göre kasabada; 1.992'si Müslüman, 3.908'i Rum olmak üzere toplam 5.900 kişinin yaşadığı belirtilmektedir. 1908 Yıllığı'na göre ise kasabada 932 hane bulunmaktadır. 20 Haziran 1920 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilen kasaba, 12 Eylül 1922 tarihinde işgalden kurtulmuştur. Savaşı sona erdiren Mudanya Ateşkes Antlaşması, 11 Ekim 1922 tarihinde bu kasabada imzalanmıştır. Kent, 1975'lı yıllardan sonra yazlık olarak kullanılmaya başlanmıştır (Kaplanoğlu, 1997: 159).

[20] Mudanya'ya gelen seyyahlar için bkz. Yıldırım, 2013: 1037-1042.

5. BÖLÜM

YERLEŞİM TİRİLYE (TRİGLEİA)

5.1. ADI:

Günümüzde Tirilye olarak bilinen yerleşimin adı daha önce Zeytinbağı'dır. I. Dünya Savaşı sırasında yerleşimin adı Mahmutpaşa Nahiyesi olmuş, ancak savaştan sonra yeniden Tirilye olarak anılmaya başlanmıştır. Yerleşim 1961 yılından sonra Zeytinbağı adını almışsa da günümüzde Tirilye adı canlılığını korumaktadır. Tirilye'nin kuruluşu ile ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan birine göre 13. yüzyılda Cenevizli korsanların saldırılarından korunmak için güneydoğu Marmara kıyılarındaki Sivzi, Kapanca ve Ketendere yörelerinde bulunan köylerin halkı yerlerini terk ederek yeni bir yerleşim kurmuşlardır. Bu yeni yerleşim ‘‘üç köy’’ anlamına gelen Trilye adını almıştır.

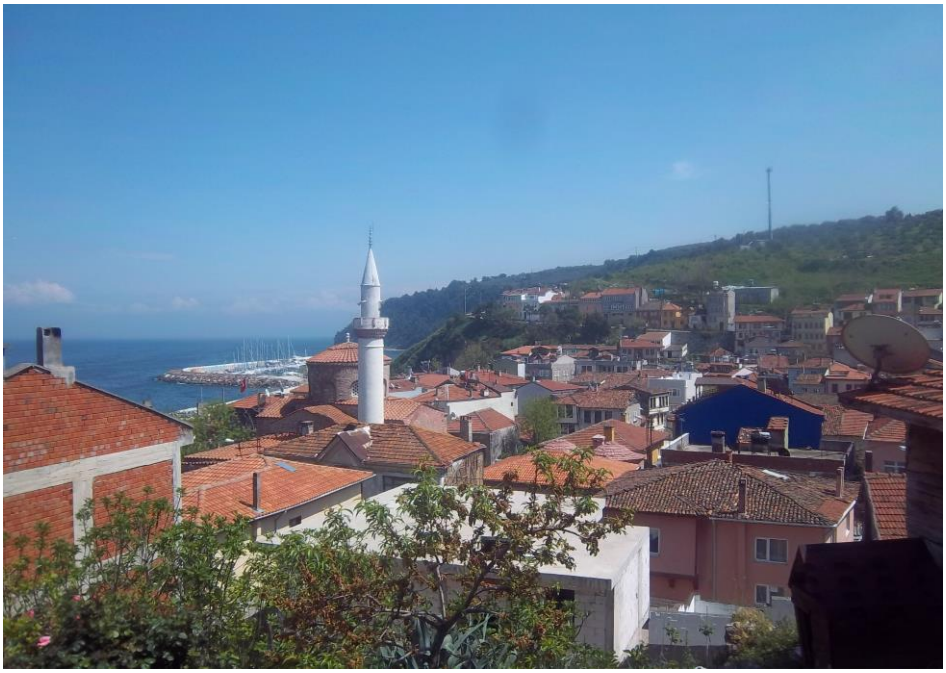
Diğer bir rivayete göre, 787 yılındaki VII. İznik Konsili'nde, İkonaklasmus karşıtı olmaları nedeniyle aforoz edilmiş olan ‘‘Aya Yani’’ , ‘‘Aya Sotiri’’ ve ‘‘Aya Yorgi (Todori)’’ adındaki üç aziz, kaçarak Mudanya'nın batısındaki vadiye gelip yerleştikten sonra yerleşime ‘‘üç aziz’’ anlamına gelen bu isim verilmiştir. Diğer bir söylenceye göre de yerleşimin adı ‘‘üç kraliçe’’ (Tri - İlya) anlamına gelmektedir. Evangelides, yerleşimin ismini etimolojik yönde de araştırmış, bazılarına göre yerleşime ‘‘üç güneş’’ anlamında Tris - Helion, bazılarına göre de ‘‘üç zeytin’’ anlamında Tris - Eleon dendiğini ve bu sözlerin değişmesiyle birlikte Trigleia adının oluştuğunu belirtmiştir, ancak bu görüşleri benimsememiştir (Evangelides, 1888: 275 – 86).

Son bir rivayete göre ise, Tirilye Yunanca'da barbun balığı anlamına gelen ‘‘Trigli’’den gelmektedir. Bu görüş Tomascek tarafından da kabul edilmektedir. Eskiden barbun balığının Marmara Denizi'nde çok tutulduğunu, bu nedenle yerleşimin bu adı aldığını, ayrıca antik dönemde bu bölgede kutsal hayvanı barbun balığı olan ‘‘Hekate’’ kültünün bulunduğunu belirtmektedir (Tomascek, 1891: 13). Umar, eski Hellen dilinde Trigla'nın

barbun balığı olduğunu ve yerleşimin adının ‘‘barbun balığı yurdu’’ anlamında olduğunu söylemektedir (Umar, 1993: 799).

5.2. COĞRAFİ ÖZELLİKLER:

Bursa ili, Mudanya ilçesine bağlı bir yerleşim merkezi olan Tirilye, Marmara Denizi’nin güney kıyısında ve Mudanya’nın yaklaşık 11 km. batısında yer almaktadır (Harita 4). Yerleşimin doğusunda Kumyaka (Sige), batısında Yalıçiftlik, güneyinde ise Kaymakoba ve Mirzoba köyleri yer almaktadır. Tirilye 11 km. uzunluğunda bir şose ile Mudanya’ya ve 25 km.lik asfalt bir yolla da Bursa’ya bağlanmaktadır.

Resim 1. Tirilye’nin Batıdan Görünümü
(Yinsel, 2015).

Tirilye, güneyinde Karadağ’ın uzantısı olan 557 m. yükseklikteki, halkın ‘Aya Sotiri Mevkii’ adını verdiği dağ, kuzeyinde ise Marmara Denizi ile sınırlı olan kasabadır (Resim 1) (Pekak, 2009: 16–17).

Yerleşim merkezi 56 kilometrekare olmakla birlikte, köyleri de dahil edilirse 280 kilometrekarelik bir alana yayılmaktadır. Nüfus, 1870 sayım sonuçlarına göre, 55'i Türk, 1660'ı Rum olmak üzere 1715 hane bulunmuş, 1907 Hüdavendigar Vilayeti Salnamesi'nde 820 hane tespit edilmiştir. Cumhuriyet döneminde nüfus, 1927'de 2516, 1970'de 2232, 1997'de 2280 şeklinde durağan bir durum göstermektedir. Tirilye'nin nüfusu 2000 yılı sayım sonuçlarına göre 2387'dir ve yerleşimde 937 hane bulunmaktadır (Alper, 2004: 3).

Harita 3. Tirilye'nin Konumu ve Çevresi
(Janin, 1975: 130).

Tirilye, kuzeydoğudan güneybatıya doğru alçalan vadilerle yarılmış bir alan üzerinde konumlanmıştır. Yerleşimin yüksek kısımlarını Nilüfer çayı vadisi ile Marmara denizi arasında kalan, ortalama yüksekliği 300–350 m. olan tepeler meydana getirmektedir.

Yerleşim merkezinin yer aldığı vadi tabanında yerli halkın ‘Manastır Deresi’ olarak adlandırdıkları bir dere bulunmaktadır. Ancak derenin üzeri 1950’lerde tamamen kapatılmış ve günümüzdeki İskele Caddesi haline getirilmiştir (Resim 2) (Alper, 2004: 10).

Resim 2. İskeleye İnen Cadde, Eski Evler (Yinsel, 2016).

Resim 3. 19. Yüzyılda İnşa Edilen Taş Mektep (Yinsel, 2016).

Yerleşimde, 19. yüzyılda gayrimüslimler tarafından inşa edilen bir okul binası bulunmaktadır (Resim 3). Tirilye’de Bizans dönemine tarihlenebilen yapılardan bir kısmı tahrip olmuş ve ayakta, bir kısmı tamamen yok olmuş, bir kısmı ise sadece kalıntı olarak günümüze gelebilmiştir. Bunlardan birinci yapı Tirilye’nin merkezindeki Fatih Camii’dir ve yerleşimin hemen her noktasından kolaylıkla görülebilmektedir (Resim 4) (Pekak, 2009: 41). Fatih Camii büyük onarımlar geçirerek ve orijinal özelliklerini kaybederek günümüze gelebilmiştir. İkinci yapı Fatih Camii’nin üç yüz metre güneybatısındaki tepede yer alan Kemerli (Panagia Pantobasilissa) Kilise’dir (Resim 5) (Pekak, 2009: 168[21]. Bu yapıda tahrip olarak ve onarımlar geçirerek günümüze gelebilmiştir.

[21] Tirilye Kemerli (Panagia Pantobasilissa) Kilise için bkz. Hasluck, 1906 / 7: 291; Hasluck, 1910: 59; Mango ve Ševčenko, 1973: 238; Pekak, 1996: 314-316; Pekak, 2009: 167-172; Aksöyek, 2009.

Üçüncü yapı Tirilye'nin güneydoğusunda, yürüyerek yaklaşık on beş dakikalık bir mesafede, Eşkel Limanı'na giden karayolunun solundaki Medikion Manastırı (Orhan Bey'in Çiftliği)'dır (Resim 6). Yapı günümüzde mevcut değildir, ancak eski kuruluşun çevre duvarı ve giriş kapısının bazı kısımları görülebilmektedir (Pekak, 2009: 173).

Dördüncü yapı kalıntısı ise, Tirilye'nin güneydoğusundaki bir dağın yamacında, zeytinlikler arasındadır. Halk bu dağa 'Aya Sotiri Mevkii' adını vermiştir[22]. Kalıntıya Tirilye'yi Eşkel Limanı'na bağlayan karayolun solundan, Medikion Manastırı yanındaki toprak yoldan, yaklaşık 45 dakika süren zorlu bir tırmanışla ulaşılmaktadır (Pekak, 2009: 184). Günümüze sadece duvar kalıntıları gelebilmiştir (Resim 7).

Resim 4. Tirilye Fatih Cami, Güney Cephe (Yinsel, 2016).

Resim 5. Tirilye Kemerli Kilise, Doğuya Bakış (Yinsel, 2016).

Resim 6. Tirilye Medikion Manastırı (Yinsel, 2015).

Resim 7. Tirilye Aya Sotiri Kilisesi (Yinsel, 2015).

[22] Aya Sotiri Kilisesi için bkz. Kandis, 1883: 126; Evangelides, 1889: 276; Hasluck, 1910: 62; Pancenko, 1911: 272; Pekak, 1996: 319-320; Pekak, 2009: 184-187.

19. yüzyılda Bursa'daki gayrimüslim oranı daha da artmıştır. 1831 yılında Bursa'da 10.552 hane Müslüman'a karşın 5.586 hane gayrimüslimin yaşadığı bilinmektedir. Gayrimüslimlerin oranı bu tarihte % 34.69'a çıkmıştır. Özellikle Ermeniler kitleler halinde Bursa'ya gelerek, büyük ölçekli köyler kurmuşlardır[23]. 1870 yılında ise kent merkezindeki gayrimüslim oranı % 36.08 olmuştur. Bursa'da gayrimüslim oranının yükselmesi sebebiyle, 1880'li yıllarda göçmenler çoğunlukla Bursa civarına yerleştirilmiştir. Bu nedenle 1894 yılındaki kent merkezindeki gayrimüslim oranı % 22.36'ya, 1906 yılında ise % 21.77'ye düşmüştür (Kaplanoğlu, 1999: 23-24).

Yerleşimde halkın çoğu geçimini zeytincilik ve zeytinyağı üretiminden sağlamakla birlikte, balıkçılık ve son zamanlarda turizm de gelir kaynağı olmaya başlamıştır. Tirilye, aynı zamanda zengin yeşil bir bitki örtüsüne de sahiptir. Bölgede her mevsim yağış alan Karadeniz iklimi ile yazları sıcak ve kurak, kışları ise soğuk ve yağışlı olan Akdeniz iklimi hakimdir. Daha önceden Bursa'da ipek üretiminin yaygın olduğu zamanlarda, burada da dut ağaçlarının çok sık olması sebebiyle ipekböcekçiliği yapılmışsa da günümüzde önemini kaybetmiştir. Aynı şekilde 19. yüzyılda bölgede şarapçılık ve sirke üretimi de yaygın iken günümüzde şarapçılıkta aynı durumdadır. Hasluck, vadinin asma, zeytin ve dut ağaçları ile kaplı olduğundan bahsetmektedir (Hasluck, 1906 / 7: 285). Ortaçağ'da şarapları ile çok ünlü olan Tirilye'de şarapçılık Osmanlı döneminde önemini kaybetmiştir. 1906'daki Hüdavendigar Salnamesi'nde yerleşimin başlıca üretimleri arasında zeytinle birlikte koza üretimi de vardır (Dostoğlu, 2000: 137-140).

5.3. TARİHÇE:

Günümüzde Tirilye (veya Trilye) olan mahallenin adının yakın bir zamana kadar Zeytinbağı olduğu bilinmektedir. Yerleşimin ismi birçok kez değişmiştir. Zeytinbağı isminin Tirilye olarak resmen değiştirilmesi 25 Ocak 2012 Çarşamba günü 28184 sayılı kararla Resmi Gazete'de yayımlanmıştır ve ‘‘Tirilye’’ ismi uygun görülmüştür. Daha önceden köy ya da kasaba olarak bilinen Tirilye, Resmi Gazete'de yayımlanan karar ile 6 Aralık 2012 tarihinde resmen mahalle olmuştur.

[23] Ermeni Sölöz ve Ermeni Gürle gibi köyler, 19. yüzyılda, bir Türk köyünün hemen yanında kurulmuştur (Kaplanoğlu, 1999: 24).

5.3.1.Bizans Dönemi Öncesi:

Tirilye'nin Bizans öncesi dönemi tarihçesi belirsiz olduğundan, hiçbir antik dönem kaynağında 'Trigleia' adında bir yerleşimden bahsedilmemekte, ancak MÖ. 425-24 ve 241 tarihli Atina'ya vergi ödeyen şehirlerin belirtildiği listelerde 'Brylleion Tereiası' adında bir yerleşimin ismi geçmektedir (Corsten, 1987: 47; Pekak, 1991: 11) [24].

Zeytinbağlı bir tarihçi olan Evangelides, yerleşimin antik çağlardaki adının 'Brylleion' olduğu görüşündedir [25] .Evangelides'e göre önceleri deniz kenarından içeride Posedidonion adındaki yarım adanın bir tepesinde bulunan ''Brylleion'' daha sonra deniz kenarına taşınmış ve Ortaçağ'da burada bulunan manastırın adını alarak Trigleia olmuştur. Araştırmacıya göre Brylleion MÖ. 487 yılında bir Dor kolonisi olarak kurulmuş ve Atina'ya vergi ödemiştir (Evangelides,1889: 93-96).

Corsten, bu bölgede Brylleion adında bir yerleşimin bilindiğini söylemektedir, ancak Tirilye (Zeytinbağı) ile ilgisinin de olmadığını ileri sürmüştür. Corsten'e göre Brylleion bir Kolophon kolonisidir, MÖ. 433-429 ve 418-417 yıllarına ait Atina Deniz Birliği listelerinde adı geçmektedir ve Atina'ya ödediği vergi miktarına göre nüfusu 1600 civarında olmalıdır. Araştırmacı, yerleşimin adının daha sonra 'Myrleia' olduğunu, Bithynia kralı Nikomedes Epifanes (MÖ. 149-128 /127) döneminde ise adının, kralın annesinin adına atfen 'Apameia' olarak değiştiğini ileri sürmektedir (Corsten, 1987: 10). Şehir bundan sonra Roma ve Bizans imparatorluklarının egemenliğine girmiştir. Corsten'e göre Apameia, Bizans döneminde piskoposluk merkezlerinden birisi olmuştur. 10.yüzyılda VII. Konstantinos Porphyrogennetos (913-958)'un thema düzeni ile ilgili kitabında Opsikion Theması içinde gösterilmektedir (Corsten, 1987: 43). Ortaçağ Portulan haritalarında şehrin 'Muntania' olarak anıldığını belirten Corsten böylece Brylleion-Myreleia-Apameia-Muntania ilişkisi kurmaktadır (Corsten, 1987: 42-46) [26].

[24] Tirilye'nin Bizans öncesi dönemi tarihçesi için bkz. Corsten 1987: 47-68.
[25] Brylleion-Myreleia-Apameia (Mudanya'nın) tarihçesi için bkz. Corsten 1987: 42-46.
[26] Portulan haritaları, deniz ticareti yapan gemiciler için hazırlanmakta, deniz yolları ve limanlar hakkında bilgiler vermektedirler (Kazhdan, 1991: 1707).

Corsten, Brylleion'u Mudanya ile eşleştirmektedir. Aynı zamanda Atina'ya vergi ödeyen şehirler listesindeki Brylleion Tereiası üzerinde de durmaktadır. 'Tereia''nın Mudanya çevresinde aranması gerektiğini belirtmiş, Ortaçağ'da Trigleia olarak geçen yerleşimin Tereia ile ilişkisinin olabileceğini vurgulamıştır. Yazar Tereia yerleşiminin birçok antik kaynaklarda bahsedildiğini söylemektedir ancak, bu kaynakların çok açık olmadığını, bu yüzden de yerinin kesin olarak saptanamadığını belirtmiştir (Corsten, 1987: 47).

Ayrıca yerleşimde antik döneme ait yazıtların bulunması burada Zeus, Kybele ve Apollon'a ait bir kült merkezinin varlığına işaret etmektedir[27].Yazıtlarda kullanılan dialekt Tirilye'nin Megara'ya bağlı bir Byzantion kolonisi olduğunu göstermektedir (Ruge, 1939: 134-135; Corsten, 1987: 47, 51-61; Pekak, 1995: 290; Pekak, 1996: 308).

5.3.2.Bizans Dönemi:

Tirilye'nin Bizans Dönemi tarihinin 11. yüzyıla kadar karanlık olduğu bilinmektedir. Evangelides, antik dönemdeki Brylleion kentinin 9. yüzyıla kadar bu adı taşıdığını söylemektedir (Evangelides, 1888: 275-279). Tirilye ile ilgili en erken Bizans kaynağı 11. yüzyılın ortalarına aittir. Döneminin ünlü yazarlarından olan ve bir süre Medikion Manastırı'nın yöneticiliğini üstlenen Mikael Psellos, manastırdan Opsikion theması yargıcına yazdığı bir mektupta 'Trigleia'dan gemi ile yaptığı yolculuğa değinmektedir[28].

Tirilye'den 13. yüzyıl sonuna kadar bilgi veren başka bir Bizans kaynağı mevcut değildir. 1284 yılında Patrik Georgios Gregorios'un Bursa (Prusa)'dan, o sırada Lapseki (Lampsakos)'de bulunan İmparator II. Andronikos Palailogos'a (1282-1328) yazdığı mektupta, patriğin Kios (Gemlik), Trigleia ve Elegmi (Kurşunlu) halkının mallarının gasp edildiğinden yakındığı görülmektedir[29].

---

[27] Tirilye ve çevresinde bulunan antik döneme ait yazıtlar için bkz. Legrand, 1893: 534, No.27-31; Dörner, 1941: 119-121, No.144-151; Corsten, 1987:51-61.

[28] ''Trigleia'dan gemi ile sahil boyunca gittik. Elias'ın yardımıyla çok sakin bir yolculuk yaptık'' (Psellos, 1992: 125).

[29] ''Sen Lamslakon'da iken diğerleri Kios, Trigleia ve Elegmi'de idi ve daha başka bölgelere de gittiler. Bunlar bütün yiyecekleri, hayvanları, domuz ve horozları aldılar…'' (Kıbrıslı Gregorios, 1909: 13).

Bizans imparatorlarından VI. İoannes Kantakuzenos'un (1347-1354) ''Christodulos'' takma adı ile yazdığı dört ciltlik 'Tarih' kitabının ilk iki cildinde bazı tarihi olaylardan bahsedilirken 'Trigleia' adı geçmektedir. Kantakuzenos kitabının I. cildinde 1337 yılında İmparator II. Andronikos Palailogos ile Türklerin Bursa'yı kuşatmaları sırasında aralarında geçen konuşmayı aktarmıştır[30]. Kitabının II. cildinde ise 1337 sonbaharı başlarında Trigleia'dan gelen bir habere göre Persler'in Orhan komutasında yürüyüşe geçtiklerini anlatmıştır[31].

Şarap ticaretine ilişkin olarak 1284 yılına ait bir Ceneviz kaynağında yerleşimin adı 'Trigia' olarak belirtilmiştir[32]. İtalyan Francesko di Balducci Pegelotti tarafından 1310-1340 yılları arasında Floransa'da yazılmış ticaretle ilgili bir kitapta, Ulubat (Lopedion)'tan çıkarılan şap'ın ''Trilia'' limanından ihraç edildiği yazılmıştır[33].

Yine 1381 / 82 yıllarındaki bir kaynakta Tirilye'de üretilen şarabın Caffa'ya ihraç edildiğinden söz edilmekte ve yerleşimin adı ''Trillie'' olarak geçmektedir[34]. Gerolymatou, 7. yüzyıl ile 15. yüzyıllar arasında Bithynia'daki ticareti ele aldığı yazısında Bratianu'yu kaynak göstererek 1284 yılında Zeytinbağı'ndan (Trigleia) Caffa'ya yapılan şarap ve şap ticaretinden söz etmiştir (Gerolymatou, 2003: 485).

Ortaçağ'da Bithynia bölgesindeki ana yolları incelediği yazısında Lefort, bu yollardan birinin de Trigleia (Tirilye) ile Nikaia (İznik) arasındaki 86 kilometrelik yol olduğunu belirtmiş, bu yolun Trigleia'dan sonra sırasıyla Mudanya (Apameia), Gemlik (Kios) ve Gürle (Kroulla)'den geçtikten sonra Nikaia'ya ulaştığını eklemiştir (Lefort, 2003: 465-466).

---

[30] ''Persler'in Bursa'yı kuşatması sırasında, şehrin düşmesinden bir süre önce şehirde hiç yiyecek yoktu. Bunu duyduğumda İstanbul'a geldim ve sizden yiyecek istedim, sonra askerler ve yiyecekler ile Trigleia üzerinden geldim. Bu şehir Bursa'ya pek uzak değil…'' (Cantacuzeni, 1828: 220).

[31] ''Sonbahar başlarında, Trigleia'dan gelen bir haberde –Propontiste- Persler Orhan'ın komutasında doğrudan yürüyüşe geçtiler… Askerler otuz altı gemi ile İstanbul üzerine gittiler.'' (Cantacuzeni, 1828: 505).

[32] ''Trigia limanından şarap…'' (Bratianu, 1927: 172).

[33] ''Büyük denizi geçip Marmara denizine geliniyor. Büyük iskele geçildikten sonra Trillia'ya ulaşılıyor. Buraya dört günlük kara yolundan getirilen şap, yılda 10.000 Ceneviz cantara'sıdır.'' (Pegoletti, 1936: 369).

[34] ''Trillie limanından…'' (Iogara, 1896: 39).

Tirilye Ortaçağ'da önemli bir liman olmuştur. Bunu gösteren belgeler Yunan ve İtalyan portulanlardır. Ortaçağ'a ait üç Yunan portulanından ikisinde yerleşim ''Triglia'', üçüncüsünde ise ''Tregia'' olarak geçmektedir. İlk portulanda Mudanya'dan (Apameia) Bursa'ya ahşap ihraç edildiği anlatılmaktadır[35]. İtalyan portulanlarında ise yerleşimin adı farklı biçimlerde yazılmıştır (Kretschmer, 1909: 651).

5.3.3.Bizans Dönemi Sonrası:

Tirilye'nin Türkler'in eline geçiş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bizans dönemi kaynaklarına göre Tirilye, Başkent ile Marmara bölgesindeki yerleşimler arasındaki iletişimi sağlayan ve Türkler'in eline geçen en son yerlerden biri olmuştur (Mango ve Ševčenko, 1973: 236).

1675 yılında Wheler (1723: 207), Tirilye'den geçtiğinde kiliselerin kullanılmakta olduğunu vurgulamaktadır. Bu da bölge fethedildikten sonra Hıristiyan halkın yerleşimde yaşamlarına devam ettiklerini ve ibadetlerini serbestçe yaptıklarını göstermektedir. Bununla beraber Danimarka'daki bir listenin kütüphanesinde bulunan el yazması İncil'in, 15. yüzyılın başlarında Medikion Manastırı'nda hazırlandığı bilinmektedir (Heiberg, 1911: 498-508)[36].

Tirilye ile ilgili bilinen en erken tarihli Osmanlı kaynağı, Hüdavendigar Livası Tahrir Defteri'dir: Defterde, 'Dirigle'nin 1409 ve 'Siği'nin 1423 yılında Bayezid Hüdavendigar ve Erdek Vakf-ı Sultaniyesi'ne bağlandığı belirtilmektedir (Barkan ve Meriçli, 1988: 14).

Yerleşimdeki Türk dönemine ışık tutabilecek kitabeler ise oldukça geç tarihlidir. Fatih Camii giriş kapısı üzerindeki kitabeden, kilisenin 968 H. / 1560–61 M. yılında Hacı Hasan tarafından camiye çevrildiği anlaşılmaktadır. Yine Fatih Camii çevresindeki Osmanlı dönemi kitabelerinde 1572–3 ile 1886–7 arasında tarihler geçmektedir.

[35] Bu portulanlar sırasıyla ''Palalimno'dan Mudanya'ya kadar deniz sığ. Gemiler dikkatli olmalı, Mudanya'dan Bursa'ya ahşap ihraç ediliyor… Mudanya'dan sonra Triglia geliyor…'' , ''Triglia körfezinden güneye…'' , ''Tregia limanı…'' şeklindedir (Delate, 1947: 241, 285, 338).

[36] Bu el yazması 1879 veya 1890 yılında, Norveç krallık ailesinin bir yakını olan din bilimci A.H.F. Lüth tarafından Horsen şehrindeki okul kütüphanesine bağışlanmış bir İncil'dir (Heiberg, 1911: 498-508).

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki bir vakıf kaydında ise 1265 H. / 1848-9 tarihli bir hatip kaydından bahsedilmektedir (Ötüken, Durukan, Acun ve Pekak, 1986: 480).

Yerleşim Cumhuriyet dönemine kadar zengin bir gayrimüslim köyü olarak varlığını sürdürmüştür. 19. yüzyıl sonlarında yerleşimde 199 Türk ve 3657 gayrimüslim yaşadığı bilinmektedir, ancak 1920'lere gelindiğinde Türk nüfusu oldukça azalmıştır. Kurtuluş Savaşı sonrası Lozan Antlaşması'ndan sonra 1923'de yapılan Mübadele sonrası ağırlıklı olarak Girit'ten gelenler olmak üzere Selanik, Usturumca, Dedeağaç, Serez, Tikveş ve Karacaovalı göçmenler bölgeye yerleştirilmiştir (Dostoğlu, 2000: 137-40).

1933 yılında Yunanistan'da basılan bir ansiklopedide, 'Triglia' başlığı altında şu bilgiler bulunmaktadır: '*Marmara Denizi kıyısındaki köy 6.000 nüfusludur ve 30 aile Türk, diğerleri Yunanlı'dır. Savaş sırasında Yunan orduları tarafından geri alınmasını izleyen 1923 yılındaki Lozan Antlaşması'ndan sonra halkının büyük bölümü Yunanistan'a göçtü ve Kalkidiki'de 'Nea Trigleia'ya yerleşti. Buranın eski adı 'Sofular' idi. 'Nea Trigleia'nın 1928'deki nüfusu 1064'tü* (Pekak, 2009: 28)[37].

[37] Megle Hellenika Enkylopaideia, Pyrsos, 32, Athenai 1933; ayrıca bkz. Ruge 1939: 134-135.

6. BÖLÜM

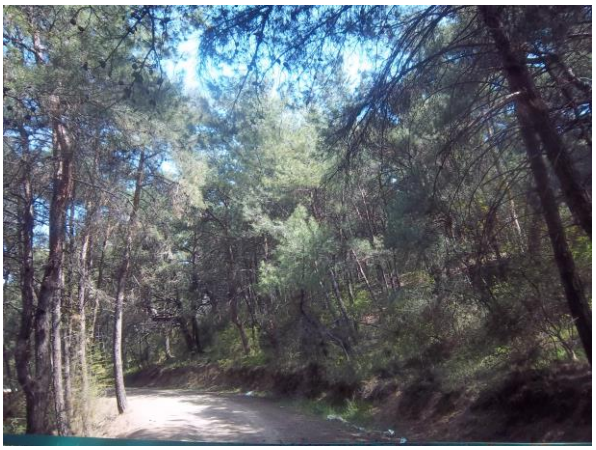
HAGİOS IOANNES THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI (AYA YANİ) KİLİSESİ

6.1.ADI:

Günümüzde bölge halkı tarafından ‘‘Aya Yani’’ olarak bilinen manastır ilk olarak 1676 yılında Covel tarafından ziyaret edilmiş ve seyahatnamede Manastır kilisesinin adının Ioannes Theologos Pelekete olduğu bilgisi verilmiştir (Resim 8) (Covel, 1676; Evangelides, 1889: 275; Herges, 1897 / 98: 274; Hasluck, 1906 / 7: 293; Hasluck, 1910: 61; Pancenko, 1911: 271; Menthon, 1935: 37; Beck, 1959: 210, Mango ve Ševčenko, 1973: 242; Janin, 1975: 165; Corsten, 1987: 64; Pekak, 1995: 289-298; Pekak, 1996: ; Pekak, 2009: 177-183).

Resim 8. Pelekete Manastırı Kilisesi Genel Görünümü
(Yinsel, 2016).

Resim 9. Kiliseye Giden Yol
(Yinsel, 2015).

Kilisenin yakınındaki mağaranın Hasluck'ın (1910: 61) ''çilehane'' (Βυθισμένος στο βράχο) olarak tanımladığı ve manastıra ismini veren yer olduğu bilinmektedir. ''*Pelekete*'' (veya Pelekiti) (Πελεκητής) kelimesi Yunanca'da ''kesilmiş'' , ''oyulmuş'' anlamındadır (Pekak, 1995: 294)[38].

Resim 10. Pelekete Manastırı Kilisesi, Güneydoğudan Görünüm
(Yinsel, 2015).

[38] Pelekete Manastırı Kilisesi, Kleonymos ve Papadopoulos (1867: 43) ile Kandis'in (1883: 126) yayınlarında Hagios Ioannes Prodromos Pelekete Manastırı; Covel (1676), Evangelides (1889: 275), Herges (1897/98: 274), Hasluck (1906/7: 293), Hasluck (1910: 61), Pancenko (1911: 271), Menthon (1935: 37), Beck (1959: 210), Mango ve Ševčenko (1973: 242), Janin (1975: 165), Corsten (1987: 64), Pekak (1995: 289-298) ve Kaya'nın (2015: 305-329) yayınlarında ise Hagios Ioannes Theologos Pelekete Manastırı olarak geçmektedir.

6.2.YERİ:

Pelekete Manastırı'nın günümüze gelebilen kilisesi Kalolimno (İmralı) Adası'nın karşısındadır (Harita 6)[39]. Tirilye'den manastıra doğrudan giden herhangi bir ulaşım aracı bulunmamaktadır. Çevresinde herhangi bir yerleşim bulunmayan yapıya iki yolla ulaşmak mümkündür: Birincisi yerleşimi Eşkel Limanı'na bağlayan karayolun sağından ayrılan toprak yol; ikincisi ise deniz yolu aracılığıyla da gidilebilmektedir[40].

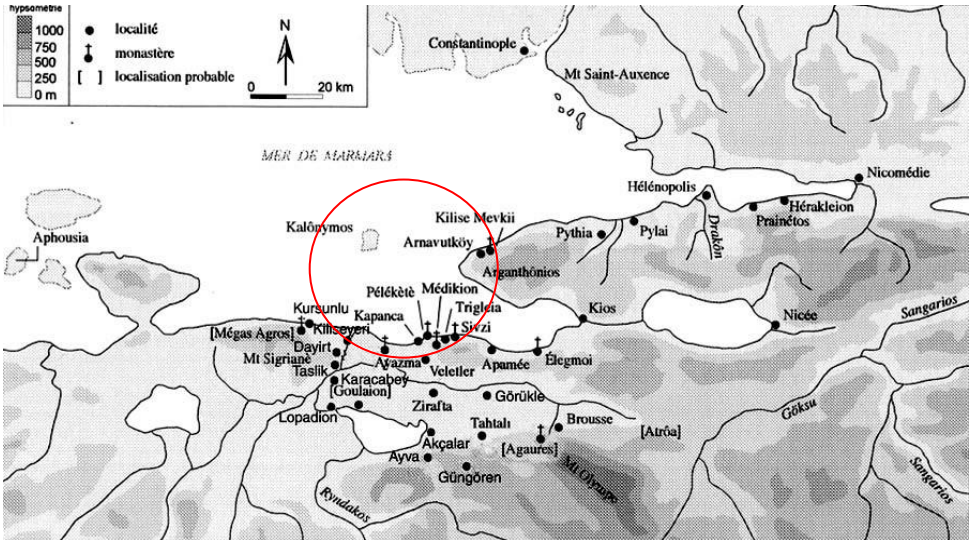
Resim 11. Pelekete Manastırı Kilisesi ve Çevresi
(Yinsel, 2015).

[39] Besbikos (Kalonymos-İmralı Adası): Apolloniatis Gölü'nden geçen Rhyndakos Irmağı, Bithynia'nın batı sınırını oluşturmaktadır. Bu ırmağın sahili Doliones ve Kyzikos'lara aittir. Sahilden 14 mil içerde ve ırmağın denize döküldüğü yerin güney yönünde Kalolimino adında bir ada bulunmaktadır ve bu adanın eski adı Besbikos'dur. Plinius, bu adanın çevresini 18 mil olarak tahmin etmektedir. Byzantionlu Etienne (Stephanos) de bu ada için; Kyzikos'a yakın olduğunu söylemektedir ve kökeni hakkında şu söylenceyi aktarmaktadır: ''Devler, sahilin büyük taşlarını sökerek denize atıyorlar ve bu şekilde Rhyndakus'un denize döküldüğü ağzı kapamaya çalışıyorlardı. Fakat Prosserpin, Kyzikos Adası için korkarak bu taşları topladı ve bunlardan bir ada yapmıştır. Bu adaya daha sonra, ada halkı olan Pellasgeslerden biri, Besbikos adını vermiştir'' (Kaplanoğlu, 1997: 195).

[40] Pelekete Manastırı Kilisesi'nin yeri Bizans kaynakları ve vitalarda çevre tanımlaması dışında tam olarak belirtilmemesine rağmen çağdaş araştırmacılar kaynaklarda adı geçen Pelekete Manastırı'na ait olduğu konusunda fikir birliğine varmışlardır (Herges, 1897/98: 274-280; Hasluck, 1906/7: 293; Beck, 1959: 210; Mango ve Ševčenko, 1973: 242-248; Pekak, 1995: 291).

1676 yılında Covel tarafından ziyaret edilen manastırın yeri konusunda şu bilgiler verilmektedir: ‘‘ *Manastır, Tirilye kasabasının 2.5 mil uzağında kurulmuştur ve Kalonymos (İmralı) Adası'nın karşısında yer almaktadır. Deniz çok güzeldir. Yaz sıcaklığında denizin soğuk olduğunu söylediler. Burası mayıs ve haziran aylarında gelinebilecek iyi bir tatil yeridir*’’ (Mango ve Ševčenko, 1973: 235-272).

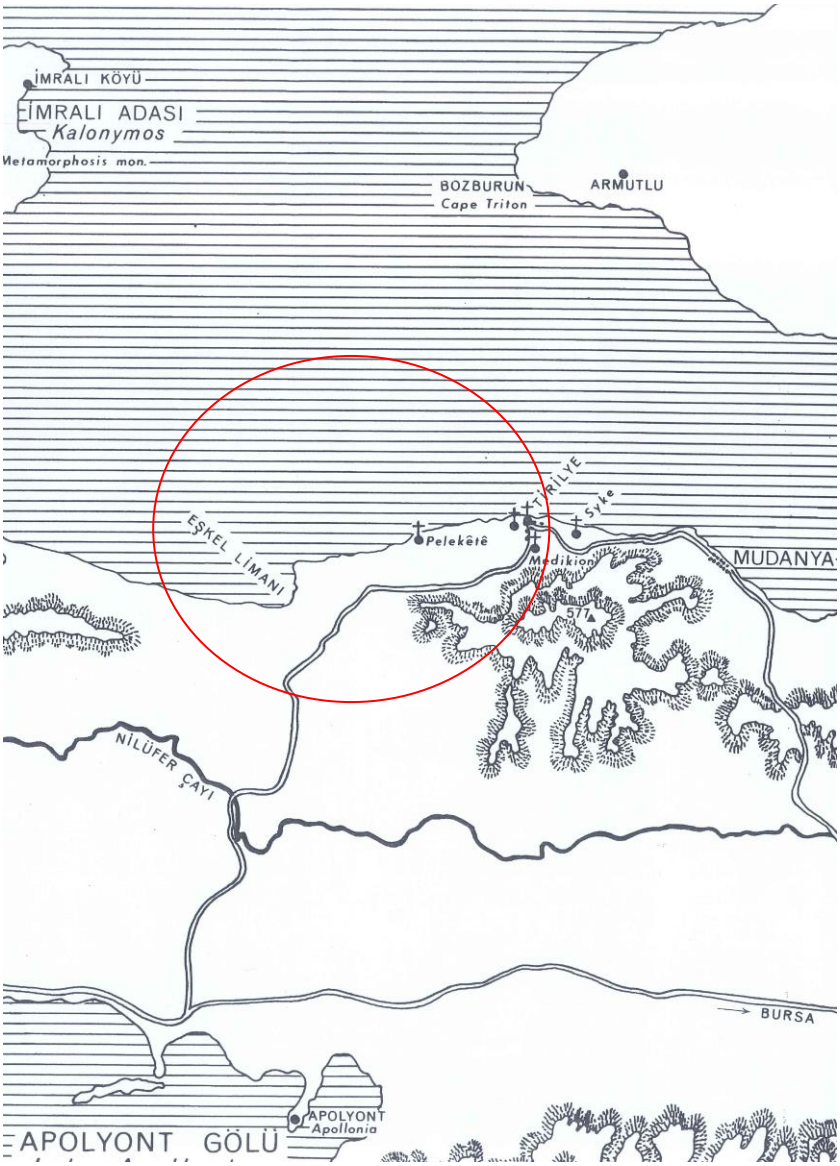
Menthon, manastırı ziyareti sırasında yeri ile ilgili şu bilgileri vermektedir: ‘‘ *Pers İmparatorluğu'nun en önemli şehirlerinden biri olan antik Daskylium'un harabelerinin yakınında, Eşkel Limanı'na terk edilmiş iskeleye bağlanan içerideki küçük vadiyi takip eden bir yoldayız*[41]*. 4 km. boyunca bu yolu takip ettiğimizde, kendimizi görünümü tamamen farklı bir manzaranın içerisinde bulacağız: Vadi genişlemiştir; tepeler alçalmışlardır, ve kuzeye doğru dalgalanan ve ağaçsız olan dağlarla çevrili bir ovaya benzemektedir. Sağ tarafta, yoldan 200 ya da 300 metre kadar ötede bir yel değirmeni kalıntısı bulunmaktadır ve biraz daha yukarıda orijinal şeklini koruyan ve tek başına kalmış olan yaşlı ağacı gördünüz mü? Bu ağacın sağında yer alan yüksekçe bir yerde Pelekete olarak bilinen ve Ioannes Theologos'un önemli büyük manastırı eskiden burada yükselirdi*’’ (Menthon, 1935: 37).

Harita 4. Pelekete Manastırı Kilisesi Konumu
(Auzepy, 2005).

[41] Daskilion veya Dascylium adındaki antik yerleşimin, Tirilye'nin 7 km. batısındaki ve günümüzde Eşkel Limanı olarak bilinen yer olduğu düşünülmektedir (Hasluck, 1910: 55-58).

Hagios Ioannes Theologos Pelekete Manastırı (Aya Yani) Kilisesi, Bursa'nın Mudanya ilçesine bağlı Tirilye Mahallesi'nin yaklaşık 5 km. güneybatısında yer alan, Eşkel Limanı'ndan sağa ayrılan toprak yoldan yürüyerek yaklaşık 45 dakikalık bir mesafede, İmralı Adası'nın karşısında yer almaktadır (Harita 7).

Harita 5. Eşkel Limanı Konumu
(Mango ve Ševčenko, 1973).

6.3.DURUMU:

Bizans döneminin önemli bir dini yerleşimi olan Pelekete Manastırı Kilisesi günümüzde kullanılmamaktadır. Kilise, depremlere ve yangınlara maruz kalmış, birçok onarım görmüş ve büyük ölçüde yıkılmıştır. Yayınlardan manastırın birden çok kilisesi olduğu bilinse de günümüzde sadece bir kilisesi bulunmaktadır (Resim 12)[42]. Günümüzde apsis, bema, kuzey ve güney duvarları, pastoforium hücreleri, kuzeydoğu ve güneydoğu köşe odası ayaktadır. Doğu bölümü orijinal olarak günümüze gelen yapının bema tonozuna kadar ayakta durduğu görülmektedir. Herhangi bir kurtarma çalışması ve bakım olmadığı için kilise zarar görmeye devam etmektedir.

Yapının örtü sistemini oluşturan kubbe ve batı cephede giriş kapısı kemer izlerinden zamanında var olduğu bilinen narteks günümüze gelememiştir. Kubbeyi taşıdığı bilinen sütunlar bugün yıkılmıştır. Yapıda duvar resimleri bulunmamaktadır ve yapılan araştırmalarda da duvar resimlerinin bahsi geçmemektedir. Yayınlar aracılığıyla zamanında çok daha fazla var olduğu bilinen mimari plastik eserlerin bugün yalnızca bir kısmı naos zemininde görülmektedir. Bu mimari plastik eserlerin birçoğu ya kaybolmuş ya da kırılmış olmalıdır. Manastıra ait olduğu düşünülen ve yayınlarda söz edilen çevresindeki kalıntılar günümüzde terk edilmiş ve haraptır.

Resim 12. Pelekete Manastırı Kilisesi, Güneyden Görünüm (Yinsel, 2016).

[42] Evangelides (1889:275-276) ile Mango ve Ševčenko (1973: 243-244) Pelekete Manastırı'nın çok sayıda kilisesi olduğunu belirtmektedirler.

6.4. SEYAHATNAMELER VE BİLİMSEL YAYINLAR:

6.4.1. Seyahatnameler:

İstanbul'a yakın oluşu, Bursa (Prusa), İznik (Nikaia) ve İzmit (Nikomedia) gibi önemli dini yerleşimlerin bulunması, batılı seyyahların ilgisini ''Bithynia'' üzerine çekmiştir. Gezginlerin çoğu bu yerleşim yerlerini gezmişler ancak pek azı Tirilye'ye uğramış, uğrayanlar da genel bir tanımlamayla yetinmişlerdir[43]. Aşağıda Tirilye'ye uğrayan gezginler kronolojik olarak verilmiştir.

J. Covel, 1676: 265v – 266r

Tirilye ile ilgili Bizans sonrası döneme ait en erken bilgiler İngiliz seyyah, Dr. John Covel'a aittir[44]. Gezgin 1670 – 1677 yılları arasında İstanbul'da yaşamıştır. 1675 – 1677 yılları arasında İstanbul'dan başlayarak karayolu ile Edirne, Bursa ve çevresi ile İzmir'e, deniz yolu ile de Marmara Denizi güney kıyılarını izleyerek Çanakkale'ye gitmiş, gördüklerini yazmıştır. 6 Aralık 1676'da Zeytinbağı'na (Trillia) uğramıştır[45]. Yerleşimde çok fazla Türk olmakla birlikte, Rum nüfusunun daha kalabalık olduğunu, Türklerin ''güzel ve büyük bir camisi'' olmasına karşın Rumların 5 – 6 kiliseleri olduğunu belirtmiştir[46]. Bu kiliselerden Hagios Peteron Manastırı (Çiftlik / Medikion Manastırı), Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi ve Pelekete Manastırı (Ioannes Theologos / Aya Yani) hakkında kısa bilgiler vermiştir.

---

[43] 18. yüzyılın ortalarında Anadolu'yu gezen Pococke (1704-1765), Mudanya'ya kadar geldiği halde Tirilye'ye uğramamıştır. Ancak kitabının sonunda verdiği haritada yerleşim Trigleia olarak doğru yerinde gösterilmiştir. Anadolu'nun tarihi coğrafyası üzerine kitapları bulunan Kiepert'in ''Atlas Antiquis''inde yerleşimin bulunduğu yer Daskylium olarak gösterilmiştir. Bir gezgin ve coğrafyacı olan Katip Çelebi'nin (1732/1733: 658-659) ''Cihannüma'' adlı eserinde, Zeytinbağı, ''Trilya'' olarak ismen geçmektedir.

[44] Covel, İngiltere'ye döndükten sonra seyahatlerini yazmaya başlamıştır, ancak bitirememiştir. Covel'ın British Muzeum'daki el yazmalarını (British Muzeum, Add. MS 22912, fol 266 r) ilk olarak Hasluck kullanmış ve onun iki krokisini yayınında vermiştir (Hasluck, 1906 / 1907: 292, Fig. 5). Mango ve Ševčenko da aynı el yazmalarını (BM. Add. 22912, fol 266 r ve v) ve krokileri yayınlarında tıpkı basım olarak kullanmışlardır (Mango ve Ševčenko, 1973: 238, 241, 242, Fig. 2,3).

[45] Covel'ın 1675 – 1677 yılları arasında yaptığı gezileri ile ilgili tuttuğu notlar ve şekillerin tamamı ''Dr. John Covel Voyages en Turquie 1675 – 1677'' başlığı ile kitap halinde yayınlanmıştır. Bu kitapta Tirilye için Bkz. 1998: 216 – 220.

[46] Bu güzel ve büyük cami olasılıkla Fatih Camii'dir.

J. von Hammer, 1818: 1-2,173

Tarihçi Hammer, 1804 yılında tuttuğu notlarından oluşan ve Avusturya kraliçesi C. Auguste'e sunulmak üzere hazırlanan kitabında, İstanbul'dan Bursa'ya yapılan gezi sırasındaki izlenimlere yer verilmektedir. Zeytinbağı'nın (Trigleia) Mudanya'nın 3 saat uzağında olduğunu ve zeytini ile tanındığını belirten Hammer, kitabında Bursa, Uludağ, İznik ve İzmit'e dair bilgileri aktardıktan sonra, Katip Çelebi'nin 'Cihannüma'sından bazı alıntılara yer vermiştir (Hammer, 1818: 1, 2, 173).

F. Richter, 1822: 399

Alman gezgin Richter, 19. yüzyıl başlarında Bithynia bölgesini gezmiş ve gezi notları 1822 yılında kitap olarak basılmıştır. 29 Mayıs'ta Mudanya'dan Uludağ'a giderken, 'Sug' (Sige / Kumyaka) ve Zeytinbağı'na (Trigli) da uğrayan Richter, ''Sug'' köyünde küçük bir liman olduğunu, ''Trigli''de ise denizin kayalıklarla dolu olduğunu belirtmiştir (Richter, 1822: 399)[47].

A.D. Mordtmann, 1925: 5, 70-71

Yazarın 1850-59 yılları arasında Anadolu'da yaptığı gezinin notlarını içeren kitap yedi bölümden oluşmaktadır. Seyyah, Bursa ve çevresindeki yerleşimlere kitabının V. bölümünde değinmiştir. Mordtmann, ''büyük bir Yunan köyü'' olarak tanımladığı Zeytinbağı (Triglia)'na da uğramıştır. Köyde 20'si Türklere ait olmak üzere 500 hane bulunduğunu, halkının zeytincilik ve dut yetiştiriciliği ile geçindiğini belirten gezgin, yerleşim dışında papazları dut yetiştiriciliği ile geçinen bir manastırdan da adını vermeden bahsetmektedir, sakinlerinin üzümcülükle geçindiğini belirttiği manastırın, Pelekete olup olmadığı bilinmemektedir.

[47] 1675 tarihli bir seyahatnamede ''Siyi'' adının yabani incir yaprağından gelmiş olabileceği belirtilmiştir (Wheler, 1723: 207).

6.4.2. Yayınlar

M. Kleonymos ve Chr. Papadopoulos, 1867: 43, 149

Bizantinist olan yazarlar, Yunanca olarak yayınladıkları ‘‘Bithynica’’ adlı kitaplarında eski bir Pers satraplık şehri olarak tanıttıkları Daskyleion ile Brylleion şehirlerinin birbirlerine oldukça yakın olmaları gerektiğini ve bu yüzden de Brylleion’un Zeytinbağı (Trigleia) olarak tanınan yerleşim olabileceğini belirtmişlerdir. Yazarlar, deniz kenarında bulunan Trigleia’da 500 Hıristiyan, 50 Müslüman ev bulunduğunu söylemişlerdir ve yerleşimdeki 700 ailenin yağcılık, sabunculuk ve tarımla uğraştığını yazmışlardır. Köyde bir Yunan okulu ve Bursa Metropoliti’ne bağlı altı kilise bulunduğunu, bunlardan birinin Bizans döneminden kalan Panagia Pantobasilissa (Kemerli) Kilisesi olduğunu belirten yazarlar, bir kilisenin de Türkler tarafından camiye çevrildiğini (olasılıkla Fatih Cami) belirtmişlerdir. Yerleşimin çevresinde manastırların bulunduğunu ve deniz içinde ise bazı kalıntıların olduğunu belirtmişlerdir[48].

B.I. Kandis, 1883: 126, 137, 140-142

Yazar, Bursa ve çevresindeki yerleşimleri tanıtmayı amaçladığı kitabının IV. Bölümünü Bizans döneminde Bursa’ya ayırmıştır. Kitabın VII. bölümünde ‘Triglia’ çevresindeki manastırların isimlerini, bazılarının tarihlerini ve kurucularını, manastırlarda yaşamış ünlü rahiplerin isimlerini vermektedir[49]. Kitabın bu bölümünün Bursa piskoposlarıyla ilgili kısmında, Tirilye ve manastırları hakkında bazı bilgiler vermektedir: 1642 – 1655 yılları arasında görevli olan piskopos Klemens zamanında İstanbul patriği I. Paisios 1652 yılında Triglia ve Elegmoi (Kurşunlu) yerleşimleri için kilise kararı (sigillion) çıkartmış ve buraların Bursa Metropoliti’ne bağlı olmadığını, doğrudan patrikhanenin yetki alanına (strauropegia) dahil olduğunu belirtmiştir. 1777 – 1807 yılları arasında Bursa piskoposu olan Tesalya’lı Anthimos zamanında Triglia’da yangın sonucu yok olan Medikion Manastırı onarılmıştır.

[48] Manastırlar Hagios Pateron, Hagios Stephanos, Batheos Rhyakos ve Hagios Ioannes Prodromos Pelekete.

[49] Bu manastırlar Georgios Koparissotou, Ioannes Prodromos Pelekete, Medikion, Triglia, Kenalakkos ve Soteros (Batheos Rhyakos)’dur.

Kandis, Bursa Metropolitliği'nin köy ve kasaba isimlerini verirken Triglia'da beş kilise içinde Pelekete Manastırı Kilisesi'ni ismen vermiştir[50]. Köyün Bursa'dan beş buçuk saat uzaklıkta olduğunu ve Yunanca konuşulduğunu belirten yazar, manastırın Vaftizci Yahya'ya (Ioannes Prodromos) ifhaf edildiğini belirtmektedir.

T. Evangelides, 1888: 275-286

Zeytinbağ'lı bir tarihçi olan Evangelides'in Tirilye ve çevresi ile ilgili birçok yayını bulunmaktadır. Yazarın 1888 yılında ''Platon'' adlı Yunanca dergide yayınlanan makalesi üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde İmralı adası (Kalonimos), ikinci bölümde Daskyleion şehri, üçüncü bölümde ise Zeytinbağı ve çevresi hakkında bilgiler vermiştir. Evangelides, yerleşimin isminin etimolojisi üzerinde de durmuştur. Ona göre, yerleşimin ismi Trigleia Manastırı'ndan gelmektedir. İncilci Yahya'ya ithaf edildiğini belirttiği Pelekete Manastırı Kilisesi'nin 709 yılında kurulduğunu, 766 yılında yandığını belirterek, manastırın 775-780 yılları arasında yeniden inşa edildiğini, 813-820 yılları arasında, İmparator V. Leon döneminde tekrar yandığını ifade etmektedir.

T. Evangelides 1889: 93-96, 154, 275-281

Evangelides'in ''Platon'' dergisindeki makalesinden bir yıl sonra Yunanca olarak yayınlanan ''Soter'' dergisindeki makalesi de üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Zeytinbağı ve Brylleion'un aynı yerleşimler olduğunu destekleyen bilgilere yer verilmiştir. Diğer bölümler ise Tirilye ve çevresindeki Bizans Dönemi manastırlarına ayrılmıştır. Tirilye ve çevresinde bulunan manastır ve kiliseler hakkında bilgi veren yazar, bu kiliseleri anlatırken plan ve resimlere yer vermemiştir[51]. Tirilye'deki Pelekete ve Medikion Manastırı Kiliseleri'nin tarihine değinmiş, Pelekete Manastırı'nın 709 yılında kurulduğunu, 766 yılında V. Konstantin (741-775) başta iken yandığını belirterek, manastırda yaşamış olan hegümenlerden Theosteriktos (766), Hilarion, Markos (787) ve Makarios'u (805-820) ismen vermiştir.

[50] Bu kiliseler Hagios Georgios, Hagios Ioannes, Hagios Georgeos Kyparisiotes, Hagios Demetrios ve Pantovasilissa'dır.
[51] Bu manastırlar Pantobasilissa Kilisesi, Kennalakkos, Pelekete, Medikion ve Batheos Rhyakos'dur.

Manastırın çok bakımsız olduğunu, kilisenin çevresinde papaz odalarının yer aldığını, papazların zeytincilik, şarap üretimi ve hayvancılıkla uğraştığını, ancak kazandıkları paranın tümünü kendilerine ayırmalarından duyduğu üzüntüyü eklemektedir. Manastırın zamanında çok büyük olduğunu ve üç kilisesi bulunduğunu, kilisenin ise İncilci Yahya'ya adandığını öne süren yazar, manastırın 1880 yılındaki yangından sonra onarıldığını ve bu tarihten itibaren Heybeli Ada'daki Ruhban Okulu'na bağlandığını belirtmektedir.

A.Herges, 1897 / 98: 274

Herges, Fransızca olarak yayınlamış olduğu makalesinde, İncilci Yahya'ya ithaf ettiği Pelekete Manastırı Kilisesi'nin 709 yılında kurulduğunu, V. Konstantin zamanında yakıldığını, 775 yılında tahta IV. Leon'un (775-780) geçmesiyle mücadelenin durduğunu ve Pelekete Manastırı Kilisesi'nin yeniden inşa edildiğini vurgulamaktadır. Bu manastırın Brylleion'un güneybatısında yer aldığını belirterek, Brylleion'un Bizans döneminde Trigleia olduğunu ve Trillia olarak okunduğunu söylemektedir, ancak yerleşim üzerinde durmamıştır[52]. Brylleion'u Trigleia ile eşleştiren Herges, kaynak olarak da kullandığı Evangelides'in görüşünü benimsemektedir.

F.W. Hasluck, 1906 / 7: 285-293

Yazar ''Bithynica'' adlı yayınında Zeytinbağı'nın (Triglia) Mudanya'nın 12 km. batısında olduğunu belirtmekle birlikte, yerleşimde yer alan Fatih Camii, Pantobasilissa Kilisesi, Medikion manastırları hakkında ilk ayrıntılı mimari tanıtımları yapmıştır. Pelekete Manastırı Kilisesi'nin ise Covel'dan (1676) aldığı eskizi kullanmıştır. Hasluck, şehirde doğal liman olmadığını söylemiş ve Tirilye'yi ziyareti sırasında yerleşimde yaklaşık 1000 ev bulunduğunu ve halkının hemen hemen tümünün Yunanlı olduğunu belirtmiştir.

[52] Tomaschek (1891: 13), Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, topografyası, kıyı bölgeleri ve Haçlıların izlediği yolları tanıttığı çalışmasında, yerleşimin adının Portulan haritalarında Trillia, Tirlia, Triyia, Trichia ve Tregia şeklinde yazıldığını, Türklerin ise Tirlia dediklerini belirterek, yerleşimin III. Haçlı yolu üzerinde Lopadion ile Daskyleion arasında bulunduğunu ileri sürmektedir.

Trigleia'nın yaklaşık 3 mil batısında bulunan ve İncilci Yahya'ya adandığını belirttiği Pelekete Manastırı Kilisesi'nin 709 yılında kurulduğunu, manastırın fakir olduğunu ve sadece bir rahibin ailesiyle birlikte yaşadığını vurgulamaktadır. Hasluck, mimari plastik eserlerden mermer zeminin parçalarını, sütun başlıklarını ve frizleri yapının onarımı sırasında tekrar kullanıldığını söylemiştir.

F. W. Hasluck, 1910: 59-62

Hasluck, yayınlamış olduğu ''Cyzicus'' adlı kitabında, Pelekete Manastırı Kilisesi'nin 709 yılında kurulduğunu, 766 yılında V. Konstantin zamanında yandığını ifade etmiştir. Manastırda yaşamış olan hegümenlerden Theosteriktos (766), Kappadokyalı Genç Hilarion (787), Makarios (805-820) ve Sabbas'ı ismen vermiştir. Kilisenin 1855 yılından sonra onarım geçirdiğini ve 1880 yılında yandığını belirtmektedir. Yazar, kilisenin yakınındaki kayaya oyulmuş mekanın manastırın adını açıklayabileceğini belirtmektedir[53].

B.A. Pancenko, 1911: 259-289

1910 yılında manastırı ziyaret eden İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü Müdürü Pancenko, Rus Arkeoloji Enstitüsü'nün yıllık çalışmalarının tanıtıldığı Rusça dergideki makalesinde Zeytinbağı'ndaki (Trigleia) 1000 evden sadece 40 veya 50'sinin Türklere, geri kalanının ise Rumlara ait olduğunu belirtmiştir. Yerleşimdeki manastır ve kiliselerin Bizans tarihi içindeki önemine değinen Pancenko, Pelekete, Batheos Rhyakos, Hagios Elias, Hagios Pateron ve Medikion manastırlarını tanıtmış ve Pelekete Manastırı Kilisesi giriş kapısı üzerinde yer alan 1856 tarihli kitabeyi Yunanca olarak yayınlamıştır. Manastırın Zeytinbağı'na 1 saat uzaklıkta olduğunu ve çevresinde papaz odalarının yer aldığını belirtmiştir. Kilise ve çevresinde mimari plastik parçaların bulunduğunu vurgulayarak, sütun ve başlıklarla birlikte çok değerli ahşap İkonostasis ve ''taht''tan söz etmektedir. İkonostasis titiz bir işçilikle yapılmış ve akantusun farklı tiplerinden meydana gelmiştir. İki katlı ahşap İkonostasis'in oyması grifttir, üzerinde bitkisel süslemeler vardır. Ahşap taht asma akantus ile süslenmiştir.

[53] Hasluck, Pelekete Manastırı Kilisesi'ni tanıtırken plan ve fotoğrafına yer vermemiştir.

T. Evangelides, 1934: 35-40

Yazar, Atina'da Yunanca olarak basılmış kitabında Trigleia tarihini, manastırlarını ve rahiplerini ele alarak, Trigleia manastırları bölümünde Kenalakkos Manastırı ile Hagios Stephanos Kilisesi, Pelekete Manastırı Kilisesi, Medikion, Trigleia ve Batheos Rhyakos manastırları hakkında bilgiler vermiştir[54]. Yazar, Pelekete Manastırı'nın çok büyük ve üç kilisesi olduğunu tekrarlayarak, kilisenin üç rahibinin bilindiğini vurgulamıştır. Pelekete Manastırı Kilisesi'nin 705-711 yılları arasında II. Justinien zamanında kurulduğunu belirtmiş, kiliseyi kuranın belli olmadığını, fakat birkaç satır sonra ise 709 yılında İkonodül Theosteriktos'un Pelekete Manastırını kurduğunu söylemiştir. Manastırın İkonoklasmus döneminde oynadığı önemli role değinen yazar, bazı hegümenlerin isimlerinden yaşam öyküleriyle birlikte bahsetmiştir. Makarios'un 792-802 yılları arasında İmparatoriçe Eirene ve Patrik Tarasios'u iyileştirdiğinden söz ederek, 1 Ağustos 840 tarihinde ölmüş olabileceğine işaret etmektedir. Daha sonra Pelekete'ye 840-842 yılları arasında Sabbas'ın hegümen olduğunu belirtmektedir.

B. Menthon, 1935: 27-44

Uludağ ve çevresindeki yerleşimlerde bulunan manastırları ve kiliseleri ele aldığı kitabında yazar, Zeytinbağı'nın bir Dor kolonisi olarak Brylleion adıyla kurulduğunu belirterek, İsa, Trigleia, Medikion ve Pelekete manastırlarını ele almıştır. Menthon, Pelekete Manastırı Kilise'nin 709 yılında kurulduğunu belirterek, harap durumda olan yapıyı Eşkel limanına giden yolun üzerindeki bir yel değirmeni kalıntısı olarak tanıtmaktadır. Manastırın küçük bir yapı olduğunu belirten yazar, toprak altında birçok kalıntı olduğunu söyleyerek, manastırda yaşamış olan hegümenleri isimleri ile birlikte sıralamıştır. Bunlar: Theosteriktos, Hilarion ve Makarios'tur.

[54] Evangelides, Kemerli Kilise'nin (Panagia Pantobasilissa) 3, Fatih Cami'nin (Hagios Stephanos Kenalakkos) 2 fotoğrafı ile Kemerli Kilise ile Pelekete Manastırı Kilisesi'nin Covel'dan alınmış krokilerini kitabın sonunda vermiştir.

H.G. Beck, 1959: 210

Yazar kitabının Bithynia bölümünde, Pelekete Manastırı Kilisesi'nin kuruluş tarihini Herges'e (1898: 275) dayandırarak 709 olarak vermektedir. Pelekete Manastırı Kilisesi'nde yaşamış olan hegümenleri isimleriyle birlikte vermiştir. Bunlar: Theosteriktos, Hilarion ve Makarios'dur.

H. Ortaç, 1967

7 Ekim-14 Ekim 1967 tarihleri arasında, Bursa'nın ''Hakimiyet'' Gazetesi'nde yayınlanan yazı dizisinde, Zeytinbağı Bucağı tanıtılmıştır. Araştırmacı ilk olarak ''Zeytinbağı Tarihçesi'' başlığı altında, yerleşimin Bizans öncesi dönemiyle ilgili kaynak bulamadığını söyleyerek, Bizans dönemine ait olan ''Aya Todori'', ''Aya Yani'', ''Aya Sotiri'' ve halkın ''Çardak'' veya ''Kemerli Kilise'' dediği yapılara yer vermiştir.

K. Büyüköğen, 1969

Yazar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Lisans tezi olarak hazırlamış olduğu çalışmasında Zeytinbağı (Tirilye) ve Siyi'deki (Kumyaka) Bizans Dönemi Kiliselerini incelemiştir. Bölgenin ve yerleşimin tarihçesine kısaca değinen yazar, Hagios Stephanos Kilisesi, Panagia Pantobasilissa Kilisesi, Hagios Sergios (Medikos), Hagios Ioannes Pelekiti Manastırı Kilisesi ve Siyi'de yer alan Başmelekler Kilisesini sorunlara değinmeden tanıtmıştır. Bununla beraber kilisenin mimari plastik eserleri ve malzeme-tekniği ile ilgili bir bilgi vermeyen yazar, tarihleme konusunda yeni bir görüş de getirmez.

C. Mango ve I. Ševčenko, 1973: 242-248

Marmara Denizi'nin güney kıyılarındaki bazı kilise ve manastırları toplu olarak ele aldıkları araştırmalarında yazarlar, Pelekete Manastırı Kilisesi'nin 8. yüzyılın ortalarında var olduğunu, aynı yüzyılın son çeyreğinde onarılmış olduğunu

belirtmektedirler[55]. Yazarlar, kilisenin kuruluş tarihini Beck'e (1959: 210) dayandırarak 709 olarak vermektedirler. Pelekete Manastırı Kilisesi'nin 787 yılındaki konsülde temsil edildiğini, İkonoklasmus döneminde önemli rol oynadığını ifade etmişlerdir. Manastırın kilisesini, Fatih Cami ve Kemerli Kilise (Panagia Pantobasilissa) ile birlikte kapalı Yunan haçı planlı yapılar olarak gruplandırmışlardır. Kilisenin planını ilk olarak yayınlayan yazarlar, 1855 depreminde büyük bir bölümü yıkılan manastırın, kısa bir süre içinde onarılmasının ardından 1880 yılında yandığını belirtmektedirler. Ayrıca mimari plastik parçaların bir kısmını fotoğraflarla birlikte yayınlamışlardır.

R. Janin, 1975: 170-172

Janin, çeşitli bölgelerdeki Bizans manastır ve kiliselerini dönem kaynakları yardımı ile ele aldığı kitabında, Bithynia bölgesine yer vermiştir. Araştırmacı, Evangelides'in Tirilye'deki yapılar hakkındaki düşüncelerinin pek doğru olmadığını, cami olarak kullanılan yapının Kenalakkos Manastırı'na ait olamayacağını, yine kaynaklarda adı geçen Batheos Rhyakos Manastırı'nın da bu bölgede yer almaması gerektiğini öne sürerek, Pelekete ve Medikion manastırları ile Trigleia Manastırı'nın Hagios Stephanos'a adandığını iddia ettiği kilise hakkında tarihi bilgiler vermiştir. Pelekete Manastırı Kilisesi ile ilgili ''*Vita d'Etienne le Jeune*'' adlı en eski belgeye değinmiş ancak bu vitanın eksik ve karışık olduğunu da belirtmiştir. Pelekete'nin üç azizinin takvimlerde gösterildiğinden bahsederek, üçünün de 8. ve 9. yüzyıllarda yaşamış olduklarını belirtmiştir. Bu üç aziz Hilarion, Theosteriktos ve Makarios olarak verilmiştir. Theosteriktos'un V. Konstantin döneminde işkence gördüğünü söylemiştir.

C. Mango, 1976: 180

Mango, ''Bizans Mimarisi'' kitabının altıncı bölümü olan ''Karanlık Yüzyıllar'' başlıklı bölümün sonlarında kapalı Yunan haçı plan tipinin gelişimi üzerinde tartışmıştır[56]. Mango'ya göre kapalı Yunan haçı plan tipi manastır ortamında çıkmıştır ve İkonoklasmus dönemi ve sonrasında gelişen Bithynia manastırları da bu tipin erken

[55] Yazarlar, çalışmalarında Pelekete Manastırı Kilisesi'nin bir planına ve toplamda 16 fotoğrafına yer vermişlerdir, bu fotoğraflardan 10'u mimari plastik eserlerine aittir.
[56] Mango'nun bu kitabı Mine Kadiroğlu tarafından (2006) Türkçe'ye çevrilmiştir.

örneklerini barındırmaktadır. Mango, ‘‘Pelekete’’ ve ‘‘Megas Agros’’ manastırları ile Tirilye Fatih Camii’ni örnek olarak ele almış, fakat bu yapıların kesin yapım tarihlerinin bilinmediğini, bunun için arkeolojik çalışmalara gerek olduğunu belirtmiştir[57].

E. Kürkçü, 1977

Hacettepe Üniversitesi’nde Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan çalışmasında Kürkçü, Zeytinbağı’ndaki yapılardan Fatih Camii ile birlikte Pelekete Manastırı Kilisesini ele almıştır. Pelekete Manastırı Kilisesi’nin tarihçesine kısaca değinmiş, ayrıntılı bir mimari tanıtımı yapılmamıştır. Tarihleme konusunda yeni bir görüş getirmeyen yazar, az sayıda kaynak ve yayından yararlanmıştır.

H. Buchwald, 1984: 199-234

Bizans mimari yapılarını dört grup altında incelediği makalesinde Buchwald, ‘‘üçüncü mimari üslup’’ başlığı altında kapalı Yunan haçı planlı yapılardan söz ederken Tirilye’deki Fatih Camii ve Pelekete Manastırı Kilisesini örnekleri içinde değerlendirmiştir. Buchwald, Fatih Camii’ni 9. yüzyılın ikinci çeyreğine, Pelekete Manastırı Kilisesi’ni de 8 – 9. veya erken 10. yüzyıla tarihlendirmiştir[58].

H. Buchwald, 1986: 8-10

Buchwald, yayınında ‘‘üçüncü üslup’’(kapalı Yunan haçı planı) altında topladığı kiliselerin erken örneklerini sayarken Zeytinbağı’ndaki (Tirilye) Pelekete Manastırı Kilisesi’ni (Hagios Ioannes) geç 8. yüzyıla, Fatih Camii’ni (Hagios Stephanos) ise 9. yüzyıla tarihlendirmiştir.

N. Gioles, 1987

Gioles, Yunanca olarak basılan 600-1204 yılları arası Bizans kilise mimarisi hakkındaki kitabında yapıları plan tiplerine göre sınıflandırarak tanıtmaktadır. Kitabının VII.

[57] Mango, Pelekete Manastırı Kilisesi’ni tanıtırken plan ve sadece bir fotoğrafına yer vermiştir.
[58] Buchwald, çalışmasında Pelekete Manastırı Kilisesi’nin üç fotoğrafına yer vermiştir.

Bölümünde İstanbul, Makedonya, Anadolu ve Yunanistan'daki kapalı Yunan haçı planlı yapıları ele alan yazar bu tipin kökenini tartışmış ve kapalı Yunan haçı plan tipinin iki erken örneğinin Zeytinbağı'ndaki Pelekete Manastırı Kilisesi ve Fatih Camii olduğunu belirtmiştir.

T. Corsten, 1987: 64-68

Yazar, Mudanya (Apameia) ve Yalova (Pylai) üzerine yaptığı çalışmasının ilk bölümünde Mudanya'nın eski adının Brylleion olduğunu belirterek, antik dönemde Byzantion ve Apameia egemenliğinde Zeytinbağı (Tirilye) başlığı altında geniş bir tarihçe vermiştir. Bu döneme ait mezar taşları ve yazıtları tanıtan yazar, Trigleia ve Medikion manastırları hakkında bilgiler vermiştir. Yazar, Pelekete Manastırı Kilisesi'nin 709 yılında kurulduğunu belirterek, manastırın rahiplerinden Hilarion'un anısının 27, 28 ve 30 Mart'ta anıldığını ve İkonoklast dönemde yaşadığını, Theosteriktos'un anısının 17 ve 28 Şubat'ta anıldığını ve V. Konstantin (741-775) döneminde yaşadığını, Makarios'un anısının ise 1 Nisan ve 19 Ağustos'ta anıldığını, Theophilos döneminde (829-842) öldüğünü ve manastırın bilinen son rahibi olduğunu vurgulamıştır[59].

P.I. Kuniholm ve L. Striker, 1987: 385-397

Yazarlar, Yunanistan, Türkiye, Yugoslavya ve İtalya'da bulunan yapılardan aldıkları ahşap örneklerine uyguladıkları dendrokronolojik tarihlendirme sonuçları ile yayınladıkları makalede Zeytinbağı'nda (Tirilye) yer alan Fatih Camii, Kemerli Kilise ve Pelekete Manastırı Kilisesine (Aya Yani) yer vermişler sadece Kemerli Kilise'den alınan ahşap örneğinin sonuç verdiğini bildirmişlerdir[60].

[59] Corsten (1987), çalışmasında Pelekete Manastırı Kilisesi'nin fotoğrafına yer vermemiştir.
[60] Çalışmada Fatih Cami'nden on, Pelekete Manastırı Kilisesi'nden iki ve Kemerli (Panagia Pantobasilissa) Kilisesi'nden yedi örnek alındığı belirtilmiştir.

S. Pekak, 1991

Yazarın Hacettepe Üniversitesi'nde Doktora tezi olarak hazırlamış olduğu ''Zeytinbağı Bizans Dönemi Kiliseleri ve Fatih Camii'' adlı çalışma en kapsamlı çalışmadır. Yazar, giriş bölümünde bölgenin tarihçesini vermiş, I.bölümde Zeytinbağı'nın Bizans dönemi öncesi, Bizans dönemi ve Bizans dönemi sonrası tarihçesini kaynakça eşliğinde ayrıntılı olarak anlatmıştır. Çalışmanın ''Ekler'' bölümünde Zeytinbağı ve çevresinde yer alan Kemerli Kilise, Medikion Manastırı, Aya Yani (Pelekete Manastırı) ve Aya Sotiri (Batheos Rhyakos – Soteros Manastırı) Kilisesi plan ve fotoğraflar eşliğinde ana hatları ile verilmiştir.

A.M. Talbot, 1991: 1328, 1620, 2115

Oxford Bizans Sözlüğü'nde ''Trigleia'' maddesinde Pelekete Manastırı Kilisesi tanıtılmıştır. Pelekete Manastırı Kilisesi'nin Trigleia'nın (Tirilye) 5 km. batısında yer aldığı, kuruluşu bilinmemekle birlikte 763 – 764 yılında varlığının bilindiği, İkonoklasmus'a karşıt rahipler tarafından kurulduğu, kilisesinin Ioannes Theologos'a (İncilci Yahya) adanan ve kalıntıları bulunan kapalı Yunan haçı planına sahip kilise olduğu belirtilmektedir.

L. Rodley, 1994: 74,134

Rodley, ''Bizans Sanatı ve Mimarisi'' kitabında Tirilye yerleşimine de değinmiştir. Yazar kapalı Yunan haçı plan tipine sahip kiliseler arasında Tirilye'deki Fatih Camii ve Pelekete Manastırı'nı ismen vermiştir.

S. Pekak, 1995: 289-298

Yazar, Zeytinbağı (Tirilye) ve Ioannes Theologos Pelekete (Aya Yani) Manastırı adlı makalesinde öncelikle bölgenin ve Zeytinbağı'nın tarihçesini vererek, Pelekete Manastırı Kilisesi'nin tarihçesi, mimarisi, malzeme-tekniği ve mimari plastik eserleri üzerinde durmuş ve kilisenin planını yayınlamıştır.

S. Pekak, 1996: 317-319

Yazar, Zeytinbağı Bizans Dönemi Kiliselerini tanıttığı makalesinde Zeytinbağı'nın tarihçesini verdikten sonra, Fatih Camii, Panagia Pantobasilissa (Kemerli Kilise), Medikion Manastırı (Orhan Bey'in Çiftliği), Ioannes Theologos Pelekete Manastırı (Aya Yani) Kilisesi ve Aya Sotiri Kilisesi'nin mimari tanıtımlarını plan ve fotoğraflarıyla birlikte incelemiştir[61].

Y. Ötüken, 1996

Bursa ve çevresindeki yerleşimlerde Antik ve Bizans dönemi yapılarındaki mimari plastik parçaları ve yazıtları tanıttığı kitabında yazar, Zeytinbağı'nda yer alan Fatih Camii, Panagia Pantobasilissa, Pelekete Manastırı Kilisesi, Medikion ve Soteros manastırlarından da mimari plastik parçaların tanıtımını yapmıştır. Yazar, katalog bölümünde Pelekete Manastırı Kilisesine ait yirmi üç parçanın tanıtımını yapmıştır. Bu parçalardan 6'sının fotoğrafına, 2'sinin çizim ve kesitine yer vermiştir.

R. Ousterhout, 1998: 201

Ousterhout, yayınında kare içinde haç planlı yapıların erken örnekleri arasında Zeytinbağı'ndaki (Tirilye) Fatih Camii ve Hagios Ioannes Pelekete Manastırı Kilisesi'ni örnekler arasında vermiştir.

A. Pralong, 2003: 225

Bithynia bölgesindeki arkeolojik kalıntıları tanıttığı yazısında Pralong, Zeytinbağı'ndaki Fatih Camii, Pantobasilissa Kilisesi, Pelekete ve Medikion manastırlarındaki mimari plastik eserlerden bazılarını tanıtmıştır.

[61] Yazar bu çalışmasında kilisenin planını ve üç fotoğrafını vermiştir (Pekak, 1996, Çizim.7, Res.12 – 14).

M. Auzepy, 2004: 23-34

Marmara Denizi'nin güney kıyısındaki Bizans manastır kalıntıları üzerine çalışan Auzepy, araştırmasında Tirilye'de yer alan Medikion Manastırını, Fatih Cami'yi ve Pelekete Manastırı Kilisesini fotoğraflarla birlikte incelemiştir. Pelekete Manastırı Kilisesi'nin 1990 yılında gerçekleştirdiği ziyaretine göre daha kötü durumda olduğunu ve yasa dışı kazılara maruz kaldığını belirtmiştir.

E. Akyürek, A. Tiryaki, Ö. Çömezoğlu ve M. Ermiş, 2007

Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri (TAY) projesi kapsamında Marmara bölgesindeki Bizans dönemi yapılarının envanterlerini çıkardıkları kitaplarında yazarlar, Tirilye'deki Aya Sotiri Kilisesi, Fatih Camii, Pelekete Manastırı Kilisesi, Medikion Manastırı ve Kemerli Kilisesi'nin tanıtımını yapmışlardır[62].

S. Pekak, 2009: 177-183

Yazar, Tirilye (Zeytinbağı) Fatih Camisi Bizans Kapalı Yunan Haçı planı adlı kitabında, ''Zeytinbağı ve Yakın Çevresindeki Bizans Kiliseleri'' başlığı altında Pelekete Manastırı (Aya Yani) Kilisesi'nin adı, yeri, kaynakçası ve tarihçesi ile ilgili bilgi verdikten sonra yapı ile ilgili yapılmış araştırmalara yer vermiştir. Kilisenin mimarisini plan ve fotoğraflar eşliğinde açıklayan yazar, yapının malzeme ve tekniği ile mimari plastik eserleri üzerinde durmuştur[63].

S. Aksöyek, 2009

Aksöyek, Hacettepe Üniversitesi'nde yaptığı doktora tezinde Zeytinbağı (Tirilye) Kemerli (Panagia Pantobasilissa) Kilise'yi monografik olarak ele almıştır. Yazar, yerleşimin tarihini Bizans Dönemi Öncesi, Bizans Dönemi ve Bizans Dönemi Sonrası başlığı altında toplayarak, Kemerli Kilise'nin mimarisini, malzeme-tekniğini, mimari plastik eserlerini ve duvar resimlerini ayrıntılı olarak incelemiştir. Ayrıca, kapalı Yunan

[62] Yazarlar, Pelekete Manastırı Kilisesi'ni Pekak'ın çizmiş olduğu plana yer vererek tanıtmışlardır.
[63] Yazar, çalışmasında Pelekete Kilisesi'nin bir plan ve on bir fotoğrafına yer vermiştir.

haçı hakkındaki bilgileri ana hatları ile birlikte veren yazar, Pelekete Manastırı Kilisesi'nden kısaca söz etmektedir.

E. Karacan, 2009

Yazar, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde yaptığı Yüksek Lisans tezinde Bursa ve Çevresindeki Bizans Dini Mimarisini incelemiştir. Bu bağlamda, Tirilye ve yakın çevresinde bulunan kiliselerden Pelekete Manastırı Kilisesi, Fatih Camii, Kemerli (Panagia Pantobasilissa) Kilise ile Sige'deki (Kumyaka) Başmelekler Kilisesi toplu olarak ele alınmış ve ayrıntılı bir mimari tasvirleri yapılmamıştır. Pelekete Manastırı Kilisesi'nin mimari plan özelliklerinin sorunlarına değinmeyen yazar, tarihleme konusunda yeni bir görüş de getirmez[64].

E. Kaya, 2015: 305-329

Yazar, Trigleia Ioannes Theologos Pelekete (Aya Yani) Manastırı adlı makalesinde manastırın tarihçesi ve mimari özelliklerinden kısaca bahsetmiştir. Yapının iç ve dış tanıtımları ile mimari plastik eserleri ayrıntılı olarak ele alınmamış, kapalı Yunan haçı planına sahip yapılarla bir karşılaştırmalı değerlendirmesi de yapılmamıştır. Yazar, çizmiş olduğu restitüsyon planına göre kilisenin inşa tarihinin 10. yüzyılın 2. yarısı olabileceğini belirtmiştir[65].

6.5.TARİHÇE

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin Bizans dönemi tarihçesi hakkındaki bilgilerimiz burada yaşamış olan rahiplerin *vita*larına (yaşam öyküleri) ve dönem kaynaklarına dayanmaktadır (Pekak, 1995: 291). Manastırın inşa tarihi olarak 709 yılını benimseyen bazı araştırmacılar, hegümenlerin yaşam öykülerinden yola çıkmaktadırlar (Evangelides, 1889: 275; Hasluck, 1906 / 7: 293; Menthon, 1935: 37; Beck, 1959: 209; Corsten, 1987: 65).

[64] Yazar, çalışmasında kilisenin on sekiz fotoğrafına yer vermiştir.
[65] Yazar, çalışmasında kilisenin kırk fotoğrafına yer vermiştir, bunlardan yedisi mimari plastik eserlere aittir.

Manastırın ilk hegümeninin kim olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Araştırmacılardan bazıları Theosteriktos adlı rahibin, bazıları ise Hilarion adlı rahibin manastırın ilk başrahibi olduğunu öne sürmektedirler[66]. Hegümen Hilarion hakkında Bizans kaynaklarında yeterli bilgi bulunmamasına karşın, Stephanos adlı bir azizin kendi oğlu tarafından yazılan vitasında, Pelekete Manastırı Kilisesi'nin başrahibi Theosteriktos'tan söz edilmektedir (Pekak, 1995: 292).

709 tarihlerinde inşa edildiği belirtilen Pelekete Manastırı Kilisesi ile ilgili en erken bilgiler genç Hagios Stephanos'un vitasında yer almaktadır. Bu vitada; 342 keşiş ile birlikte manastırın yaşlı başrahibi Theosteriktos'un da bulunduğu Pelekete Manastırı Kilisesine olasılıkla 764 yılında katıldığı bilgisi verilmektedir (Herges, 1897: 275; Mango ve Ševčenko, 1973: 243). Pelekete Manastırı Kilisesi'nin hegümenlerinden biri olan Theosteriktos, İmparator V. Konstantin'in (741-775) baskı döneminde yaşamıştır (Mango ve Ševčenko, 1973: 245; Janin, 1975: 170; Corsten, 1987: 65)[67].

Bu *vita*, hegümen Theosteriktos ve manastır hakkında önemli bilgiler vermektedir. Hagios Stephanos'un işkence edilerek öldürülmesinden önce (4 Kasım 764) Pelekete'nin papazı olan Theosteriktos, Mikhael Lakhanodrakon tarafından kendisine yapılan işkenceleri anlatmıştır. Vitada, Stephanos 764 yılında hapiste iken İkonoklastlar tarafından burnu kesilen ve sakalları yakılan rahip Theosteriktos'tan duyduğu bir olay anlatılmaktadır: Theosteriktos ve Pelekete Manastırı Kilisesi rahipleri, 763 veya 764 yılının Kutsal Perşembesinde, yapılan bir ayin sırasında *Thrakesian* temasının İkonoklast yöneticisi Mikhael Lakhanodrakon ve askerler gelerek otuz sekiz rahibi zincire vurup işkence etmişlerdir, diğerleri kamçılanmıştır veya sakatlanmıştır. Mikhael Lakhanodrakon, manastırın ahır ve **'kiliselerini'** de yakmıştır. Tutuklanan otuz sekiz rahip Efes'e (Ephesus) götürülmüş ve burada bir hamamda canlı olarak yakılmışlardır (Mango ve Ševčenko, 1973: 243-244; Janin, 1975: 170).

[66] Manastırın ilk başrahibi olarak Theosteriktos'u benimseyen araştırmacılar: Evangelides, 1889: 276; Hasluck, 1910: 61; Menthon, 1935: 37. Hilarion'u ilk başrahip olarak benimseyen araştırmacılar ise Janin, 1975: 170; Corsten, 1987: 65.

[67] Pelekete Manastırı Kilisesi'nin yaşlı başrahibi Theosteriktos'un anısının 17 Şubat'ta kutlandığı bilinmektedir (Mango ve Ševčenko, 1973: 244).

Janin de aynı olaydan bahsederken, olayın geçtiği tarih olarak 766 ya da 767 yıllarını vermektedir (Janin, 1975: 170). Dönem kaynaklarında söz edilen bu olay, Pelekete Manastırı Kilisesi için önem taşımaktadır. Çünkü bu olay, 8. yüzyıl ortalarında Pelekete adında bir manastırın var olduğu ve içerisinde otuz sekiz keşişin yaşadığı birden fazla kilisesi olduğu sonucunu çıkartabiliriz. Burada karşımıza bir çelişki çıkmaktadır. Kroniklere göre, İkonoklast olarak bilinen Mikhael Lakhanodrakon'un Thracesion Temasına *Strategos* olarak atanması 766-767 yılları arasındadır (Mango ve Ševčenko, 1973: 243-244; Janin, 1975: 170). Bu bakımdan Theosteriktos'un 763 yılındaki bir karşılaşma sırasında olayları anlatıyor olması imkansızdır. Dolayısıyla olay için Janin'in vermiş olduğu 766 ya da 767 tarihlerinin daha doğru ve güvenilir olduğu kanısındayız.

Mikhael Lakhanodrakon, theması'ndaki tüm keşişleri ve din adamlarını, bölge merkezi Efes'te toplayıp onlara şu bildirimde bulunmuştur: ''*İmparatorun iradesine karşı gelmek isteyenler, iç karartıcı kisvelerini atsınlar ve hemen evlensinler; yoksa gözlerine mil çektirilip Kıbrıs'a sürüleceklerdir*''. Mikhael Lakhanodrakon, kendi theması'nda yeni manastır topluluklarının oluşumunu önlemek için, sadece mallara el koymakla yetinmemiş, manastırları satıp rölikleri yaktırmıştır (Levtchenko, 2007: 145).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde yaşadığı bilinen başka hegümenler de vardır (Corsten, 1987: 64). 787 yılında gerçekleşen İznik Konsil'inde Pelekete Manastırı Kilisesi'nin temsil edilip edilmediği bilinmemektedir ancak bazı görüşler öne sürülmektedir. Evangelides (1889: 276) ile Mango ve Ševčenko (1973: 244), 787 yılındaki İznik Konsili'nde Pelekete Manastırı Kilisesi'nin hegümen Markos tarafından, Hasluck ise (1910: 61) hegümen Hilarion tarafından temsil edildiğini öne sürmektedir[68].

787 yılında 7. Ekümenik İznik Konsili'ne katılan ve Aziz Ioannes Theologos Kilisesi temsilcisi olarak imza atan Rahip Markos'un Pelekete Manastırı Kilisesi ile ilişkisi tam olarak bilinememektedir. Bunun dışında Pelekete Manastırı Kilisesi ile ilişkili olarak kilise takviminde adı geçen rahip Hilarion'un İkonoklast dönemin kurbanlarından biri olduğu düşünülmektedir (Janin, 1975: 170).

[68] Corsten, Hilarion'un anısının 27, 28 ve 30 Mart günleri kutlandığını belirterek, İkonoklast dönemde yaşadığını ifade etmiştir (Corsten, 1987: 65).

741-755 yılları arasında hegümen olan Theosteriktos'tan sonra, Pelekete Manastırı Kilisesine Hilarion hizmet vermeye başlamıştır. Başrahipliği uzun sürmeyen Hilarion 787 yılında ölünce yerine Markos hegümen seçilmiştir. Hilarion'un anısına 27 veya 28 Mart günleri bayram olarak kutlanmaktadır (Menthon, 1935: 39; Mango ve Ševčenko, 1973: 244)[69].

Konsil kayıtlarında Pelekete'nin temsil edilmediğini belirten Janin, bunu bir takım nedenlere bağlamaktadır. Bunlardan birinci neden 787 yılında manastırın daha onartılmamış olabileceği; ikinci neden Pelekete hegümeninin İznik'e gitmemiş olabileceği; üçüncü neden ise rahibin Konsil defterlerine imza attığını, ancak manastırın ismini yazmamış olabileceğini belirtmiştir. Konsile gönderilen temsilci, manastırın adını belirtmeden konsülde belgeleri imzalayamazdı. Çünkü çoğunluk imza töreninde kullanılan yer adları ile imzalamayı kabul etmişlerdir. Bunlardan üçüncü olasılığın mümkün görünmediğini, 787 yılında manastırın olması gerektiğini söylemektedir (Janin, 1975: 170-171).

8. yüzyılın sonlarına doğru Pelekete Manastırı Kilisesine mucizeler gerçekleştirildiği belirtilen rahip Makarios katılır. Makarios, Tarasios döneminde (784-806) Konstantinopolis'te bir göreve atanır ve sonra manastıra geri döner. 814 yılından sonra İkinci İkonoklast dönemin başlamasıyla Patrik Ioannes Grammatikos tarafından hapse atılır ve sürgüne gönderilir, bu sürede Patrik Nikephoros ile birlikte olduğu belirtilmektedir[70]. Propontis kıyılarında yeni bir manastır inşa ettirir. Theophilos döneminde tekrar hapsedilen Makarios, Prokonnesos'a yakın bir adaya sürgüne gönderilir, orada bir kilise inşa ettirir ve orada ölür (Mango ve Ševčenko, 1973: 246).

Manastırın 9. yüzyıldaki iki hegümeni Makarios ve Sergios'tur. Bu iki başrahipten Makarios'un yaşam öyküsü, öğrencisi rahip Sabbas tarafından yazılmıştır[71]. *Hegümen*

[69] Hilarion'u kapsayan ve ona saygıyı belirleyen dinsel düzen (Canon) 816-866 yılları arasında Joseph tarafından düzenlenmiştir (Mango ve Ševčenko, 1973: 244).
[70] Patrik Nikephoros, bu süre içinde Boğaz'ın Asya tarafındaki Aziz Theodoros Manastırı'ndadır (Mango ve Ševčenko, 1973: 245).
[71] Makarios, Konstantinopolis'te doğmuştur. Pelekete Manastırına rahip olarak gönderilmiştir. Bir takım mucizeler gerçekleştiren Makarios, 799 yılında Patrik Paulos'un kalıcı olan hastalığını iyileştirmiştir. Patrik Paulos, Arapların elinde bozgun sırasında çok çekmiş ve daha sonra Opsikion'a gelmiştir. Makarios'un ünü Patrik Tarasios'a (784-806) kadar ulaşmıştır. Patrik ona ''Diakonluk'' ünvanını

olarak Pelekete'ye hizmet veren Makarios, İstanbul'daki Studios Manastırı'nın başrahibi olarak bilinen Theodoros Studites ile 815-818 yılları arasında mektuplaşmış ve İkonoklasm karşıtı görüşlerini dile getirmiştir[72].

V. Leon döneminde (813-820) İkonoklasmus döneminin tekrar başlamasıyla birlikte kilise tekrar karışmış, Makarios Pelekete'yi terk etmek zorunda kalmış, hapis ve sürgün hayatı başlamıştır. Bu karışık durum imparator Theophilos döneminde de görülmektedir (Herges, 1897: 274-280; Mango ve Ševčenko, 1973: 244; Janin, 1975: 171; Pekak, 1995: 292).

8. yüzyılın ortalarına doğru Konstantinopolis'te doğan ve vaftiz töreni sırasında Khristophore (Χρισότφορος) adını alan Makarios, V. Leon (813-820) döneminde işkence görmüş ve bir daha Pelekete'ye dönmemiş olmasına karşın Pelekete hegümeni sıfatını yaşamının sonuna kadar taşımıştır (Menthon, 1935: 39; Janin, 1975: 171). Öyle görülüyor ki Makarios, V. Leon'un işkence ve baskısından sonra, Pelekete manastırına dönmemiş olmasına karşın müritleri üzerinde otoritesini sürdürmüştür (Mango ve Ševčenko, 1973: 244-245).

İstanbul'daki Studios Manastırı Kilisesi'nin başrahibi Theodoros Studites, Makarios ve Sergios ile mektuplaşmıştır[73]. Theodoros, Pelekete topluluğuna yazdığı bir mektupta, Makarios'a ve Sergios'a olan bağlılığından bahsetmektedir. Theodoros, baş keşiş olan Makarios'a beş mektup yazmıştır[74]. Makarios'un tutuklandığı veya sürgünde olduğu bir sırada Theodoros ona doğruluğuna inandığı şeylerde direnmesini söylemiştir.

---

vermiştir, manastıra döndükten sonra daha fazla mucizeler gerçekleştirmiştir. Felçli erkek çocuklarını iyileştirmiştir. İkonoklasmusun başlamasının üzerine Makarios İstanbul'a çağrılmış, İstanbul Boğazı'nda tutuklanmış ve sürgüne gönderilmiştir. Tutuklandığı yer Prokonnesos'a bitişik, küçük Aphousia (Avşa) adasındaydı. Burada bir manastır inşa ettirmiştir ve 18 Ağustos tarihinde burada ölmüştür. Yılı tam olarak bilinmemektedir. Mezarı öğrencileri Dorotheos ve Sabbas tarafından inşa edilmiştir (Mango ve Ševčenko, 1973: 244-245).

[72] Theodoros Studites (759-826): İmparatoriçe Eirene döneminde (797-802) 798 veya 799 yılında, Uludağ'daki (Olympos) Sakkudion Manastırı'ndan rahip Theodoros ve amcası Sakkudion Manastırı başrahibi Platon Studios Manastırı'na gelmişlerdir. Theodoros'un başrahip olmasından sonra Studios Manastırı'nın önemi artmıştır ve manastırda yaşayan rahiplerin sayısı 700'e kadar ulaşmıştır. Theodoros yaşamı süresince İkonoklasmus'a karşı savaşmış, bu yönüyle Ortodoks kilisesine yön veren önemli kişilerden biri olmuştur (Pekak, 2000: 104).

[73] İstanbul'da Studios Manastırı Ioannes Prodromos Kilisesi için bkz. Pekak 1984; Pekak, 2000: 101-121.

[74] Theodoros Studites'in toplamda beş yüz altmış dört mektubu bulunmaktadır. Bunlardan birçoğunu başrahiplere, bir kısmını imparatorlara, bir kısmını da keşişlere yazmıştır. Theodoros Studites'in yaşamı ve mektupları için bkz. Fatouros, 1991.

Theodoros saygıdeğer bir ifade ile yazmış olduğu mektuplarında, Makarios'a ''başrahip'' diye hitap etmiştir. Bu mektuplardan Makarios'tan sonra yerine gelen rahibin Pelekete'deki keşişleri de yanında sürükleyerek doğru inançtan saptığı belirtilmektedir. Bu liderin yerine gelen Sergios'a mektup yazan Theodoros'un çabaları sonuç verir ve Theophilos döneminde ''çok büyük manastırın'' keşişleri Patrikle komünyonu reddettikleri için imparatorun dikkatini çekerler. Diğer bir mektup ise Milet'in piskoposu İgnatius'a gönderilmiştir. Bu mektupta Makarios'un Pelekete manastırındaki nadir bulunan başkeşişlerden biri olduğu yazmaktadır ve İkonoklasmaya yenik düşmeyen birkaç rahiplerden biridir. 823-824 yılları arasında son olarak Pelekete topluluğuna bir mektup gönderilmiştir. Yeni hegümen Sergios seçilmiş, Theodoros bu seçimi onaylamış ve Makarios'u da itiraz etmemesi için koşullandırmıştır. Sergios'a doğru doktrini tutması için öğüt vermiştir. Theodoros'un tavsiyeleri manastırın dağılması için değil, Ortodoks doktrininin şiddetli yasalarına uymaya yönelik olmuştur (Mango ve Ševčenko, 1973: 244-246).

Yukarıdaki verilere göre; Manastırın önceki yapısı bilinmeyen bir nedenle harap olmuş, 8. yüzyılın ikinci yarısında yeniden inşa edilmiştir. Makarios'un görevden alınmasından sonra yerine adı bilinmeyen diğer bir keşiş atanmıştır. Bu koşullarda II. Mikhael döneminde (820-829) Makarios'un neden Pelekete'ye dönmeyip onun yerine yeni bir manastır yapımına geçtiği açıklanmaktadır. Theophilos (829-842) döneminde Pelekete İkonoklasmus'a karşı bir kez daha merkez olmuştur. Manastır Patrik I. Antonius'un (821-837) düşüncelerine itiraz eden keşişlerin odak noktası haline gelmiştir. Theophilos, keşişleri cezalandırmak ve dağıtmak için *spatharios* Kallistos'u Pelekete'ye gönderir, aynı düşüncede olan keşişler kamçılanır, direnirlerse kovulurlar (Mango ve Ševčenko, 1973: 245-246)[75].

Makarios, İmparator Theophilos'un (829-842) saltanatı sırasında ölmüştür[76]. Theophilos döneminde de Pelekete Manastırı Kilisesi rahipleri, İkonoklast görüşe karşı inançla direnmişlerdir. Kaynak verilerine dayandırarak manastır 8. yüzyıl ortalarında

[75] Kallistos, Amorium şehitleri ile birlikte 845 yılında ölmüştür (Mango ve Ševčenko, 1973: 246).
[76] Makarios'un anısının 1 Nisan ile 19 Ağustos'ta kutlandığı ve Pelekete Manastırı Kilisesi'nin bilinen son rahibi olduğu vurgulanmaktadır (Corsten, 1987: 65).

bulunmaktadır. 763/764 veya 766/767 yılında yanan manastırın 8. yüzyılın son çeyreğinde onarıldığı bilinmektedir (Mango ve Ševčenko, 1973: 246).

Manastırın İkonoklasmustan sonraki dönemi hakkında çok fazla bir bilgi yoktur. Ancak patrikliğe ait kayıtlarda manastır hakkında verilmiş kararlar bulunmaktadır. Manastırın Bizans sonrası dönemiyle ilgili olarak 1676 yılında yapıyı gezen Covel, manastırın yerini tanımlamış, manastırda yaşamış olan din adamlarından söz etmiş ve manastırı ziyareti sırasında ibadete açık olduğunu, buraya okumaya gelen genç erkeklerin bulunduğunu belirtmiştir. Covel, 1676 yılında manastırda yirmi rahibin var olduğunu belirtmiştir (Covel, 1676: 266v)[77].

1652 tarihinde, Bursa piskoposu Klemens, manastırın bazı masraflarını karşılamak için verilen kararlardan bahsetmektedir. Pelekete Manastırı Kilisesi'nin ismi, 17. yüzyılda patriklikle ilgili dört kayıtta geçmektedir. 1658, 1788, 1794 ve 1797 yıllarına ait kayıtlarda, manastırın idare şekli ve statüsü ile ilgili bilgiler verilmiştir. Örneğin, manastırın Bursa'ya değil, doğrudan İstanbul'daki patrikhaneye bağlı olduğu, 1658 yılında (Covel'ın kiliseyi ziyaretinden önce) onarıldığına dair bilgiler bulunmaktadır (Mango ve Ševčenko, 1973: 246; Janin, 1975: 172; Pekak, 1995: 292-293; Pekak, 2009: 178).

1658, 1675 ve 1794 yıllarında yazılan üç singille manastırın özel hakları korunmuştur. 1788 yılında yazılan bir singille Patrik Prokopius, eski bir patriğin ''Pelekete'' adı ile tanınan Hagios Ioannes Kilisesi'nin kurucusu ile ilgili bir belgeye değinerek, bu manastırı patriklik mülküne dahil ettiğini bildirmektedir (Janin, 1975: 172).

1658 yılında Triglia'lı Arsenios, harap bir vaziyette olan manastırı bulup onarmış, zeytin yetiştirmiş, üzüm bağları ve tarlalar oluşturmuştur. Bağımsızlığını koruyabilmek amacıyla doğrudan doğruya patrikliğe bağlanmıştır. 1797 yılında Patrik V. Gregorios genel politikasının bir kısmı olarak manastırın doğrularını onaylamış ve cezayı altmış kuruş olarak hafifletmiştir (Mango ve Ševčenko, 1973: 246).

[77] Yerleşimin ismini ''Trillia'' olarak veren Covel, kilisede eski el yazmaları gördüğünü söylemektedir ve çalışmasında kilisenin ilk kez çizilmiş bir eskizini sunmuştur (Covel, 1676: 266v).

Pelekete Manastırı Kilisesi 19. yüzyılın sonuna kadar kullanılmıştır (Evangelides, 1889: 275-281; Herges, 1897: 280; Janin, 1975: 172). 1855 Bursa depreminde manastırın zarar gördüğü ve 10 Eylül 1880 yılında meydana gelen yangından sonra onartılarak Heybeliada'daki Ruhban Okulu'na bağlandığı bilinmektedir (Evangelides, 1889: 276; Herges, 1897: 280; Hasluck, 1906/7: 293; Hasluck, 1910: 61; Mango ve Ševčenko, 1973: 246; Pekak, 2009: 178).

Pancenko'nun (1910), kilisenin batı cephedeki giriş kapısı üzerinde gördüğü Yunanca kitabe:

Kitabenin Aslı:

Ὁ πανδαμάτωρ χρόνος ὁ τρόγων πάντα
τὸν ναὸν τοῦτον ἐφείσθη θαυμασίως·
ὁ σεισμὸς ὅμως ὁ τρομερὰ συμβάντα
τῇ Προύσῃ προξενίσας πανολεθρίως,
κατέστρεψε καὶ τοῦτον ἐκ θεμελίων,
σορὸν αὐτὸν ποιήσας, φεῦ, ἐρειπίων.
ὁ πρὸς τὰ θεῖα τοῦ ἡγουμένου ζῆλος
καὶ προθυμία καὶ συνδρομὴ ἐνίων

ὑψοῦται ἐν τῷ μέσῳ ἑδραίως [*sic*] στύλος
καὶ ἰδού· ἐγείρων ἐκ τῶν ἐρειπίων
ἀνεγέρθη [*sic*] κατὰ μῆνα Ἀπρ. 1856.[1]

(Mango ve Ševčenko, 1973: 247).

Kitabenin Çevirisi:

Her şeyi yiyen zaman içinde bu kilise ayakta durdu.
Ancak Bursa'yı yok eden depremde,
Bu kilise temelden itibaren yıkıldı.
Ve bir harabe haline geldi.
Ama papazların çabası,
Ve diğer insanların sevgi ve parası
Sayesinde bu kilise
Nisan 1856'da yeniden inşa edildi

(Pekak, 1991: 198)

HEGÜMENLER	HEGÜMEN OLDUĞU TARİHLER	DÖNEM	ÖLÜM YILI	BAYRAM (Anma)
THEOSTERİKTOS	741-755	V. Konstantin (741-775)	766 -767	17 Şubat
HİLARİON	780-797	VI. Konstantin (780-797)	787	27-28-30 Mart
MARKOS ?	?	?	?	?
MAKARİOS	9. yüzyıl	V. Konstantin - Theophilos	835 sonrası	1 Nisan ve 19 Ağustos
SERGİOS	823-824	II. Mikhael (820-829)	?	?
SABBAS ?	840-842	Theophilos (829-842)	?	?

6.5.1. Tartışma

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin tarihçesinde anlatılan öyküde, Mango ve Ševčenko (1973: 244) ile Janin (1975: 170-172) bir kuşkularını dile getirirler. Mikhael Lakhanodrakon, *Thrakesion theması strategos*udur [78] . Kilise, bugün Tirilye'nin güneybatısındaki kabul edilen yapı ise Opsikion *theması* sınırları içerisinde olduğundan valinin etki alanının dışındadır. Mango ve Ševčenko (1973: 244), Pelekete Manastırı'nın Opsikion *theması* içinde olabileceğini sadece yıkıcı imparatordan gelen bir emir ile komşu temaya sefer yaptıysa açıklanabileceğini vurgulamaktadırlar.

Janin'e (1975: 170-172) göre, buradaki sorun *Thrakesian Thema*sı'nın işe karışmasıdır. Manastırın Bithynia'da olduğu kabul edildiğinde, *Thrakesion thema*sında bulunması aykırı olamaz. Öyküde keşişleri kendisiyle beraber Efes'e (Ephesus) kadar götürmüştür deniliyor. Janin, buna gerek olmadığını ve *Thrakesion* themasında tutulduklarını ifade etmektedir. Çünkü 'Anadolu *Thema*ları'na atanan *strategos*ların aynı işkenceleri bölgelerinde yaptıklarını vurgulamaktadır. Janin'e göre, Manastırın yeri *Thrakesion thema*sındadır.

Hıristiyanlar için önemli yerleşmelerden biri olan Bursa ve çevresinde çok sayıda manastır ve kilise inşa edilmiştir. Bu kiliseler Gemlik, İznik, Mudanya ve Nilüfer ilçe sınırları içinde konumlanmaktadır. Yazarın manastırın yeri konusunda kuşkuya kapılmasının sebebi; Janin (1975: 170-172), yerleşimde bilinenden daha çok sayıda manastır ve kilise bulunması gerektiğini ancak kaynak yetersizliği nedeniyle bunların tespit edilmesinin güç olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca Janin (1975: 171), Pelekete Manastırı Kilisesi'nin kaynaklarda ve vitalarda yerinin tam olarak belirtilmediğini ancak bazı doğal çevre tanımlarının yapıldığını vurgulamaktadır. Buna bir dayanak olarak Menthon da (1935: 27-44) yapıların yerlerini karışık bir biçimde anlattığı için bunları mevcut yapılarla eşlemenin güç olmasıdır.

[78] Thrakesian Theması adı, Trakya'dan Anadolu'ya gönderilen birliklerin yerleştirildiği yere verilmiştir (Ostrogorsky, 1981: 91).

6.6.MİMARİ TANITIM:

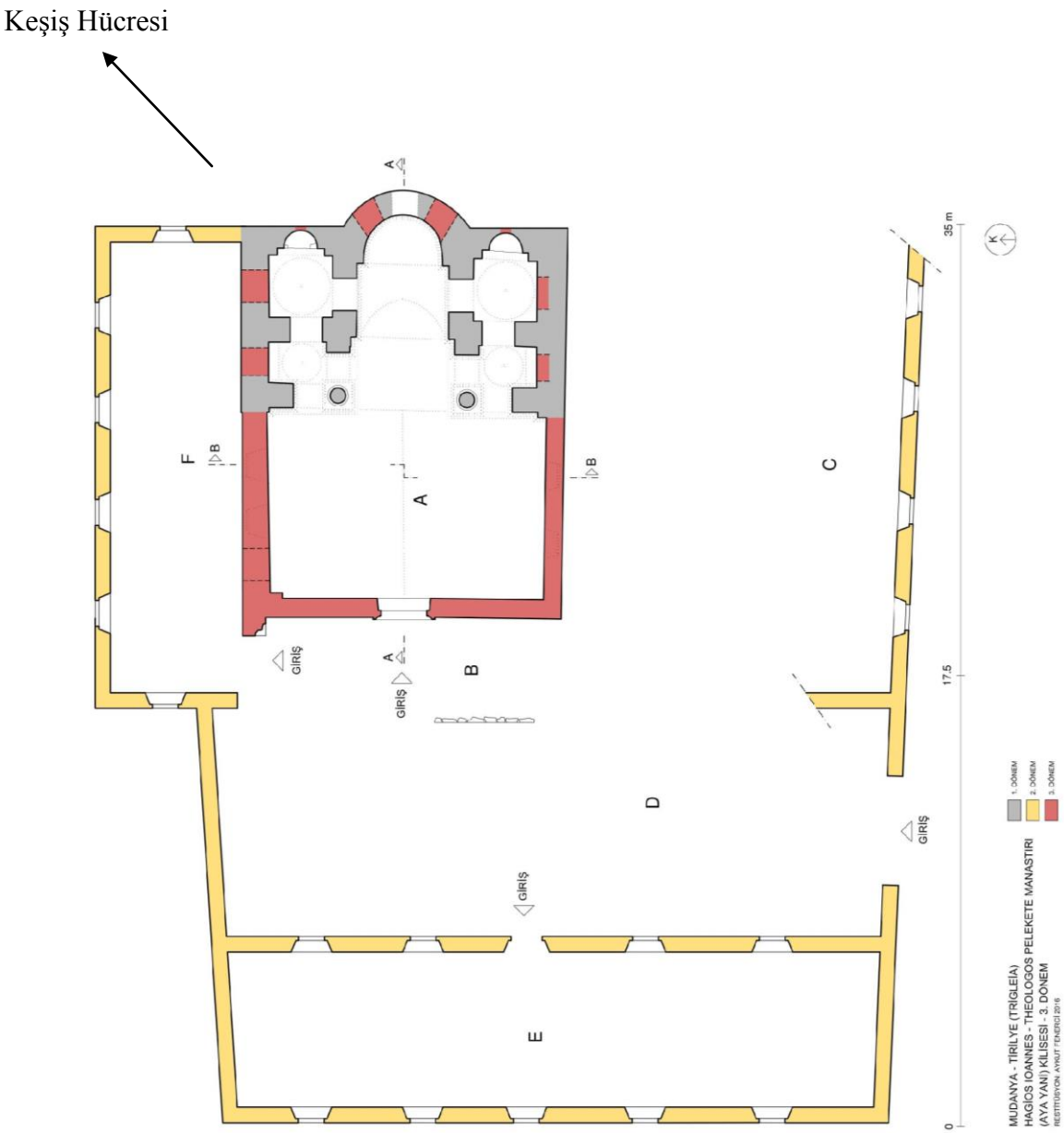
Yapı tanıtım bölümünde, doğudan batıya doğru sırasıyla A, B, C, D, E ve F mekanı olarak tanıtılacaktır. Bunlardan A mekanı naos, bema ve apsislerden oluşmaktadır. A mekanının örtüsünün batısı günümüzde yıkılmıştır. B mekanı ise günümüze gelemediğinden işlevi restitüsyon önerileri bölümünde ele alınacaktır.

Merkezde bir kilise, yakın zamanda (2015) doğuda ahır olarak kullanılmış bir mekan, kilisenin güneyinde papaz odaları olduğu düşünülen mekanın duvar kalıntıları, kilisenin kuzeyine bitişik olarak yapılmış dikdörtgen planlı bir mekan yer almaktadır[79]. Kilisenin bulunduğu alan özel mülkiyettir[80]. Yapının A mekanı doğuda bir ahır ile bitişiktir. Batısı modern binalar ve bir bahçe ile çevrilidir. Kilisenin yaklaşık 75.00 m. kuzeydoğusunda ise kayaya oyulmuş bir keşiş hücresi yer almaktadır.

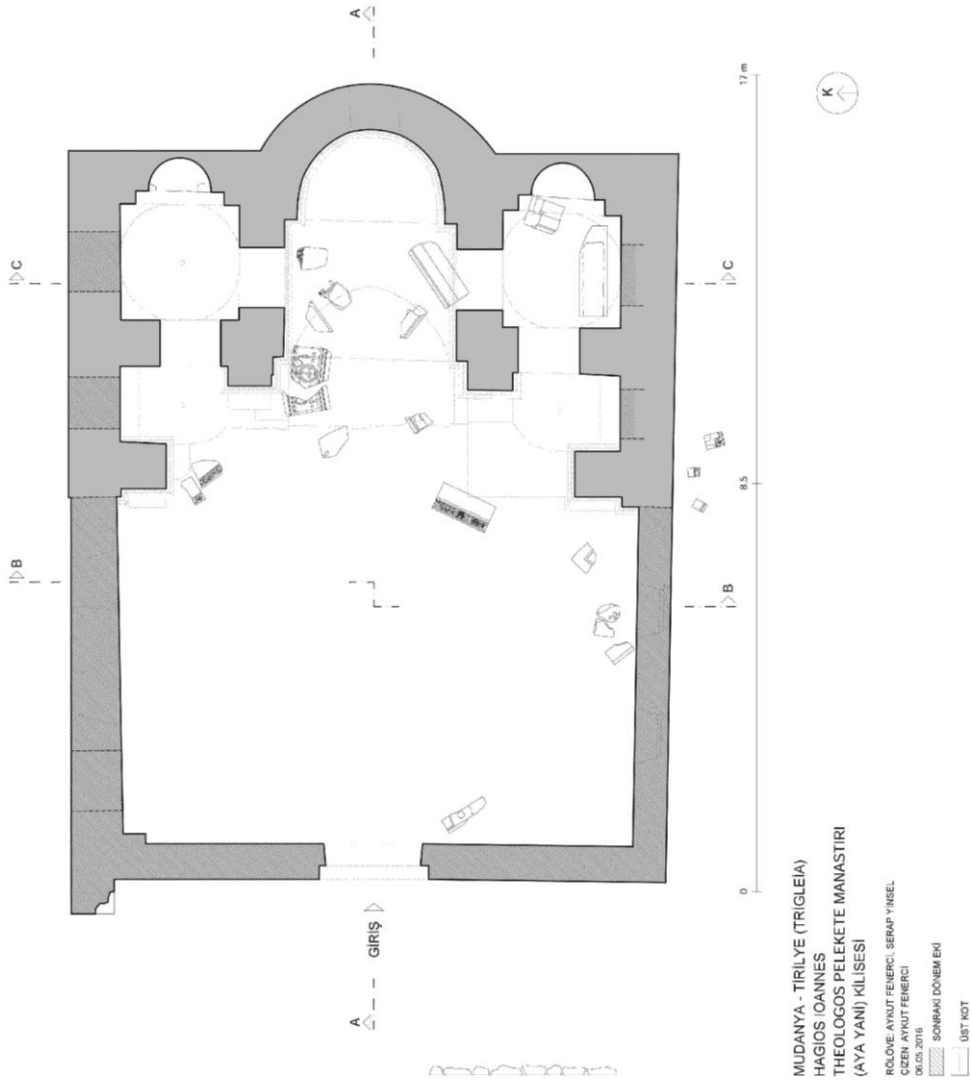
6.6.1. Plan:

Pelekete Manastırı'nın günümüze gelebilen kilisesi, doğu-batı doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır (Çizim 1). Gelişmiş tipte kapalı Yunan haçı plan tipindeki kilise, ortada naos, doğuda bema, bemanın kuzeyinde kuzeydoğu köşe odası ve prothesis, bemanın güneyinde güneydoğu köşe odası ve diakonikon, doğusunda üç apsisten ibarettir[81]. Doğu haç kolunun doğusunda bulunan ve dışa taşkın olan ana apsis içten ve dıştan yarım yuvarlaktır, yan apsisler ise içten yarım yuvarlak, dıştan düzdür[82].

[79] Janin (1975: 171), Manastırın çevresindeki yapı kalıntıları ile ilişkisinin tam olarak bilinemediğini ifade etmektedir.
[80] Kilisenin bulunduğu arazi Orhan ve Tahsin ÇARMIKLI adlı kişilere aittir.
[81] Gelişmiş (Kompleks veya Başkent) tipli bu yapılarda naos kare veya kareye yakın dikdörtgendir, köşe odaları kare planlıdır, destekler sütundur, haç kolları genellikle beşik tonoz ile örtülüdür. Doğu haç koluna bitişik olan bema, ayrı bir birim ve buna bağlı olarak pastoforium hücreleri bağımsız birimler ortaya çıkmaktadır. Apsis içten yarım yuvarlak, dıştan çok cephelidir. Köşe odalarının örtüsü, haç kollarından alçaktır (Pekak, 2009: 144-145).
[82] Kuzey ve güney yan apsislerin dış duvarı 3.80 m.dir.

Çizim 1. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon 3. Dönem, Vaziyet Planı (Fenerci, 2016).

Çizim 2. Tirilye Pelekete Manastırı (Aya Yani) Kilisesi, Rölöve Planı (Fenerci, 2016).

6.6.1. 1. A Mekanı:

6.6.1.1.1. Naos:

Kilisenin naosu kareye yakındır. Ortada kare bölüm, dik eksenlerinde haç kolları, çapraz eksenlerinde ise doğu köşe odaları yer almaktadır. Naos doğuda dikdörtgen planlı bir

bema ve pastoforium hücreleri ile sınırlanmaktadır (Resim 13). Orijinalde kare bölümün dört sütunla taşınan bir kubbe ile örtülü olduğu bilinse de günümüzde bu kubbe ve sütunlar yıkılmıştır[83]. Zeminde kaide izlerine rastlanmayan yapının daha önceki plan ve fotoğraflarında bulunan iki sütun ve naos oranının, kare birimin dört serbest destekle taşınan bir kubbeyle örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde naosa giriş batı duvarda eksenden kuzeye kaymış, 2.27 m. genişliğinde dikdörtgen bir kapı ile sağlanmaktadır. Kapının üzerinde yuvarlak kemerli bir pencere yer almaktadır.

Resim 13. Pelekete Manastırı Kilisesi, Naos, Batıdan Bakış
(Yinsel, 2015).

Naosun kuzey ve güney duvarlarında yaklaşık eş derinlikte haç kolları bulunmaktadır. Beşik tonoz örtülü haç kolları eşit genişlikte ve derinlikte dikdörtgen planlıdır[84]. Kuzey haç kolunun kuzey; güney haç kolunun güney duvarlarında eksende ikişer eş genişlikte pencere bulunmaktadır.

[83] Mango ve Ševčenko (1973), arazi çalışmaları sırasında kubbeyi taşıyan dört sütundan sadece güneydoğudakini in-situ olarak tespit etmişlerdir. Bu sütun da bugün kayıptır veya toprak altındadır.
[84] Kilisenin yan haç kolları duvarlarındaki kemer izleri, Mango ve Ševčenko (1973: 248) tarafından dışa açılan tribelonlar olarak belirtilmiştir.

Yapının kuzey duvarında, yarı seviyeye kadar örülmüş eksende yan yana dikdörtgen iki pencere ile kuzey duvardaki duvar payesinin batısında sonradan orijinal duvar örgüsünü yansıtan, bir kemerin yarısı görülebilmektedir. Yapının güney duvarının alt seviyelerinde orijinal yapıya ait duvarın izleri görülmektedir. Güney duvarda da kuzey duvarda olduğu gibi eksende yan yana iki dikdörtgen pencere bulunmaktadır, bu pencereler kuzeydeki pencerelerden farklı olarak açık bırakılmıştır.

Pastoforium hücrelerinin batısında eş büyüklükte köşe odaları yer almaktadır (Resim 14). Doğu haç kolu kuzey ve güneyde köşe odalarına açılmaktadır. Batı köşe odaları ise günümüzde yıkılmıştır. Doğu köşe odaları kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır ve üstte yanlara atılan kemerler üzerinde kubbemsi tonozla örtülüdür[85]. Her iki mekanın da duvarlarında, sonradan örüldüğü anlaşılan yuvarlak kemerli kapılar bulunmaktadır ve bu kapılar pastoforium hücrelerine açılmaktadır.

Apsisin kuzey ve güney cephesinde pastoforium hücreleri yer almaktadır (Resim 15-16). Kare planlı olan pastoforium hücreleri kubbe ile örtülmüştür ve doğuda içten yarım yuvarlak, dıştan düz bir duvarla sınırlandırılmış apsisler ile sonuçlanmıştır[86]. Yarım kubbesi kısmen yıkık olarak günümüze gelebilen prothesisin kuzey; diakonikonun ise güney duvarlarında zemine kadar inen açıklıklar örülüdür. Pastoforium hücrelerinin batı duvarlarında yer alan, eksenlerden kaymış, yuvarlak kemerli birer kapı doğu köşe odalarına açılmaktadır.

[85] Köşe odalarının kubbemsi tonozla örtülmesi, yörede yaygın görülen bir özelliktir. Tirilye'deki Pelekete Kilisesiyle birlikte Kemerli Kilise'de de benzer örtü sistemi görülmektedir (Pekak, 2009: 157).
[86] Malzeme ve teknik özelliklere bakıldığında, bu apsislerin sonradan inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Resim 14. Köşe Odaları Genel Görünüm,
Batıdan Bakış (Yinsel, 2016).

Resim 15. Prothesis Genel Görünüm,
Güneybatıdan Bakış (Yinsel, 2016).

Resim 16. Diakonikon, Batıdan Bakış
(Yinsel, 2016).

6.6.1.1.2. Bema:

3.21 x 4.88 m. ölçülerindeki kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı bema beşik tonoz ile örtülüdür. Bemanın kuzey ve güney duvarlarında eksende birbirine simetrik çift kademeli yuvarlak kemerli birer kapı ile pastoforium hücrelerine geçiş

sağlanmaktadır[87]. Bema, doğuda ana apsise bağlanmaktadır, batıda doğu haç koluna açılmaktadır.

6.6.1.1.3. Apsisler:

Apsis yarım yuvarlağında bulunan çift kademeli yuvarlak kemerli eksendeki üç pencereden yandaki pencereler tamamen, eksende yer alan pencere ise bugün yarıya kadar örülmüştür (Resim 17). Apsisi örten 3.80 m. yarıçaplı yarım kubbe günümüze sağlam olarak gelebilmiştir.

Resim 17. Ana Apsis ve Bema Beşik Tonozu
(Yinsel, 2016).

6.6.1.2. C Mekanı:

Kilisenin güneyinde bulunan ve temel kalıntıları görülebilen, yan yana eş büyüklükte mekanlardan oluşan tek katlı yapı kalıntısının papaz odaları olup olmadığı bilinememektedir (Resim 18).

[87] Bemanın kuzey duvarı 1.25 m., güney duvarı 1.25 m. , doğu duvarı 3.54 m. , batı duvarı 3.58 m.dir.

Resim 18. Papaz Odası (?)
(Yinsel, 2015).

6.6.1.3. F Mekanı:

Kilisenin kuzeyinde doğu-batı yönünde uzanan yapı kalıntısının işlevi ve ne zaman yıkıldığı bilinememektedir (Resim 19).

Resim 19. Kuzeydeki Mekanın Duvar Kalıntıları
(Yinsel, 2015).

6.6.1.4. Ahır:

Kilisenin doğu cephesine bitişik olarak inşa edilen mekan ahır olarak kullanılmaktadır (Resim 20)[88]. Bu mekan yapının doğu cephesinin dıştan görülememesine neden olmaktadır.

[88] Mango ve Ševčenko (1973: 247), kilisenin çevresinde yer alan bu yapıların 1972 yılına kadar tavuk çiftliği olarak kullanıldığını belirtmektedirler.

Resim 20. Ahır (Yinsel, 2015).

6.6.1.5.E Mekanı:

Konum planında da gösterdiğimiz kilisenin batısında bulunan ve kuzey-güney yönünde uzanan bir mekan daha yer almaktadır (Resim 21). Bu mekanın da işlevi bilinememektedir.

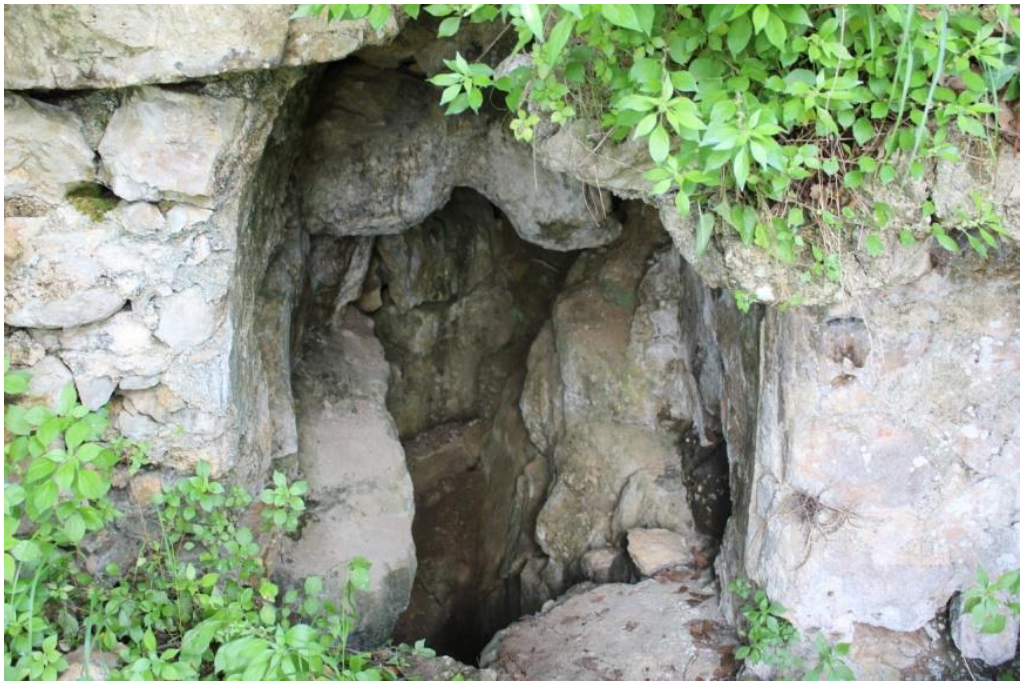
Resim 21. Kilisenin Batısındaki Mekan
(Yinsel, 2015).

6.6.1.6.Keşiş Hücresi:

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin kuzeydoğusunda yaklaşık 75.00 m. uzaklıkta yer alan keşiş hücresi, kayaya oyulmuş ve tek bir mekandan oluşmaktadır (Resim 22)[89]. Keşiş hücresi denize yaklaşık 3.00-4.00 m. mesafededir (Çizim 3-4). Manastır kompleksine

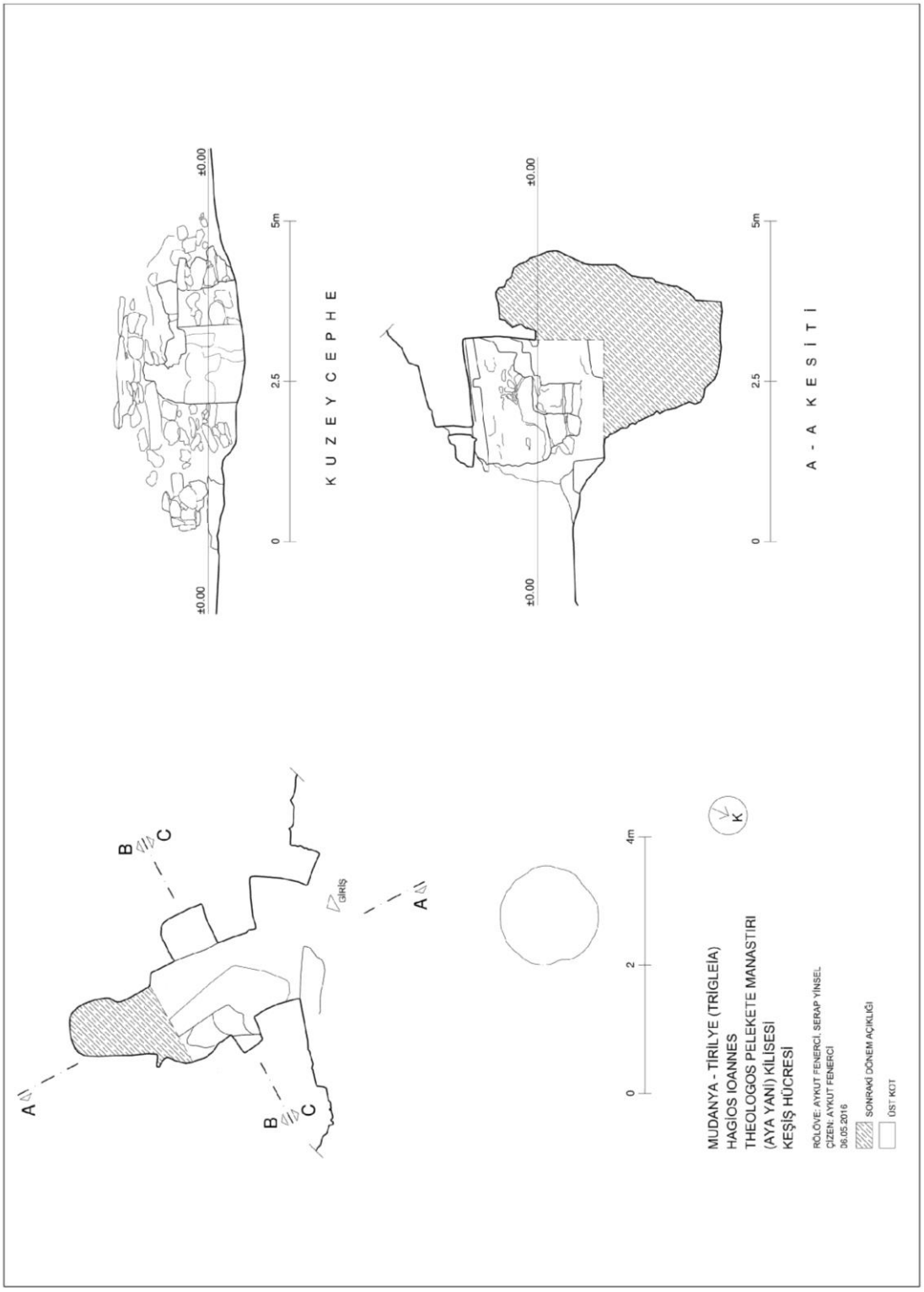
[89] Yapılan bir araştırmada bu mekanın kaçak kazılara maruz kaldığı ve 2.40 m. derinliğinde kazıldığı bilgisi verilmektedir (Kaya, 2015: 316).

ait olduğunu düşündüğümüz birim haraptır[90]. Birimin önemi manastıra ismini veren yer olmasıdır.

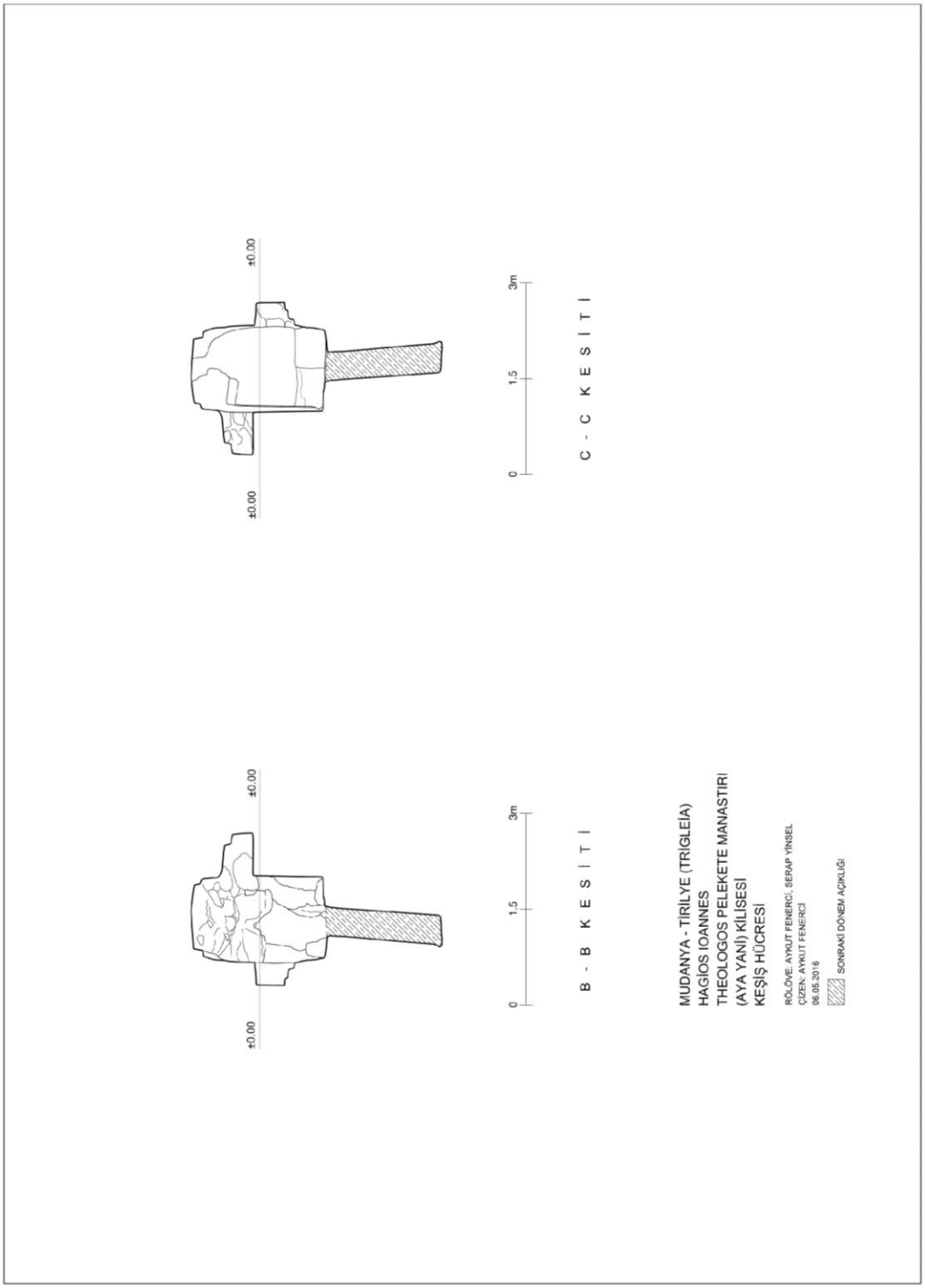

Resim 22. Keşiş Hücresi, İçten Görünüm
(Yinsel, 2016).

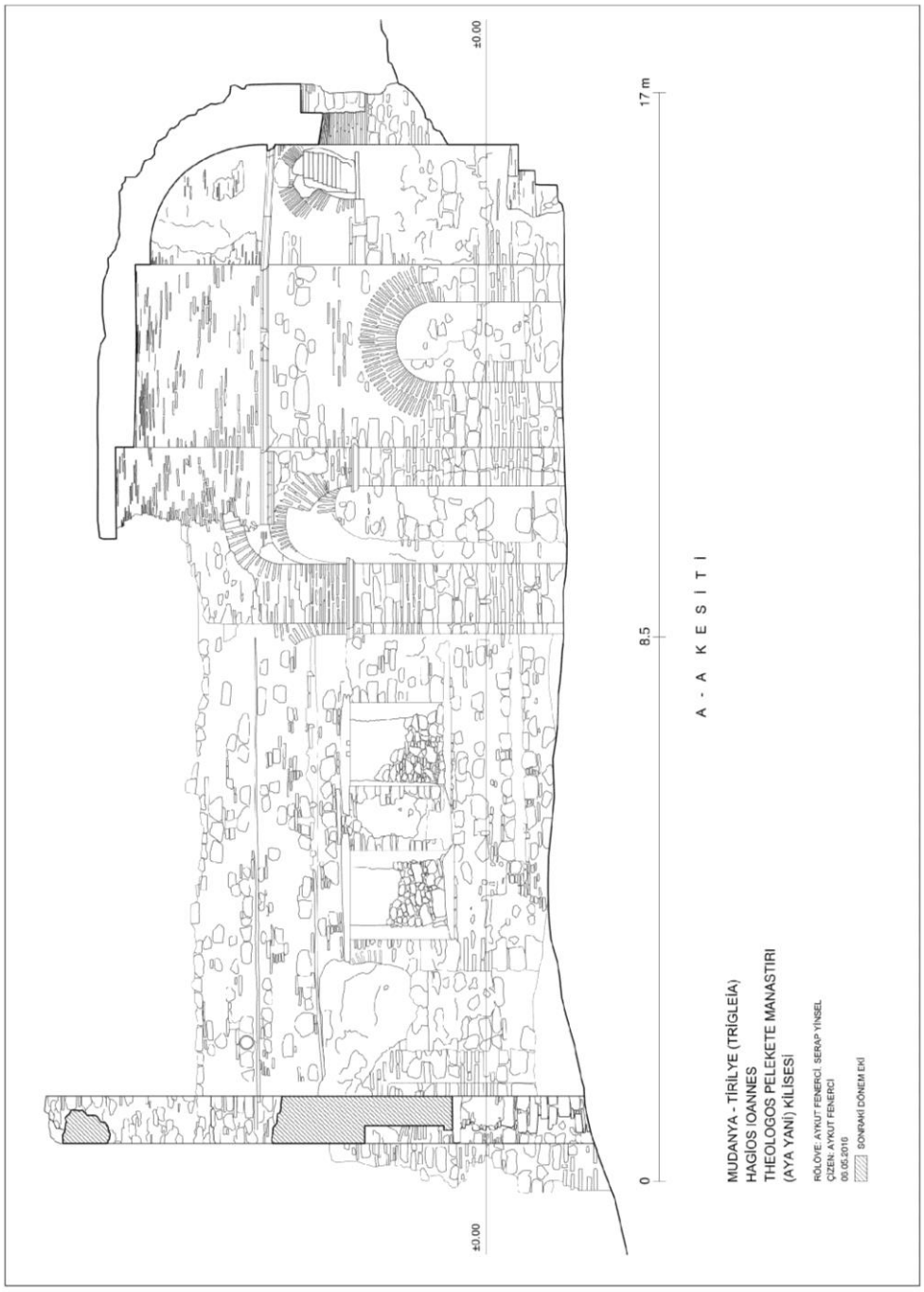
[90] Çalışmamızda bu mekanı benzer örneklerin yardımı ile 'Keşiş Hücresi' olarak adlandırmaktayız. Mekanın benzer örnekleri ve adlandırılması için bkz. Sonuç bölümü.

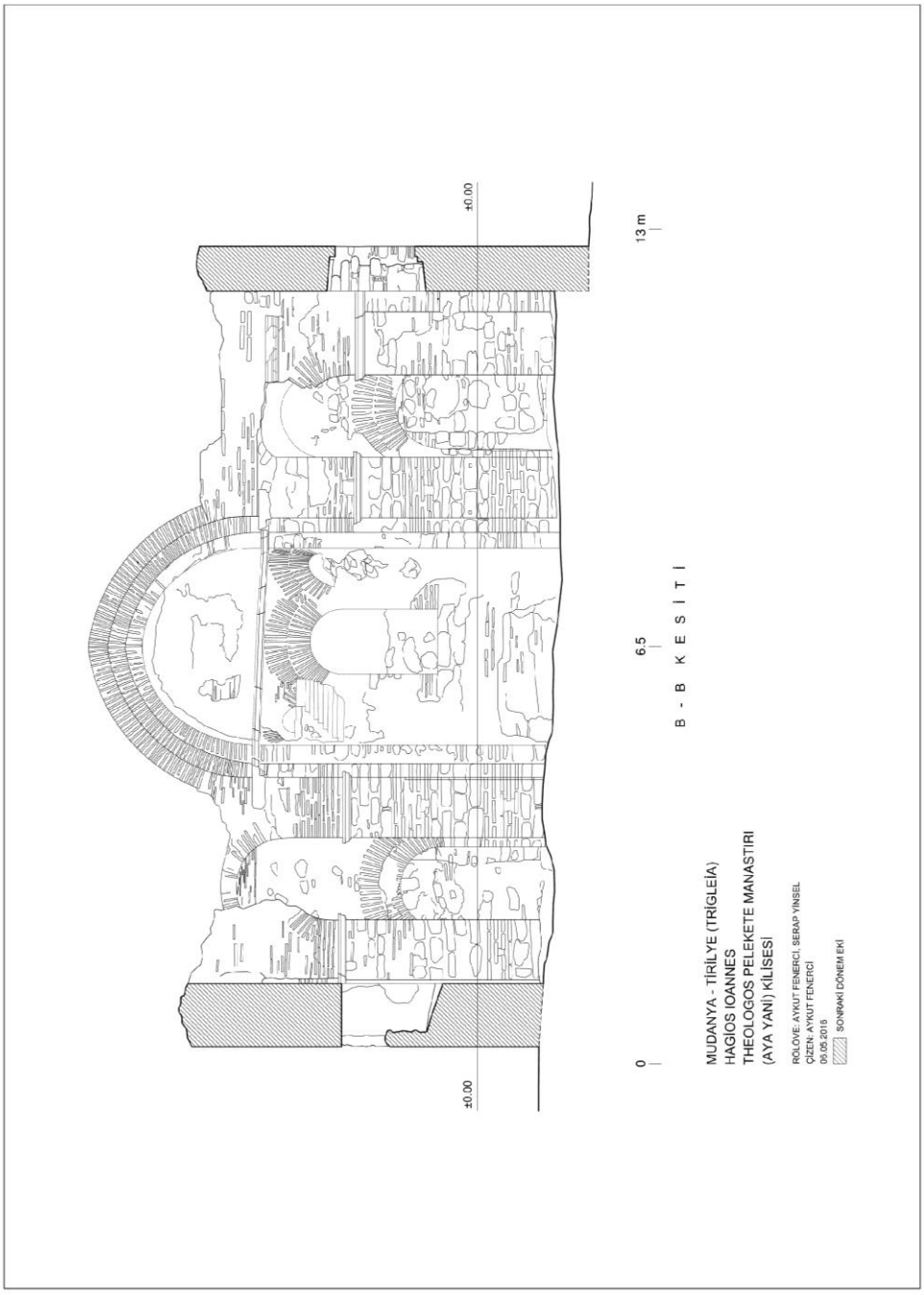
Çizim 3. Pelekete Manastırı Kilisesi, Keşiş Hücresi, Kuzey Cephe ve A-A Kesiti (Fenerci, 2016).

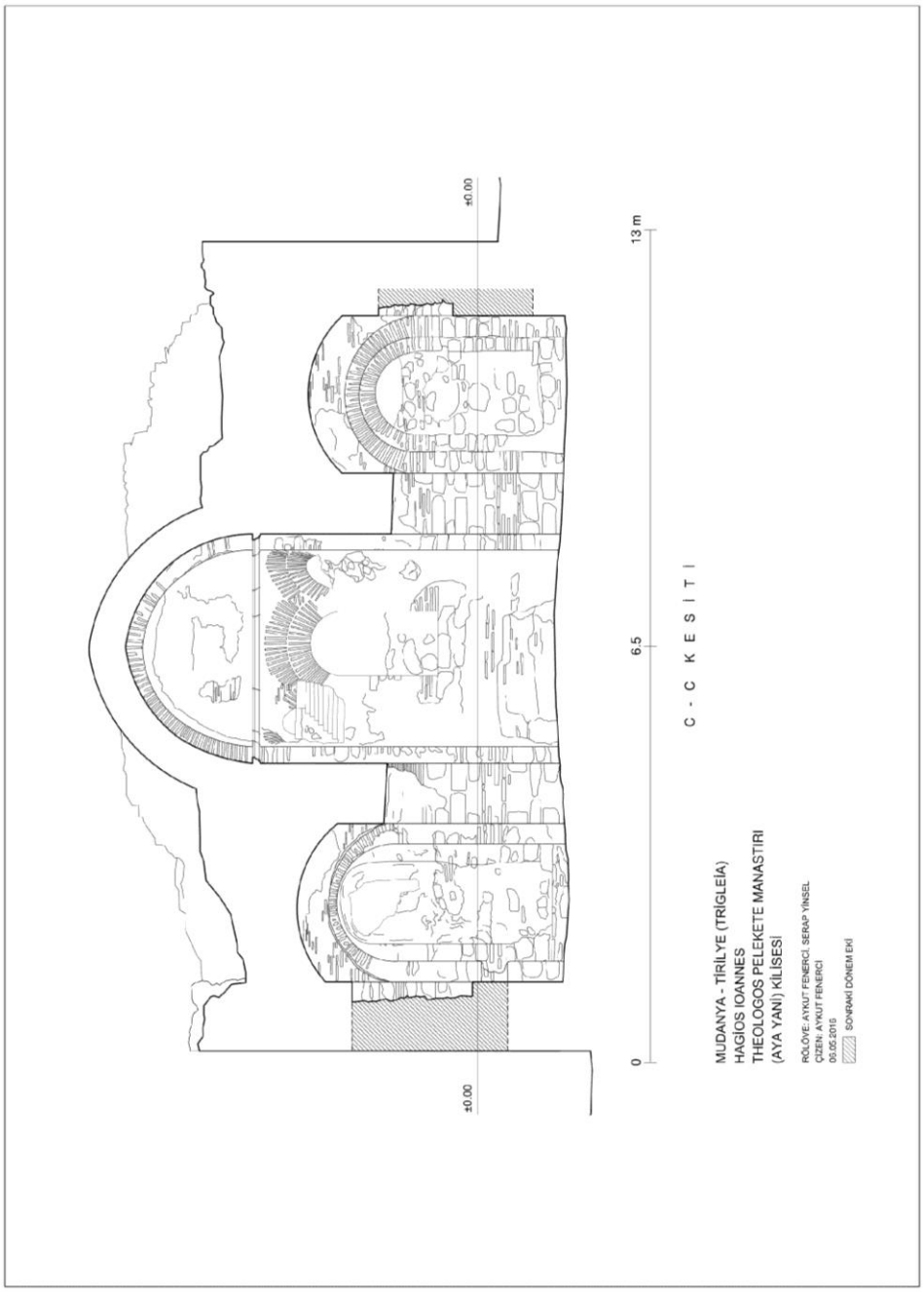
Çizim 4. Pelekete Manastırı Kilisesi, Keşiş Hücresi, B-B Kesiti ve C-C Kesiti (Fenerci, 2016).

Çizim 5. Pelekete Manastırı Kilisesi, Doğu-Batı Kesiti (A-A Rölövesi) (Fenerci, 2016).

Çizim 6. Pelekete Manastırı Kilisesi, Kuzey-Güney Kesiti (B-B Rölövesi) (Fenerci, 2016).

Çizim 7. Pelekete Manastırı Kilisesi, Kuzey-Güney Kesiti (C-C Rölövesi) (Fenerci, 2016).

6.6.2. İç Tanıtım:

6.6.2.1.A Mekanı:

6.6.2.1.1.Naos:

Naosta kubbeyi taşıyan sütunlar bugün yıkılmıştır. Kaide izleri de zemin moloz ve gübre ile kaplı olduğundan görülememektedir. Naos duvarlarında kilise zemininden farklı yüksekliklerdeki birer sıra mermer silme yapının doğu bölümünü çevrelemektedir:

1. Kemer başlangıçları hizasındaki alt silme[91].
2. Tonoz başlangıçları hizasındaki üst silme[92].

Sütunlar üzerinde yükseldiği bilinen duvarlara oturan haç kolu beşik tonozları ortadaki kare bölümü sınırlamaktadır. Kuzey haç kolu, doğuda eksendeki yuvarlak kemerli kapı açıklığıyla kuzeydoğu köşe odasına açılmaktadır (Resim 23). Kuzey haç kolunda kemer izleri görülmektedir. Naosun kuzey duvarında güney duvarında da olduğu gibi derin dikdörtgen nişler vardır. Kuzey haç kolu naos kuzey duvarı doğudan batıya doğru sırasıyla üç bölümde incelenebilir. Birinci bölüm kuzeydoğu köşe odasını oluşturmaktadır.

Resim 23. Kuzey Haç Kolu, Kuzey Duvarı
(Yinsel, 2015).

[91] 4.00 metre yükseklikte olan basit profilli bu silme, duvar payelerinin üçer yüzünde, bema ile doğu haç kolu arasındaki duvarların batıya bakan yüzlerinde görülmektedir.
[92] 6.00 metre yükseklikte olan bezemeli bu silme, apsis yuvarlağı ve bema duvarlarını kesintisiz olarak dolanmakta, ayrıca köşe odaları ile duvar payelerinin batı yüzlerinde görülmektedir.

İkinci bölümde eksende yan yana yaklaşık eş boyutta iki pencere yer almaktadır (Resim 24). Bu pencereler içten niş oluşturacak şekilde örülmüştür. Pencerelerin üzerinde enine atılmış ahşap hatıllar bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise günümüze gelemeyen B mekanı olarak adlandırdığımız kuzeybatı köşe odasının duvarı oluşturmaktadır (Resim 25).

Resim 24. Kuzey Duvar, Pencereler
(Yinsel, 2015).

Resim 25. Kuzeybatı Köşedeki Kemer
(Yinsel, 2016).

Güney haç kolu, doğuda eksendeki yuvarlak kemerli kapı açıklığıyla güneydoğu köşe odasına açılmaktadır (Resim 26). Güney haç kolu duvarı kuzey duvara benzemektedir (Resim 27). Kuzey haç kolu kuzey duvarı gibi güney haç kolu güney duvarı da doğudan batıya doğru sırasıyla üç bölümde incelenebilir. Birinci bölüm güneydoğu köşe odasını oluşturmaktadır. İkinci bölümde eksende birbirine simetrik iki dikdörtgen pencere yer almaktadır. Pencerelerin üzerlerinde ahşap hatıllar bulunmaktadır.

Resim 26. Naos Güney Duvar, Güneydoğu Köşe Odası
(Yinsel, 2016).

Kuzey duvarda yer alan pencerelerin aksine, güney duvarın her iki penceresi de bugün açıktır. Kuzey duvarda yer alan pencereler gibi güney duvarın da pencerelerinin altında zamanında var olduğu bilinen ahşap hatıllar bugün yoktur. Üçüncü bölümde ise B mekanı olarak adlandırdığımız güneybatı köşe odasının duvarı oluşturmaktadır. Güney duvarın orijinalinde bir açıklık olduğu ve bu açıklığın batı sınırının belirgin olduğu, ancak üst ve doğu sınırının belirsiz olduğu görülmektedir.

Resim 27. Güney Haç Kolu, Güney Duvarı
(Yinsel, 2015).

Doğu haç kolu, doğuda beşik tonoz örtülü bema ve içten ve dıştan yarım yuvarlak ana apsise, kuzey ve güneyde duvarların eksenlerinde yer alan yuvarlak kemerli kapı açıklıklarıyla doğu köşe odalarına bağlanmaktadır (Resim 28). Doğu haç kolu, üzeri bemanın tonozundan daha yüksek bir beşik tonozla örtülüdür, ancak tonozun batı kısmı yıkılmıştır (Resim 29)[93]. Doğu haç kolu doğusunda apsisle sonlanmaktadır. İki frizin arasında batıya yönelen tuğla kemerlerin zamanında doğu sütunlar üzerine oturduğu anlaşılmaktadır. Haç kolunun doğu duvar ekseninde apsis yuvarlağı görülmektedir.

Resim 28. Pelekete Manastırı Kilisesi, Doğuya Bakış
(Yinsel, 2016).

Resim 29. Doğu Haç Kolu ve Beşik Tonozu
(Yinsel, 2016).

[93] Doğu haç kolu tonozu, bema tonozundan yaklaşık 0.30 m. daha yüksek bir beşik tonoz ile örtülüdür.

Batı haç kolunun batı duvarında eksenin kuzeyine doğru yönelen yuvarlak kemerli bu kapı bugün, üstten ahşap bir lento ve bir kapı ile çevrilidir (Resim 30). Batı duvarda eksenin kuzeyine yerleştirilen, üstü ahşap hatıllı, dışa doğru daralan dikdörtgen kapı yuvarlak kemerlidir. Üstte ve kapı ile aynı eksende yuvarlak kemerli bir pencere görülmektedir.

Resim 30. Naos Batı Haç Kolu, Kuzeydoğudan Bakış
(Yinsel, 2015).

1855 depremi sonrasında inşa edilen batı bölümün kuzey ve güney duvarlarında yer alan karşılıklı ikişer dikdörtgen pencere, kuzey duvarın batı köşesinde, sonradan örülmüş dikdörtgen bir kapı bulunmaktadır. Yan duvarlardaki pencerelerin ve batı duvardaki kapının biraz üstünden başlayan, daha sonraki bir dönemde inşa edildiği düşünülen duvarların üzerini dolaşan hatıl yuvası, batı bölümün iki katlı olarak inşa edilmiş olabileceğini göstermektedir.

Yapının doğu köşe odaları ayaktadır. Kuzeydoğu köşe odasının batı payandası alt friz hizasına kadar görülebilmektedir (Resim 31)[94]. Kuzeydoğu köşe odası kare planlı ve üzeri pandantif geçişli bir kubbemsi tonoz ile örtülüdür (Resim 32). Kubbenin güneydoğusu yıkılmıştır. Kuzeydoğu köşe odasının kuzey duvarında, eksende zemine kadar inen, ancak sonradan kapatıldığı anlaşılan bir kapı açıklığı görülmektedir, bugün bu açıklığın tuğla kemer izleri görülmektedir[95].

Resim 31. Kuzeydoğu Köşe Odası, Güneybatıdan Bakış
(Yinsel, 2015).

Kuzeydoğu köşe odası doğu duvarında yer alan yuvarlak kemerli açıklık prothesise geçiş sağlamaktadır ve kemeri çift kademeli olarak yapılmıştır. Kapı eksende yer almamakla birlikte, güneye doğru yönelmiştir. Kuzeydoğu köşe odasında batıda yer alan duvar payesinin batısındaki kemer, sonraki bir döneme ait duvar içinde kaybolmaktadır[96].

[94] Kuzeydoğu köşe odası 1.85 x 1.78 m. boyutlarında ve kubbe yüksekliği zeminden 4.32 m.dir.
[95] Kuzeydoğu köşe odası kuzey duvarı 1.57 m. , güney duvarı 1.58 m. , doğu duvarı 8.3 m. , batı duvarı 9.7 m.dir.
[96] Mango ve Ševčenko (1973: 248), bu duruma benzer bir kemer izinin kuzey duvarda da bulunduğunu, bunların orijinalinde haç kollarında görülen tribelonlara ait olması gerektiğini ve benzer bir özelliğin Fatih Cami'nde bulunduğunu belirtirler.

Resim 32. Kuzeydoğu Köşe Odası Örtüsü
(Yinsel, 2015).

Güneydoğu köşe odası, kare planlı ve pandantif geçişli bir kubbeyle örtülüdür (Resim 33)[97]. Kubbenin kuzeydoğu köşesi yıkılmıştır. Doğu duvarda eksenin kuzeyinde yuvarlak kemerli kapı diakonikona açılmaktadır[98]. Odanın zemini yere düşen büyük moloz taşlarla kaplanmıştır.

Resim 33. Güneydoğu Köşe Odası,
(Yinsel, 2015).

Prothesis kare planlı ve pandantif geçişli bir kubbeyle örtülüdür (Resim 34)[99]. Doğusunda yarım yuvarlak planlı bir apsis görülmektedir. Apsisin üst kısmında kubbe yıkıktır. Altında sonradan örüldüğü bilinen pencere izleri görülmektedir. Prothesisten, bemaya ve kuzeydoğu köşe odasına açılan kapılar yuvarlak kemerlidir. Benzer bir durum diakonikonda da görülmektedir.

[97] Güneydoğu köşe odası 1.82 x 1.81 m. boyutlarındadır ve kubbe yüksekliği zeminden 4.27 m.dir.
[98] Güneydoğu köşe odası kuzey duvarı 1.62 m. , güney duvarı 1.57 m. , doğu duvarı 8.4 m. , batı duvarı 9.4 m.dir.
[99] Prothesis 3.42 x 3.46 m. boyutlarında ve kubbe yüksekliği zeminden 3.30 m.dir.

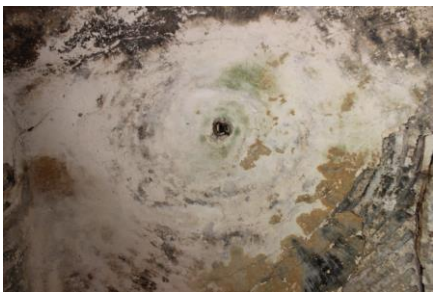

Resim 34. Prothesis (Yinsel, 2016).

Prothesis üç bölümden oluşmaktadır: Batısında kubbemsi tonoz ile örtülü bölüm, doğusunda kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü bölüm ile doğuda içten ve dıştan yarım yuvarlak apsis. Prothesis, güneyde eksenden batıya doğru; batıda ise eksenden kuzeye doğru yönelmiş eş yükseklikteki iki kapı ile bema ve kuzeydoğu haç koluna bağlanmaktadır[100]. Yuvarlak kemer içine yerleştirilen prothesis apsisinin yarım kubbesi yıkılmıştır (Resim 35). Pandantif geçişli prothesis kubbesi tuğlaların dairesel olarak yerleştirilmesiyle oluşmuştur (Resim 36).

Resim 35. Prothesis Apsisi
(Yinsel, 2016).

Resim 36. Prothesis Kubbesi
(Yinsel, 2016).

[100] Prothesis kuzey duvarı 2.42 m. ,güney duvarı 1.28 m. ,batı duvarı 2.47 m. , doğu duvarı 2.46 m.dir.

Apsisin güneyinde yer alan diakonikon kare planlı ve üzeri pandantif geçişli bir kubbeyle örtülüdür (Resim 37)[101]. Kuzey duvarında, eksenin batısında yer alan yuvarlak çift sıra tuğla kemerli kapı bemaya açılmaktadır. Bu kapının eşiğinde diakonikona ait olduğu düşünülen parçalardan iki söve ve lento yer almaktadır.

Resim 37. Diakonikon (Yinsel, 2015).

Diakonikon da prothesis gibi üç bölümden oluşmaktadır: Batısında kubbemsi tonoz ile örtülü bölüm, doğusunda kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü bölüm ile doğuda içten ve dıştan yarım yuvarlak apsis (Resim 38-39). Çift kemer içine alınan diakonikon apsisi prothesisde de olduğu gibi tahrip olmuştur[102].

Resim 38. Diakonikon Apsisi
(Yinsel, 2016).

Resim 39. Diakonikon Kubbesi
(Yinsel, 2016).

[101] Diakonikon 3.46 x 3.38 m. boyutlarındadır ve kubbe yüksekliği zeminden 3.43 m. dir.
[102] Diakonikon kuzey duvarı 1.27 m. ,güney duvarı 2.34 m. ,batı duvarı 2.42 m. ve doğu duvarı 2.45 m.dir.

6.6.2.1.2.Bema:

Apsisin batısında beşik tonozla örtülü olan bema, kuzey-güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Batısı yıkılmış olan bemanın tonozu günümüze sağlam olarak gelebilmiş ve mermer friz/silme üzerine oturmaktadır (Resim 40-41). Bema kuzey ve güney duvarlarında, birbirine simetrik ve eş büyüklükteki iki kapı ile pastoforium hücrelerine geçiş sağlanmaktadır. Kapıların kemerleri çift sıra tuğladır.

Resim 40. Apsis Yarı Kubbe ve Bema Beşik Tonozu
(Yinsel, 2016).

Resim 41. Bema ve Doğu Haç Kolu Beşik Tonozu
(Yinsel, 2016).

6.6.2.1.3.Synthronon:

Ana apsis yarım yuvarlağı içinde yer alan synthronon büyük oranda haraptır (Resim 42). Synthrononun bugün güneyi tümüyle çökmüştür. Üç basamaktan oluşan synthrononun yaklaşık 1.00 metre yüksekliğinde olduğu saptanmıştır (Resim 43)[103].

Resim 42. Synthronon
(Yinsel, 2015).

Resim 43. Synthronon Basamakları
(Yinsel, 2016).

[103] Covel'ın (1676) çalışmasında çizmiş olduğu eskizde de synthrononun üç basamaklı olduğu görülmektedir. Covel'ın çizimi için bkz. Hasluck, 1906: 292; Mango ve Ševčenko, 1973: 280. Çizimin orijinali için bkz. British Museum. Add. MS22912.fol.266v.

6.6.2.1.4.Apsisler:

Yarım kubbe ile örtülü ana apsis, içten ve dıştan yarım yuvarlak planlıdır (Resim 44). Apsis kubbesinin başlangıcını basit profilli bir silme belirlemektedir ve silmenin yüzeyi bezemesizdir. Aynı silmenin bema tonozu başlangıcında da devam ettiği görülmektedir ancak aynı hizadaki doğu haç kolu silmesi bezemelidir.

Resim 44. Pelekete Kilisesi Apsisi ve Yarım Kubbesi
(Yinsel, 2015).

Apsis ekseninde yer alan üç yuvarlak kemerli pencereden, kuzeydeki pencerenin üst kısmında bir kemer başlangıcının yer aldığı görülmektedir ve pencereyi kapamıştır. Bu kemerin işlevi bilinememektedir[104]. Ana apsisin yarım kubbesinin üzeri saçak hattından itibaren haraptır. Ana apsisteki yuvarlak kemerli pencereler dikey olarak yerleştirilen çift sıra tuğla ile oluşturulmuştur.

[104] Kemerin işlevi ile ilgili olarak acaba burada bir mihrap uygulanmış olabilir mi? sorusunu sorduğumuzda bu mümkün değildir. Çünkü kilise Osmanlı Sultanları tarafından camiye çevrilmemiş ve yayınlardan böyle bir bilgiye rastlanılmamıştır. Kilisenin tarihsel sürecini incelediğimizde de burada Müslüman bir topluluğun yaşadığı ile ilgili bir bilgi de yoktur. Bununla beraber bu şekilde mihrap uygulamasının görüldüğü kiliseler vardır. Bunlar içerisinde Tirilye Fatih Cami, İstanbul Studios Manastırı Kilisesi, Kalenderhane Cami, Atik Mustafa Paşa Cami ve Konstantin Lips Manastırı gibi yapılar gösterilebilir. Bu yapılar camiye çevrilmiştir, bazısı halen bu işlevini sürdürmektedir.

6.6.3. Dış Tanıtım:

6.6.3.1. Doğu Cephe:

Cephe, A mekanının cephesidir. Yapının 13 m. uzunluğundaki doğu cephesinin Bizans dönemine ait olduğu bilinmektedir (Çizim 8). Doğu cephe, ana apsisin pencere kemerleri üzengi taşları hizasına kadar dolmuştur (Resim 45). Doğu cephenin dıştan görünümünü yapıya sonradan bitişik olarak inşa edildiği bilinen ahır engellemektedir (Resim 46). Ön düzlemde diakonikon cephesinden başlayan ve prothesis cephesine kadar tüm cepheyi sınırlayan bir duvar bulunmaktadır. Ana apsisin güney cephesinden itibaren duvar yükselmekte ve prothesis cephesine doğru alçalmaktadır.

Resim 45. Doğu Cepheden Görünüm
(Yinsel, 2016).

Resim 46. Ana Apsis, Güneyden
(Yinsel, 2016).

Eksende, merkezde ana apsis ve iki yanında yan apsislerin cepheleri görülmektedir. Ana apsis ve güney yan apsis cephesindeki pencereler çift sıra tuğladan yapılmış yuvarlak kemerlidir (Resim 47). Apsislerdeki üç pencereden sadece ortadaki pencere açıktır. Apsisin güneydoğusunda yuvarlak kör bir kemer yer almaktadır. Kuzey yan apsis cephesindeki pencere tek sıra tuğladan yapılmış yuvarlak kemerlidir (Resim 48). Farklı yükseklikteki yan apsisler birbirleriyle asimetrik bir düzenlemeye sahiptir.

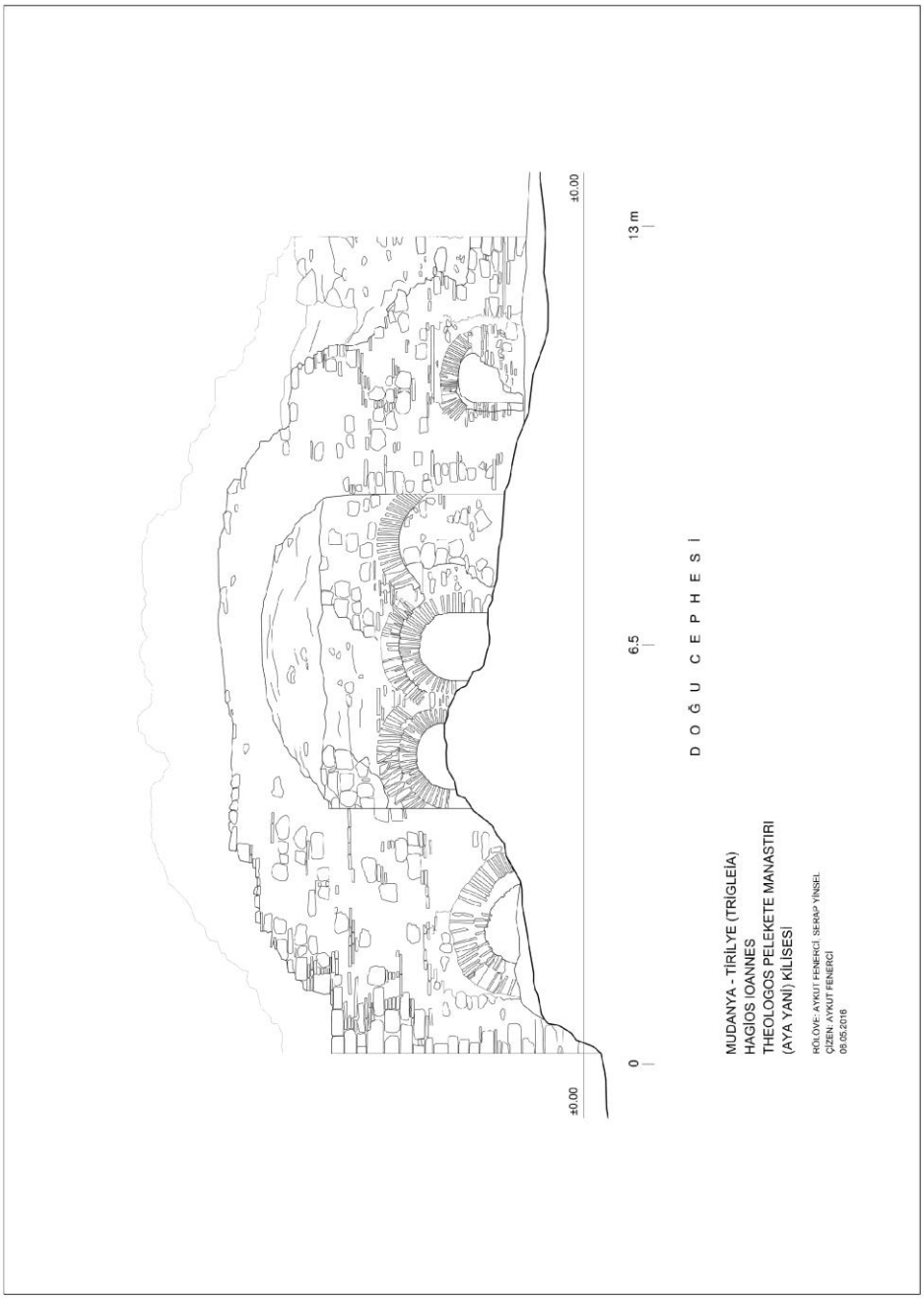

Resim 47. Ana Apsis, Güneyden Bakış
(Yinsel, 2016).

Apsislerin eksendeki yuvarlak kemerli pencereleri farklı yükseklik ve boyutlardadır. Ana apsis cephesinin güneyinde ve kuzeyinde pastoforium hücrelerinin cepheleri görülmektedir. Pastoforium hücrelerinin pencere kemerleri yıkılmıştır, fakat izleri görülebilmektedir. Güneydeki diakonikon cephesinin penceresi ve kuzeydeki prothesis cephesinin penceresi yuvarlak kemerlidir ve zemin doludur. Arka düzlemde ise ana apsisin üzerinde bema ve doğu haç kolunun beşik tonoz örtüsü görülmektedir.

Resim 48. Doğu Cephe, Ana ve Kuzey Yan Apsis
(Yinsel, 2016).

Çizim 8. Pelekete Manastırı Kilisesi, Doğu Cephe Rölövesi
(Fenerci, 2016).

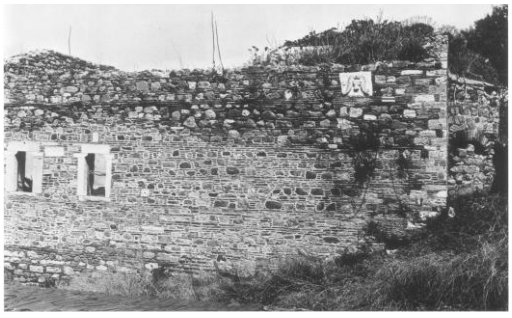
6.6.3.2. Güney Cephe:

Yapının 17 m. uzunluğundaki güney cephesinde zemin batıdan doğuya doğru artan bir eğim göstermektedir (Çizim 9). Ön düzlemde doğuda, yapıyı doğu cephede dıştan sınırlayarak güneydoğuya yönelen duvar görülmektedir. Orta düzlemde cephede iki küçük dikdörtgen pencere yer almaktadır [105] . Pencereler birbirlerine yaklaşık eş yükseklikte ve boyutlardadır, mermer söve ve lento ile çevrelenmiştir.

Güney cephe de kuzey cephe gibi aynı düzenlemeye sahiptir ve sadedir (Resim 49). Tek fark bu pencerelerin her ikisi de açık bırakılmıştır. Zamanında güney cephe duvarının doğu köşesinde üst seviyede yer aldığı bilinen lahit parçasının günümüzde yerinde bulunmadığı görülmüştür (Resim 50). Arka düzlemde doğudan itibaren diakonikon cephesi, güney yan apsis, bema ve doğu haç kolu güney cephelerinin üst bölümleri, batı haç kolu güney duvarı yer almaktadır[106].

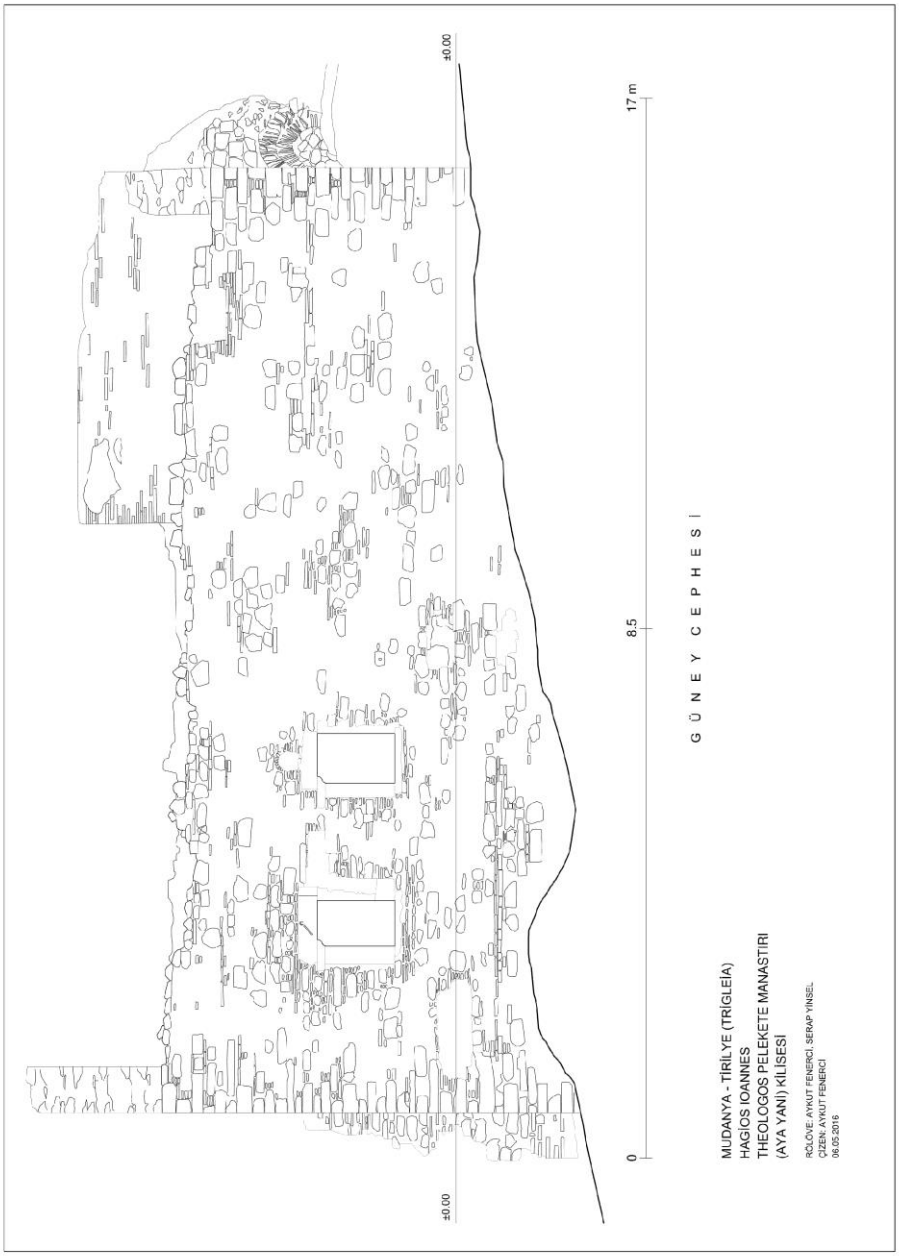

Resim 49. Güney Cephe
(Yinsel, 2015).

Resim 50. Güneydoğu Cephe
(Mango ve Ševčenko, 1973).

[105] Güney cephede bulunan pencereler 1.35 m. yüksekliğinde, 1.00 m. genişliğindedir.
[106] Mango ve Ševčenko (1973: 248), batı duvarın yeni olduğunu, güney duvarın ise eski duvar temelinden başlayarak 4 m.lik bir alanda göründüğünü belirtmişlerdir.

Çizim 9. Pelekete Manastırı Kilisesi, Güney Cephe Rölövesi (Fenerci, 2016).

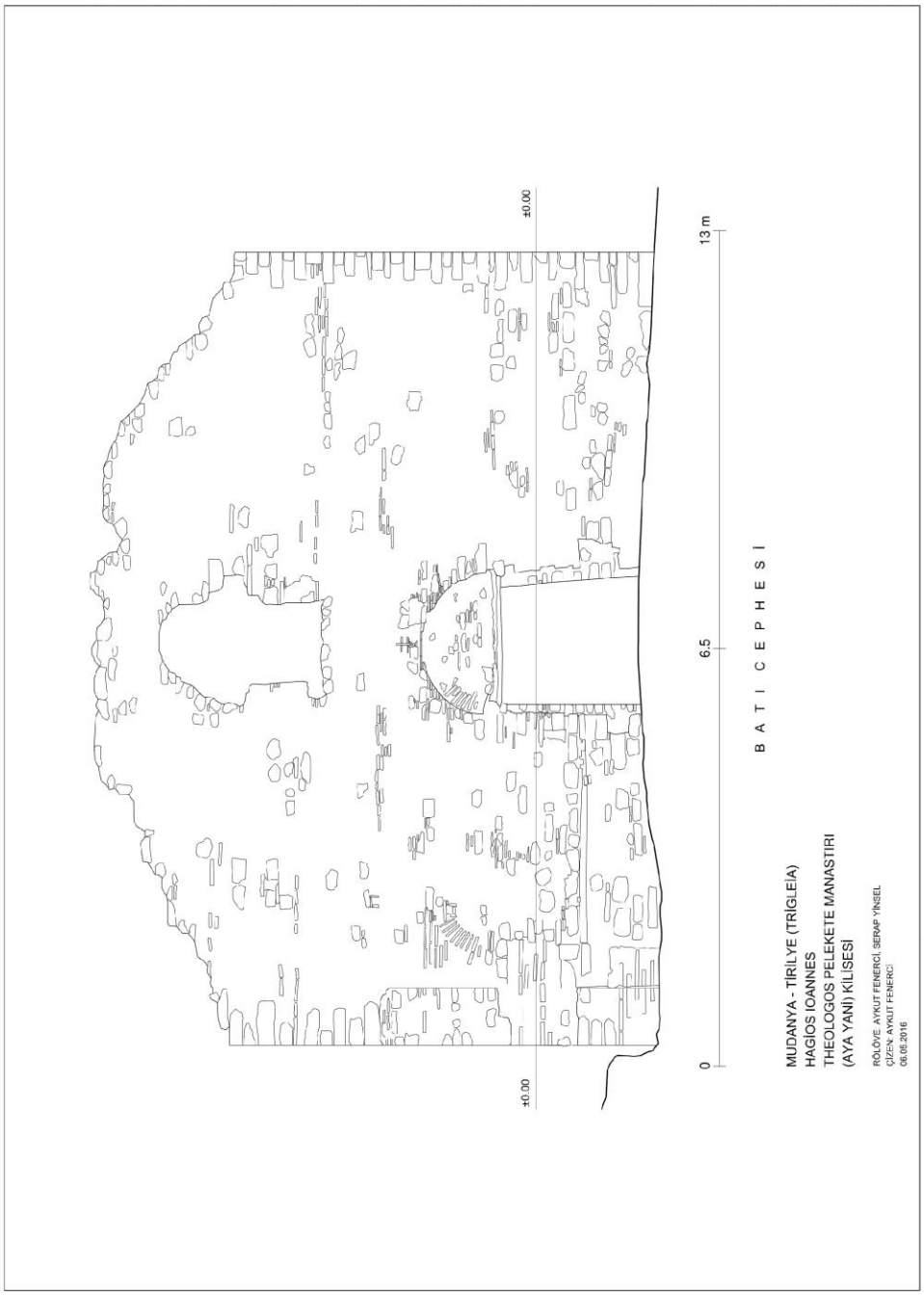
6.6.3.3. Batı Cephe:

Yapının 13 m. uzunluğundaki batı cephesi C mekanının cephesidir (Çizim 10). Zamanında kuzey cephenin görülmesini engelleyen, batı cephenin kuzeyine bitişik olarak inşa edilen ve ahır olarak kullanılan mekan günümüzde yıkılmıştır (Resim 51).

Resim 51. Pelekete Manastırı Kilisesi, Batı Cephe
(Yinsel, 2015).

Ön düzlemde eksende dikdörtgen, üzeri ahşap hatıllı ve dışa doğru daralan küçük bir giriş kapısı yer almaktadır. Giriş kapısının her iki yanında örülmüş yuvarlak kemerli iki giriş kapısının izlerine rastlanmaktadır. C mekanına açılan kapının lentosunun üzerinde yuvarlak kemerli bir alınlık bulunmaktadır. Cephenin kuzeybatısında bir kemer başlangıcının izleri görülmektedir. Arka düzlemde ise üstte eksende dikdörtgen ve yuvarlak kemerli bir pencere yer almaktadır. Bu pencere olasılıkla batı haç kolundan, B mekanına açılmaktaydı. Batı cephedeki giriş kapısının üzerindeki yuvarlak kemerli pencerenin kemeri yıkılmıştır.

Çizim 10. Pelekete Manastırı Kilisesi, Batı Cephe Rölövesi (Fenerci, 2016).

6.6.3.4. Kuzey Cephe:

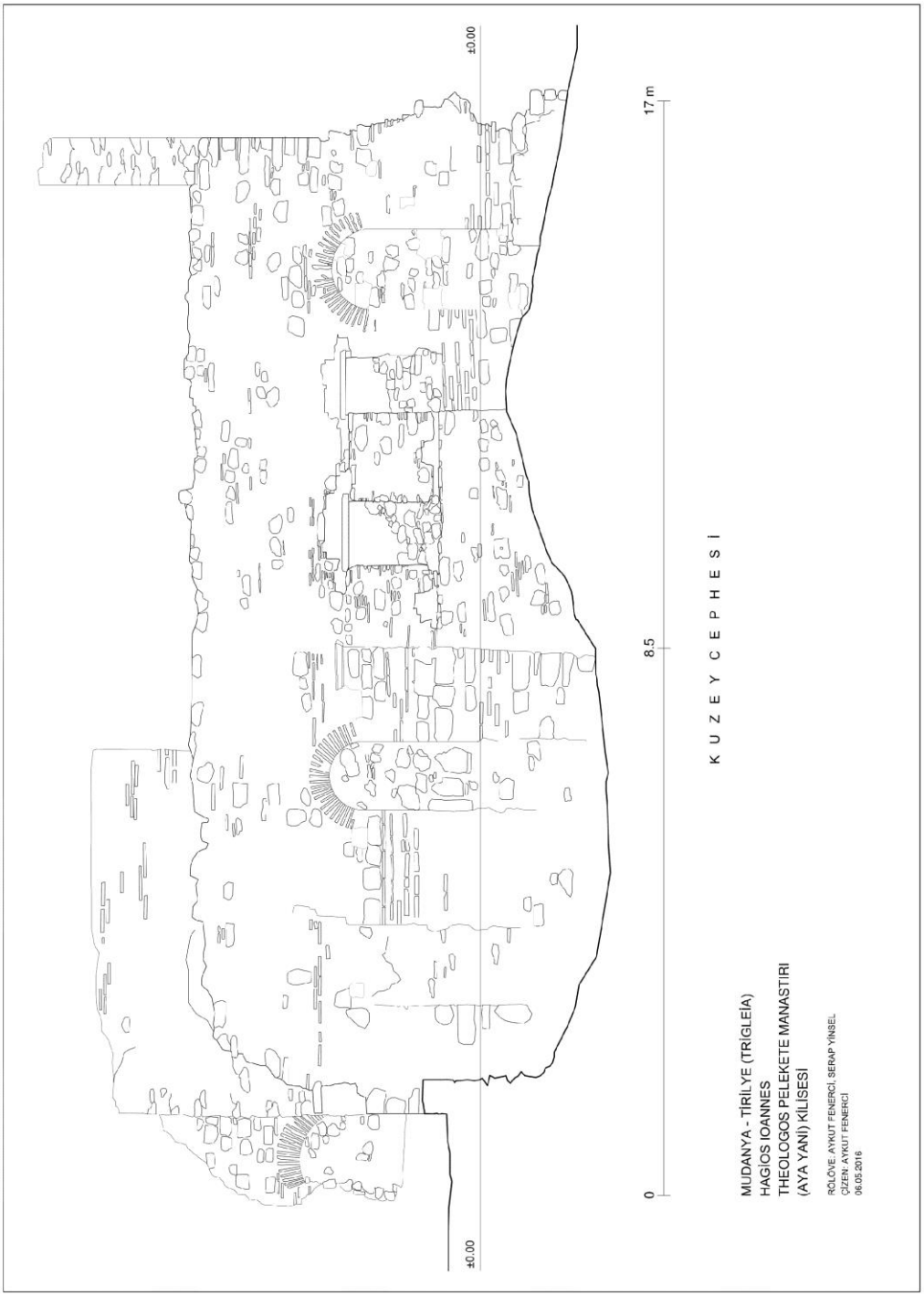
Bu cephede, A mekanının doğudan bir bölümü görülmektedir. 17 m. uzunluğundaki kuzey cephenin zemininde kaçak kazı sonucu derin çukurluklar görülmektedir. Ön düzlemde doğuda, yapıya bitişik olarak inşa edilen ahırın duvarı, prothesis, kuzeydoğu köşe odası, kuzey haç kolu, B mekanının odası ile kuzeybatısındaki doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı çevre duvarı yer almaktadır. Orta düzlemde, naosun kuzey cephesi, iç mekanlardaki bölüntüyü dışa yansıtacak şekilde düzenlenmiştir. Kuzeydoğu köşe odası ve B mekanın cephelerinde bulunan birer kör kemer cepheyi dikey olarak ikiye ayırmaktadır (Resim 52, Çizim 11).

Resim 52. Kuzey Cephe, Kör Kemer ve Pencereler
(Yinsel, 2016).

Kuzey cephede de güneydeki gibi iki küçük dikdörtgen pencere yer almaktadır (Çizim 11)[107]. Bu pencereler güney cephedeki pencerelerin aksine yarıya kadar örülmüştür. Pencereler yaklaşık eş boyutta ve yüksekliktedir. Pencerelerin lento ve söveleri günümüzde yoktur. Arka düzlemde, doğudan başlayarak prothesis cephesi ile dışa taşkın olan ana apsis, bema ve doğu haç kolunun üst bölümleri görülmektedir.

[107] Kuzey cephedeki pencereler 1.30 x 2.00 m. ölçülerinde ve zeminden yaklaşık 2.00 m. yüksekliktedir.

Çizim 11. Pelekete Manastırı Kilisesi, Kuzey Cephe Rölövesi (Fenerci, 2016).

6. 7. MALZEME VE TEKNİK:

6.7.1. Malzeme:

Kilisenin yapımında tuğla, taş, harç, mermer ve ahşap malzemelerinin kullanıldığı görülmektedir.

6.7.1.1.Tuğla:

Kilisenin, Bizans dönemine ait doğu bölümü duvarlarında tuğla malzeme kullanılmıştır. Örtü sisteminde ve kemerlerde sadece tuğla malzeme kullanılmıştır (Resim 53). Pelekete Manastırı Kilisesi'nin tuğla boyutları genel olarak şu şekildedir: Tuğla 0.31 – 0.39 m. uzunlukta ve 0.04 – 0.05 m. kalınlıkta; taş, ortalama 0.25 x 0.25 x 0.10 m. boyutlarındadır. Tuğla-tuğla arası derz 0.05 – 0.06,5 m. yüksekliktedir.

Resim 53. Kuzeydoğu Köşe Odası Örtüsü (Yinsel, 2015).

Resim 54. Apsis Yarı Kubbe Örtüsü (Yinsel, 2015).

Pastoforium hücrelerini bema ve köşe odalarına bağlayan kapı kemerleri çift sıra tuğla ile örülmüştür. Apsis yarım kubbesi tümüyle tuğla malzemeden yapılmıştır (Resim 54). Doğu haç kolu ve bema tonozu, tuğla malzemeden yapılmıştır. Prothesis kubbesinin sıvalı olduğu ancak sıvanın altında yer alan tuğla izleri dikkati çekmektedir. Bema kuzey ve güney duvarlarında tuğla malzeme kullanılmıştır.

6.7.1.2. Taş:

Yapıda iki tür taş kullanılmıştır. Kilisenin daha sonraki bir dönemde inşa edilen batı bölümü, moloz ve kaba yonu taş ile inşa edilmiştir (Resim 55). Kilisenin, Bizans dönemine ait doğu bölümü duvarlarında taş malzeme kullanılmıştır. Bemanın kuzey ve güney duvarlarında taş malzeme kullanılmıştır. Ancak her iki duvarda da iki friz arasına gelen hizalarda iki sıra büyük moloz taş kullanılmıştır.

Resim 55. Batı Cephe, Malzeme
(Yinsel, 2016).

6.7.1.3. Harç:

Kuzey haç kolu kuzey duvarının batısı modern bir görünüm göstermektedir ancak modern duvarın batısındaki bir bölüm orijinal duvar örgüsü ve harcı yansıtmaktadır. Yapının içi büyük oranda sıvalıdır, sadece dökülen yerlerden yapım malzeme ve tekniği görülmektedir. Apsiste sıva altında malzeme düzeni şu şekildedir: Taş-tuğla-taş-taş-tuğla-taş sırasıyla görülmektedir. Derz pembedir. Kuzey duvarı sıvalıdır ancak üstte bir açıklık görülmektedir. Açıklık daha sonradan moloz taşlarla örülerek kapatılmış ve üzeri sıvanmıştır. Kapatılan malzemenin harcı beyaz, iri ve kumlu olup, orijinal harca benzememektedir. Güney cephede kullanılan harcın kirecinin ise bol olduğu gözlenmiştir[108].

[108] Kilisenin harç ve sıva malzemelerinin analiz sonuçları için bkz. Ek.3.

6.7.1.4. Mermer:

Yapının apsis yarı yuvarlağını dolaşan, kemer başlangıçları hizasındaki alt silme ile tonoz başlangıçları hizasındaki üst silme mermer malzemeden yapılmıştır (Resim 56). Kuzeydoğu köşe odasının batısında görülen kemer başlangıcı orijinal malzemeden yapıldığı düşünülmektedir. Güney cephede yer alan pencerenin söve ve lentosu mermerden yapılmıştır (Resim 57).

Resim 56. Alt Silme, Mermer Malzeme (Yinsel, 2015).

Resim 57. Güney Cephe, Mermer Lento ve Söve (Yinsel, 2015).

6.7.1.5. Ahşap:

Yapının batı cephesinde, giriş kapısının üzerinde ahşap hatıl kullanıldığı görülmektedir. Batı haç kolunun batı duvarında yatay ve dikey olarak yerleştirilmiş ahşap hatıllar kullanılmıştır (Resim 58). Yapının kuzey ve güney haç kolunun duvarlarında yer alan pencerelerin üzerinde de ahşap hatılların yatay olarak yerleştirildiği görülmektedir (Resim 59).

Resim 58. Batı Duvar, Ahşap Hatıllar (Yinsel, 2015).

Resim 59. Güney Duvar, Ahşap Hatıllar (Yinsel, 2015).

6.7.2. Teknik:

Yapıda almaşık ve tuğla teknik olmak üzere 2 teknik uygulanmıştır.

6.7.2.1. Almaşık Teknik:

Kilisenin, Bizans dönemine ait doğu bölümü duvarlarında taş ve tuğla malzeme, almaşık teknikte örülmüştür (Resim 60). Köşe odalarını, doğu haç kolundan ayıran duvarlar, beş sıra tuğla, dört-beş sıra taş ile örülmüştür. Günümüze orijinal şekliyle ulaşamayan batı bölümün 0.85 m. kalınlığındaki batı, kuzey ve güney duvarları taş ve tuğla dizileri ile örülmüştür. Kilisenin batı bölümü, moloz, kaba yonu taş ve farklı büyüklüklerdeki ikinci kullanım tuğla malzeme ile almaşık teknikte inşa edilmiştir.

Resim 60. Kuzeydoğu Duvar, Almaşık Teknik
(Yinsel, 2015).

Almaşık teknik, naosun kuzey ve güney duvarlarındaki tribelonlara ait olduğu düşünülen kemer kalıntıları ile batı duvarın kuzey köşesindeki kemer, üç tuğla, dört-beş taş ile dönüşümlü olarak istiflenmiştir (Resim 61).

Resim 61. Kuzeybatı Köşedeki Kemer, Almaşık Teknik
(Yinsel, 2015).

Orijinal olan doğu bölümde bemanın kuzey ve güney duvarları ile synthronon tuğla ve taş malzemeden yapılmıştır. Güney cephede yalnızca doğudaki küçük bir bölüm orijinal olmakla birlikte, cephede tuğla ve taş malzeme kullanılmıştır (Resim 62). Güney cephede devşirme mermer malzeme de görülmektedir. Güney ve kuzey duvar düzensiz yerleştirilmiş taş ve tuğla malzemeden yapılmıştır. Yapının duvar örgüsü kalınlığı, malzemesi ve harcından dolayı 0.60 m. yüksekliğine kadar orijinaldir.

Resim 62. Güney Cephe, Taş ve Tuğla Malzeme
(Yinsel, 2015).

6.7.2.2. Tuğla:

Kilisenin, Bizans dönemine ait doğu bölümünde tuğla ise pencere ve kapı kemerlerinde kullanılmıştır (Resim 63-64). Pastoforium hücrelerinin kapı ve apsisteki pencere kemerlerinde çift sıra tuğla kullanımı görülmektedir.

Resim 63. Prothesis Kapı Kemeri, Çift Sıra Tuğla Teknik
(Yinsel, 2016).

Resim 64. Apsis Pencere Kemerleri, Çift Sıra Tuğla Teknik
(Yinsel, 2015).

6.8. MİMARİ BEZEME:

6.8.1. Tuğla Süsleme:

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin kuzey cephesi tuğla süslemelerle hareketlendirilmiştir. Kör kemerlerle, yapının iç bölüntüsü cepheye yansıtılmıştır (Resim 65). Kuzey cephedeki kör kemerlerde görülen tuğla süsleme cepheyi hareketlendirmek için yapılmıştır. Kör kemerde tuğlalar dikey olarak yerleştirilmiştir.

Resim 65. Kuzey Cephe, Kör Kemer, Tuğla Süsleme
(Yinsel, 2015).

Apsisteki pencere kemerlerinde ve pastoforium hücrelerinin kapı kemerlerinde çift sıra tuğla süsleme görülmektedir (Resim 66). Kemerlerdeki çift sıra tuğla süsleme tuğlaların dikey olarak yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur.

Resim 66. Diakonikon Kapı Kemeri Çift Sıra Tuğla Süsleme
(Yinsel, 2016).

Kilisenin batı cephesinde giriş kapısının üzerinde tuğlaların dikey yerleştirilmesiyle oluşturulan yuvarlak kemerde, kemer yayında tuğlaların büyük bir bölümü dökülmüştür.

Yuvarlak kemerli alınlığın üzerinde tuğla malzemeden yapılmış haç motifi görülmektedir. Bu haç motifi tuğlanın yatay ve dikey olarak yerleştirilmesi ile oluşturulmuştur (Resim 67).

Resim 67. Batı Cephe, Tuğla Süsleme, Haç Motifi
(Yinsel, 2016).

6.8.2. Ahşap Boyama:

Batı duvardaki giriş kapısının üzerinde yer alan ahşap lento üzerinde mavi bitkisel motiflerden oluşan kalem işi süsleme görülmektedir. Apsiste görülen mavi-lacivert boya izlerinden zamanında burada duvar resimlerinin olabileceği düşünülebilir (Resim 68). Ancak kesin olarak bir şey söylemek mümkün değildir.

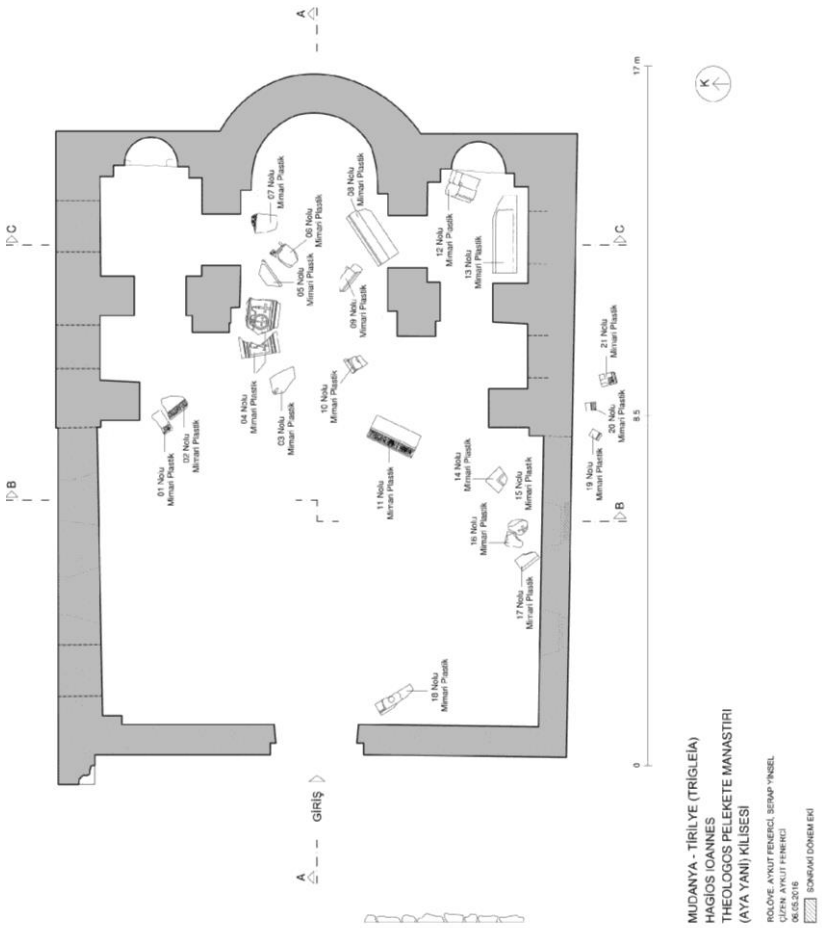
Resim 68. Apsis Duvarındaki Boya İzleri
(Yinsel, 2015).

6.9. MİMARİ PLASTİK ESERLER KATALOĞU:

Pelekete Kilisesi'nde in-situ ve yakın çevresinde bulunan günümüze gelen ve günümüze gelemeyen mimari plastik eserler yerlerine, durumlarına, türlerine, tiplerine ve

malzemelerine göre sınıflandırılarak çizim ve fotoğraflar eşliğinde tasvirleri yapılmış, böylece bir mimari plastik eserler kataloğu 2 ayrı başlık altında oluşturulmuştur. Günümüze gelebilen mimari plastik eser sayısı 21'dir. Bu eserler kilisedeki buluntu yerlerine göre rölöve çiziminde gösterilmiştir (Çizim 12). Eserler daha önceden yayınlandılarsa 'yayın' başlığı ile kronolojik olarak belirtilmiştir. 'Karşılaştırma' başlığı ile eserlere benzer örnekler ve yayınları sıralanmıştır. 'Tarihlendirme Önerisi' başlığı ile yayınlar, benzer örnekler ve gözlemlerimiz sonrasında eserin hangi yüzyıla ait olduğuna ilişkin görüşlerimiz bulunmaktadır. Mimari plastik eserleri sıralarken kuzeyden batıya doğru bir yön izlenmiştir. Kilisedeki mimari plastik eserlerin 11'i naos zemininde, 5'i bemada, 2'si diakonikonda yer alırken, diğer 3'ü de güney cephede bulunmaktadır. Metin içinde kullanılan kısaltmaların listesi aşağıda verilmiştir:

A: Alt
A.G: Alt genişlik
D: Derinlik
AD: Alt derinlik
ÜD: Üst derinlik
E: En
G: Genişlik
K: Kalınlık
AE: Alt en
ÜE: Üst en
U: Uzunluk
Ü: Üst
Ü.Ç: Üst çevre
Y: Yükseklik
Ç: Çap
Kat. No: Katalog no

Çizim 12. Pelekete Manastırı Kilisesi, Mimari Plastik Eserlerin Yerleri (Fenerci, 2016).

6.9.1. GÜNÜMÜZE GELEN MİMARİ PLASTİK PARÇALAR

Kat. No: 01

Türü: Silme

Tipi: -

İnceleme tarihi: Nisan 2015, Ağustos 2015, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Mermer

Boyutlar: U: 56 cm. , G: 28 cm.

Yeri ve Durumu: Kuzey duvar naos zemininde, toprak üzerindedir. Haraptır.

Tasvir: Parçanın ön yüzünde stilize akantus ve boncuk dizileri motiflerinden oluşan bir

kompozisyon görülmektedir. Yapıdaki bezemeli üst silmenin parçası olduğu düşünülmektedir.

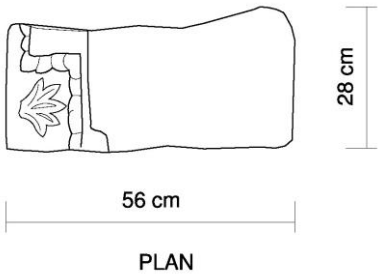
Yayınlar: -

Karşılaştırma Örnekleri: Tezcan 1989: 383.

Tarih Önerisi: 4. yüzyıl.

Resim 69. Silme parçası
(Yinsel, 2015).

Çizim 13. Silme parçası
(Fenerci, Mayıs 2016).

Kat. No: 02

Türü: Silme

İnceleme Tarihi: Nisan 2015, Ağustos 2015, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Mermer.

Boyutlar: U: 59.5 cm. , G: 55 cm.

Yeri ve durumu: Kuzey duvar naos zeminindedir. Kenarları kırıktır.

Tasvir: Silmenin ön yüzü stilize akantus ve boncuk dizileri motifleri ile süslüdür.

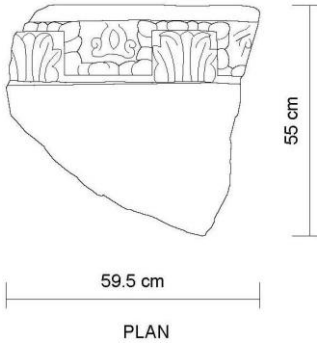
Yayınlar: -

Karşılaştırma Örnekleri: Tezcan, 1989: 383.

Tarih Önerisi: 4. yüzyıl.

Resim 70. Silme
(Yinsel, 2015).

Çizim 14. Silme (Fenerci, 2016).

Kat. No: 03

Türü: Silme?

İnceleme Tarihi: Nisan 2015, Ağustos 2015, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Mermer

Boyutlar: U: 62 cm. , G: 58 cm, Y: 20 cm.

Yeri ve durumu: Naos zemininde, toprak üzerindedir. Kısmen haraptır.

Tasvir: Parça basit profillidir. Parçanın üst köşesinde dikdörtgen küçük bir yuva yer almaktadır.

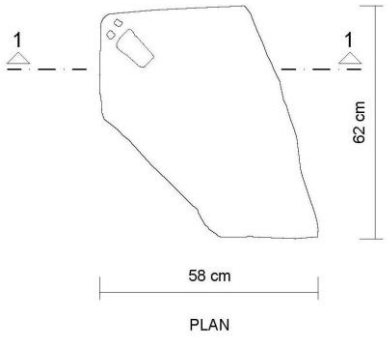
Yayınlar: -

Karşılaştırma Örnekleri: Boğazkale İlçesi'nin Evci Köyü'nde yer alan bir eşik taşının üzerinde bulunan yuvarlak yuvaların bulunması açısından Pelekete'deki parça ile benzerlik göstermektedir. Keskin, 2010: 140-141, Res. No.112.

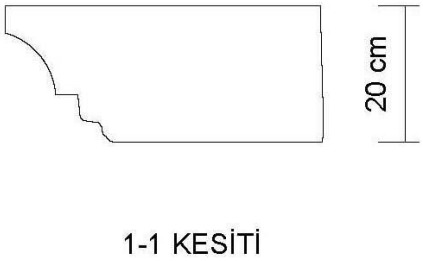
Tarih Önerisi: -

Resim 71. Silme (?)
(Fenerci, 2016).

Çizim 15. Silme (?)
(Fenerci, Mayıs 2016).

Çizim 16. Silme, 1-1 Kesiti (?)
(Fenerci, Mayıs 2016).

Kat. No: 04

Türü: Lahit

İnceleme Tarihi: Nisan 2015, Ağustos 2015, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Mermer

Boyutlar: U: 1.12 cm. , G: 92.5 cm.

Yeri ve durumu: Naos doğu haç kolu zeminindedir. Kırıktır.

Tasvir: Levhanın merkezinde iç içe geçmiş iki çember, bu çemberin içinde kolları uzun bir Latin haçı bulunur. Merkezdeki bu çemberin üst kısmından iki yana doğru sarmaşık dalları dalgalanır. Dalgalı şeritlerin kalp şeklinde birer sarmaşık yaprağı ile bittiği yerde, kolları uzun birer Latin haçı yer alır.

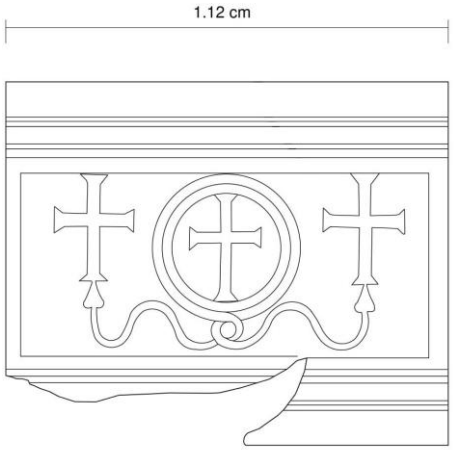
Yayınlar: Mango ve Ševčenko, 1973: 248, Fig.50; Ötüken, 1996: 103, Taf.10

Karşılaştırma Örnekleri: Deichman 1969, Tezcan 1989, Terry 1998.

Tarih Önerisi: 5. ve 6. yüzyıl (Mango ve Ševčenko, 1973).

Resim 72. Lahit (Fenerci, 2016).

Çizim 17. Lahit (Fenerci, 2016).

Kat. No: 05

Türü: Paye başlığı / İmpost?

İnceleme Tarihi: Nisan 2015, Ağustos 2015, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Mermer

Boyutlar: U: 77 cm. , G: 37 cm, Y: 30 cm.

Yeri ve durumu: Bema kuzey duvardadır, toprak üzerindedir.

Tasvir: Basit profilli parçanın yan yüzeyinde yan yana iki küçük kare yuva yer alır.

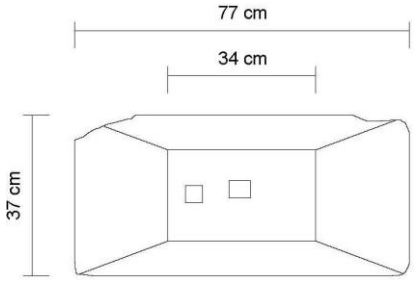
Yayınlar: -

Karşılaştırma Örnekleri: -

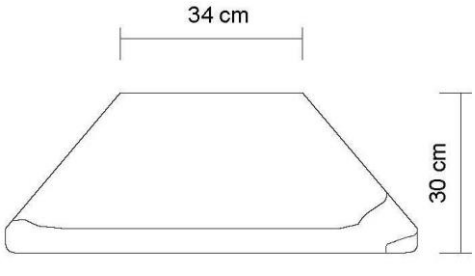
Tarih Önerisi: -

Resim 73. Paye başlığı / İmpost (?)
(Fenerci, 2016).

Çizim 18. Paye başlığı (?)
(Fenerci, Mayıs 2016).

Çizim 19. Paye başlığı, Yan Görünüş (?)
(Fenerci, Mayıs 2016).

Kat. No: 06

Türü: Silme

İnceleme Tarihi: Nisan 2015, Ağustos 2015, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Mermer

Boyutlar: U: 63 cm. , G: 47 cm, Y: alınamaz.

Yeri ve durumu: Bema kuzey duvardadır. Parçanın kenarları kırıktır ve toprağa gömülüdür.

Tasvir: Silmenin ön yüzeyi basit profillidir. Parçanın üst kenarının ucunda bitkisel motiflerden oluşan bir kompozisyon görülür.

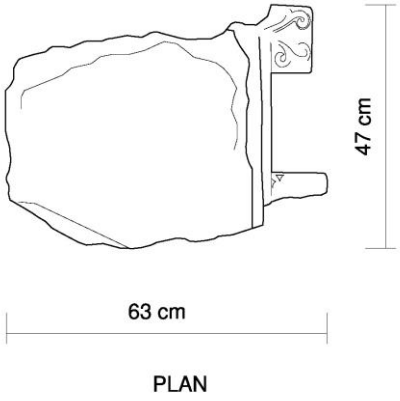
Yayınlar: -

Karşılaştırma Örnekleri: Tezcan, 1989: 383.

Tarih Önerisi: 4. yüzyıl.

Resim 74. Silme
(Yinsel, 2016).

Çizim 20. Silme (Fenerci, 2016).

Kat. No: 07

Türü: Silme

İnceleme Tarihi: Nisan 2015, Ağustos 2015, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Mermer

Boyutlar: U: 62.5 cm. , G: 48 cm.

Yeri ve durumu: Bema kuzey duvardadır. Kenarları kırık olan parça toprak üzerindedir.

Tasvir: Silmenin ön yüzeyi basit profillidir. Üst kenarında boncuk dizileri ile bitkisel motiflerin oluştuğu bir kompozisyon görülmektedir.

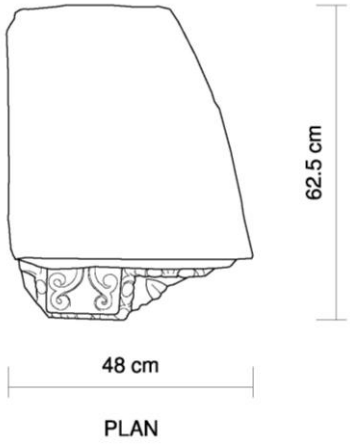
Yayınlar: -

Karşılaştırma Örnekleri: Tezcan, 1989: 383.

Tarih Önerisi: 4. yüzyıl.

Resim 75. Silme
(Yinsel, 2016).

Çizim 21. Silme (Fenerci, 2016).

Kat. No: 08

Türü: Lento

İnceleme Tarihi: Nisan 2015, Ağustos 2015, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Mermer

Boyutlar: U: 1.43 m. , G: 59 cm, Y: 19.5 cm.

Yeri ve durumu: Diakonikona giriş kapısının önündedir. Yan kenarları kırıktır.

Tasvir: Lento basit profillidir. Parçanın üst yüzeyinde kademe şeklinde bir yükselti görülmektedir.

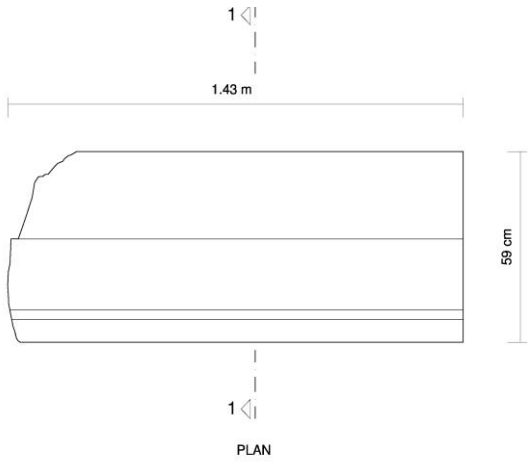
Yayınlar: Mango ve Ševčenko, 1973, Fig.51; Ötüken, 1996: 241; Pekak 2009, Res.81

Karşılaştırma Örnekleri: Çavdar, 2014, Kat. No.16-17.

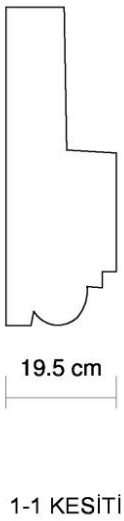
Tarih Önerisi: 5.-6. yüzyıl.

Resim 76. Lento (Yinsel, 2016).

Çizim 22. Lento
(Fenerci, Mayıs 2016).

Çizim 23. Lento, 1-1 Kesiti
(Fenerci, Mayıs, 2016).

Kat. No: 09

Türü: Lento veya söve parçası?

İnceleme Tarihi: Nisan 2015, Ağustos 2015, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Mermer

Boyutlar: U: 76 cm. , G: 35 cm.

Yeri ve durumu: Bema güney duvardadır. Kenarları kırık olan parça toprak üzerindedir.

Tasvir: Parça basit profillidir. Ön yüzeyi sade olan parçanın arka yan yüzeyi kademeli olarak girintili ve çıkıntılıdır.

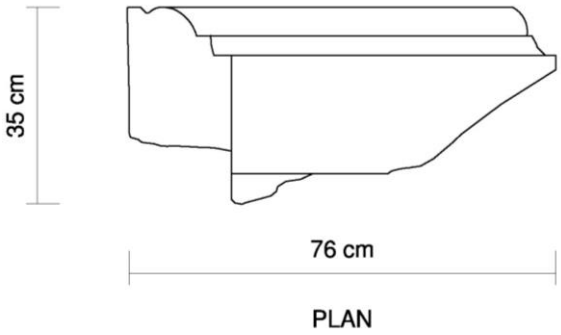
Yayınlar: -

Karşılaştırma Örnekleri: -

Tarih Önerisi: 5.-6. yüzyıl?

Resim 77. Lento veya söve parçası (?)
(Yinsel, 2016).

Çizim 24. Lento veya söve parçası (?)
(Fenerci, 2016).

Kat. No: 10

Türü: Lento veya söve?

İnceleme Tarihi: Nisan 2015, Ağustos 2015, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Mermer

Boyutlar: U: 44.5 cm. , G: 39 cm, Y: 24,5 cm.

Yeri ve durumu: Naos doğu haç kolu zemininde, toprak üzerindedir.

Tasvir: Basit profilli olan parçanın arka yan yüzeyi kademeli bir şekilde girintili ve çıkıntılıdır. Ön yan yüzeyde ise kademeli şeklinde bir yükselti görülmektedir.

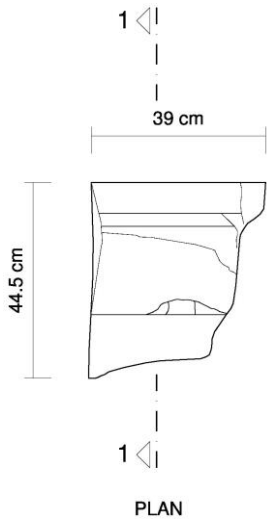
Yayınlar: -

Karşılaştırma Örnekleri: -

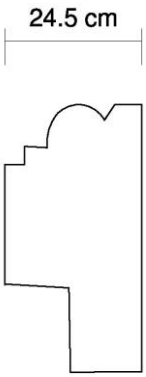
Tarih Önerisi: 5.-6. yüzyıl?

Resim 78. Lento veya Söve (?)
(Yinsel, 2016).

Çizim 25. Lento veya söve? (Fenerci, 2016).

Çizim 26. Lento veya söve?
1-1 Kesiti (Fenerci, Mayıs 2016).

Kat. No: 11

Türü: Tonoz başlangıcı seviyesi, yere düşen friz veya üst seviye silme parçası.

İnceleme Tarihi: Nisan 2015, Ağustos 2015, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Mermer

Boyutlar: U: 1.20 m. , G: 59 cm, Y: 20 cm.

Yeri ve durumu: Naos güney duvar zeminindedir. Parça iyi durumdadır.

Tasvir: Silme geometrik ve bitkisel bezemeler ile süslüdür. Bir sırada beş yapraklı çiçek motifi, bir sırada palmet, bir sırada dört yapraklı çiçek motifi ile boncuk dizileri görülür. Parça yapıdaki bezemeli üst silmenin parçasıdır.

Yayınlar: Mango ve Ševčenko 1973: 248,Fig.45,47-48; Ötüken 1996, Taf.28, Abb.48; Pekak 2009, Res.78.

Karşılaştırma Örnekleri: Mathews 1971, Fig.2.

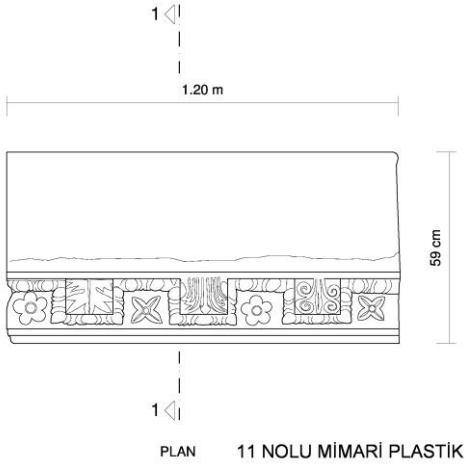
Tarih önerisi: Erken Bizans dönemi.

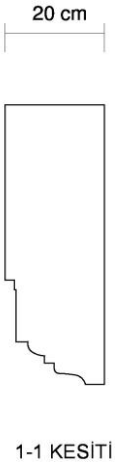
Resim 79. Silme
(Fenerci, 2016).

Resim 80. Silme, detay (Fenerci, 2016).

Çizim 27. Silme (Fenerci, 2016).

Çizim 28. Silme, 1-1 Kesiti (Fenerci, 2016).

Kat. No: 12

Türü: Söve

İnceleme Tarihi: Nisan 2015, Ağustos 2015, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Mermer

Boyutlar: U: 1.88 m. , G: 57.5 cm, Y: 19 cm.

Yeri ve durumu: Diakonikon güney duvardadır. Kenarları kırık ve haraptır.

Tasvir: Söve basit profilidir.

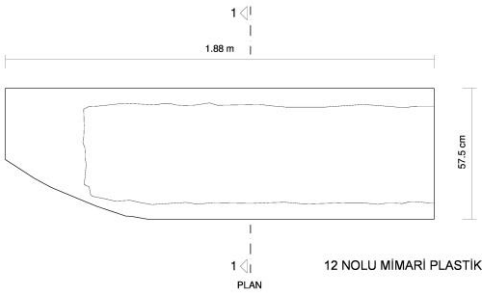
Yayınlar: Mango ve Ševčenko, 1973, Fig.51; Ötüken, 1996: 241; Pekak 2009, Res.81.

Karşılaştırma Örnekleri: Çavdar 2014.

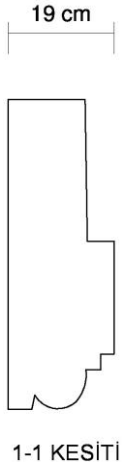
Tarih Önerisi: 5.-6. yüzyıl.

Resim 81. Söve (Yinsel, 2016).

Çizim 29. Söve (Fenerci, Mayıs 2016).

Çizim 30. Söve, 1-1 Kesiti (Fenerci, Mayıs 2016).

Kat. No: 13

Türü: Eşik Taşı

İnceleme Tarihi: Nisan 2015, Ağustos 2015, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Mermer

Boyutlar: U: 1.08 m. , G: 62 cm, Y: 20 cm.

Yeri ve durumu: Diakonikon doğu duvardadır. Haraptır.

Tasvir: Parça basit profillidir. Üst yüzeyde kademe şeklindeki yükseltinin ortasında yuvarlak kurşun oyuğu görülmektedir.

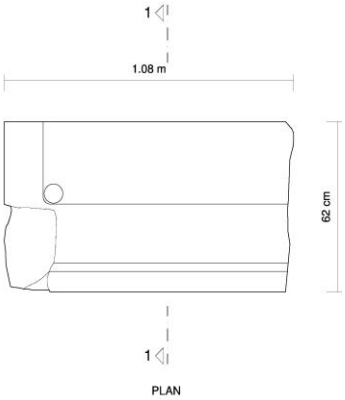
Yayınlar: -

Karşılaştırma Örnekleri: Keskin 2010, Res.No.109-113; Temple 2013, Res.No. 325.

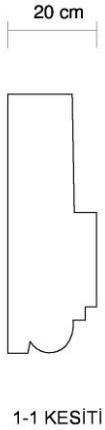
Tarih Önerisi: 6. yüzyıl?

Resim 82. Eşik Taşı (Yinsel, 2016).

Çizim 31. Eşik Taşı
(Fenerci, Mayıs 2016).

Çizim 32. Eşik Taşı
1-1 Kesiti (Fenerci, Mayıs 2016).

Kat. No: 14

Türü: Korkuluk Levhası?

İnceleme Tarihi: Nisan 2015, Ağustos 2015, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Mermer

Boyutlar: U: 48 cm. , G: 43 cm, Y: 17 cm.

Yeri ve durumu: Naos güney duvar zeminindedir. Parça kırıktır.

Tasvir: Parça basit profillidir. Ön yüzeyini ince silmeler çevrelemektedir.

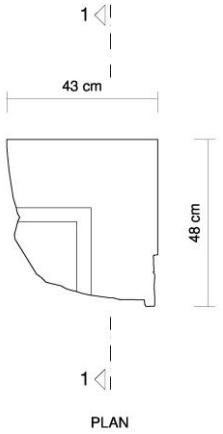
Yayınlar: -

Karşılaştırma Örnekleri: Mango ve Ševčenko 1973, Fig.138; Hakan 2009: 64.

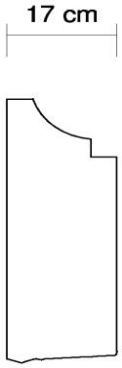
Tarih Önerisi: 5.-6. yüzyıl.

Resim 83. Korkuluk Levhası?
(Yinsel, 2016).

Çizim 33. Korkuluk Levhası?, (Fenerci, Mayıs 2016).

Çizim 34. Korkuluk Levhası?, 1-1 Kesiti (Fenerci, Mayıs 2016).

Kat. No: 15

Türü: Vaftiz Teknesi?

İnceleme Tarihi: Nisan 2015, Ağustos 2015, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Beyaz mermer

Boyutlar: U: 46 cm. , G: 38 cm, Y: alınamaz.

Yeri ve Durumu: Naos güney duvar zeminindedir. Parça toprağa gömülüdür.

Tasvir: Parçanın alt yüzeyi toprak altında. Ön yüzeyde kabartma bir Latin haçı motifi görülmektedir. Haç iyi durumdadır. Parçanın yan yüzeyleri ise sadedir.

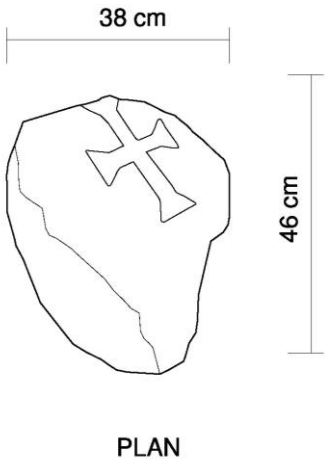
Yayınlar: -

Karşılaştırma Örnekleri: Hakan 2009, Lev.58; Keskin 2010, Kat.No.117.

Tarih Önerisi: 4.-5. yüzyıl.

Resim 84. Vaftiz Teknesi? (Yinsel, 2016).

Çizim 35. Vaftiz Teknesi? (Fenerci, Mayıs 2016).

Kat. No: 16

Türü: ?

İnceleme Tarihi: Nisan 2015, Ağustos 2015, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Mermer

Boyutlar: U: 44 cm. , G: 34 cm.

Yeri ve durumu: Naos güney duvar zemininde, toprak üzerindedir. Haraptır.

Tasvir: Parça basit profillidir.

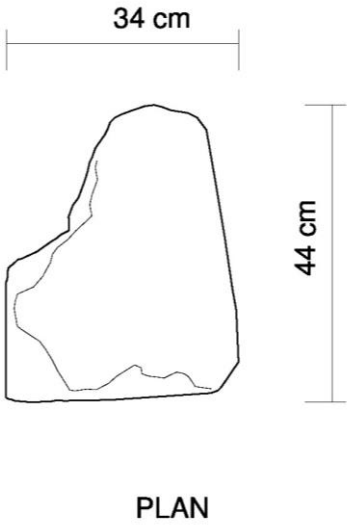
Yayınlar: -

Karşılaştırma Örnekleri: -

Tarih Önerisi: -

Resim 85. Mimari Plastik (?)
(Yinsel, 2016).

Çizim 36. Mimari Plastik (?)
(Fenerci, Mayıs 2016).

Kat. No: 17

Türü: ?

İnceleme Tarihi: Nisan 2015, Ağustos 2015, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Mermer

Boyutlar: U: 53 cm. , G: 32 cm.

Yeri ve Durumu: Naos güney duvar zeminindedir. Parçanın kenarları kırıktır.

Tasvir: Parça basit profillidir.

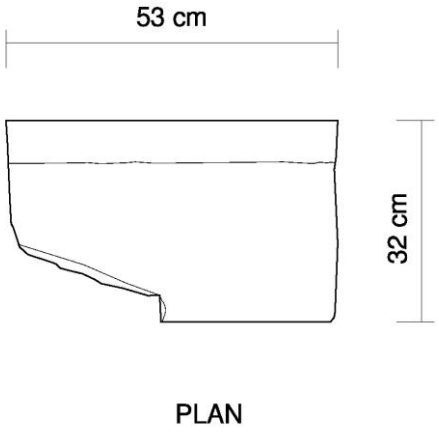
Yayınlar: -

Karşılaştırma Örnekleri: -

Tarih Önerisi: -

Resim 86. Mimari Plastik (?)
(Yinsel, 2016).

Çizim 37. Mimari Plastik (?)
(Fenerci, 2016).

Kat. No: 18

Türü: ?

İnceleme Tarihi: Nisan 2015, Ağustos 2015, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Mermer

Boyutlar: U: 99 cm. , G: 31 cm, Y: 53 cm.

Yeri ve durumu: Naos güneybatı zeminindedir. Parçanın kenarları kırıktır.

Tasvir: Basit profilli olan parçanın ön yüzeyinde yuvarlak bir kabartma bir motif görülmektedir. Yan yüzeyleri ise oldukça sadedir.

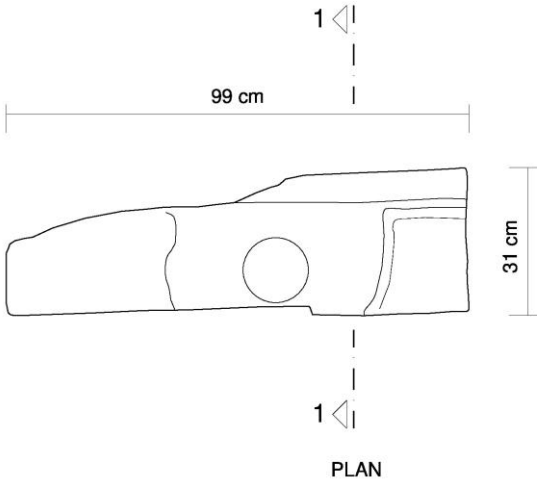
Yayınlar: -

Karşılaştırma Örnekleri: -

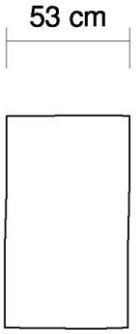
Tarih Önerisi: -

Resim 87. Mimari Plastik (?)
(Yinsel, 2016).

Çizim 38. Mimari Plastik,
(Fenerci, Mayıs 2016).

Çizim 39. Mimari Plastik
1-1 Kesiti (Fenerci, Mayıs 2016).

Kat. No: 19

Türü: Silme?

İnceleme Tarihi: Ağustos 2016

Malzeme: Mermer

Boyutlar: Ölçülemedi.

Yeri ve durumu: Güney cephe zeminindedir. Parçanın kenarları kırıktır.

Tasvir: Basit profilli olan parçanın üst yüzeyi kademe şeklindeki bir yükseltiye sahiptir.

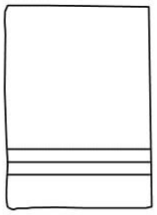
Yayınlar: -

Karşılaştırma Örnekleri: Cumalıoğlu 2011, Kat. No.25.

Tarih Önerisi: 5.-6. yüzyıl.

Resim 88. Silme (?)
(Yinsel, 2016).

PLAN

Çizim 40. Silme (?),
(Fenerci, Mayıs 2016).

Kat. No: 20

Türü: Silme?

İnceleme Tarihi: Ağustos 2016

Malzeme: Mermer

Boyutlar: Ölçülemedi.

Yeri ve durumu: Güney cephede zemindedir. Kenarları kırıktır.

Tasvir: Parça basit profillidir.

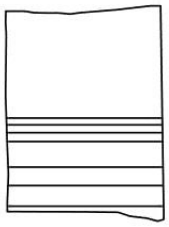
Yayınlar: -

Karşılaştırma Örnekleri: Cumalıoğlu 2011, Kat.No.25.

Tarih Önerisi: 5.-6. yüzyıl.

Resim 89. Silme (?)
(Yinsel, 2016).

Çizim 41. Silme (?)
(Fenerci, 2016).

Kat. No: 21

Türü: Silme veya arşitrav?

İnceleme Tarihi: Ağustos 2016

Malzeme: Mermer

Boyutlar: Ölçülemedi.

Yeri ve durumu: Güney cephe zeminindedir. İyi durumdadır.

Tasvir: Parçanın ön yüzeyinde dört sivri yapraklı çiçek motifi ile yumurta ok ucu görülmektedir. Parçanın yan yüzeyleri ise sadedir.

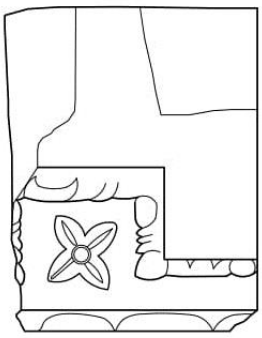
Yayınlar: -

Karşılaştırma Örnekleri: Tezcan, 1989: 383.

Tarih Önerisi: 4.-5. yüzyıl.

Resim 90. Silme veya Arşitrav?
(Yinsel, 2016).

Çizim 42. Silme veya Arşitrav
(Fenerci, 2016).

Kat. No: 22

Türü: Silme.

İnceleme Tarihi: Nisan 2015,Ağustos 2016, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Mermer

Yeri ve durumu: Kemer başlangıçları hizasındaki alt silme iyi durumdadır.

Tasvir: Silme basit profillidir.

Yayınlar: Mango ve Ševčenko, 1973: 248, Fig.45; Ötüken, 1996: 171.

Karşılaştırma Örnekleri: Terry, 1998.

Tarih Önerisi: Kilisenin inşa dönemi (Mango ve Ševčenko, 1973).

Resim 91. Basit Profilli Alt Silme (Yinsel, 2016).

Kat. No: 23

Türü: Yastık

İnceleme Tarihi: Nisan 2015, Ağustos 2015, Mayıs 2016, Ağustos 2016.

Malzeme: Mermer

Yeri ve durumu: Kuzey cephe duvarında, doğudaki kör kemerin yanındadır.

Tasvir: Parça basit profillidir. Profilde kırıklar mevcuttur.

Yayınlar: -

Karşılaştırma Örnekleri: Aksöyek 2009.

Tarih Önerisi:

Resim 92. Kuzey Cephe, Mermer Yastık (Yinsel, 2016).

6.9.2.YAYINLARDA ADI GEÇEN MİMARİ PLASTİK ESERLER:

Kilisedeki mimari plastik eserlerin bir kısmı Mango ve Ševčenko (1973) tarafından, bir kısmı Ötüken (1996) ve bir kısmı da Pekak (1995; 1996; 2009) tarafından yayınlanmıştır. 2015 ve 2016 yıllarında yaptığımız temizlik ve arazi çalışmalarımız sırasında araştırmacılar tarafından yayınlanmış olan bu parçalar ne yazık ki günümüzde bulunmamaktadır. Yayınlarda adı geçen bu mimari plastik eserlerin türleri, malzemeleri, yerleri, yayınları, karşılaştırma örnekleri, tarihleri verilmiş, tasvirleri yapılmış ve katalog halinde aşağıda sıralanmıştır.

Kat. No: 1

Türü: Güneydoğu sütun ve başlığı

Tipi: Korint Sütun Başlığı

Malzeme: Mermer

Yeri: Güneydoğuda yer almaktadır.

Tasvir: Başlık ince dişli akantus yaprakları ile bezenmiştir ve volütlüdür. Sütunun gövdesinde alçak kabartma tekniğinde yapılmış bir haç motifi vardır.

Yayınlar: Mango ve Ševčenko 1973: 248, Fig.47-49; Ötüken, 1996: 193,Taf.35.

Karşılaştırma Örnekleri: Pekak 1984; Aksöyek 2009.

Tarih Önerisi: 5.-6. yüzyıl.

Resim 93. Güneydoğu Sütun ve Başlığı,
(Mango ve Ševčenko, 1973, Fig.47).

Kat. No: 2

Türü: Kuzeydoğu sütun ve başlığı

Tipi: Korint Sütun Başlığı

Malzeme: Mermer

Yeri: Kuzeydoğuda yer almaktadır.

Tasvir: Sütun başlığı akantus yaprakları ile süslüdür, yapraklar dışa dönüktür.

Yayınlar: Buhcwald 1984.

Karşılaştırma Örnekleri: Pekak 1984; Aksöyek 2009.

Tarih Önerisi: 5.-6. yüzyıl.

Resim 94. Kuzeydoğu sütun ve başlığı
(Buhcwald, 1984).

Kat. No: 3

Türü: Silme

Malzeme: Mermer

Yeri: Prothesis apsisindedir.

Tasvir: Meandr kabartma tekniğinde yapılan silme madalyonlarla süslenmiştir.

Yayınlar: Mango ve Ševčenko 1973, Fig.52; Ötüken 1996: 171.

Karşılaştırma Örnekleri: Pekak 2009, Kat.No.11.

Tarih Önerisi: Geç Antik dönem (Mango ve Ševčenko, 1973).

Resim 95. Silme
(Mango ve Ševčenko, 1973, Fig.52).

Kat. No: 4

Türü: Sütun başlığı

Tipi: Kesik piramit sütun başlığı

Malzeme: Mermer

Tasvir: Haç kabartmalıdır.

Yayınlar: Mango ve Ševčenko 1973, Fig.53; Ötüken 1996, Taf.42;

Karşılaştırma Örnekleri: Tezcan 1989; Pekak 1995; Aksöyek 2009.

Tarih Önerisi: 5.-6. yüzyıl.

Resim 96. İmpost sütun başlığı
(Mango ve Ševčenko, 1973, Fig.53).

Kat. No: 5

Türü: Sütun başlığı

Tipi: İon İmpost

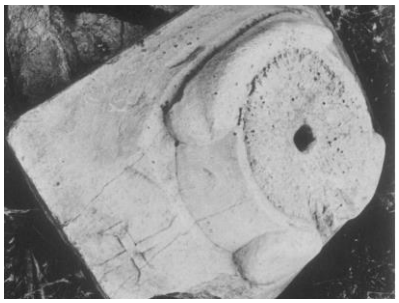
Malzeme: Mermer

Tasvir: Haç kabartmalıdır.

Yayınlar: Mango ve Ševčenko 1973, Fig.54.

Karşılaştırma Örnekleri: Tezcan 1989; Pekak 1995; Aksöyek 2009.

Tarih Önerisi: 5.-6. yüzyıl.

Resim 97. İmpost sütun başlığı
(Mango ve Ševčenko, 1973).

Kat. No: 6

Türü: Lahit parçası.

Malzeme: Mermer

Yeri: Güney cephe, kuzeydoğu üst köşededir.

Tasvir: Parçanın üzerinde bulunan Bukranion boğa başı bir çelenk ile süslenmiştir.

Yayınlar: Mango ve Ševčenko 1973: 248, Fig.55; Ötüken 1996:127.

Karşılaştırma Örnekleri: Terry, 1988: 49-50, Fig.129.

Tarih Önerisi: Geç Roma dönemi.

Resim 98. Lahit parçası
(Mango ve Ševčenko, 1973, Fig.55).

Kat. No: 7

Türü: Lahit parçası.

Malzeme: Mermer

Yeri: Güney cephe, güneybatı köşededir

Tasvir: Parçanın üzerinde Bukranion boğa başı yer alır. Bu iki başı çevreleyen ‘‘S’’ şekli çiçek ve yapraklarla süslüdür. Ortada kabartma çiçek motifi yer alır.

Yayınlar: Mango ve Ševčenko 1973: 248, Fig.56; Ötüken 1996: 127.

Karşılaştırma Örnekleri: Terry, 1988: 49-50, Fig.129.

Tarih Önerisi: Geç Roma dönemi.

Resim 99. Lahit parçası.
(Mango ve Ševčenko, 1973, Fig.56).

Kat. No: 8

Türü: Sütun kaidesi

Tipi: Basit tip / Yarım İşlenmiş

Malzeme: Mermer

Boyutlar: U: 58; Y: 21; Ç: 48; D: 7 cm.

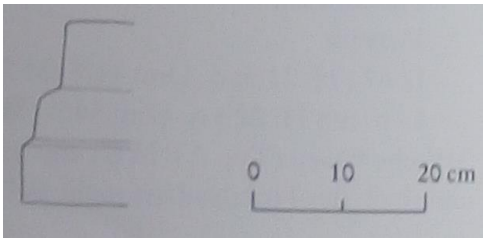
Yayınlar: Ötüken 1996: 158, Taf.26

Karşılaştırma Örnekleri: Pekak 2009, Res. No.17.

Tarih Önerisi: 5.-6. yüzyıl.

Resim 100. Sütun Kaidesi
(Ötüken, 1996, Taf.26).

Çizim 43. Sütun Kaidesi
(Ötüken, 1996: 158, Abb.36).

Kat. No: 10

Türü: Paye Başlığı

Tipi: İon-impost

Malzeme: Mermer

Tasvir: Parçanın ön yüzünde kabartmalı uzun kollu Latin haçı bulunmaktadır.

Yayınlar: Pekak 1995.

Karşılaştırma Örnekleri: Tezcan 1989; Aksöyek 2009.

Tarih Önerisi: 5.-6. yüzyıl.

Resim 101. Paye Başlığı
(Pekak, 1995).

Kat. No: 10

Türü: Sütun Başlığı

Tipi: İon-impost

Malzeme: Mermer

Tasvir: İmpost bölüm haç motifi ile süslenmiştir.

Yayınlar: Pekak 1995.

Karşılaştırma Örnekleri: Tezcan 1989; Pekak 1995; Aksöyek 2009.

Tarih Önerisi: 5.-6. yüzyıl.

Resim 102. İon-impost Sütun Başlığı (Pekak, 1995).

Kat.No: 11

Türü: Korkuluk Levhası

Malzeme: Mermer

Tasvir: Çerçeve içine alınmış kare levhada kabartma Yunan haçı motifi bulunur.

Yayınlar: Pekak, 1995.

Karşılaştırma Örnekleri: Mango ve Ševčenko 1973.

Tarih Önerisi: 5.yüzyıl.

Resim 103. Korkuluk Levhası (Pekak, 1995).

7. BÖLÜM

BİZANS KAPALI YUNAN HAÇI PLANI

7.1. TANIMI:

Bir örneği de Tirilye'nin yakın çevresindeki Pelekete Manastırı Kilisesi olan kapalı Yunan haçı planlı yapılar dikdörtgen bir zemin planı üzerinde yer almakta; ortada dört serbest destek üzerine oturan, pandantif geçişli kubbeli bir bölüm, bunun dik eksenlerinde tonoz, kubbemsi tonoz veya kubbe örtülü haç kolları, çapraz eksenlerinde ise tonoz veya kubbe örtülü köşe odaları bulunmaktadır[109].

Orta Bizans döneminin bu tipik planında, karakteristik olarak yapılar küçüktür, destekler sütun veya payedir. Kubbe, pencerelerle hareketlendirilmiş yüksek kasnaklar üzerine oturur. Doğuda, genellikle dışa taşkın üç apsis uygulanmıştır ve bunların önünde özellikle Başkent yapıları için tipik olan kutsal üçlü alan bulunmaktadır. Naos dokuz bölümdür. Özellikle İstanbul örneklerinde batıda narteks yer almaktadır (Krautheimer, 1986: 340-341; Pekak, 2009: 143).

Plan tipi çeşitli dillerde, farklı araştırmacılar tarafından farklı isimlerle tanımlanmıştır[110]. Türkçe'de 'kapalı Yunan haçı' ,'Yunan haçı' ,'kare-içinde-haç biçimi' ; İngilizce'de 'cross-insquare' , 'inscribed cross' , 'quincunx' ; Fransızca'da ' eglise a croix inscrite' , 'croix grecque inscrite' , 'eglise crucforme a coupole' ; Almanca'da ise 'Kreuzkuppelkirche' biçimlerinde kullanılmaktadır (Pekak, 2009: 142).

[109] Bizans dini mimarisinde, çok sayıda plan tipi uygulanmıştır. 4. yüzyıl ve sonrasında, tüm Bizans coğrafyasında yaygın olarak kullanılan kilise plan şeması bazilikalardır. Pek çok çeşitlemesi olan bazilikal planlı kiliselerin yanı sıra, serbest haç planlı, merkezi planlı yapılar da 9. yüzyılın ortalarına kadar uygulanmıştır. İkonaklasmus dönemin bitmesi, Orta Bizans döneminin başlamasıyla birlikte, kapalı Yunan haçı imparatorluğun hemen her bölgesinde en çok uygulanan plan tipi olmuştur (Pekak, 2009: 142).

[110] Kapalı Yunan haçı plan tipinin tanımı için ayrıca bkz. Strzygowski, 1903: 132-135; Diehl, 1925: 433; Millingen, 1912: 5; Millet, 1916: 55; Dalton, 1925: 100-110; Delvoye, 1948: 244; Eyice, 1949: 44-46; Hamilton, 1956: 55-59; Eyice, 1980: 114-117.

7.2. KÖKENİ:

Kapalı Yunan haçı plan tipinin kökeni hakkında bugüne dek yapılan görüşler iki ana başlık altında toplanmaktadır. Bu görüşlerden birincisi, Kapalı Yunan haçı planının, Bizans dini mimarisinin kendi içindeki gelişimi sonucunda ortaya çıktığı, ikincisi ise, yabancı kültürlerden devşirildiği görüşüdür. Bunlardan birinci görüş Wulff tarafından ortaya atılmıştır ve buna göre bu plan tipi kubbeli bazilikaların gelişimi sonucunda ortaya çıkmıştır (Wulff, 1903: 98-108, 133-138)[111]. Wulff'un ileri sürdüğü bu görüş daha sonra Millingen (1912: 4, 9), Diehl (1925: 96-100), Ebersolt (1934: 53, 55) ve Brunov (1932a: 49-62) gibi araştırmacılarca da kabul edilmiştir. Kapalı Yunan haçı plan tipinin kubbeli bazilikaların gelişimi sonucu ortaya çıktığı görüşüne benzer bir görüşte, bu plan tipinin üç nefli tonozlu bazilikalar ile serbest haç planlı yapıların birleştirilmesi sonucu ortaya çıktığıdır. Kapalı Yunan haçı plan tipinin kökeni konusunda Wulff'un görüşlerine katılan Millingen (1912: 4, 9), Diehl (1925: 96-100), Ebersolt (1934: 53, 55), Brunov (1932a: 49-62) gibi araştırmacıların yanı sıra, diğer bir grup araştırmacı ise farklı görüşler ileri sürmüşlerdir: Strzygowski (1903), bu plan tipinin doğu kültürlerindeki haçvari mezar yapılarından kaynaklandığını; 15 yıl sonra yazmış olduğu başka bir kitabında ise, İran-Ermeni mimarisinden etkilendiği görüşünü ileri sürmektedir (Strzygowski, 1918: 478-482)[112].

---

[111] Wulff, İznik'te yer alan Koimesis Kilisesi'nin Bizans mimari gelişimi içindeki yerini tartışırken, kubbeli bazilikalar ile kapalı Yunan haçı planlı yapılar arasında yer alan ve karanlık dönem içine tarihlenen bir grup yapının gelişim çizgisinin devamını sağladıklarını ileri sürerek, kubbeli bazilikalardan ayıran en önemli özelliğin kubbeye geçişte pandantif kullanılması olduğunu belirtmiştir. Normal kubbeli bazilikalarda, örneğin Alahan Doğu Bazilikası'nda (6. yüzyıl), kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Wulff'un 'yarım bazilikal tip' adını verdiği bu gruptaki yapılarda kubbeyle örtülü orta bölüm büyümekte, yanlarda dar haç kolları meydana gelmektedir. Wulff, bu özelliği yansıtan yapıları kendi içlerinde kronolojik olarak sınıflandırmış, bu plan tipinin gelişmesi ve 'incelmesi' sonunda ise orta Bizans döneminin kapalı Yunan haçı planının uygulandığını belirtmiştir. Haçvari naoslu kubbeli bazilikalar olarak belirlenen grup içinde, Selanik Hagia Sophiası, İstanbul Kalenderhane Camii, Efes Meryem Kilisesi, Demre Aziz Nikolaos, Ankara Klemens ve Dereağzı gibi kiliseler yer almaktadır (Wulff, 1903: 104-138; Lange, 1986: 95). Kitabesi bulunmayan bu yapıların çoğunun tarihlendirilmesi tartışmalıdır. Örneğin Peschlow (1975: 301-357) Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'ni, Kasr-ibn-Wardan, Selanik Hagia Sophiası, İznik Koimesis ve Ankara Klemens Kiliseleri ile karşılaştırarak 8. yüzyıla tarihlendirmektedir. Rott ise, Nikolaos Kilisesini Demre'de bulduğu bir yazıttan yola çıkarak 11. yüzyıla tarihlemiştir (1908: 324-340).

[112] Mango'da imparatorluğun doğusunda erken tarihlerde denenmiş kapalı Yunan haçı planla yapılardan Vahgarşabat'taki Gayane kilisesini 630-636, Bagaran'daki Ioannes kilisesini 631-639 ve Mren katedralini 639-640 yıllarına tarihlemektedir (Mango, 2006: 145-155).

Krautheimer, bu plan tipinin Bizans'tan önce Batı Avrupa'da uygulandığını belirterek bazı örnekler de vermiştir (Krautheimer, 1986: 341-342)[113]. Bu farklı görüşlere rağmen kapalı Yunan haçı plan tipinin köken sorunu bir çözüme ulaşamamıştır (Hamilton, 1956: 58; Eyice, 1980: 115).

7.3. ÇEŞİTLEMELERİ:

Kapalı Yunan haçı plan tipi Bizans mimarisinde yaygın bir biçimde kullanılmasının yanı sıra, farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Araştırmacılar değişik önerilerle yapıları sınıflandırmaya çalışmışlardır[114]. Örneğin Struck, Yunanistan'daki kapalı Yunan haçı planlı yapıları destek sayılarına göre iki ve dört destekli yapılar olarak iki gruba ayırmıştır (1909: 189-235).

Millet ise yapıları destek sayısına göre değil, naos ile bema ilişkisinin göz önüne alınarak sınıflandırılması gerektiğini ileri sürmüştür (1974: 55-94). Başta Orlandos olmak üzere (1939-40:5-10), Hamilton (1933:21-25), Melas (1972:50-51), Bourboudakis, Gallas ve Wessel (1983: 74-75) gibi araştırmacılar kapalı Yunan haçı plan tipli yapıları gruplandırmışlardır. Orlandos'un sınıflandırmasına göre bu plandaki yapıları beş grup altında toplamak mümkündür.

1. Kompleks (Gelişmiş veya Başkent) tip: Daha çok İstanbul'da örnekleri görülen bu tip yapılarda naos kare veya kareye yakın dikdörtgendir, köşe odaları kare planlıdır, destekler sütundur, haç kolları genellikle beşik tonoz ile örtülüdür. Doğu haç koluna bitişik olan bema, ayrı birim ve buna bağlı olarak, pastaforium hücreleri bağımsız birimler olarak ortaya çıkmaktadır. Apsis dıştan çok cepheli, içten yarım yuvarlaktır. Köşe odalarının örtüsü, haç kollarından alçaktır. İstanbul'daki Myrelaion Manastırı Kilisesi (Bodrum Camii), Konstantin Lips Manastırı (Fenari İsa Camii) kuzey kilisesi, Selanik'teki Panagia Khalkeon Kilisesi bu tipteki yapılara örnektir.

---

[113] Yazara göre Loire'deki Germigny-des-peres 800 öncesi, Milano'daki S. Satiro 868, İspanya Tarassa'daki S. Miguel 868 ve S. Germano'daki Cinque Torri 778-787'ye tarihlenmektedir.

[114] Kapalı Yunan haçı planlı yapıların farklı gruplandırmaları için bkz. Eyice, 1949: 43-46.

2. Yarı kompleks (Basit veya Taşra) tip: Çoğunlukla Yunanistan'da görülen bu tipte, doğu haç kolu doğrudan apsisle birleşmekte, doğu köşe odaları ve pastaforium hücreleri tek bir örtü ile kaplanmakta, kubbeyi taşıyan doğu desteklerin dışında, doğu haç kolu ile pastoforium hücreleri arasında kapılar bulunmaktadır. Atina'da Kaisariani'deki kilise bu tipte bir yapıdır.

3. Basit dört destekli tip: Kappadokia kaya kiliselerinde ve Girit'teki yapılarda sıkça görülen bu tipte kare veya kareye yakın dikdörtgen bir şema içine bir haç oturtulmakta, doğu duvara ise doğrudan apsis yerleştirilmektedir ve arada kutsal bölüm yoktur. Anadolu'da Çanlı Kilise ve Fisandon (Eyice, 1971: 84-89) Kilisesi bu tipe örnek olarak verilebilir.

4. İki destekli tip: Kubbe doğuda duvar ve batıda sütun veya paye iki serbest destek üzerine oturmaktadır. Özellikle Yunanistan'da görülen bu tipe Mani-Boularioi'de Hagios Strategos Kilisesi ve Atina'da Anghelokipi'deki kathalikon örnek olarak verilebilir.

5. Altı destekli tip: Bu tipte batı haç kolu uzundur ve naos uzunlamasına dikdörtgendir. Batı haç kolu uzun olduğu için, kubbeyi taşıyan dört serbest destek dışında, bunların batısında iki serbest destek daha kullanılmıştır. Bu plan tipi daha çok Rodos, Midilli, Girit gibi Ege adalarında görülmektedir[115]. Anadolu'da ise Likya'daki Kisleçukuru Kilisesi'nin bu tipte olduğu vurgulanmıştır (Tiryaki, 2007).

Eyice, kapalı Yunan haçı planlı yapıları, kubbenin köşe duvarlarına oturduğu tip (basit) veya dört sütun ya da payeli tip (kompleks) olarak iki ana grup altında toplamaktadır (1980: 115-116). Köşe duvarlı yapılar olarak da adlandırılan bu tipte kubbe ''L'' şeklindeki desteklere oturmaktadır. Eyice, Enez Ayasofya (Fatih Camii) Kilisesi'nin bu tipte olduğunu düşünmektedir (1969: 351-354).

[115] Rodos Adası'ndaki Panagia ve Hagios Ioannes Kiliseleri (Orlandos, 1948: 72-74), Midilli Adası'ndaki Koimesis Kilisesi (Orlandos, 1939-40: 152) ve Girit Adası'ndaki Mikri Episkopi, Hristos Soteros Kilisesi (Bourbodakis, Gallas ve Wessel, 1983: 388-90) bu tipe örnek olarak verilebilir.

7.4. İLK ÖRNEKLERİ VE DAĞILIMI:

Kapalı Yunan haçı plan tipinin ilk örneklerinin nerede görüldüğü kökeninde olduğu gibi bu konuda da tartışmalıdır. Başkent'te bu plan tipinin en erken örneğinin günümüze gelemeyen Nea Kilisesi olduğu görüşü vurgulanmaktadır (Mango, 2006: 159)[116]. Buna karşılık Buchwald bu plan tipinin Başkent'teki en erken örneğinin birçok araştırmacı tarafından 11-12. yüzyıllara tarihlenen Hagios Ioannes Prodromos (Hırami Ahmet Paşa Camii) Kilisesi olduğunu ileri sürmekte ve yapıyı 9. yüzyıla tarihlemektedir (1977: 290; 1984: 224-225).

Başkent'te günümüze gelebilen ve tarihlenebilen en eski kapalı Yunan haçı planlı yapı Konstantin Lips (Fenari İsa Camii) Manastırı'nın kuzey kilisesidir ve 907 yılına tarihlenmektedir[117]. Başkent'te tarihlenebilen ikinci yapı Myrelaion Manastırı (Bodrum Camii) Kilisesidir ve 920 ile 922 yılları arasında inşa edilen yapı gelişmiş tipte bir kapalı Yunan haçı planlı manastır kilisesidir[118]. Kiliseyi monografik bir yayınla tanıtan Striker (1981), yapının başkentte kapalı Yunan haçı plan tipinin en erken örneği olabileceği görüşünü vurgulamaktadır.

Kapalı Yunan haçı planlı yapıların Başkent dışında da birçok örneği olduğu çeşitli araştırmacılarca ileri sürülmüştür. Side'deki ''ee'' kilisesi olarak adlandırılan kapalı Yunan haçı planlı yapı, Eyice tarafından, şehrin tarihçesi göz önüne alınarak 7.-8. yüzyıllara tarihlenmektedir (Mansel, 1978: 284-285).

---

[116] I. Basileios'un (867-886) Başkent'te yaptırdığı 6 yapıdan biri olan kilise, 15. yüzyılın sonlarına doğru yıkılmıştır ve kaynaklardan elde edilen bilgilere göre kilisenin 5 kubbesi olduğu belirtilmektedir. Bu tanımlamadan yola çıkan araştırmacılar 880-881 yıllarında inşa edilen yapının, Başkent'teki ilk kapalı Yunan haçı planlı yapı olduğunu ileri sürmektedirler (Wulzinger, 1925: 52-63, Mango, 2006: 159).

[117] Kilise VI. Leon döneminde (886-912) devletin yüksek dereceli bir memuru olan Amiral Konstantin Lips tarafından yaptırılmış ve Meryem'e ithaf edilmiştir (Mango, Hawkins, Macridy, Megaw, 1964: 254-258). Yapı güney haç kolu duvarındaki tribelon nedeniyle Brunov tarafından Rusya'daki örneklerle karşılaştırılarak ''5 nefli kapalı Yunan haçı'' olarak tanımlanmışsa da (1927: 265), buna karşılık Megaw (1964: 279-297) kilisenin 5 nefli olamayacağını ileri sürmüştür.

[118] İmparator I. Romanos Lekapenos (920-944) tarafından yaptırılan yapı, yanındaki saray ile aynı seviyeye getirilmek için iki katlı olarak inşa edilmiştir. Üst katın planını tekrarlayan alt kat 10-11. yüzyıllarda imparatorluğun aile mezarlığı olarak kullanılmıştır (Mathews, 1976: 209, Müller-Wiener, 2002: 103).

Tirilye'deki Fatih Camii ve Pelekete Manastırı (Aya Yani) Kilisesi kapalı Yunan haçı plan tipinin erken örnekleri arasında sayılmakta ve 8.-9. yüzyıllara tarihlenmektedir (Krautheimer, 1986: 341, Mango, 2006: 144, Buchwald, 1984: 225,228)[119].

Göreme'deki Kılıçlar Kilisesi (şapel 29) basit tipte kapalı Yunan haçı planlıdır ve duvar resimleri nedeniyle 9.-10. yüzyıllara tarihlenmektedir (Restle, 1967: 19-29; Ötüken, 1984: 150; Rodley, 1994: 140).

Yunanistan'da Episkopi-Eurytonien'deki Panagia Kilisesi araştırmacılarca 8.-9. yüzyıllara tarihlenmiştir. Kilise basit tipte, tek narteksli kapalı Yunan haçı planlıdır (Chatzidakis 1968: 223; Vokotopoulos 1975: 183; Dimitrokallis 2002-2003: 222-223).

Orta Bizans dönemi boyunca, kapalı Yunan haçı plan tipi farklı çeşitlemeleriyle imparatorluğun bütün bölgelerinde karşımıza çıkmış, Kompleks veya Gelişmiş tip olarak adlandırılan örnek, başta Bithynia olmak üzere Trakya, Bulgaristan, Rusya, Makedonya, Güney Yunanistan ve Trabzon yapılarında uygulanmıştır (Vokotopoulos 1981: 558).

Anadolu'da ise, daha çok basit tip yaygın olarak görülmektedir. Ege Adaları ve özellikle Girit'te orta ve geç Bizans dönemine tarihlenen yirmi beş basit kapalı Yunan haçı kilise bulunmaktadır (Gallas 1982: 298)[120].

Yukarıdaki verilere dayanarak şunları söyleyebiliriz: Kapalı Yunan haçı plan tipli yapıların ilk örnekleri konusunda araştırmacılarca fikir birliğine varılamadığını ancak ilk örneklerin 8. yüzyılla birlikte görüldüğünü söyleyebiliriz.

[119] Fatih Camii için bkz. Hasluck 1906-7: 283,293; Hasluck 1910; Mango ve Ševčenko 1973: 236-238, 242-248; Janin 1975: 170-171; Pekak 1991; Pekak 1996; 317-319; Pekak 2009.
[120] Kıbrıs'ta günümüze gelebilen on iki kapalı Yunan haçı planlı yapı ve Karpaz Bölgesi'ndeki Hagios Philon Kilisesi için bkz. Erel 2008.

7.5. TİRİLYE'DE BULUNAN KAPALI YUNAN HAÇI PLANLI KİLİSELER:

Tirilye ve yakın çevresinde yayınlarda adı geçen ve günümüze gelebilen 3 kapalı Yunan haçı planlı kilise bulunmaktadır. Bu yapılar; Hagios Ioannes Theologos Pelekete Manastırı (Aya Yani) Kilisesi, Kemerli (Panagia Pantobasilissa) Kilisesi ve Fatih Camii'dir. Bu yapılar birçok onarım geçirerek günümüze ulaşmışsa da sadece Fatih Cami kullanılmaktadır. Pelekete Manastırı Kilisesi ve Kemerli (Panagia Pantobasilissa) Kilise günümüzde kullanılmamakla birlikte her geçen gün tahrip olmaktadır.

Çalışmamızın konusu olan Hagios Ioannes Theologos Pelekete Manastırı Kilisesi, Tirilye'nin yaklaşık 5 km. güneybatısında yer almakla birlikte, araştırmacılar tarafından hegümenlerin yaşam öykülerine dayandırılarak 709 yılında inşa edildiği vurgulanmaktadır. Yapı dört serbest destekli, gelişmiş tipte kapalı Yunan haçı plan tipindedir.

İkinci yapı, günümüzde Tirilye'nin merkezinde yer alan Fatih Camii'dir (Pekak, 2009: 41). Hasluck (1906 / 7: 290), yapıyı mimari veriler ve monogramlar yardımıyla 780 ile 813 yılları arasına tarihlemektedir. Pekak (2009: 55), monogramlara dayandırarak 8. veya 9. yüzyıla tarihlemektedir. Weigand (1931: 417), monogramlar aracılığıyla 800 yılı civarına tarihlemektedir. Foss ise (1969: 66) 9. yüzyıl başına tarihlendirmektedir. Kilise dört serbest destekli kapalı Yunan haçı plan tipindedir. Günümüzde yapı cami olarak kullanılmaktadır (Pekak, 2009: 56-57).

Üçüncü yapı, günümüzde Tirilye'nin merkezinde yüksekçe bir yere inşa edilmiş olan Kemerli (Panagia Pantobasilissa) Kilise, Kemer Sokak, Kemer Aralığı Sokak ve Üç Yol Sokak ile çevrelenmiş yapı alanı üzerinde yer almaktadır (Aksöyek, 2009: 48)[121]. Evangelides, yapının Trigleia Manastırına ait olduğunu belirterek 780 yılına (1889: 142) tarihlemektedir. Hasluck, yapının batısındaki bölümün 1855 depreminden sonra inşa edildiğini, kilisenin Trigleia Manastırı ile bir ilgisinin olamayacağını ve 12. yüzyıldan sonraya tarihlenebileceğini (1906/7: 291-291; 1910: 59) belirtmektedir.

[121] Tirilye Kemerli (Panagia Pantobasilissa) Kilise için ayrıntılı olarak bkz. Aksöyek 2009.

Eyice, Kemerli Kilise'nin içindeki mavi sıvanın 1855 onarımından sonra yapıldığını, tuğla işçiliği ve cephelerdeki nişlerin 'tipik Paleologoslar dönemi özelliği yansıttığını', bu nedenle yapının 13. yüzyılın sonuna tarihlenmesi gerektiğini (1971: 317) vurgulamaktadır. Mango ve Ševčenko, yapının 13. yüzyılın sonunda inşa edildiğini belirterek Panagia Pantobasilissa'ya ithaf edildiğini ileri sürmektedirler (1973: 238-240).

Aksöyek (2009: 188) ise kilisenin yapımında bölgesel gelenekler ve Başkent etkisi görülmekle birlikte en azından inşasında Yunanistan kökenli ustaların da yer aldığı ve 14. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Doğu-batı doğrultusunda uzanan kilise, basit tipte kapalı Yunan haçı planlıdır.

8. BÖLÜM

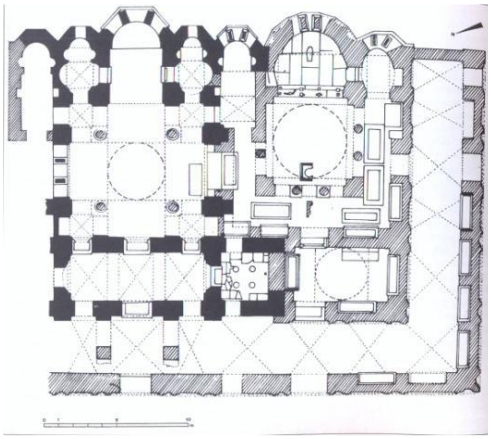
KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME

8.1. PLAN:

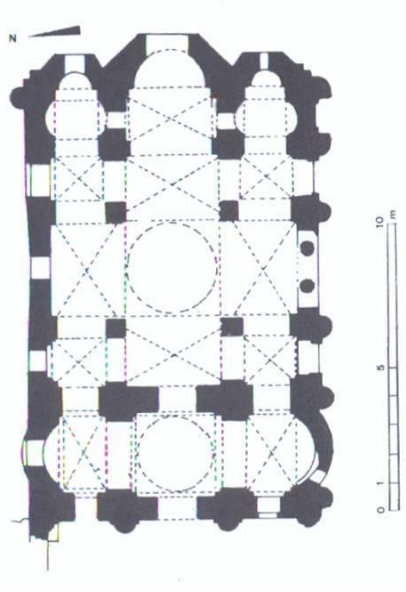
Pelekete Manastırı Kilisesi, orta Bizans döneminin tipik kilise planı olan kapalı Yunan haçı şemasını yansıtmaktadır. Bu bölümde, yapının mimari özellikleri, ilk olarak yakın çevresi Başkent, Anadolu, Yunanistan ve Balkanlar'daki örnekler ile karşılaştırılacaktır. Karşılaştırma, önce plan açısından ele alınacaktır. Bizans kiliselerinin planlarının belirlenmesinde önemli bir öğe olan naos, diğer kapalı Yunan haçı planlı yapıların naoslarıyla karşılaştırıldıktan sonra, 'kutsal bölüm' olarak adlandırılan bema, prothesis ve diakonikonun kendi özellikleri ve yapı ile ilişkileri belirtilecektir.

Bizans kapalı Yunan haçı planlı kiliselerinin gelişim çizgileri içinde, naoslarının kare plana yönlendiği görülmektedir: Ortada dört sütunun taşıdığı kubbe, dik eksenlerde eşit derinlikte haç kolları, çapraz eksenlerde eşit büyüklük ve biçimdeki köşe odaları bu tipin olgun örnekleri sayılmaktadır. Erken Bizans döneminin bazilikal veya merkezi planlı yapılardan farklı olarak, kapalı Yunan haçı planlı yapıların bir ortak özelliği de küçük olmalarıdır (Pekak, 2009: 147). Başkentteki yapılar göz önüne alındığında; Konstantin Lips Manastırı (Fenari İsa Camii) kuzey kilisesi (907), Myrelaion (Bodrum Cami) Kilisesi (920/922), Pantokrator Manastırı (Zeyrek Cami) kuzey kilisesi (12. yüzyıl) ve Pammakaristos Manastırı (Fethiye Camii) güney pareklesionu (14. yüzyıl) gibi örneklerin bu 'ideal şema'yı yansıttığı görülmektedir (Çizim:44-47).

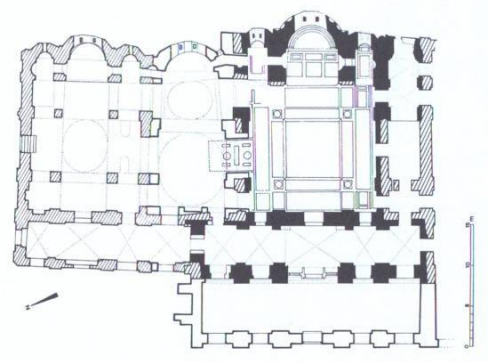
Pelekete Manastırı Kilisesi'nin naosu kareye yakın ölçüleriyle, ideal şemaya yakınlaşsa da, bazı yönleriyle bu şemadan uzaklaşmaktadır: Pelekete Manastırı Kilisesi'nin batı bölümü günümüze orijinal şekliyle gelememiştir. Ancak, belirli olan batı sınır nedeni ile yapılan tamamlamada, batıdaki köşe odalarının, doğu köşe odalarına oranla daha büyük ve kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olduğu saptanmıştır. Bu özelliği, yapıyı gelişmiş tipteki kapalı Yunan haçı planlı kiliselerden uzaklaştırmaktadır.

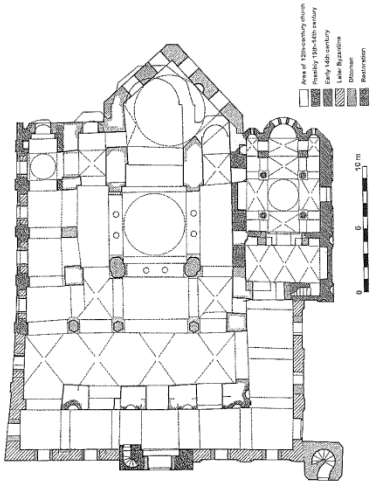
Çizim 44. Konstantin Lips Manastırı, Kuzey Kilise (Mango, 2006: 162).

Çizim 45. Myrelaion Manastırı Kilisesi (Mango, 2006: 166).

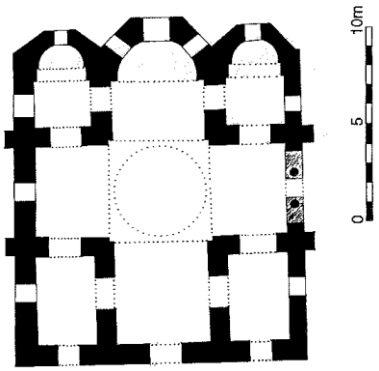
Çizim 46. Pantokrator Manastırı, Kuzey Kilise (Mango, 2006: 197).

Çizim 47. Pammakaristos Manastırı Güney Pareklesionu (Ousterhout, 1999: 110).

Farklı büyüklüklerde köşe odalarına sahip bir diğer yapı Tirilye'deki Fatih Cami'dir. Fatih Cami'nin de naosu Pelekete Manastırı Kilisesi'nde olduğu gibi kareye yakın ölçüleriyle, ideal şemaya yakınlaşsa da, doğu köşe odalarının kuzey-güney; batı köşe odalarının doğu-batı yönlerinde dikdörtgen olması özelliği yapıyı gelişmiş tipteki kapalı Yunan haçı planlı kiliselerden uzaklaştırmaktadır (Pekak, 2009: 148).

Farklı büyüklüklerde köşe odalarına sahip ve Pelekete Manastırı Kilisesi aynı plan tipinde olan İstanbul'da bir örnek, Krautheimer (1986: 295) tarafından erken ve orta Bizans dönemleri arasında, kapalı Yunan haçı planına bir geçiş yapısı olarak belirtilen Atik Mustafa Paşa Camisi'dir (Çizim 48). Böylece, Pelekete Manastırı Kilisesi'nin naos planı, farklı büyüklük ve biçimlerdeki köşe odalarıyla, kapalı Yunan haçı plan tipinin erken veya 'arkaik' özelliklerini taşımaktadır. Konstantin Lips (Fenari İsa Camii) Manastırı kuzey kilisesi (907) 1 / 1.05, Myrelaion (Bodrum Camii) Manastırı Kilisesi 1 / 1.06, Theotokos Pantepoptes (Eski İmaret Camii) Kilisesi (1081-1118) 1 / 1.14, Pantokrator Manastırı kuzey kilisesi 1 / 1.14 oranında kareye yakındır [122].

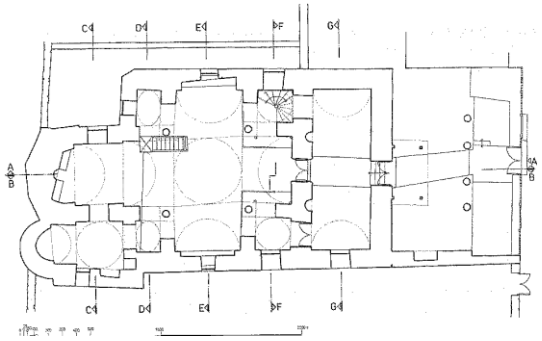

Çizim 48. Atik Mustafa Paşa Cami

(Ousterhout, 1999: 35).

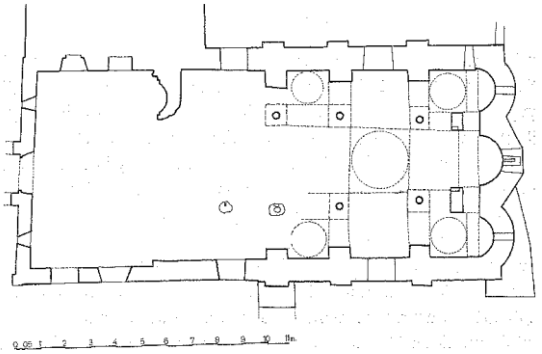
[122]Atik Mustafa Paşa Cami için bkz. Millingen, 1912: 204; Krautheimer, 1965: 204; Mathews, 1976: 16. Konstantin Lips Manastırı Kilisesi için bkz. Millingen, 1912: 127-137; Macridy, 1964: 253-277; Ebersolt ve Thiers, 1913: 135-150; Megaw, 1963: 333; Mango, 1976: 285; Mathews, 1976: 322-345. Pantokrator Manastırı Kilisesi için bkz. Millingen, 1912: 219-242; Ebersolt ve Thiers, 1913: 185-207; Mathews, 1976: 71-103. Pammakaristos Manastırı güney kilisesi için bkz. Millingen, 1912: 138-163; Ebersolt ve Thiers, 1913: 225-247; Mathews, 1976: 346-365. Pantepoptes Manastırı Kilisesi için bkz. Millingen, 1912: 212-218; Ebersolt ve Thiers, 1913: 171; Mango, 1976: 258; Mathews, 1976: 60.

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin naosu 1 / 1.07 oranıyla kareye çok yakındır. Başkentteki yapılardan Ioannes Prodromos Trullo (Hırami Ahmet Paşa Camii), Pantokrator (Zeyrek Camii) Manastırı güney kilisesi, Vefa Kilise Camii (12. yüzyıl) ve Pammakaristos (Fethiye Camii) Manastırı güney pareklesionu naosları 1 / 1 oranında karedir[123]. Tirilye'de bulunan aynı plan tipindeki diğer yapıların naosları Fatih Cami'nde 1 / 1.05, Kemerli Kilise'de (Panagia Pantobasilissa) 1 / 1.2 oranı ile kareye çok yakındır ve bu yönüyle Pelekete Manastırı Kilisesi ile benzeşmektedir (Çizim 49-50). Trakya Bölgesi'ndeki Vize Ayasofya Kilisesi 1 / 1.12 naos oranı ile kareye yakındır. Enez Ayasofya Kilisesi 1 / 1.25 oranı ile dikdörtgendir.

Çizim 49. Tirilye Fatih Cami, Alt Kot Rölöve

(Pekak, 2009: 57).

Çizim 50. Tirilye Kemerli (Panagia Pantobasilissa) Kilise

(Pekak, 2009: 169).

[123] Ioannes Prodromos Trullo (Hırami Ahmet Paşa Cami) için bkz. Millingen, 1912: 201-206; Mathews, 1976: 159.

Buchwald'ın (1977), beş kubbeli kapalı Yunan haçı planlı olarak tanımladığı, Ege Bölgesi'ndeki Sardis'te bulunan E kilisesinin naosu 1 / 1.01 oranı ile karedir. Bafa (Latmos) gölü Kahve Hisar Adası'ndaki 8 no'lu kilise 1 / 1.14 oranı ile kareye yakındır (Wiegand 1913; Mercangöz 1985). Uşak Selçikler'de bulunan I ve II no'lu kiliselerde naos 1 / 1.25 oranı ile dikdörtgendir (Mellink, 1976: 292-297).

Akdeniz Bölgesi'ndeki Side ee kilisesinde naos 1.27 / 1 oranında dikdörtgendir. Lykia Kdyna'daki kilisede 1 / 1.44 (Adam, 1979: 54), Antalya Doyran'daki Kisleçukuru Manastırı Kilisesi'nde 1 / 1.60 (Tiryaki, 2007), Kaş yakınlarındaki Apollania (Kılıçlar Köyü) Yukarı Kilise'de 1 / 1.32 (Erel, 2008: 145) ve Khoma'daki Elmalı Kilise'de 1 / 1.29 (Arıkan, 2001: 59) oranları naos dikdörtgendir.

Karadağ çevresinde, Fisandon Kilisesi ve Çet Dağ'daki kilisenin naosu 1 / 1 oranında kare, Ala Kilise'nin naosu 1 / 1.34 oranında dikdörtgendir (Ramsay ve Bell 1909; Eyice 1971). Kapadokya Bölgesi duvar kiliselerinden Karagedik Kilisesi naosu 1 / 1.08, Çanlı Kilise naosu 1 / 1.03 oranında kareye çok yakındır.

Karadeniz Bölgesi'nde Amasra Büyükada'daki kilisenin naosu 1 / 1.07 oranında kareye yakındır (Eyice, 1951: 469-491). Trabzon'daki yapıların naosları Hagia Sophia Kilisesi'nde 1 / 1.33, Hagia Eugenios (Yeni Cuma Camii) Kilisesi'nde 1 / 1.23 ve Panagia Chrysokephalos (Fatih Camii) Kilisesi'nde 1 / 1.32 oranlarıyla dikdörtgendir (Ballance 1961; Mercangöz 1980)[124].

Yukarıdaki verilere dayanarak şunları söyleyebiliriz: Görüldüğü gibi Başkent kiliselerinde naos kareye yakındır. Pelekete Manastırı Kilisesi bu yönüyle Başkent yapıları ile benzerdir. Tirilye'de bulunan kiliselerde de naos kareye yakındır ve Pelekete Manastırı Kilisesi bölgesel uygulamaya uymaktadır. Anadolu'da ise naos oranları çok değişkendir.

[124] Trabzon Yeni Cuma Cami ile ilgili İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Lisans Bitirme Tezi hazırlanmıştır. Hagios Eugenios Kilisesi (Yeni Cuma Cami) için ayrıntılı olarak bkz. Viter 1971.

Orijinal yapının naosunun yan haç kollarındaki üç kemerli geçişler ile (tribelon) dış açıldığı bilinmektedir. Naosu bir veya iki yönden dışa açılan diğer Başkent yapıları da şunlardır: Basit tipte kapalı Yunan haçı planlı Atik Mustafa Paşa Camii (10.-12. yüzyıl), Eski İmaret (Pantepoptes Manastırı Kilisesi) Camisi (11. yüzyıl), Kalenderhane Camisi (11.-12. yüzyıl) ve Vefa Kilise Cami (10.-11. yüzyıl) (Pekak, 2009: 150-152)[125].

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin yan haç kolları duvarlarındaki kemer izleri, Mango ve Ševčenko tarafından (1973: 248), dışa açılan tribelonlar olarak değerlendirilmiştir. Pelekete Manastırı Kilisesi bu yönüyle ve aynı zamanda plan olarak da Fatih Camisi ile benzerlikler taşımaktadır (Resim 104). Kumyaka'daki (Sige) Başmelekler Kilisesi, farklı bir plan tipini yansıtsa da, naosunun kuzey duvarındaki tribelonla (Resim 105) Fatih Camisi'ne benzer bir ilişki kurmaktadır ancak, bu yapıdaki üçlü açıklığın zemine kadar inmeyip üst galeriye açıldığı bilinmektedir (Buchwald, 1969: 42)[126].

Resim 104. Fatih Camii, Güney Duvar, Üçlü Kemer Açıklığı (Yinsel, 2016).

Resim 105. Sige Başmelekler Kilisesi, Kuzey Duvar Üçlü Açıklığı (Yinsel, 2015).

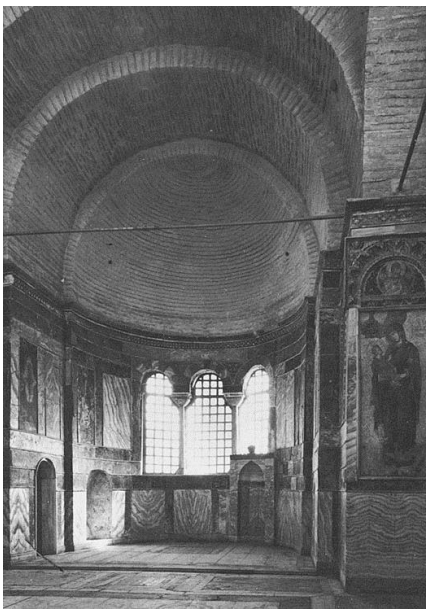
Pelekete Manastırı Kilisesi'nin kuzey ve güney duvarlarındaki tribelon benzeri açıklıklar, Bithynia Bölgesi'ndeki yapılardan Sige'deki (Kumyaka) Başmelekler Kilisesi'nin kuzey duvarında da görülmesi yönünden ortak bir özellik olarak sayılabilir fakat Başmelekler Kilisesi'nde ''Kutsal Bölüm'' olarak adlandırılan bema ve pastoforium hücrelerinin bulunmaması yönünden ayrılmaktadırlar.

[125] Kalenderhane Camii için bkz. Millingen, 1912: 183-190; Striker-Kuban, 1968: 185; Mathews, 1976: 172.
[126] Sige (Kumyaka) Başmelekler Kilisesi için bkz. Buchwald 1969; Janin, 1975: 183-184.

Bithynia Bölgesi'ndeki yapılardan Bursa İlinin Gemlik (Kios) İlçesi'ne bağlı Kurşunlu (Elegmi) Köyü'nde yer alan ve 9. yüzyıla tarihlendirilen Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi'nde de (Theotokos Manastırı) apsis ekseninde tribelon benzeri üçlü açıklık görülmektedir (Resim 106)[127]. Bir typikona sahip olan yapı tek nefli ve kubbelidir. Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi ile aynı plan tipine sahip Başkent'te yer alan Kariye Manastırı (Chora) Kilisesi'nin apsisinde de bu uygulama görülmektedir (Resim 107)[128]. Naosu dışa açılan örnekler Anadolu ve Yunanistan'da da bulunmaktadır. Kırşehir'de yer alan bitişik iki tek neften oluşan Üç Ayak Kilisesi (10.-11. yüzyıl), kuzey cephesindeki tribelon ile dışa açılmaktadır (Eyice, 1968: 137-155)[129].

Resim 106. Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi, Apsis (Ousterhout, 1999: 223).

Resim 107. Kariye Manastırı Kilisesi, Apsis (Mango, 2006: 202).

[127] Kurşunlu'daki (Elegmi) Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi için bkz. Kleonymos ve Papadopoulos, 1867: 150-152; Menthon, 1935: 214-215; Mango, 1968: 169-176; Ramazanoğlu, 1955: 440-442; Mango ve Ševčenko, 1973: 250-258; Ötüken, Durukan, Acun ve Pekak, 1986: 76-79; Yinsel 2013; Yinsel ve Pekak, 2016: 85-104.

[128] Kariye Manastırı Kilisesi için bkz. Millingen, 1912: 321-331; Mango, 1951: 223; Underwood 1966; Mathews, 1976: 40; Eyice, 1980: 46; Ousterhout 1982.

[129] Kırşehir'in kuzeyindeki Yerköy yolu üzerinde, halkın ''Üçayak'' adını verdiği yapı kalıntısı, tamamen tuğladan inşa edilmiş Bizans mimarisindeki nadir binalardan birisidir. Sadece yapının temellerinde taş malzeme kullanılmıştır. Tamamen tuğladan inşa edilmiş bir Bizans kilisesi de Bulgaristan'da Filibe yakınlarında Pruştitza'da bulunmaktadır (Eyice, 1955: 125, 131).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde naosun orta bölümünü örttüğü bilinen kubbe, duvarlar üzerine değil sütunlara oturmakta; bu yönüyle, 'dört serbest destekli kapalı Yunan haçı planlı yapılar' grubuna girmektedir. Dört serbest destekli kapalı Yunan haçı planlı yapılarda destekler ya paye, ya da Pelekete Manastırı Kilisesi'nde olduğu gibi sütundur. Tirilye'deki Fatih Cami'nde, Kemerli Kilise'de ve İstanbul yapılarında destekler sütundur (Resim 108-109). Anadolu ve Yunanistan'ın taşra yapılarında ise genellikle destekler payedir. Pelekete Manastırı Kilisesi'nin Naosu, kareye yakın planı ile gelişmiş tipte kapalı Yunan haçı planlı yapılarla benzerlik taşımaktadır, fakat asimetrik köşe odaları tipinin erken örnekleri arasında yer almaktadır.

Resim 108. Tirilye Fatih Cami, Doğudan Nartekse Bakış,

Destek Sistemi (Yinsel, 2016).

Resim 109. Tirilye Kemerli Kilise, Doğuya Bakış,

Destek Sistemi (Yinsel, 2016).

Naosun doğusunda ortada yer alan ve ‘kutsal bölüm’ olarak adlandırılan bema ve iki yanında bulunan pastoforium odaları kapalı Yunan haçı plan tipinin gelişmiş tipi olarak değerlendirilmektedir. Bu durum Başkent yapıları için karakteristiktir. Yunanistan, Ege Adaları, Balkanlar ve Güney İtalya’da kutsal bölümü bulunan yapılar az da olsa görülmektedir. Pelekete Manastırı Kilisesi’nin ‘Kutsal Bölüm’ü (bema ve iki yanında pastoforium hücreleri) ile gelişmiş tipte kapalı Yunan haçı planlı yapılara yaklaşmaktadır (Resim 110).

Resim 110. Pelekete Manastırı Kilisesi, Bema ve Pastoforium Hücreleri,

(Yinsel, 2016).

Kutsal Bölüm’ün düzenlenişi yönünden gelişmiş tip olan Pelekete Manastırı Kilisesi, Başkent yapıları ile uyum içerisindedir. Tirilye’deki yapılardan Kutsal Bölüm’ün düzenlenişi yönünden basit tip olan Kemerli Kilise (Panagia Pantobasilissa) Başkent yapıları ile uyum göstermezken, Fatih Camii Kutsal Bölüm’ün düzenlenişi yönünden gelişmiş tipte olduğundan Başkent yapıları ile uyum göstermektedir.

Bithynia Bölgesi’nde yer alan diğer yapılardan Kurşunlu’daki (Elegmi) Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi’nde de (Mango, 1968: 169-176) bema ile pastoforium hücreleri bulunmaktadır. Anadolu’da yer alan yapılardan Vize Ayasofyası, Sardis E Kilisesi, Side ee Kilisesi, Ihlara Vadisi’ndeki Karagedik Kilise, Trabzon yapıları, Göreme’deki Elmalı

ve Karanlık Kiliseler, Selanik'teki Panagia Chalkeion (1028) gibi bazı yapılar, Pelekete Manastırı Kilisesi'nde olduğu gibi gelişmiş tiptedirler[130].

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin gelişmiş tipte olduğunu gösteren bir diğer özellik de pastoforium hücrelerinin kapılarla aynı eksen üzerinde bulunması, yani dışa taşkın olmamasıdır (Resim 111). Gelişmiş tipteki kapalı Yunan haçı planlı yapılarda, pastoforium hücreleri kapılarla aynı eksen üzerinde yer almaktadır (Buchwald, 1969: 49-51; Pekak, 2009: 154). Tirilye'de bu kurala uymayan gelişmiş tipte kapalı Yunan haçı planına sahip Fatih Cami'nin pastoforium hücreleri dışa taşkındır (Resim 112). Aynı şekilde bölgedeki diğer yapılardan farklı plan tipini yansıtan iki örnekte görmekteyiz. Bu yapılar İznik Koimesis Kilisesi ile Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi'nin pastoforium hücreleri, Fatih Camisi'nde olduğu gibi büyük ve dışa taşkındır (Resim 113)[131].

Resim 111. Pelekete Manastırı Kilisesi, Pastoforium Hücreleri

(Yinsel, 2016).

[130] Trabzon yapıları için bkz. Ballance, 1960: 141-170; Göreme'deki yapılar için bkz. Restle 1967; Karagedik Kilise için bkz. Restle, 1979: 83; Panagia Chalkeon Kilisesi için bkz. Krautheimer, 1986: 373-374.

[131] İznik Koimesis Kilisesi için bkz. Wulff 1903; Schmıtt 1927; Wiegand, 1931: 411-420; Eyice, 1949: 37-51; Peschlow, 1972: 145-187; Janin, 1975: 121-124; Ötüken, Durukan, Acun ve Pekak, 1986: 231-233.

Resim 112. Fatih Cami, Doğu Cephe, (Yinsel, 2016).

Resim 113. Aziz Aberkios Manastırı, Doğu Cephe (Fenerci, 2013).

Resim 114. Tirilye Kemerli Kilise, Doğu Cephe, (Yinsel, 2016).

Tirilye'deki yapılardan Kemerli Kilise ve Fatih Cami doğusunda dışa taşkın üç apsisten ibarettir. Bununla birlikte Kemerli Kilise'nin ana apsis içten yuvarlak, dıştan üç cepheli, yan apsisler içten ve dıştan yuvarlaktır (Resim 114). Pelekete Manastırı Kilisesi'nin orijinal yapısı, doğuda bulunan üç apsisten sadece ortada yer alan ana apsis içten ve dıştan yarım yuvarlak planlı olup dışa taşkındır, diğer yan apsislerde içten yarım yuvarlak, dıştan düzdür, fakat dışa taşkın olarak düzenlenmemiştir (Resim 115). Fatih Cami'nde ise ana apsis içten merkezi içeride yuvarlak, dıştan üç cepheli; yan apsisler içten ve dıştan yuvarlaktır. Kemerli Kilise ve Fatih Cami'nde görülen bu apsis düzenlemesi Pelekete Manastırı Kilisesi'nde görülmemektedir. Bu yönüyle Pelekete Manastırı Kilisesi bölgedeki yapılarla uyum göstermemekle birlikte gelişmiş tipte kapalı Yunan haçı planlı yapılardan bu yönüyle ayrılmaktadır.

Resim 115. Pelekete Manastırı Kilisesi, Doğu Cephe,

Apsisler (Yinsel, 2016).

Bithynia Bölgesi'ndeki yapılardan farklı bir plan tipini yansıtan Kurşunlu'daki (Elegmi) Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi'nin (9. yüzyıl) dışa taşkın olan ana apsisi içten yarım yuvarlak, dıştan beş cepheli olarak düzenlenmesi (Resim 116), Tirilye'deki Fatih Cami ile Kemerli Kilise'nin ana apsis düzenlemesine uyum sağlamaktadır. Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi'nin Tirilye Fatih Cami ile diğer bir ortak özelliği de 'Kutsal Bölüm'ün düzenlenişi yönünden gelişmiş tipe yaklaşmasıdır.

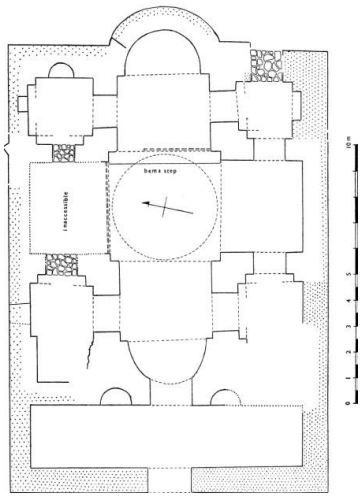

Resim 116. Kurşunlu Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi, Doğu Cephe

(Fenerci, 2013).

Bizans mimarisinde doğuda üç apsis düzenlemesi, 5. yüzyılın sonları ile 6. yüzyıl başlarından itibaren uygulanmıştır (Chatzidakis, 1968: 48). Bu tür apsis düzenlemesi ilk olarak Kalat-Seman'da (476-490) görülmektedir (Delvoye, 1966a: 252). Başkent'ten üç cepheli apsis düzenlemesine örnek olarak Pantepoptes Manastırı (Eski İmaret Cami) Kilisesi, Atik Mustafa Paşa Cami (9. yüzyıl), Konstantin Lips Manastırı (Fenari İsa Cami) kuzey kilisesi (907) ve Vefa Kilise Cami'ni; beş cepheli apsis düzenlemesine örnek olarak Pantokrator Manastırı (Zeyrek Cami) Kilisesi, Pammakaristos Manastırı (Fethiye Cami) Kilisesini (1118-1136) ile Kariye Manastırı Kilisesi (12. yüzyıl); yedi cepheli apsis düzenlemesine ise Gül Cami'yi verebiliriz.

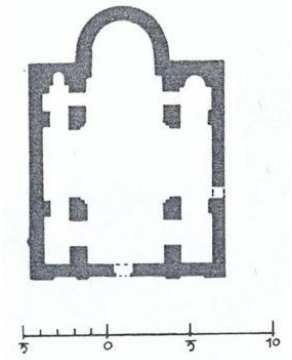
Bölgedeki yapılardan Pelekete Manastırı Kilisesi'nin ana apsis düzenlemesine benzer olarak verebileceğimiz aynı plan tipine sahip örnek, Bursa'nın Nilüfer İlçesi'nin Görükle Bucağı'nın Gölyazı Köyü'ndeki Halil Bey Adası'nda bulunan, plan tipi ve duvar tekniğine göre 9. ve 10. yüzyıllara tarihlendirilen Hagios Konstantinos Manastırı Kilisesidir. Yapı doğu-batı doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı, dört serbest destekli, kapalı Yunan haçı plan tipindedir (Çizim 51). Ana apsis içten ve dıştan yarım yuvarlak, dışa taşkın olarak düzenlenmiştir (Mango, 1979: 329-333). Bu yönüyle Pelekete Manastırı Kilisesi ile benzeşmektedir ancak Hagios Konstantinos Manastırı Kilisesi tek apsise sahip olması yönünden Pelekete Manastırı Kilisesi'nden ayrılır.

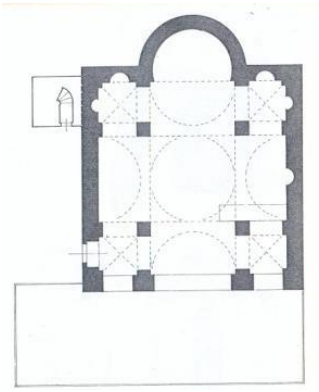
Çizim 51. Gölyazı Hagios Konstantinos Manastırı Kilisesi

(Mango, 1979: 331).

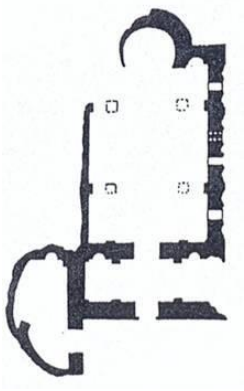
Çet Dağı Kilise (Eyice, 1971: 70-71), doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, dört serbest destekli, kapalı Yunan haçı planlıdır (Çizim 52). Ana apsis içten ve dıştan yarım yuvarlak ve dışa taşkın, yan apsisler ise dışarıdan düz olan duvar kalınlığı içine oyulmuş nişler halindedir. Fisandon Kilise (Eyice, 1971: 84-88), doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, dört serbest destekli, kapalı Yunan haçı plan tipindedir (Çizim 53). Ana apsis içten ve dıştan yarım yuvarlak ve dışa taşkın, yan apsisler ise duvar kalınlığı içine oyulmuş nişler halindedir. Ala Kilise, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, dört serbest destekli, kapalı Yunan haçı planlıdır (Çizim 54). Ana apsis içten ve dıştan yarım yuvarlak ve dışa taşkın, yan apsisler ise içten yarım yuvarlak duvarın içine gömüldüğünden dışa yansımamıştır.

Çizim 52. Çet Dağ Kilise
(Bell, 1909: 272).

Çizim 53. Fisandon Kilise
(Eyice, 1971: 341).

Çizim 54. Ala Kilise (Eyice, 1971: 341).

Tiryaki (2007), mimari bulgular ve kilisenin doğu cephesine göre 11. yüzyıl sonu ile 12. yüzyılın başında inşa edilmiş olabileceğini belirttiği, Antalya'daki Kisleçukuru Manastırı Kilisesini kapalı Yunan haçı planının geleneksel dört destekli şemasından farklı olarak, bu plan tipini ''uzunlamasına veya genişletilmiş kare içinde haç'' olarak adlandırmaktadır. Bu plan tipinde naos batıya doğru uzatılarak altı paye kullanılmış, haçın batı kolu diğerlerine göre daha uzun olmuş ve naos normalden daha uzun hale gelmiştir. Kilisenin doğu duvarında dışa taşkın, yarım yuvarlak bir apsis, apsisin iki yanında içten yarım yuvarlak, dıştan düz birer niş yer almaktadır.

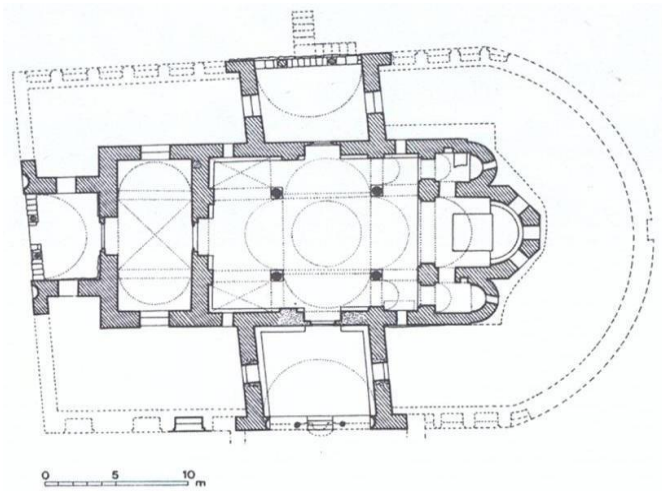
Kisleçukuru Manastırı Kilisesi ile aynı plan tipini gösteren, 11. yüzyıl sonu ile 12. yüzyıl başına tarihlendirilen Rodos'taki Hagios Ioannes Kilisesi'nde de yan apsisler içten yarım yuvarlak, dıştan düzdür (Tiryaki, 2007: 85-86, 142-143, 151-152)[132]. Kisleçukuru Manastırı Kilisesi ile Rodos'taki Hagios Ioannes Kilisesi'nin apsis düzenlemesi Pelekete Manastırı Kilisesi'nin apsis düzenlemesine uyum sağlamaktadır.

Bithynia Bölgesi'ndeki kiliselerden İznik Hagios Tryphonos Kilisesi'nin (11.-13. yüzyıl) doğusunda ortadaki apsis içten yarım yuvarlak, dıştan beş cepheli, yan apsisler ise içten yuvarlak, dıştan üç cepheli; Enez (Fatih Cami) Hagia Sophia Kilisesi'nin (12. yüzyıl) doğusunda ortadaki içten yarım yuvarlak, dıştan çokgen, yan apsisler ise içten yuvarlak, dıştan beş cepheli üç apsis ile Pelekete Manastırı Kilisesi'ne uyum sağlamadıkları görülmektedir[133].

[132] Yan apsislerin dıştan düz olan duvar kalınlığı içinde küçük nişler halini alması, 11. yüzyıldan sonra Yunanistan'da da görülmektedir. 11. yüzyılın sonundan itibaren doğu haç kolu ve doğu köşe odalarının tek bir birim haline dönüşmesiyle, Yunanistan'daki birçok yapıda yan apsisler duvar içerisinde küçük nişler haline dönüşmüş ya da tamamen ortadan kalkmıştır (Krautheimer, 1986: 390-392).

[133] İznik Hagios Tryphonos Kilisesi için bkz. Eyice, 1948: 37. Enez Hagia Sophia Kilisesi için bkz. Eyice, 1969: 351; Mango, 1976: 275; Ousterhout 1985.

Kapadokya Bölgesi'nin Göreme Vadisi'nde yer alan dört serbest destekli, kapalı Yunan haçı plan tipinde olan Karanlık Kilise'nin ana apsisi içten ve dıştan yarım yuvarlak, yan apsisler de içten ve dıştan yarım yuvarlaktır[134]. Trabzon'daki çoğu geç döneme tarihlenen kiliselerde ise ana apsis çokgen, yan apsisler içen ve dıştan yarım yuvarlaktır (Çizim 55) (Ballance, 1960: 141-170).

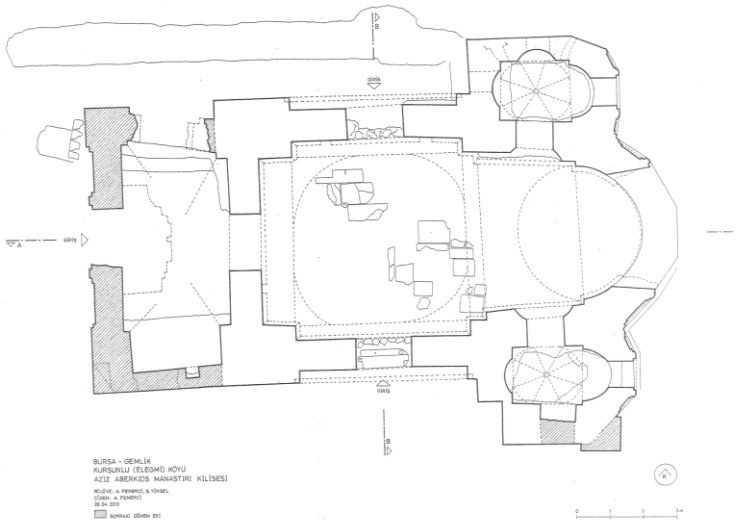
Çizim 55. Trabzon Hagia Sophia Kilisesi

(Mango, 2006: 245).

Ege Bölgesi'nde Laskarisler Dönemi yapılarından Alaşehir'deki kilise ile Sardis E Kilisesi'nde de ana apsisler beşgen, yan apsisler yuvarlaktır (Buchwald, 1977: 282; 1979: 279, Mercangöz 1985). Kappadokia Bölgesi'ndeki Karagedik Kilisesi'nde ana apsis yedigen, yan apsisler yuvarlaktır (Ramsay ve Bell, 1909: 418-422; Restle, 1979: 83)[135].

[134] Göreme'de kapalı Yunan haçı plan tipindeki kiliselerle ilgili olarak bkz. Ötüken, 1984: 89-103.
[135] Aksaray-Belisırma Köyü'ndeki Karagedik Kilisesi için ayrıntılı olarak bkz. Soykan 2012.

Bithynia Bölgesi'ndeki yapılardan Kurşunlu'daki (Elegmi) Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi'nin ana apsisi içten yarım yuvarlak, dıştan beş cephelidir (Çizim 56). Pelekete Manastırı Kilisesi'nde ve Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi'nde bema ile apsisin iki yanındaki pastoforium hücrelerinin var olması bu iki örneğin ortak özelliği olup gelişmiş tipe yaklaştırmakta ancak Pelekete Manastırı Kilisesi'nin apsis düzenlemesi ile Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi'nin apsis düzenlemesi birbirlerinden farklıdır.

Çizim 56. Kurşunlu Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi

(Yinsel ve Pekak, 2016: 91).

Yukarıdaki verilere dayanarak şunları söyleyebiliriz: Orta Bizans döneminde benzerlerine az sayıda yapıda karşılaştığımız kapalı Yunan haçı plan tipine sahip, Pelekete Manastırı Kilisesi'nin apsis düzenlemesinde olduğu gibi ana apsisin içeriden ve dışarıdan yuvarlak, yan apsislerin ise içten yuvarlak, dıştan düz olduğu yapılara Orta Anadolu Bölgesi'ndeki Çet Dağ, Fisandon ve Ala Kilise'de; Pamphylia Bölgesi'ndeki Kisleçukuru Manastırı Kilisesi'nde ve Rodos Adası'ndaki Hagios Ioannes Kilisesi'nde karşılaşmaktayız[136]. Pelekete Manastırı Kilisesi'nin apsis düzenlemesinin Bithynia'da ve Başkent'te kapalı Yunan haçı planına sahip yapılarda uyum göstermediği görülmektedir.

[136] Çet Dağ ve Fisandon Kilise için bkz. Eyice 1971, Ala Kilise için bkz. Rodley, 1985: 232, Rodos Hagios Ioannes Kilisesi için bkz. Orlandos, 1948: 72-74.

KAPALI YUNAN **HAÇI PLANI**	**NAOS**	**DESTEKLER**	**ANA APSİS**	**YAN APSİS**
PELEKETE MANASTIRI KİLİSESİ (9.-10. yy)	Kareye yakın	Sütun	İçten ve dıştan yarım yuvarlak	İçten yarım yuvarlak, dıştan düz
TİRİLYE FATİH CAMİ (9.yy)	Kareye yakın	Sütun	İçten yarım yuvarlak, dıştan üç cepheli	İçten ve dıştan yarım yuvarlak
GÖLYAZI KONSTANTİNOS KİLİSESİ (9.-10.yy)	Kareye yakın	Köşe duvarlı	İçten ve dıştan yarım yuvarlak	–
TİRİLYE KEMERLİ KİLİSE (14.yy)	Kareye yakın	Sütun	İçten ve dıştan yarım yuvarlak, dıştan üç cepheli	İçten ve dıştan yarım yuvarlak
İZNİK HAGİOS TRYPHONOS KİLİSESİ (11.-13. yy)	Kare	Sütun	İçten yarım yuvarlak, dıştan üç cepheli	İçten yarım yuvarlak, dıştan üç cepheli

KONSTANTİN LİPS MANASTIRI KUZEY KİLİSE (907)	Kareye yakın	Sütun	İçten yarım yuvarlak, dıştan üç cepheli	İçten yarım yuvarlak, dıştan üç cepheli
BODRUM CAMİ (920-922)	Kareye yakın	Paye	İçten yarım yuvarlak, dıştan üç cepheli	İçten yarım yuvarlak, dıştan üç cepheli
PANTOKRATOR MANASTIRI GÜNEY KİLİSE (12. yy).	Kare	Paye	İçen yarım yuvarlak, dıştan beş cepheli	İçten yarım yuvarlak, dıştan üç cepheli
PAMMAKARİSTOS GÜNEY PAREKLESİONU (14. yy)	Kare	Sütun	İçten yarım yuvarlak, dıştan beş cepheli	İçten yarım yuvarlak, dıştan üç cepheli
ATİK MUSTAFA PAŞA CAMİ (10.-12. yy)	Kare	Paye	İçten yarım yuvarlak, dıştan üç cepheli	İçten yarım yuvarlak, dıştan üç cepheli
ESKİ İMARET CAMİ (1081-1118)	Kareye yakın	Paye	İçten yarım yuvarlak, dıştan üç cepheli	İçten yarım yuvarlak, dıştan üç cepheli

ÇET DAĞI **KİLİSE (9.-10. yy).**	Kare	Paye	**İçten ve dıştan yarım yuvarlak**	**İçten yarım yuvarlak, dıştan düz**
FİSANDON KİLİSE **(9.-10. yy)**	Kare	Paye	**İçten ve dıştan yarım yuvarlak**	**İçten yarım yuvarlak, dıştan düz**
ALA KİLİSE **(9.-10. yy)**	Dikdörtgen	Paye	**İçten ve dıştan yuvarlak**	**Yan apsisler içten yarım, dıştan düz**
KİSLEÇUKURU KİLİSESİ **(12.yy)**	Dikdörtgen	Paye	**İçten ve dıştan yarım yuvarlak**	**İçten ve dıştan yarım yuvarlak, dıştan düz**
TRABZON AYASOFYASI **(1238-1263)**	Dikdörtgen	Sütun	İçten yarım yuvarlak, dıştan üç cepheli	İçten ve dıştan yarım yuvarlak

8.2. ÖRTÜ SİSTEMİ:

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin naosunun orta bölümü kubbe, haç kolları ve bema beşik tonoz, apsisler yarı kubbe, köşe odaları kubbemsi tonoz ile örtülüdür. Kubbeye geçiş elemanı pandantiftir. Kapalı Yunan haçı plan tipli yapılarda kubbeye geçiş elemanı tipi olarak pandantif, haç kolları beşik veya çapraz tonoz, köşe odaları beşik, çapraz veya kubbemsi tonozla örtülüdür (Krautheimer, 1986: 340-341). Pelekete Manastırı Kilisesi'nde bu plan tipinin geleneksel özellikleri görülmektedir.

Bizans mimarisinde niş ve apsislerin yarı kubbeleri de genellikle ahşap kalıp kullanılmadan yapılmaktadır. Yarı kubbe yapmanın en kolay yolu Konstantin Lips Manastırı şapelinde olduğu gibi tuğlaların ''V'' yapacak şekilde yelpaze biçiminde yerleştirilmesidir. Daha kompleks örgü tipleri, örneğin ''W'' şeklindeki örgü şekline Pantokrator Manastırı güney kilisesi ve Gül Cami doğu cephelerindeki nişlerde görülmektedir. Enez Fatih Cami prothesis apsisindeki ''zigzag'' motifli tuğla örgüsü, Kurşunlu'daki Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi'nin apsisinde ise üçgenler oluşturularak yapılan tuğla örgüsü görülmektedir. Yarı kubbe yapımında kullanılan bu tuğla örgü yöntemleri, zamanla yapıların cephelerinde süsleme motifleri olarak da karşımıza çıkmaktadır (Ousterhout, 1999: 225).

Başkent yapılarında köşe odalarının örtüsü genellikle çapraz tonoz olmakla birlikte Vefa Kilise Cami'nin (11.-12. yüzyıl) köşe odaları kubbemsi tonoz ile örtülüdür (Resim 117)[137]. Tirilye'deki diğer yapılardan Fatih Cami ve Kemerli Kilise'de de köşe odaları kubbemsi tonozla örtülüdür. Anadolu'daki benzer plan tipine sahip yapılarda köşe odalarında kubbemsi tonoz kullanımı görülmemektedir, ancak Sardis E Kilisesi'nde köşe odaları kasnaklı kubbeler ile örtülüdür (Buchwald 1977, Mercangöz 1985).

[137] Vefa Kilise Cami için bkz. Millingen, 1912: 243; Mathews, 1976: 386; Mango, 1990: 421-429.

Resim 117. Vefa Kilise Cami, Köşe Odaları Örtüsü

(Yinsel, 2015).

Yunanistan'daki yapılarda köşe odalarının örtüsü çoğunlukla beşik tonozdur ve çapraz tonoz kullanımı Başkent etkisi olarak yorumlanmaktadır (Bergman, 1991: 440). Bulgaristan'daki yapılarda da köşe odalarının genellikle beşik tonoz ile örtülü olduğu bununla birlikte Kolusa'daki Hagios Georgios Kilisesi (11. yüzyıl) ve Nessebar'daki Ioannes Aleiturgetos Kilisesi'nin (14. yüzyıl) köşe odalarının kubbemsi tonoz ile örtülü olduğu görülmektedir.

Köşe odalarının kubbemsi tonozla örtülü olması, yörede yaygın görülen bir özelliktir. Tirilye Fatih Cami ve Kemerli Kilise'de benzer örtü sistemi uygulanmıştır. İznik Koimesis Kilisesi'nin orijinal yapı dönemine ait köşe odaları da kubbemsi tonozla örtülüdür (Pekak, 2009: 157). Pelekete Manastırı Kilisesi'nin köşe odalarının kubbemsi tonoz ile örtülü olmasının yerleşime özgü bir özellik olarak algılandığını, aynı zamanda Başkent dışındaki eserlere yaklaştırdığını ve pandantif geçişli bir kubbe ile örtülü naosunun, beşik tonoz ile örtülü haç kollarının plan tipinin genel özelliklerini yansıttığını söyleyebiliriz.

8.3. CEPHELER:

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin cepheleri, özgün düzenlemesini büyük oranda yitirmiştir. Sadece doğu cephe orijinal yapıya aittir. Diğer cephelerden güney, batı ve kuzey cepheler orijinal özelliklerini kaybetmişlerdir. Kuzey ve güney cephelerdeki pencereler küçüktür ve simetrik olarak düzenlenmişlerdir. Başkent örnekleriyle karşılaştırdığımızda oldukça daha küçük olan kuzey ve güney cephelerdeki pencereler, hem bu özellikleriyle hem de asimetrik düzenlenişleri açısından Pelekete Manastırı Kilisesi ile uyum göstermediği anlaşılmaktadır (Resim 118-120).

Resim 118. Bodrum Cami, Güney Duvar, Pencereler (Yinsel, 2015).

Resim 119. Kalenderhane Cami, Kuzey Duvar Pencereler (Yinsel, 2015).

Resim 120. Vefa Kilise Cami, Güney Duvar, Pencereler (Yinsel, 2015).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin batı cephesinde kuzeybatı köşesinde bir kemer görülmektedir (Resim 121). Bu kemer daha önceden burada bir kapı açıklığı olduğunu göstermektedir. Buna benzer bir örnek Tirilye'deki Fatih Camisi'nin prothesis kuzey duvarında orijinal yapıya ait kemerin kapı olduğu anlaşılmaktadır ve bu kemer prothesisin dışa açıldığını kanıtlamaktadır (Pekak, 2009: 160). Aynı şekilde İznik Koimesis Kilisesi'nin prothesisinin duvarında da sıva altında bir kapı açıklığı bulunmaktadır (Schmitt, 1927: 5-6).

Resim 121. Pelekete Manastırı Kilisesi, Batı Cephe, Kemer İzi

(Yinsel, 2016).

Yapının cepheleri sade bir görünüm yansıtmaktadır. Yapının kuzey ve batı cephesi diğer cephelerine oranla daha hareketlidir. Kilisenin batı cephesi, dikdörtgen giriş kapısının üzerinde yer alan yuvarlak kemerle taçlandırılmıştır (Resim 122). Doğu ve güney cephe daha sade düzenlenmiştir (Resim 123). Yapının kuzey cephesi diğer cephelerden farklı olarak iki küçük kemerlerle hareketlendirilmiştir. İçteki bölümlerin kemerlerle dışa yansıdığı görülmektedir.

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin kuzey, doğu ve batı cephesi kemerler ile hareketlendirilmiştir. Bu plan tipini yansıtan Başkent yapılarında, cephelerin niş ve kemerlerle hareketlendirildiği görülmektedir (Vokotopoulos, 1975: 145). Yukarıdaki verilere dayanarak şunları söyleyebiliriz: Pelekete Manastırı Kilisesi'nin cephe düzenlemesinde görülen bu sistemi Başkent ve Başkent etkisi olan yapılar arasında inceleyebiliriz (Resim 124-125).

Resim 122. Pelekete Manastırı Kilisesi, Barı Cephe, Yuvarlak Kemer (Yinsel, 2016).

Resim 123. Pelekete Manastırı Kilisesi, Doğu Cephe, Kemerler (Yinsel, 2016).

Resim 124. Bodrum Cami , Kuzey Cephe Kemerler (Yinsel, 2015).

Resim 125. Kalenderhane Cami, Güney Cephe, Kemerler (Yinsel, 2015).

Orta Bizans dönemi kiliselerinde batı cephelerdeki kapılar genellikle apsis ekseninde yer almaktadırlar. Kapılar ya yuvarlak kemerlidir, ya söveli veya sövesiz, ya da lentolu veya lentosuz dikdörtgendirler. Dikdörtgen kapıların üzerinde genellikle yarım daire içi dolu veya boş kemerli alınlıklar bulunmaktadır. Bu alınlıkların, bazen yuvarlak kemerli dikdörtgen pencere biçiminde olduğu da görülmektedir (Tok, 1997: 61). Pelekete Manastırı Kilisesi'nde de batı cephesinde bulunan kapı apsis ekseninden kuzeye kaymıştır, yuvarlak kemerli ve dikdörtgendir (Resim 126). Dikdörtgen kapının üzerinde yarım daire kemerli bir alınlık ve bu alınlığın üzerinde yuvarlak kemerli bir pencere yer almaktadır (Resim 127).

Resim 126. Pelekete Manastırı Kilisesi, Batı Cephe, Giriş Kapısı

(Yinsel, 2016).

Resim 127. Pelekete Manastırı Kilisesi, Batı Cephe, Yuvarlak Kemerli Pencere

(Yinsel, 2016).

Orta Bizans dönemi kiliselerinde silmeler, cephelerde yatay hareketliliği sağlamaktadır. Kiliselerin her cephesinde görülebilirken, bazen ana apsisin üçüz penceresi, dışa silme şeklinde yansıyan mermer tablalara oturmaktadır (Tok, 1997: 66). Pelekete Manastırı Kilisesi'nde de apsis yarım yuvarlağını dolaşan mermer silme görülmektedir (Resim 128). Ayrıca bölgedeki yapılardan Kurşunlu'daki (Elegmi) Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi'nde, Gölyazı Hagios Konstantinos Manastırı Kilisesi'nde ve Sige'deki (Kumyaka) Başmelekler Kilisesi'nde de iç mekanda örtüyü sınırlayan mermer silme görülmektedir (Resim 129-130).

Resim 128. Pelekete Manastırı Kilisesi, Mermer Silme (Yinsel, 2016).

Resim 129. Aziz Aberkios Manastırı, Kilisesi, Mermer Silme (Fenerci, 2016).

Resim 130. Sige Başmelekler Kilisesi, Mermer Silme (Yinsel, 2015).

Nişler, cephede hareket unsuru olarak ilk kez orta Bizans dönemi apsis cephelerinde ortaya çıkmışlardır. Önce üç cepheli apsisli kiliselerden Konstantin Lips Manastırı kuzey kilisesinin ana apsisinde saçağın altında niş uygulanmıştır. Daha sonra ise Eski İmaret Cami (Pantepoptes Manastırı) ana apsiste yan yana üç niş dizisi açılmıştır. Yine Başkent'teki yapılardan Kariye Manastırı Kilisesi'nin ana apsisin cephelerinde, Gül Cami'nde ana apsis ve pastoforium hücrelerinde, Vefa Kilise Cami'nde ana apsiste, Pantokrator Manastırı'nın kuzey ve güney kilisesinin ana apsisi nişlerle süslenmiştir (Çetinkaya, 1992: 26-27; Tok, 1997: 65).

Kör kemerler, orta ve son Bizans dönemi kapalı Yunan haçı planlı kiliselerde, cephe düzeninde karşımıza çıkmaktadır. Taşıyıcı işlevleriyle birlikte, içteki mekanların dışa yansıması gibi görevleri de vardır. Kör kemerlerin içine genellikle bir pencere, kapı veya niş açılmıştır (Tok, 1997: 67). Pelekete Manastırı Kilisesi'nde de kör kemerler kuzey cephede görülmektedir (Resim 131). Kilisenin doğu cephesi de kemerler ile hareketlendirilmiştir (Resim 132).

Resim 131. Pelekete Manastırı Kilisesi, Kuzey Cephe,

Kör Kemer (Yinsel, 2016).

Bölgede de cephelerde kemerler ile hareketlendirme Fatih Cami'nin kuzey ve doğu cephesi ile Kemerli Kilise'nin batı cephesinde görülmektedir (Resim 133). Ayrıca Kurşunlu'daki Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi'nin güney ve kuzey cephelerinde de kemer izleri görülmektedir (Resim 134). Böylelikle Pelekete Manastırı Kilisesi hem Başkent hem de bölgedeki yapılarla uyum içerisindedir.

Resim 132. Pelekete Manastırı Kilisesi, Doğu Cephe (Yinsel, 2016).

Resim 133. Kemerli Kilise, Batı Cephe, (Yinsel, 2016).

Resim 134. Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi, Kuzey Cephe, (Fenerci, 2013).

8.4. MALZEME VE TEKNİK:

Bizans duvar yapımında tuğla, çoğunlukla taş ile birlikte dönüşümlü olarak da kullanılmıştır. Fakat tamamen tek başına tuğlanın kullanıldığı yapılar da vardır[138]. Bizans tuğlası genel olarak kare, yassı ve büyük boyutludur. Erken Bizans dönemi tuğlası 0.35 - 0.40 m., Orta Bizans dönemi tuğlası 0.33 – 0.36 m. ve Geç Bizans dönemi tuğlası 0.30 – 0.34 m. kenar uzunluğuna sahiptir (Kahya, 1996: 171, 174).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde az da olsa damgalı tuğlalar bulunmaktadır. Yapıda gördüğümüz damgalı tuğla tek sıra harften ve şekillerden oluşmaktadır ve dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Damgalı tuğlalar tek veya çift sıra harften oluştuğu gibi, monogram şeklinde de karşımıza çıkmaktadır, kare, daire veya haç biçiminde çerçevelerde kullanılmıştır. Bizans damgalı tuğlaları Erken dönemde görülmektedir. Büyük bir kısmı Başkent'te görülmekle birlikte, Bithynia Bölgesi, Sinop, Yunanistan'da Selanik, Bulgaristan'daki Nessebar'da, Beyrut'ta damgalı tuğlaların olduğu bilinmektedir. Bu tuğlaların kaynağının Başkent olduğu ileri sürülmektedir (Mango, 1950: 22; Bardill, 2004: 3).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde hem harf kurgulu, hem de monogram şeklinde damgalı tuğlanın bulunması, bunların erken döneme ait olduğunu ve devşirme malzeme olarak kullanıldığını göstermektedir. Benzer bir durum Tirilye'deki Kemerli Kilise'de karşımıza çıkmaktadır. Kemerli Kilise'de hem harf kurgulu hem de monogram şeklinde damgalı tuğlalar vardır (Aksöyek, 2009: 153) [139].

[138] Başkent'teki 5. yüzyıla tarihlenen Theotokos Chalkopreteia Kilisesi tamamen tuğla malzemeden yapılmıştır (Mathews, 1971: 28-33). Aynı yüzyıla tarihlenen Studios Manastırı Ioannes Prodromos Kilisesi'nde, taş ile birlikte, almaşık teknik de kullanılmıştır (Pekak, 2009: 163).

[139] Bu biçimdeki tuğlalar Başkent'te Theotokos Chalkopreteia, Hagia Sophia, Hagia Irene, Fenari İsa Cami ve Büyük Saray'da bulunmuştur (Aksöyek, 2009: 153).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin duvarlarında yapılan onarımlar, yangınlar ve tahribatlar, yapının özellikle batı bölümünde özgün malzeme ve tekniğini yok etmesine neden olmuştur. Pelekete Manastırı Kilisesi'nin 1855 depreminden sonra inşa edildiği düşünülen batı cephesi orijinal malzeme ve teknik özellikleri yansıtmamaktadır. Aynı şekilde bölgedeki yapılardan Kemerli Kilise'nin de batı bölümü malzeme ve teknik özellikleri ile orijinal yapıdan farklılık göstermektedir. Hasluck (1906/7: 291-292; 1910: 59), Kemerli Kilise'nin batı bölümünün 1855 depreminden sonra inşa edildiğini belirtmektedir.

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde kullanılan tuğla boyutları (Resim 135), Fatih Camisi'ndeki ve İznik Koimesis Kilisesi'ndeki tuğla boyutlarıyla (Resim 136) büyük bir benzerlik göstermektedir (Peschlow, 1972: 187). Gölyazı'ndaki Hagios Konstantinos Manastırı Kilisesi'nin tuğla boyutları ise yaklaşık 0,34 x 0.047 m. ölçülerindedir. Tuğla arası derz kalınlığı 0,05 m.dir (Mango, 1979: 329, 332).

Resim 135. Pelekete Manastırı Kilisesi, Kuzeybatıdaki Kemer,
Tuğla Malzeme (Yinsel, 2016).

Fatih Cami'nin tuğlaları kullanıldıkları yerlere göre değişmekle beraber, kalınlıkları hemen hemen aynıdır. Tuğla ölçüsü 4 cm. kalınlıkta, uzunluk ise 34 – 38 cm. arasında değişmektedir. Harcın kalınlığı 6 – 7 cm'dir (Tunay, 1984: 200). Günümüze sadece temel kalıntıları gelebilen İznik Koimesis Kilisesi'nin bütün duvarları tuğladan örülmüş ve tuğla ölçüsü 31.5 x 3 cm'dir. Harcın kalınlığı ise 5 – 5.5 cm'dir (Tunay, 1984: 233).

Resim 136. İznik Koimesis Kilisesi, Tuğla Malzeme

(Yinsel, 2015).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin beden duvarlarında, iyi işlenmemiş taş ve tuğla malzeme, düzensiz almaşık teknikte istiflenmiştir (Resim 137). Benzer duvar tekniğine Fatih Cami'nin beden duvarlarında, Sige'deki (Kumyaka) Başmelekler Kilisesi'nde, İznik Koimesis Kilisesi'nde, İznik Tiyatrosu Yakınındaki Kilise 1 Alt Yapısı'nda, İznik Hagios Tryphonos Kilise 2 Yapısı'nda, İznik Hagios Tryphonos-Ayarifon Kilisesi 3 Yapısı'nda ve Gölyazı'ndaki Hagios Konstantinos Manastırı Kilisesi'nde de karşılaşmaktayız[140].

Resim 137. Pelekete Manastırı Kilisesi, Kuzeydoğu Duvar,

Almaşık Teknik (Yinsel, 2015).

[140] Gölyazı'ndaki Hagios Konstantinos Manastırı Kilisesi için bkz. Mango, 1979: 329-333.

Bizans mimarisinde taş, genellikle tuğla ile almaşık olarak kullanılmıştır. Pelekete Manastırı Kilisesi'nde kullanılan taşlar moloz taşıdır ve taşlar oldukça düzensizdir. Buna benzer bir örnek Kemerli Kilise'de karşımıza çıkmaktadır. Kemerli Kilise'de de moloz taşı kullanılmış olup, taşlar oldukça düzensiz yerleştirilmiştir. Yukarıdaki verilere göre; tuğla boyutlarını ve duvar tekniğini göz önüne aldığımızda, Pelekete Manastırı Kilisesi'nin başta Başkent olmak üzere Bithynia Bölgesi'ndeki kiliselerle benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Tirilye Kemerli Kilise'de de güney cephenin güneydoğu ve güneybatı köşe odalarına denk gelen bölümlerdeki kör kemerler üç sıra tuğla, bir sıra düzgün kesme kireç taşı ile almaşık olarak örülmüştür (Resim 138).

Resim 138. Kemerli Kilise, Güney Cephe, Kör Kemer,
Almaşık Teknik (Yinsel, 2016).

Günümüze sadece çevre duvarı ve giriş kapısının bazı kısımları gelebilen Tirilye'deki Medikion Manastırı'nın kuzey çevre duvarında da üç-dört sıra tuğla, üç sıra moloz taş ile almaşık teknikle istiflenmiştir. Kurşunlu'daki (Elegmi) Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi'nin cephelerinde üç veya beş sıra tuğla ile bir sıra kaba işlenmiş taş almaşık teknikle örülmüştür (Resim 139). Gölyazı Hagios Konstantinos Manastırı Kilisesi'nde beş sıra tığla ile kaba işlenmiş kesme taş dizilerinin dönüşümlü olarak sıralanmasıyla almaşık teknikte örülmüştür. Geç dönem duvarları moloz ve harç karışımı ile aralarda Pelekete Manastırı Kilisesi'nde olduğu gibi ahşap hatıllar kullanılarak yapılmıştır.

Resim 139. Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi, Batı Cephe, Almaşık Teknik (Fenerci, 2013).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin apsis pencere kemerlerinde ve pastoforium hücrelerinin kapı kemerlerinde çift sıra tuğla kullanımı görülmektedir (Resim 140). Bu kullanım bölgedeki diğer yapılarda görülmemektedir. Başkent'te ise; Studios Manastırı Kilisesi'nin naosa giriş kapısında ve kuzey nefin doğusunda (Resim 141); Küçük Ayasofya Cami'nin doğu cephesinde (Resim 142); Aya İrini Kilisesi'nin cephelerinde; Kariye Manastırı Kilisesi ve Kalenderhane Cami'nde çift sıra tuğla kullanımı görülmektedir.

Resim 140. Pelekete Manastırı Kilisesi, Apsis Üçlü Pencere Kemerleri (Yinsel, 2016).

Resim 141. Studios Manastırı Kilisesi,

Naosa Giriş Kapısı, Çift Sıra Tuğla (Pekak arşivi).

Resim 142. Küçük Ayasofya Cami, Doğu Cephe

(Yinsel, 2015).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde naosun kuzey cephesi iç mekanlardaki bölüntüyü dışa yansıtacak şekilde düzenlenmiştir. Kuzeydoğu köşe odası ve günümüze gelemeyen güneybatı köşe odası cephelerinde bulunan birer kör kemer cepheyi dikeyde iki bölüme ayırır. Kuzeydoğu köşe odası cephesindeki kör kemerin yanında duvar üzerinde mermer bir yastık görülmektedir (Resim 143). Kör kemer yastık üzerine oturtulmamıştır.

Resim 143. Pelekete Manastırı Kilisesi, Kuzey Cephe,

Mermer Yastık (Yinsel, 2016).

Bölgedeki yapılardan Kemerli (Panagia Pantobasilissa) Kilise'de de benzer uygulamayı görmekteyiz. Kemerli Kilise'nin naosun güney cephesi, güney haç kolu ve güneybatı köşe odası cephelerinde bulunan birer kör kemer cepheyi dikeyde üç bölüme ayırmaktadır. Fakat güneydoğu köşe odası cephesindeki kör kemer batıda duvar payesi, doğuda ise mermer bir yastık üzerine oturmaktadır (Resim 144) (Aksöyek, 2009: 71).

Resim 144. Kemerli Kilise, Güney Cephe, Kör Kemer,

Mermer Yastık (Yinsel, 2016).

8.5. MİMARİ PLASTİK:

Mimaride yapıyı statik ve estetik açıdan tamamlayana elemanlar örneğin sütun başlığı, kemer, arşitrav, friz, söve, korkuluk levhası, liturjik işlevi olan altar, kiborium-baldaken, ambon, templon veya ikonostasis gibi bölümlerin hepsi mimari plastik çerçevesine girmektedir. Tüm bu elemanların üzerinde yer alan kabartma, kakma (inkrustation), oyma (champ-leve) tekniklerinde yapılan bezemeler, yapıya plastik bir özellik katarak iç mimaride mozaik ve duvar resminin yanı sıra yapının içte ve dışta süsleme programını tamamlayan ve ona statik olduğu kadar estetik bir anlam da kazandıran öğelerdir (Parman, 2002: 91-92).

Bizans yapılarında imparatorluğun hemen her yerinde sıklıkla kullanılan sütun başlıklarından biri de İon-impost sütun başlıklarıdır. Bu tip başlıkların bilinen en erken örneği 400 yılından daha geç bir tarihe ait olamayacağı belirtilen Yunanistan, Skripu'daki başlıktır (Yegül, 1974: 267). 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen diğer örnekler İskenderiye Müzesi ve Yunanistan'da Chalkis, Daphnousion ve Delphi'dedir. Bu dönemdeki başlıkların İon bölümü ve volütleri daha geniştir. İmpostları haç veya monogram dışında bezemesizdir (Yegül, 1974: 267).

Başkent'te İon-impost tipi başlıklar çok sayıda üretilmiştir ve genellikle 5.-6. yüzyıllara tarihlenmektedir (Zollt, 1994: 9-46)[141]. Başkent'te yer alan örneklerden en eski başlıklar 5. yüzyıla tarihlenen Studios Manastırı Kilisesi'nin atriumunda bulunmaktadır. İmpost kısımlarında geniş akantus yaprakları bulunan bu başlıklara Yunanistan Nea Anchialos'taki Bazilika A'da, Korint'teki Lechaion H. Leonidas ve Selanik'teki Hagia Sophia Kilisesi'nde, Makedonya'da Stobi'deki bazilikada görülmektedir. İon-impost tipi başlıkların zaman içinde İon kısmı ve volütleri küçülmüş, İmpost genişlemiş ve genellikle akantus yaprakları olmak üzere bezenmiştir (Yegül, 1974: 267-268, 270).

[141] İon-impost tipi başlık; İon başlıkla, impostun birleşmesinden meydana gelmiştir. İmpost kısmı bazen sade, bazen de monogramlı veya haçlıdır (Tezcan, 1989: 300).

Madalyon içinde haç ve akantus yapraklı bezemeli ve 5.-6. yüzyıllara tarihlenen bir sütun başlığı İznik Yeşil Cami'nde bulunmaktadır (Ötüken, 1996: Taf. 37,4). Yaprakları akantus olmamakla birlikte 5.-6. yüzyıllara tarihlendirilen Kristogramlı İon-impost bir sütun başlığı da Bithynia Bölgesi'nde Çavuş Çiftliği'nde görülmektedir (Pralong, 2003: 241).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde kubbeyi taşıdığı bilinen kuzeydoğu ve güneydoğu sütun üzerinde yer alan İon-impost sütun başlıklarını Mango ve Ševčenko (1973: 248), 5. yüzyılın 2. yarısına tarihlemiştir. Bu sütun başlıklarından birisi akantus yapraklı, diğer ise haç kabartmalıdır. Tirilye'deki Kemerli Kilise'de de kubbeyi taşıyan ve güneybatı sütunlar üzerinde yer alan İon-impost sütun başlıklarını Mango ve Ševčenko (1973: 239), 6. yüzyıla, Ötüken (1996: 207) ise 5.-6. yüzyıllara tarihlendirmiştir. Fakat bu başlıklarda akantus yaprakları yerine asma yapraklarının bezeme olarak kullanıldığı görülmektedir (Aksöyek, 2009: 177-178). Başkent'ten Aya İrini Kilisesi'ndeki 5. ve 6. yüzyıllara tarihlenen İon-impost sütun başlığıdır (Resim 145). İmpost bloğun sadece ön yüzünde kabartmalı Latin haçı bulunmaktadır. Bu tip başlıklar 5. ve 6. yüzyıllarda çok yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Tezcan, 1989: 323).

Resim 145. Aya İrini Kilisesi, İon-impost Sütun Başlığı

(Tezcan, 1989).

İon-impost sütun başlıklarının yoğun olarak görüldükleri dönem 5. yüzyılın geç evreleridir. Başkent'te İon-impost sütun başlıklarının erken örnekleri 523 yılına tarihlenen Sergius ve Bacchos Kilisesi (Küçük Ayasofya Cami) ve 532-537 yılında inşa edilen Ayasofya'dadır (Yegül, 1974: 269). Mango (1979: 332, Fig.10), Gölyazı'ndaki Hagios Konstantinos Manastırı Kilisesi'nde bulunan İon-impost sütun başlığını 5. yüzyıla tarihlemektedir. Bu İon-impost sütun başlığı da haç ile süslenmiştir. İon-impost sütun başlığının benzer bir örneği de Tirilye Medikion Manastırı'ndadır (Mango ve Ševčenko, 1973).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde kubbeyi taşıdığı bilinen güneydoğudaki sütunun üzerinde kabartma tekniğinde yapılmış haç motifi görülmektedir (Resim 146)[142]. Kemerli Kilise'de de kubbeyi taşıyan kuzeybatı serbest sütunu ile kuzey sütun dizisindeki doğudan üçüncü sütun üzerinde kabartma tekniğinde yapılmış haç motiflerinin yer alması benzer bir durumdur (Resim 147) (Aksöyek, 2009: 179).

Resim 146. Pelekete Manastırı Kilisesi, Güneydoğu Sütun, Haç Motifi, (Mango ve Ševčenko, 1973).

Resim 147. Kemerli Kilise, Kuzeydoğu Sütun, Haç Motifi (Yinsel, 2016).

[142] Haç motifi, Bizans mimari yapılarında taş üzerinde sembol olarak kullanılmıştır (Alpaslan, 2001: 192).

Başkent'te Pammakaristos (Fethiye Camii) Manastırı Kilisesi altındaki sarnıçta bulunan sütunlardan birinde kabartma tekniğinde krismon (Rho haçı) bulunmaktadır ve 5.-6. yüzyıllara tarihlenmektedir (Mango ve Hawkins, 1964: 21, Fig.3). Buna benzer bir haçın da Likya Bölgesi'nde Ala Kilise'deki sütun üzerinde görüldüğü ve 6. yüzyıla tarihlendiği belirtilmektedir (Alpaslan, 2001: 192). Bu verilere dayanarak Pelekete Manastırı Kilisesi'nin günümüze gelemeyen güneydoğu sütun üzerindeki haç motifinin 5.-6. yüzyıllara tarihlenmesi mümkündür.

Ötüken (1996: 255-256), Bithynia'da Geç Antik-Erken Bizans dönemlerine tarihli girlandlı, haçlı ve eşkenar dörtgenlerle bezenmiş lahitlerin dikdörtgen olduklarını belirtmektedir. İstanbul Arkeoloji Müzesi, Topkapı Sarayı ve Hagia Eirene Kilisesi'nde bulunan 5.-6. yüzyıllara tarihlendirilen lahitler de genellikle dikdörtgendir. Bezemeli örneklerde kabartma olarak yapılmış Latin haçı, madalyon içinde haç, Christogram ve madalyonun altından çıkan kurdeleler görülmektedir (Tezcan, 1989: 390-395).

Lahitlerin dış ön yüzeylerinde yer alan süsleme programları, erken dönemden itibaren diğer mimari plastik öğelerde de örneğin; korkuluk levhalarında görülen motiflerin devamı sayılmaktadır. 6. yüzyıl levhalarında sık görülen bu dekoratif bezeme kompozisyonları, eşkenar dörtgenler ve içlerinde çeşitli biçimde yer alan haç, rozet motifleridir[143].

Tezcan (1989: 251), lahitleri iki ana başlık altında toplamaktadır. Birincisi tekneli lahitler, ikincisi ise Parçalı lahitlerdir. Tekneli lahitleri de anlatım kolaylığı sağlaması açısından malzemelerine göre; Porfir (kırmızı renkli) lahitler, Teselya breşi (Verdi antiko olarak tanınan yeşil renkli) lahitler, Beyaz mermer lahitler ve değişik renkteki diğer lahitler olmak üzere sınıflandırmıştır. Pelekete Manastırı Kilisesi'nde görülen lahit örneği Tezcan'ın Tekneli lahitlerin alt grubu olan Beyaz mermer lahitler sınıflandırmasına girmektedir.

[143] Orta Bizans dönemi lahitlerinde daha çok stilize ve dekoratif örnekler yaygındır (Parman, 2002: 155-156).

Beyaz mermer lahitler; Beyaz mermer Marmara Denizi'nde küçük bir ada olan Marmara (Prokonnesos) Adası'nın Saraylar Köyü'ndeki ocaklardan çıkartılmaktadır. Gri damarlıdır. Enine kesilmiş satıhlarda bu damarlar birbirine şeritler halinde görülürler. Bu tip lahitler Erken döneme ait örneklerdir. Sadece cephelerinde yuvarlak madalyon içinde bir haç taşırlar veya madalyonun altında iki yana sarmaşık kıvrımları görülür ve bunların üzerlerinde birer haç bulunmaktadır (Tezcan, 1989: 259).

Resim 148. Pelekete Manastırı Kilisesi, Lahit

(Fenerci, 2016).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde naos zemininde görülen Latin haçı motifli bezemeli levhanın boyutundan bir lahit levhası olduğu anlaşılmaktadır (Resim 148). Parçanın boyutu ve üzerinde bulunan motiflerden bir lahit olduğu anlaşılan levhanın merkezinde çember, bu çemberin içinde kolları kısa bir Yunan haçı yer almaktadır.

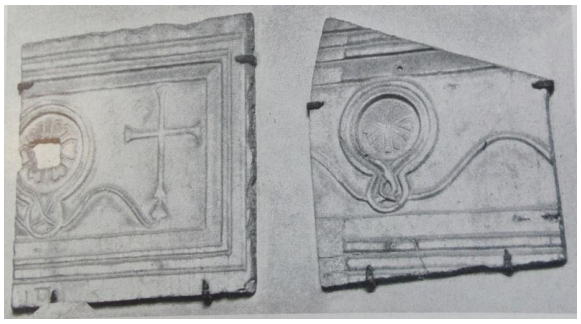
Bithynia Bölgesi'ndeki yapılardan Kurşunlu'daki (Elegmi) Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi'nin bahçesinde de lahit olduğu düşünülen bir levha yer almaktadır. Levhanın üzerinde erken Bizans dönemi eserlerinin üzerinde görülen bir kompozisyon karşımıza çıkmaktadır. Levhanın üzerinde Pelekete Manastırı Kilisesi'nde de olduğu gibi üçlü haç motifi ile haçın ayaklarının altına doğru iki yana doğru sarmaşık kıvrımları görülmektedir (Resim 149).

Resim 149. Kurşunlu Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi, Lahit

(Pekak arşivi).

Erken dönemde yaygın olarak görülen bu kompozisyonun bir örneği de İtalya'daki Santa Agata Kilisesi'nde karşımıza çıkmaktadır (Resim 150) (Deichman, 1969: 70).

Resim 150. İtalya Santa Agata Kilisesi, Bezemeli Levhalar

(Deichman, 1969).

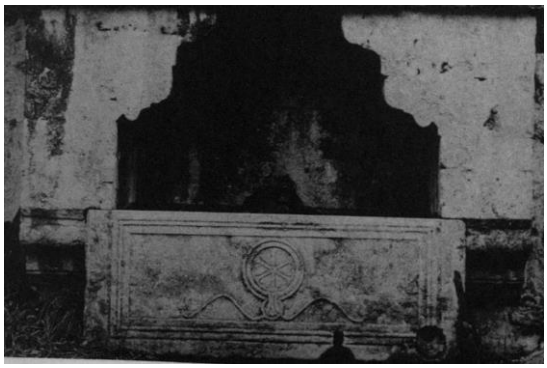
Balkanlar'da Hırvatistan Pore'de Eufrasius Katedrali'nde Erken Bizans dönemine tarihlenen benzer lahit örnekleri görülmektedir (Terry, 1988: 24). 5. ve 6. yüzyıllarda yaygın olarak görülen lahitlerin kompozisyon düzenlemesi aynıdır (Resim 151). Pore'deki örnekte de lahit dikdörtgendir. Üzerlerinde haç ve sarmaşık motiflerinin bulunması yönünden benzerdir. Kocaeli Müzesi bahçesinde bulunan lahit kompozisyon düzenlemesi açısından Pelekete'deki lahit örneğine benzemekte ve 6. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Hakan, 2009: 75, Kat. No. 55).

Resim 151. Pore Eufrasius Katedrali, Lahit

(Terry, 1998: 24, Lev.59).

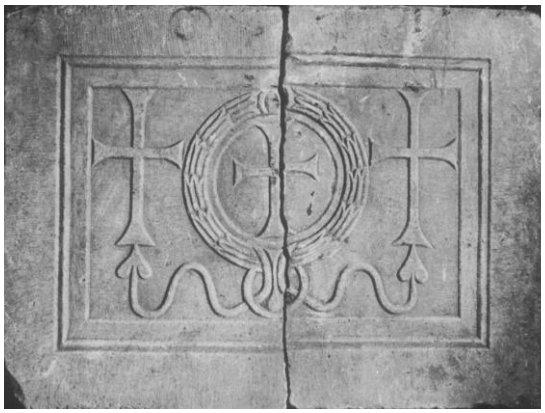
İstanbul'da Arkeoloji Müzesi, Topkapı Sarayı ve Aya İrini Kilisesi'nde bulunan, 5. ve 6. yüzyıllara tarihlendirilen lahitlerde de Latin haçı, madalyon içinde haç, İsa monogramı ve madalyonun altından çıkan sarmaşık kolları gibi bezeme öğeleri kullanılmıştır (Resim 152) (Tezcan, 1989: 287).

Resim 152. Topkapı Sarayı Avlusu, Lahit

(Tezcan, 1989).

Bölgedeki yapılardan Yenice Köyü'nde bulunan bir levha üzerinde de erken Bizans dönemi kompozisyonunda görülen motifler görülmektedir (Resim 153). Parçanın merkezinde bir çelenk ve içinde bir haç motifi ile çelenkin her iki yanında haç motifleri görülmektedir. Komnenoslar Dönemi (1081-1185) yapılarından İstanbul'daki Vefa Kilise Cami'nin eksonarteks dış cephesinde devşirme olarak kullanıldığı bilinen bir levhada da Pelekete Manastırı Kilisesi'ndeki sarkofag levhası üzerinde görülen benzer motifler yer almaktadır (Resim 154). Vefa Kilise Cami'ndeki levhada bir dikdörtgen içinde madalyon, madalyonun altından çıkan sarmaşık yaprakları görülmektedir. Levha, benzer örneklerle süsleme kompozisyonu dikkate alındığında 5.-6. yüzyıllara tarihlendirilmiştir (Güreş, 2012: 72).

Resim 153. Yenice Köyü, Korkuluk Levhası

(Mango ve Ševčenko, 1973).

Resim 154. Vefa Kilise Cami, Levha

(Yinsel, 2015).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde günümüze gelemeyen fakat yayınlarda adı geçen İon-impost sütun başlığının (Resim 155) benzeri Tirilye'deki Kemerli Kilise'de karşımıza çıkmaktadır (Resim 156). Kemerli Kilise'deki İon-impost sütun başlığı naos zemininde yer almaktadır (Aksöyek, 2009, Lev.109). Fakat Pelekete Manastırı Kilisesi'ndeki İon-impost sütun başlığındaki haç motifi ile Kemerli Kilise'deki haç motifi birbirlerinden farklıdır. Bu başlığın bir benzeri de Kocaeli Müzesi bahçesinde bulunan İon-impost sütun başlığıdır. Başlık 6. yüzyıla tarihlenmektedir. Çok yaygın olarak kullanılan bu sütun başlığının yüzeylerinde haç motifi bulunmaktadır (Hakan, 2009: 47, Kat. No.28).

Resim 155. Pelekete Manastırı Kilisesi, İon-impost Sütun Başlığı (Pekak, 1995).

Resim 156. Kemerli Kilise, İon-impost Sütun başlığı (Aksöyek, 2009).

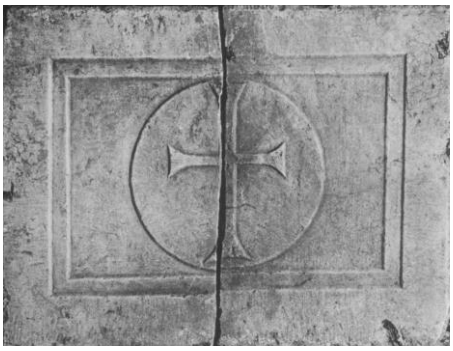
İon-impost sütun başlıklarında süslemelerin yapıldığı ana bölüm İmpost bölümüdür. Burada çeşitli haç motifleri ve monogramlar yer almaktadır (Yegül, 1974: 267; Cumalıoğlu, 2011: 18). Başkent'ten haç süslemeli benzer bir İon-impost sütun başlığı da Beyazıt A Bazilika'da ortaya çıkarılan ve Ayasofya Müzesi'nin bahçesinde bulunan sütun başlığıdır (Mathews, 1971, Fig.55).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin zamanında naos zemininde bulunan fakat günümüzde yerinde olmayan haç kabartmalı korkuluk levhasının (Resim 157) benzer bir örneği

Yenice Köyü'ndeki kilisede bulunmaktadır (Resim 158)[144]. Çerçeve içine alınmış kare levhada sadece kabartma Yunan haçı motifi görülmektedir. Yenice Köyü'ndeki kilisedeki çerçeve içindeki haçlı levhada ortada daire içine alınmış kabartma bir Latin haçı görülür. Ayrıca Konya ve çevresinde de kabartma ve kazıma tekniklerinde Pelekete Manastırı Kilisesi'nde olduğu gibi sadece haç bezemesi içeren levhalar bulunmaktadır (Temple, 2013: 351, Lev.22, 24, 26, 35, 47).

Resim 157. Pelekete Manastırı Kilisesi, Korkuluk Levhası (Pekak, 1995).

Resim 158. Yenice Köyü, Korkuluk Levhası (Mango ve Ševčenko, 1973).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin ortasında bulunan madalyon içinde ve iki yanındaki haç kompozisyonunun madalyondan çıkan kıvrımların benzerliği nedeniyle 5. veya 6. yüzyıl olabileceği belirtilmiştir. Yenice'deki Azize Anna Manastırı'nda da benzer özelliklere sahip levha 6. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Mango ve Ševčenko, 1973: 248-271, Fig.14)[145].

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin naos zemininde bulunan tonoz başlangıçları hizasındaki üst silmenin bir parçası yerdedir (Resim 159). Silme rozet, stilize bitki, meyve ve haç motifleriyle bezelidir. Benzer bir örneği Başkent'teki Ayasofya'da yer almaktadır ve parça Theodosius dönemine tarihlenmektedir. Mango ve Ševčenko (1973: 248), Pelekete'deki bezemeli silmelerin erken Bizans dönemine ait devşirme parçalar olduğunu; bezemesiz silmelerin ise kilisenin inşa dönemine ait olduğunu ifade etmektedirler.

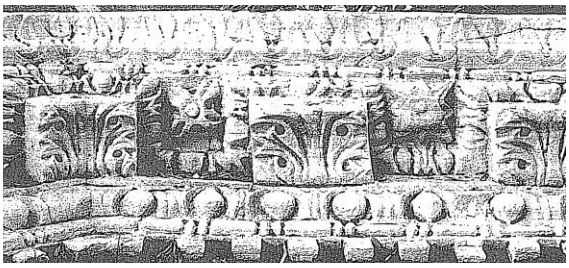
[144] Bursa İlinin Büyükorhan İlçesine bağlı Yenice Köyü, Bandırma'nın 13 km. doğusunda, Kurşunlu'nun (Elegmi) ise 20 km. batısında yer almaktadır (Mango ve Ševčenko, 1973: 271).
[145] Azize Anna Manastırı, Yenice Köyü'nün kuzeydoğusunda ve yaklaşık 25 dakikalık yürüme mesafesindedir (Mango ve Ševčenko, 1973: 271).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde in situ olan ve yerde bulunan dört silme parçası Erken Bizans Dönemi'ne tarihlidir ve Konya'daki profilli silmelerle benzerlik göstermektedir (Ötüken, 1996: 172, Çiz.48). Fakat Pelekete'deki silme örneği bezemelidir. Yine aynı bölgede Sige Başmelekler Kilisesi'nde in situ olarak bulunan bezemeli ve profilli silmeler yapıdan ayrı olarak 5.-6. yüzyıllara tarihlendirilmektedir (Buchwald, 1969: 19-11, 59-62). Ayasofya Kilisesi'ndeki bezemeli alınlık kompozisyon düzenlemesi açısından Pelekete Manastırı Kilisesi'nin silmesine benzemektedir (Resim 160). Alınlık stilize bitki, meyve ve rozet motifleriyle bezelidir.

Resim 159. Pelekete Manastırı Kilisesi, Bezemeli Üst Silme

(Fenerci, 2016).

Resim 160. İstanbul Hagia Sophia, Bezemeli Alınlık

(Mathews, 1971, Fig.2).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde günümüze gelemeyen fakat yayınlarda adı geçen bir diğer sütun başlığı Korint sütun başlığıdır (Resim 161). Kautzsch, bu biçimdeki akantus yapraklarını ''V şeklinde deri yapraklı'' ve 'Lir yapraklı'' sütun başlıkları şeklinde ikiye ayırarak 5. yüzyılın 2. yarısına tarihlendirmiştir (Kautzsch, 1936: 60). Tezcan (1989: 319) ise İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan benzer sütun başlıklarını 5. ve 6. yüzyıllara tarihlendirmiştir. Mango ve Ševčenko da Pelekete Manastırı Kilisesi'ndeki bu sütun başlığını 5. yüzyılın 2. yarısına tarihlemekte ve devşirme olduğunu belirtmektedir.

Pelekete Manastırı Kilisesi'ndeki korint sütun başlığı akantus yaprakları ile süslüdür ve yapraklar dışa dönüktür. Başlık, teknik ve yaprak üslubu açısından Demre'de bulunan Kat. No.7 ile özellikle kalatos ve taban bileziği işlenişinde benzerlik göstermektedir (Ötüken, 1996: 193, Lev.35-4). 5. yüzyılın 2. yarısında korint sütun başlığındaki akantus yaprakları daha yoğun ve kalabalık bir kompozisyonda işlenirler (Betsch, 1977: 194). Benzeri Başkent'teki Studios Manastırı Kilisesi'ndedir (Resim 162).

Resim 161. Pelekete Manastırı Kilisesi, Korint Sütun Başlığı (Pekak, 2009: 183).

Resim 162. Studios Manastırı, Korint Sütun Başlığı (Pekak arşivi).

Mustafakemalpaşa'nın belediye bahçesinde bulunan 5.-6. yüzyıllara tarihlenen bir başka başlık da benzer örnekler arasında verilebilir (Ötüken, 1996: 193-195, Lev.35-5). Yine aynı bölgeden, Gemlik'te (Kios) Halk Kütüphanesi bahçesinde yer alan 5. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen bir başlık, üslup ve tekniği ile karşılaştırma örneği olarak alınabilir (Ötüken, 1996: 195-197, Lev.36-4, 5, 6).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde 5. yüzyıla tarihlenen sütun başlığındaki 'spiralli volüt' motifinin benzer örnekleri bölgedeki yapılardan Tirilye Kemerli Kilise'de görülmektedir (Mango ve Ševčenko, 1973: 239-248). Spiralli volüt motifi Likya Bölgesi'nde Ala Kilise'deki sütun başlıklarında; Pamphylia Bölgesi'nde ise Alanya ve Side Müzesi'ndeki sütun başlıklarında bulunmaktadır (Serdar, 2010: 155).

Başkent'ten akantus yapraklarıyla süslü korint tipte sütun başlıkları Komnenoslar Dönemi yapılarından Kalenderhane Cami'nde bulunan 5. yüzyılın son çeyreğine

tarihlenen iki sütun başlığıdır[146]. Mermer malzemeden yapılan başlık korint tipte, üç sıra halinde akantus yaprakları ile süslüdür. Her üst sıradakiler alttakilerin boşluklarına gelecek şekilde yerleştirilmişlerdir. Alt sıradaki şeritte yer alan akantus yaprakları dışa dönük işlenmiştir. Diğer sütun başlığı da aynı şekilde korint tipte akantus yaprakları ile süslüdür ve benzer özellikleri göstermektedir (Güreş, 2012: 35-36, Kat. No.4, Res.14).

Yine Başkent'ten Komnenoslar Dönemi yapılarından Eski İmaret Cami'nde (Pantepoptes Manastırı Kilisesi) ve Hagios Ioannes Trullo Kilisesi'nde de 5. yüzyıla tarihlendirilen korint tipte akantus yaprakları ile süslü sütun başlıkları bulunmaktadır (Güreş, 2012: 84, 89, Kat. No.49, Res.59-60).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde naos zeminindeki levhaların üzerlerinde görülen kompozisyonlar Erken Bizans döneminde yaygın olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Üzerlerinde 5.-6. yüzyıllarda sıkça görülen madalyon ve Latin haçı süslemesi yer almaktadır. Haç bezemeli korkuluk levhalarının benzer örnekleri İstanbul Hagia Eirene Kilisesi'nde (Tezcan, 1989: 150, Lev.174) ve İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi'nde (Tezcan, 1989: 357, Lev.515) karşımıza çıkmaktadır.

Bithynia'da Kurşunlu Köyü'ndeki Lokman Bey'in evinde benzer kompozisyonda korkuluk levhası parçası bulunmaktadır (Mango ve Ševčenko, 1973: 249, Fig.76)[147]. Pelekete Manastırı Kilisesi'nin naos zemininde bulunan korkuluk levhası parçası olduğu düşünülen eseri ince silmeler çevrelemektedir (Resim 163). Levhanın büyük bir bölümü kırıktır. Levhanın diğer korkuluk levhaları üzerinde bulunan süsleme kompozisyonu dikkate alındığında 5.-6. yüzyıllara tarihlenmesi mümkündür.

[146] Komnenoslar Dönemi yapılarının mimari plastik eserleri için ayrıntılı olarak bkz. Güreş 2012.
[147] Kurşunlu (Elegmi) Köyü, Gemlik (Kios) Körfezi'nin güney kıyısında ve Mudanya'nın (Apameia) yaklaşık 12 km. doğusunda yer almaktadır (Mango, 1968: 169).

Resim 163. Pelekete Manastırı Kilisesi, Korkuluk Levhası (Yinsel, 2015).

Resim 164. Kocaeli Müzesi, Korkuluk Levhası (Hakan, 2009: 64).

Levhanın benzer bir örneği Kocaeli Müzesi'nin bahçesinde yer alan korkuluk levhasıdır (Hakan, 2009: 64). 5.-6. yüzyıllara tarihlendirilen ve beyaz mermer malzemeden yapılan bu levhayı da ince silmeler çevrelemektedir ve büyük bir bölümü kırıktır (Resim 164). Megas Agros'un yaklaşık 10 km. batısındaki Timanyo Çiftlik mevkide bulunan kırık korkuluk levhası parçası da benzer örnekler arasında verilebilir (Mango ve Ševčenko, 1973: 268, Fig.138).

Hıristiyanlığın ilk yıllarında toplu biçimde yapılan vaftiz törenleri için büyük havuzlar, binanın içinde yer almaktadır. 5.-6. yüzyıllarda yapılan vaftiz binalarının içine daha küçülmüş ve zemine oyulmuş, haç biçimli ya da oval ve yuvarlak havuzcuklar (Kolymbethra), her iki yönde basamaklı olarak yapılmıştır. Vaftiz havuzcukları devşirme malzeme olarak çeşme işlevlerinde kullanılmıştır. Bu parçalar dağınık biçimde müzelerde veya ören yerlerinde ve çevrelerinde bulunmaktadır. Bu mimari plastik parça için yayınlarda vaftiz havuzu, vaftiz teknesi ve vaftiz kurnası gibi çeşitli terimler kullanılmıştır (Parman, 2002: 151-152).

Resim 165. Pelekete Manastırı Kilisesi, Vaftiz Teknesi? (Yinsel, 2016).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde güney duvar zemininde alt kısmı toprağa gömülü bir halde bulunan mimari plastik parçanın vaftiz teknesi (?) olabileceği düşünülmektedir (Resim 165). Parçanın ön yüzünde uzun kollu bir kabartma Latin haçı bulunmaktadır. Yan yüzeyinde ise süsleme yoktur. Parçanın benzer örneklerin karşılaştırmalı değerlendirmesi sonucunda 4.-5. yüzyıla tarihlenmesi mümkündür.

Bu parçanın benzer bir örneği Kocaeli Müzesi'nin bahçesinde yer almaktadır (Resim 166). Kare olan teknenin yan ve arka yüzlerinde süsleme yoktur. Ön yüzde uzun kollu bir Latin haçı bulunmaktadır. Parça 4.-5. yüzyıllara tarihlendirilmiştir (Hakan, 2009: 78, Lev. No.58).

Resim 166. Kocaeli Müzesi, Vaftiz Teknesi

(Hakan, 2009: 78).

Parçanın benzer bir örneği de Çorum çevresinde Mecitözü İlçesi, Hisarkavak Köyü, Ethem Erkani'ye ait evin bahçesinde bulunan Vaftiz Teknesidir (Resim 167). Kare prizma formuna sahip olan teknenin de ön yüzeyinde kabartma Latin haçı motifi görülmekte ve 4.-5. yüzyıllara tarihlendirilmektedir (Keskin, 2010: 171-172, Kat. No.117). Üzerinde Latin haçı bulunan zemine gömülmüş diğer bir vaftiz havuzu, Alahan vaftizhanesinde bulunmaktadır (Gaugh, 1985, Fig. 65, 71).

Resim 167. Hisarkavak Köyü, Vaftiz Teknesi

(Keskin, 2010: 171).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde diakonikon içerisinde bulunan mimari plastik parçanın eşik taşı olabileceği düşünülmektedir (Resim 168). Kademeli olan eşik taşının üzerinde kapı kanatlarının oturması amacıyla açılmış oyuklar bulunmaktadır. Parça hiçbir bezeme unsuru içermemektedir. Bithynia'da Bursa ve çevresinde bulunan bazı örnekler Ötüken tarafından yayınlanmıştır (Ötüken, 1996: 236-237). Ayrıca Saraçhane'de yapılan kazılarda 6. yüzyıla tarihlenen eşik taşları bulunmuştur (Harrison, 1986: 137, 139, Res.163-165). Çorum ve çevresinin Osmancık ve Boğazkale İlçesi'nde, dikdörtgen prizma formunda kurşun akıtma yuvası bulunan eşik taşları yer almaktadır (Keskin, 2010: 139-143, Res. No. 109-113).

Resim 168. Pelekete Manastırı Kilisesi, Eşik Taşı

(Yinsel, 2016).

Konya ve çevresinde bulunan Zazadin Han'ın avlusunda kuzey duvar örgüsünde yer alan eşik taşının üst yüzünde iki kenarda bir kademe bulunmaktadır (Resim 169). Bu kademenin bir köşesinde kapı kanadının oturduğu kurşun yuvası yer alır. Konya'daki eşik taşları in situ durumda bulunduğundan tarihlendirmesi yapılamamıştır (Temple, 2013: 160-161, Res. No.325).

Resim 169. Zazadin Han, Eşik Taşı

(Temple, 2013).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde günümüze gelemeyen fakat yayınlarda adı geçen mimari plastik parça sütun kaidesidir (Resim 170). Altta kare bir kaide üzerinde basit profilli kaidede, sütunun oturduğu yüzeyde bir kurşun oyuğu bulunmaktadır. Parça Basit tip / yarım işlenmiş tipindedir. Parçanın benzer örneklerin karşılaştırılması değerlendirilmesi sonucunda 5.-6. yüzyıllara tarihlenmesi mümkündür.

Resim 170. Pelekete Manastırı Kilisesi, Basit Tip / Yarım İşlenmiş

Sütun Kaidesi (Ötüken, 1996, Taf.26).

Parçanın benzer bir karşılaştırma örneği Tirilye'deki Fatih Cami'nin güneyindeki avlusunda yer almaktadır (Resim 171). Fakat bu parça basitleştirilmiş Attika (veya kaba Attika) tipindedir. Toprak üzerinde yer alan parçanın altta bir kare kaide üzerinde basit profilli kaidede, sütunun oturduğu yüzeyde 0.07 m. çapında bir kurşun oyuğu bulunmaktadır. Parça benzer örnekler yardımıyla 5.-6. yüzyıllara tarihlendirilmiştir (Pekak, 2009: 108, Res. No.17).

Resim 171. Tirilye Fatih Cami, Attika Sütun Kaidesi

(Yinsel, 2016).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde günümüze gelemeyen ancak yayınlarda adı geçen prothesis apsisindeki silme madalyonların birbirlerini tekrarlaması ile oluşturulmuştur. Parçayı Mango ve Ševčenko (1973), geç antik döneme tarihlemektedir. Benzer olarak Tirilye'deki Fatih Cami'ndeki silmede de palmetlerin tekrarlanmasından oluşan bir süsleme yer almaktadır. Fatih Cami'nde silmeyi Mango ve Ševčenko (1973), orta Bizans dönemine tarihlemektedir (Pekak, 2009: 103, Kat. No.11).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde günümüze gelemeyen ancak yayınlarda adı geçen öküz ve koçbaşlı sarkofag örneklerinin benzerleri Pore'deki Eufrasius Katedrali Kilisesi'nde yer almaktadır. Pore'deki örneklerde de levha üzerinde hayvan figürleri resmedilmiştir (Terry, 1998: 49-50, Fig.129).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde günümüze gelen ve yerde bulunan silme parçaları olduğu düşünülen mimari plastik eserler akantus, palmet, bitki motifleri ve boncuk dizileri ile süslüdür. Bu bezemeli silme parçalarının benzer örnekleri Topkapı Sarayı'nın Fil Bahçesi denilen ve Bağdat Köşkü'nün alt kısmına denk gelen yerde karşımıza çıkmaktadır. Tezcan (1989: 383), bu parçaları 4. yüzyıla tarihlendirmektedir. Topkapı Sarayı Fil Bahçesi'ndeki silme parçaları üzerinde de akantus yaprakları ile boncuk dizileri yan yana gelecek şekilde tekrarlanmıştır.

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde lento ve söveler basit profillidir ve günümüze gelebilmişlerdir. Vize Ayasofyası'nda sadece profiller ile bezenmiş ve devşirme olarak bulunan kapı ve pencerelerin lento ve söveleri benzer örnek olarak verilebilir (Çavdar, 2014: 58, Kat. No. N-16-17).

Ayrıca Side AA Bazilikası'nda da basit profilli lento ve söve örnekleri bulunmaktadır. Yıldırım (2014: 211-212, Res.138-139, AA7-AA8), AA Bazilikasına ait olan lento ve söveleri işçilik ve karşılaştırma örnekleri ile 5.-6. yüzyıllara tarihlendirmiştir. Pelekete Manastırı Kilisesi'ndeki basit profilli olan lento ve söveler de benzer karşılaştırma örnekleri ışığında 5.-6. yüzyıllara tarihlenmesi mümkündür.

Pelekete Manastırı Kilisesi'ndeki günümüze gelen ve gelemeyen mimari plastik eserlerin karşılaştırmalı değerlendirmesi sonucunda eserlerin fonksiyonları, süslemesi, üslubu ve tarihleri belirlenmiştir. Mimari plastik eserlerden bazıları mimari işlevli, bazıları ise liturjik işlevlidir. Bir kısmının ise işlevleri tanımlanamamıştır.

Levhalar, mimari öğe olarak bazilikalarda yan nefleri orta neften ayırmak için galeride sütun veya paye dizileri arasında korkuluk niteliğinde, duvar veya zemin kaplamalarında; liturjik kuruluşlarda sütun veya paye aralarını kapatmak amacıyla, solealarda payeler arasında, ambonlarda podyum korkuluğu, altarlarda alt ve süt levhalar olarak kullanılmaktadırlar (Temple, 2013: 342).

Vaftiz Teknesi, Bizans sanatında form olarak içten ve dıştan farklı biçimleniş özelliklerine sahiptir. Dıştan kare, dikdörtgen, çokgen ve haç formu görülmektedir. İçten kare, dikdörtgen, oval, yuvarlak, haç veya dört yapraklı yonca şeklindedir. Vaftiz Tekneleri üzerinde görülen haç motifi bu eserlerin liturjik amaçlı kullanıldıklarını göstermektedir (Keskin, 2010: 268). İçine ölünün yerleştirildiği Bizans Dönemi lahitleri, daha sonraki dönemlerde çeşme yalağı ve su haznesi görevini görmüş ve devşirme olarak kullanılmışlardır (Tezcan, 1989: 292-293, Res.No.386-387).

Mekanların örtü elemanlarına geçiş seviyesinde farklı profillere sahip olarak karşımıza çıkan silmeler, aynı zamanda tavan, kapı, pencere gibi öğeleri çevrelemek amacıyla düz ya da profilli olarak kullanılmaktadırlar (Temple, 2013: 307). Mimaride kapı açıklıklarında kapı kanatlarının oturması amacıyla kullanılan eşik taşları, aynı zamanda kapı kanatları ve zemin arasında oluşabilecek boşluğu da kapatarak yapının izolasyonuna yardım eden statik bir mimari öğedir (Temple, 2013: 309).

Kilisede bulunan silmeler, frizler, levhalar ve vaftiz teknesi üzerinde akantus yaprakları, palmet, haç motifi, sarmaşık yaprakları, boncuk dizileri, iç içe geçmiş daireler ve

madalyon görülmektedir[148]. Akantus, başta sütun başlıkları olmak üzere, çeşitli mimari süslemelerde kullanılan kenger yaprağı biçimindeki motiftir (Eyice, 1971: 193).

Bezemeli silmelerde görülen akantuslar, erken dönemlerde kenar süsü olarak kullanılmış (Dalton, 1911: 689-690), Bizans mimarisinde sütun başlıklarının yanı sıra silme, friz, lento gibi mimari elemanlarda Erken Hıristiyanlık döneminden başlayarak kullanılan bir motif olmuştur (Doğan, 2003: 188).

Sarmaşık, Hıristiyan sanatında ebedi sonsuzluk ve muhabbetin ölmezliğini sembolize etmektedir (Ferguson, 1971: 55). Bu motifler daha çok Eken Bizans döneminde yaygındır. Sarmaşık motifi, Roma kaynaklı olup, 2. yüzyıldan itibaren görülmektedir. Erken Hıristiyan ve Bizans yapılarında ise 3. yüzyıl ve sonrasında karşımıza çıkmaktadır (Doğan, 2005: 74).

Erken Bizans Döneminde yaygın olan haç motiflerinden Pelekete Manastırı Kilisesi'nde lahit ve vaftiz teknesi üzerinde Latin ve Yunan haçlarının hakim olduğu görülmektedir. Levhalarda kabartma veya kazıma haç motifi kullanımı Erken Bizans Dönemi'nin sembolik nitelikte yaygın bir özelliğidir (Terry, 1988: 31).

Haç, İsa'nın ızdırabını veya öldükten sonra Tanrı ile kutsal birleşmeyi sembolize etmektedir (Ferguson, 1971: 55). Erken Bizans Döneminde dikdörtgen, ortada madalyon ve madalyonun her iki yanında Latin haçı motiflerinin yer aldığı ve madalyonun haçın ayaklarına doğru sarmaşık yapraklarının uzandığı bir süsleme kompozisyonu yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bezemelerde kazıma ve kabartma tekniklerinin kullanıldığı görülmektedir.

Erken Bizans Dönemi sanatında görülen bezeme, motif ve kompozisyonların, Pelekete Manastırı Kilisesi'nde bulunan eserlerde devam ettiği görülmektedir. Eserlerin büyük bir bölümü karşılaştırmalı örneklerin kompozisyon düzenlemesi göz önüne alındığında, çoğunun Erken Bizans Dönemine ait parçalar olduğunu söyleyebiliriz.

Eserlerin çoğu 4.-6. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir. Mango ve Ševčenko, kilisedeki sütun başlıklarının devşirme olduğunu belirtmektedirler. Parçaların bir kısmının erken

[148] İkonoklasmus dönemi, figürlü kompozisyonların yasaklanması sonucu dekoratif motiflerin yaygınlaştığı bir dönemdir (Parman, 2002: 161).

Bizans dönemine ait devşirme parçalar olduğunu söyleyebilmek için manastır çevresinde antik şehir kalıntısı var mı? sorusunu sormamız gerekir.

Hasluck'ın (1910: 55-58), Daskilion veya Dascylium olarak bahsettiği antik şehrin, Tirilye'nin yaklaşık 7 km. batısında konumlanması bize mimari plastik parçaların buradan gelmiş olabileceğini düşündürmekle birlikte, ayrıca erken döneme tarihlenen bu parçalar kilisenin bugünkü yapı öncesi döneme tarihlenen bir bazilikaya da ait olabileceğini akla getirmektedir.

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde bulunan mimari plastik eserleri 3 kategori altında toplamak mümkündür. Bunlardan birincisini mimari işlevli taş eserler oluşturmaktadır ve bu bölümde lento, söve, silme, friz ve eşik taşı yer almaktadır. İkincisini liturjik işlevli taş eserler oluşturmaktadır ve bu bölümde vaftiz teknesi yer almaktadır. Üçüncüsünü ise diğer taş eserler oluşturmaktadır ve bu bölümde lahit ve levha yer almaktadır. Kilisede işlevleri belirlenemeyen taş eserler de bulunmaktadır.

Pelekete Manastırı Kilisesi'ndeki eserlerde genel olarak mermer malzeme kullanılmıştır. Mermerler beyaz ve gridir. Bölgenin Marmara Adası'na yakınlığı sebebiyle mermer malzemenin yoğun olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Eserlerin yapım tekniklerinde ise kabartma ve kazıma yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir.

9. BÖLÜM

YAPI İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME

9.1. BUGÜNKÜ YAPI ÖNCESİ DÖNEM:

Bugünkü kilisenin yerinde daha önceye tarihlenebilecek bir yapının varlığı ile ilgili bir arkeolojik bir kazı yapılmadan kesin olarak bir şey söylemek mümkün olmasa da birtakım görüşler ileri sürebilir. Bölgedeki birçok yapının kendisinden daha önceki bir bazilikanın üzerine inşa edildiği bilinmektedir ki bunun en önemli göstergeleri yapıda kullanılan erken döneme tarihlenen mimari plastik parçalar, pastoforium hücrelerinin dışa taşkın olarak düzenlenmesi, devşirme tuğla malzeme kullanımı, yapının bulunduğu arazinin topoğrafik uyumsuzluğu gibi nedenlerdir. Bu gibi nedenleri bölgedeki benzer örnekler yardımı ile açıklamaya çalışacağız.

Gemlik (Kios) İlçesi'nin Kurşunlu (Elegmi) Köyü'nde yer alan Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi ile ilgili olarak Janin, manastırın 12. yüzyıl typikonunda geçen iki isminin, *Heliou Bomon / ton Elegmon* olduğunu belirtmekte ve bu isimlerin burada daha önce var olan iki kuruma işaret edebileceğini ifade etmektedir (Thomas, Constable ve Hero, 2000: 1050-1052)[149]. Bununla birlikte Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi'nin pastoforium hücrelerinin dışa taşkın oluşu, daha önceden bulunduğu yerdeki bazilikanın temellerine bağlanabilir.

Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi'nde olduğu gibi Tirilye'deki Fatih Cami'nde de pastoforium hücrelerinin dışa taşkın oluşu, kilisenin daha önceden burada bulunan bazilikanın temelleri üzerinde yükselişi ile açıklanabilir (Pekak, 1991: 107-111). Ayrıca Fatih Cami'nde kullanılan 5.-6. yüzyıllara tarihlendirilen mimari plastik parçaların da kendisinden önceki bazilikanın üzerine inşa edildiği düşünülebilir.

[149] Elegmon ya da Heliou Bomon Manastırı typikonda ''en saygıdeğer kutsal anne'' anlamına gelmektedir. Bu manastır Bakire Meryem'in adına kurulmuştur ve Heliou Bomon'un soyadıyla anılmıştır (Thomas, Constable ve Hero, 2000: 1050-1052).

Tirilye'deki Kemerli (Panagia Pantobasilissa) Kilisesi'nin yerleşime hakim bir tepede oluşu ve arazinin olumsuz topoğrafik konumu kilisenin inşa edildiği alanın doğusundaki kot farkını etkilemiştir. Burada da arazinin topoğrafik uyumsuzluğu nedeniyle yapı birçok kere yeniden inşa edilmiş, doğuda destekleyici kemerler kullanılmış, ancak yapının bulunduğu yerden vazgeçilememiştir. Arkeolojik veriler kilisenin alt yapılarının kriptaya ait olabileceğini düşündürmüş ve 6.-9. yüzyıllara tarihlendirilmektedir (Aksöyek, 2009: 119-120).

Tirilye Kemerli Kilise'de damgalı tuğla malzeme kullanımı ve mimari plastik eserlerin kullanımı da yapının kendisinden daha önceki bazilika üzerine inşa edildiğinin kanıtı olabilir. Yapıda kullanılan damgalı tuğlaların 5.-6. yüzyıllara tarihlenmesi kilisenin bulunduğu yerde daha önceki bir yapıdan devşirilmiş olabileceğini düşündürse de yakın çevresindeki başka yapılardan getirilmiş olma ihtimali de vardır (Aksöyek, 2009: 121-122).

Ayrıca Kemerli Kilise'de (Aksöyek, 2009: 121) kullanılan 5.-6. yüzyıllara tarihlendirilen mimari plastik parçaların da kendisinden önceki bazilikanın üzerine inşa edildiği ihtimalini düşündürse de bu konuda kesin olarak bir şey söylemek mümkün değildir. Bu parçalar tek bir yapıdan alınmış olabileceği gibi başka yapılardan da devşirilmiş olabilir.

Yukarıda örneklerini saymaya çalıştığımız bölgedeki yapılarda görülen damgalı tuğla ve erken döneme tarihlenen mimari plastik eserlerin kullanımı Pelekete Manastırı Kilisesi'nde de karşımıza çıkmaktadır. Kazı ve arkeolojik çalışmalar yapılmadan kesin olarak bir şey söylemek mümkün olmasa da yine de eldeki veriler yardımıyla Pelekete Manastırı Kilisesi'nde de az da olsa damgalı tuğla kullanımı ve özellikle Mango ve Ševčenko'nun (1973) 5.-6.yüzyıllara tarihlediği mimari plastik parçalardan sütun ve başlıkların kullanılması yapının kendisinden önceki bir bazilikanın üzerine veya yanına inşa edildiğini göstermektedir[150].

[150] Kilisenin mimari plastik eserleri için bkz. Mimari Plastik Eserler Katalog bölümü.

9.2. YAPI DÖNEMLERİ

Günümüze onarımlara geçirerek ve tahrip olarak gelebilen yapının dönelmemesi için mimari, malzeme ve teknik veriler ile mimari plastik parçaları kullanmakla birlikte, yapının daha önce çizilmiş planlarından da yararlanılmıştır.

9.2.1. Birinci Dönem:

Yapının dönemlemesi için Covel'ın çizmiş olduğu eskizden ve kilise hakkında verdiği bilgilerden yararlanacağız. Ancak Covel'ın çizmiş olduğu eskiz tartışmalı olarak değerlendirilecektir.

Covel'ın çizimine göre yapının doğusunda içten ve dıştan yarım yuvarlak üç apsis görülmektedir (Çizim 57). Ortadaki ana apsis dışa taşkındır. 'Üçlü Kutsal Bölüm' olarak adlandırılan apsisin batısında kareye yakın dikdörtgen planlı bir bema ve bemanın kuzeyinde ve güneyinde pastoforium hücreleri yer almaktadır. Apsis yarı yuvarlağı içinde üç basamaktan oluşan synthronon görülmektedir. Batıda narteks bölümü yoktur.

Genel hatlarıyla Covel'ın çizmiş olduğu kilisenin planı doğruysa da tartışmamız gerek sorun şudur: Covel'ın çizimine göre yapı kapalı Yunan haçı plan tipindedir, ancak zamanında var olduğu bilinen kubbenin planda iki serbest destek sütun üzerinde yükseldiği görülmektedir. Halbuki kapalı Yunan haçı planlı kiliselerde kubbenin dört serbest destek üzerinde yükseldiği veya oturtulduğu görülmekle, Covel burada neden kubbeyi iki serbest sütun üzerine oturtmuştur?

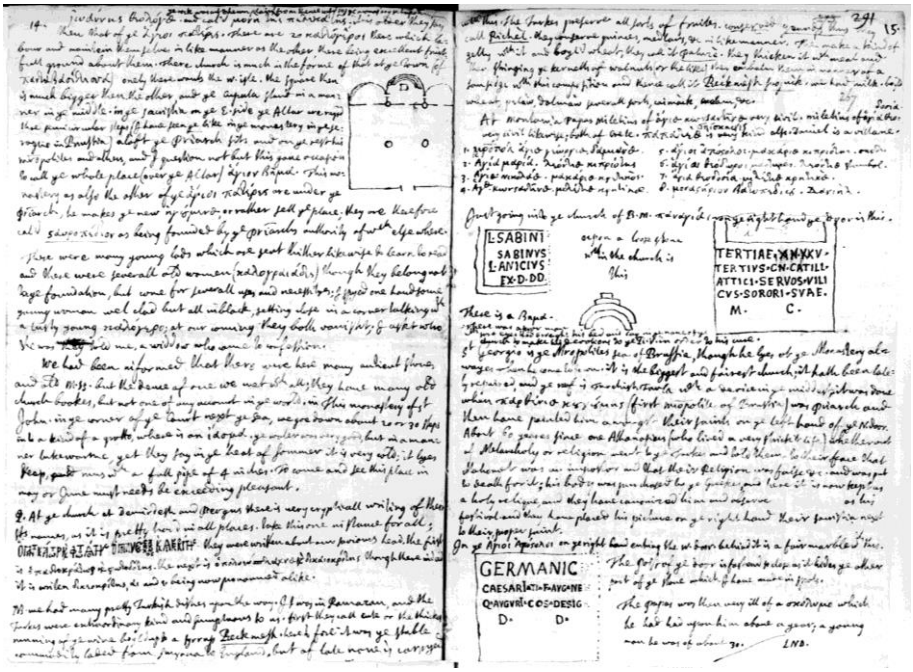
Covel'ın çizmiş olduğu plan ile bugünkü çizilen planı karşılaştırdığımızda kilisenin acaba sonradan mı dört serbest desteğe dönüştürüldü? sorusu akla gelmektedir. Eldeki verilere göre bu konuyla ilgili olarak şu öneriyi verebiliriz:

Öneri 1:

Bizans döneminde Bithynia Bölgesi'nde en son deprem 1327 yılında gerçekleşmiştir (Kılıç, 2001: 70)[151]. 15. – 16. yüzyıllar arasında 1400, 1418, 1463, 1555 veya 1556 yıllarında Bursa ve çevresini etkileyen depremlerin olduğu bilinmekle birlikte (Sevim,

[151] Ulubat (Lopadion)'ta meydana gelen depremin Başkent'te de hissedildiği bilinmektedir.

2001: 72) özellikle 1555 veya 1556 yıllarında gerçekleşen depremin yaklaşık 90 km. uzaklıktaki Mustafakemalpaşa'da da Bursa ile aynı derecede hasara yol açtığının bilinmesi, aynı anda Tirilye'de de hasar olabileceğini düşündürmektedir[152]. Bu tarih Covel'ın yapıyı gördüğü tarihten (1676) öncedir. Dolayısıyla Covel'ın planında görülmeyen diğer iki sütunun 1555 veya 1556 yıllarında gerçekleşen depremde yıkılmış olabileceği akla gelmektedir. Bu öneriyi kabul ettiğimizde kilise zaten dört serbest destekli idi, iki serbest sütun depremde yıkıldı diyebiliriz.

Çizim 57. Pelekete Manastırı Kilisesi

(Covel, 1676: 266v).

9.2.2. İkinci Dönem:

Kilisenin ikinci dönemi ile ilgili Evangelides (1889: 275-276; 1934: 39), Hasluck (1906/7:293; 1910: 59-62) ve Pancenko'nun (1911: 259-289) vermiş olduğu bilgilerden yararlanacağız. Kilisenin ikinci dönemi, batı bölümünün malzeme ve tekniği dikkate

[152] 1555 veya 1556 yıllarında gerçekleştiği bilinen deprem Osmanlı Mühime defterlerindeki tamir kayıtlarından öğrenilebilmektedir (Sevim, 2001: 72, dip not.12).

alınarak orijinal özelliklerini kaybettiği ve batı bölümünün özgün olmadığı anlaşılmaktadır.

Evangelides, yapının doğu bölümünün orijinal olduğunu ve bema tonozuna kadar ayakta durduğunu belirterek, batı bölümün ise 19. yüzyılda yeniden inşa edildiğini vurgulamaktadır. Evangelides'e göre yapı 1855 depreminde ağır hasar görmüş, batı bölüm yıkılmış ve hemen ardından onarılmıştır. Bu durum batı bölümün artık özgün olmadığını kanıtlamaktadır. Evangelides, döneminde manastırın çok bakımsız olduğunu ve bahçesinin çevresinde papaz odalarının yer aldığını ifade etmektedir.

Hasluck, kilisenin 1855 yılındaki Bursa depreminde ağır hasar gördüğünü ve depremden sonra onarım geçirdiğini belirtmektedir. Evangelides ve Hasluck'ın verdiği bilgilere göre depremden sonra yapı 10 Eylül 1880 yılında yanmış ve yangından sonra onartılarak Heybeliada'daki Ruhban Okulu'na bağlanmıştır. Evangelides, kilisenin zemininin mermer olduğunu, çevresinde papaz odalarının yer aldığını ve Roma dönemine ait bir mimari parça gördüğünü ifade etmiştir.

Pancenko'nun verdiği bilgilere göre de, kilisenin 1855 depreminden sonra batı bölümün onarıldığını belirterek, kilisenin onarımdan sonra batı cephesinin giriş kapısında yer alan kitabeyi Yunanca olarak yayınlaması ayrı bir önem taşımaktadır. Bu kitabede kilisenin Nisan 1856 yılında yeniden inşa edildiği yazmaktadır[153].

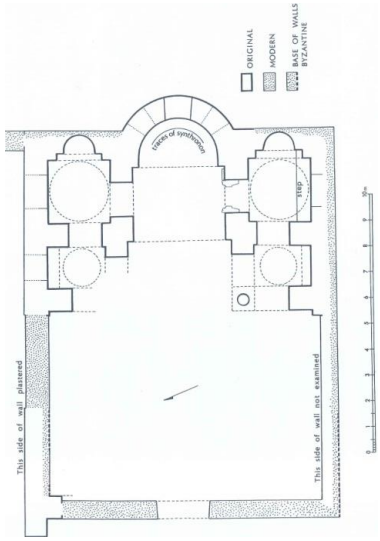
Yukarıdaki verilere göre, kilisenin batı bölümünün artık özgün olmadığını ve bu bölümün 1855 depremi sonrasında yeniden inşa edildiğini söyleyebiliriz. Doğu bölüm ise bu depremden etkilenmeyerek özgün halini koruyarak günümüze gelebilmiştir.

9.2.3. Son Dönem:

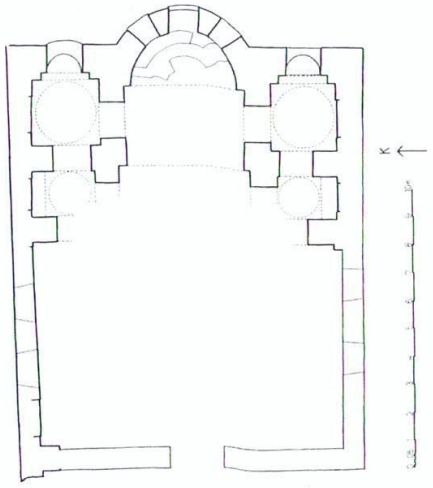
Kilisenin son dönemi Mübadele'den sonra günümüze kadar gelen süreci kapsamaktadır. Bu döneme ait veriler Mango ve Ševčenko (1973) ile Pekak'ın (1991) çizdikleri planlar ile tartışılabilir. Bu planlardan Pekak'ın çizmiş olduğu plan yapının günümüzdeki durumunu yansıtmaktadır. Mango ve Ševčenko'nun çizdikleri plana göre synhtrononun kalıntı olduğu belirtilmiştir (Çizim 58). Ana apsis içten ve dıştan yarım yuvarlak planlıdır. Apsisin batısında kareye yakın dikdörtgen planlı bir bema, bemanın kuzeyinde

[153] Pancenko'nun sözünü ettiği kitabenin Yunanca ve çevirisi için bkz. Tarihçe Bölümü.

ve güneyinde kare planlı pastoforium hücreleri yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olan doğu köşe odaları ayaktadır. Planda sadece güneydoğudaki sütunun ayakta olduğu görülmektedir. Covel'ın eskizinde görmüş olduğumuz kuzeydoğudaki sütun yıkılmıştır. Plana göre yapının beden duvarları sağlamdır. Hasluck'ın (1906/7: 293) ve Evangelides'in bahsettikleri mermer döşeme hakkında yapının zemin seviyesi moloz ve gübre ile kaplı olduğu için bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak Pekak'ın 1987-1988 yılları arasında yapmış olduğu çalışmalarda, zeminde 19. yüzyıl kilisesine ait olduğu düşünülen bir döşeme saptandığı belirtilmiştir. Yapının batısında giriş kapısı yer almaktadır. Mango ve Ševčenko'nun planında ayakta olan güneydoğudaki sütunun, Pekak'ın çizmiş olduğu planda yıkıldığı görülmektedir (Çizim 59).

Çizim 58. Pelekete Manastırı Kilisesi (Mango ve Ševčenko, 1973).

Çizim 59. Pelekete Manastırı Kilisesi (Pekak, 1995).

10. BÖLÜM

RESTİTÜSYON ÖNERİLERİ:

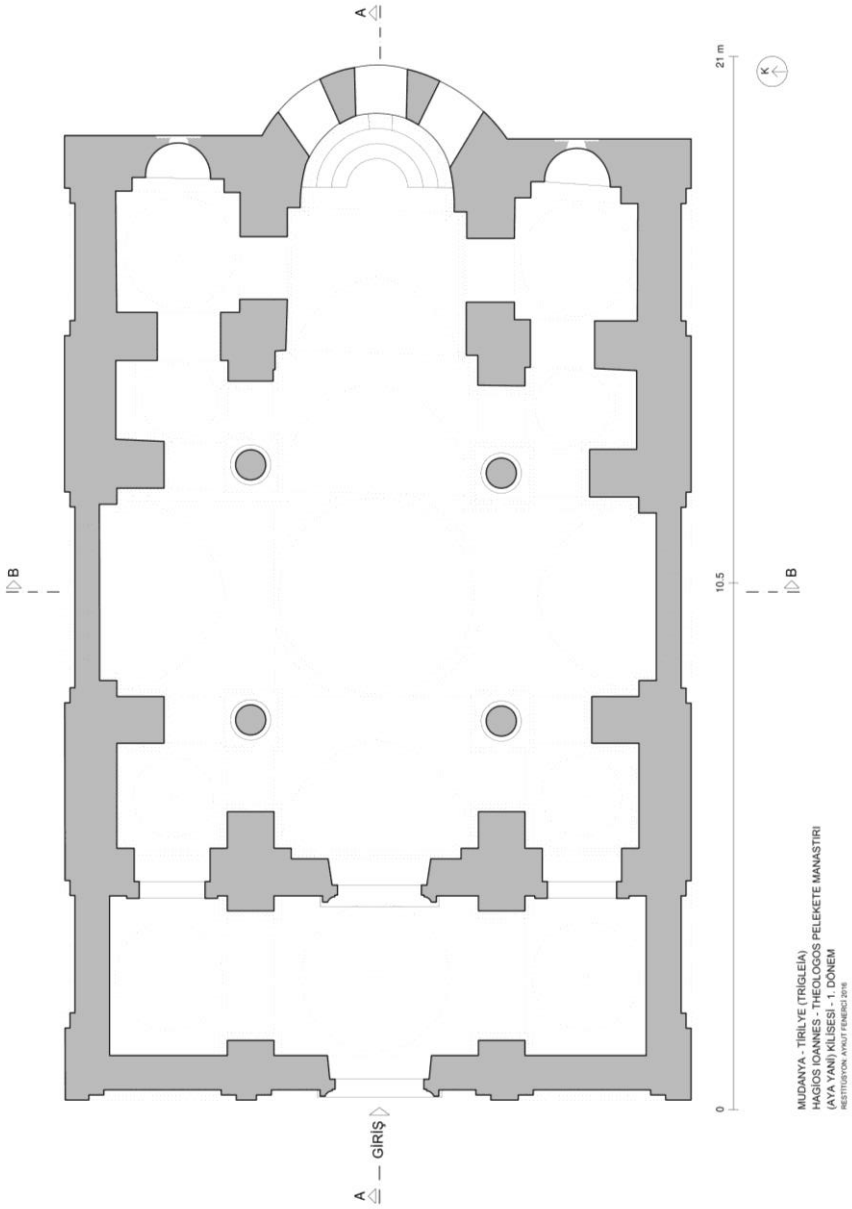
10.1. PLAN:

Pelekete Manastırı Kilisesi, orijinalinde doğuda dışa taşkın içten ve dıştan yarım yuvarlak ana apsis, apsisin kuzeyinde ve güneyinde içten yarım yuvarlak, dıştan düz yan apsisler, apsisin batısında kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve beşik tonoz ile örtülü bir bema, bemanın kuzeyinde ve güneyinde kubbe ile örtülü pastoforium hücreleri, merkezde dört haç kolunun kesiştiği kare bölüm, bu bölümün kuzey, güney, doğu ve batısında beşik tonoz ile örtülü haç kolları, kubbeli bölümün kuzeydoğu, güneydoğu ve güneybatısında köşe odaları ve batıda bir narteks, yapının bölümlerini oluşturmaktadır (Çizim 60).

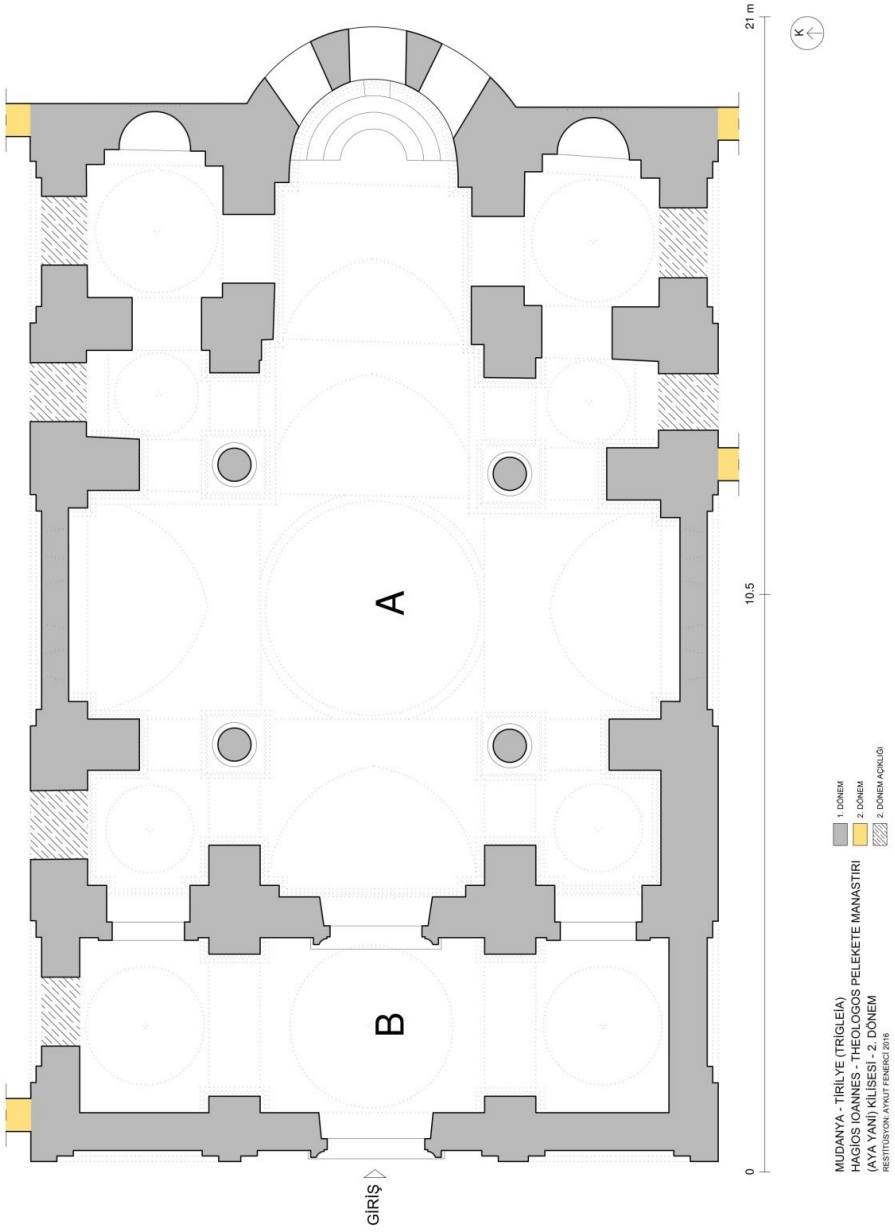
10.1.1. A Mekanı:

Orijinalde yapıdaki doğu, batı, kuzey ve güneyde dört haç kolu bulunmaktadır. Günümüze sadece doğu haç kolu tonozu kısmen yıkık olarak gelebilmiştir. Diğer haç kollarının örtüleri günümüzde mevcut değildir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi kapalı Yunan haçı planlı yapılarda haç kolları beşik tonoz ile örtülü ve yaklaşık eş boyutta olmalıdır. Pelekete Manastırı Kilisesi'nde haç kolları beşik tonoz ile örtülü olup yaklaşık eş boyuttadır (Çizim 61).

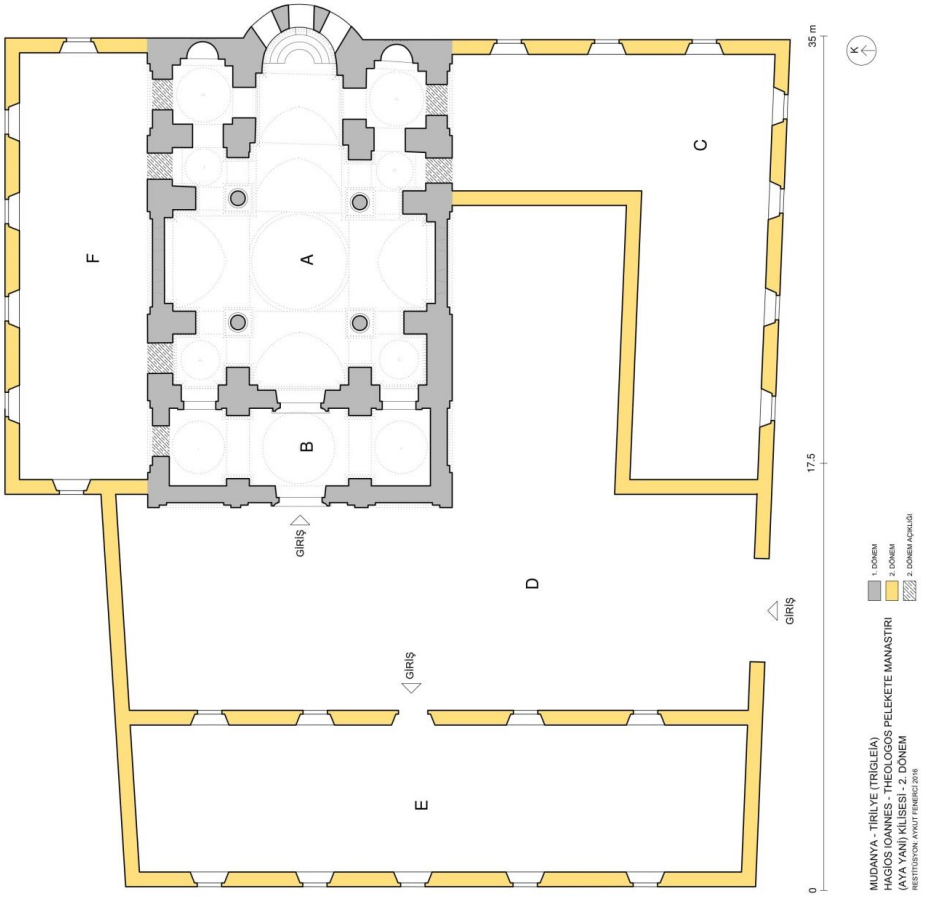
Batı köşe odalarının belirli olan batı sınırı nedeni ile batı köşe odalarının doğu köşe odalarından farklı olarak doğu-batı yönünde dikdörtgen olduğu saptanmıştır. Orijinalinde batı köşe odaları doğu köşe odaları gibi bölgede yerel geleneğin devamı olarak kabul edilen kubbemsi tonoz ile örtülü olmalıdır. Kuzeybatı ve güneybatı köşe odaları, doğusundaki kemerlerle kuzey ve güney yan haç kollarına açılmaktadırlar. Kilisenin çevresindeki yer alan ve işlevleri tam olarak belirlenemeyen yapı kalıntıları ve mekanlarının çağdaş duvar örgüsünden dolayı olasılıkla kilisenin inşasından çok sonra farklı bir dönemde yapılmış olabileceğini söyleyebiliriz (Çizim 62).

Çizim 60. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon Önerisi 1. Dönem (Fenerci, 2016).

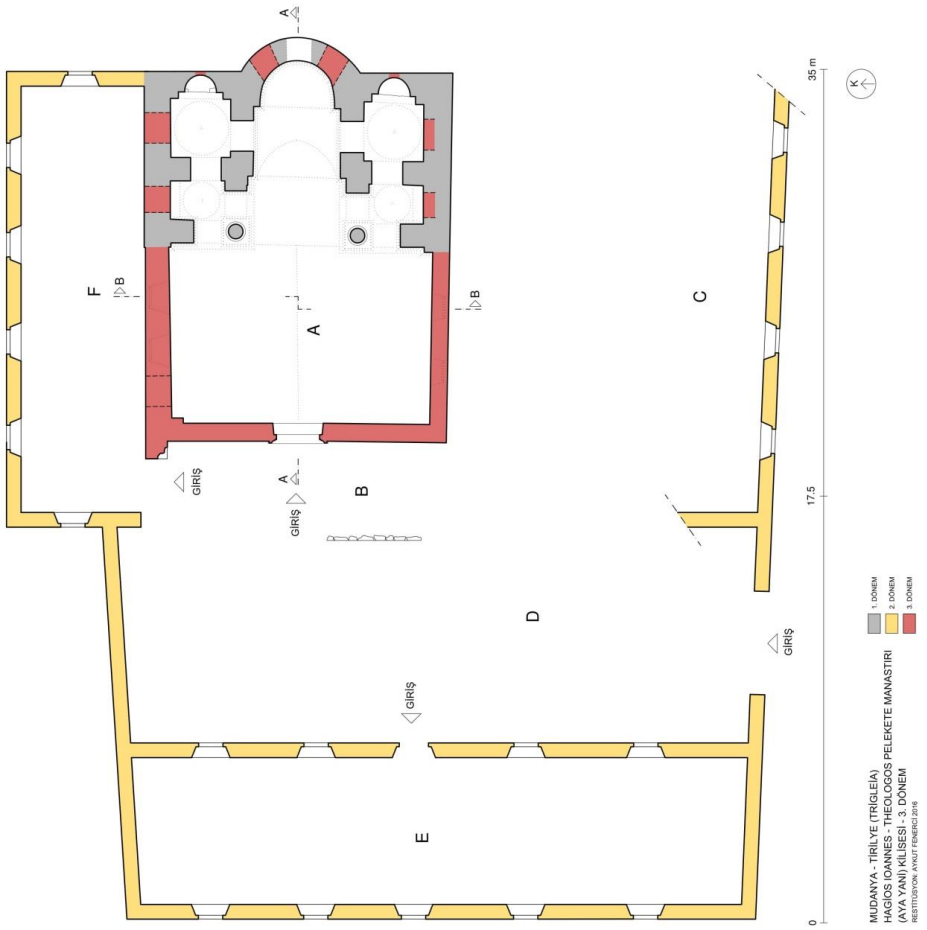

Çizim 61. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon Önerisi, 2. Dönem (Fenerci, 2016).

Çizim 62. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon Önerisi 2. Dönem, Vaziyet Planı (Fenerci, 2016).

Orijinalde çapraz eksenlerde köşe odaları bulunan yapının günümüzde sadece kuzeydoğu ile güneydoğu köşe odaları ayaktadır. Kuzeybatı ve güneybatı köşe odaları günümüzde yıkılmıştır. Kalan izlerden anlaşıldığı kadarıyla batıdaki köşe odalarının doğudaki köşe odalarından farklı biçim ve boyutlarda olduğu anlaşılmıştır (Çizim 63).

Çizim 63. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon Önerisi 3. Dönem, Vaziyet Planı (Fenerci, 2016).

Günümüzde kare birimin örtü sistemi yıkılmıştır. Araştırmacıların yayınlarındaki planlardan ve fotoğraflardan görüldüğü kadarıyla, kare birim dört sütunun taşıdığı kubbeyle örtülü olmalıdır. Covel'ın (1676) eskiz çiziminde iki serbest destek; Buchwald'ın (1965) fotoğrafında iki serbest sütun (Resim 172); Mango ve Ševčenko'nun (1973) planında ise güneydoğudaki sütunun görülmesi yapının kare biriminin zamanında dört serbest sütunla kubbeyi taşıdığı anlaşılmaktadır. Kubbeye geçişler kapalı Yunan haçı planlı yapılarda daha önce de belirttiğimiz gibi pandantiftir (Krautheimer, 1986: 340).

Resim 172. Pelekete Manastırı Kilisesi, Destek Sistemi

(Buchwald, 1965).

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin bilinmeyen bir tarihte yıkılan kubbesi ve kasnağı ile ilgili yayınlarda herhangi bir bilgi veya fotoğraf bulunmamaktadır. Kilisenin kubbesi ve kasnağı ile ilgili başta bölgedeki yapılar olmak üzere tartışarak değerlendireceğiz. Bunun için ilk önce Tirilye'deki yapılardan Fatih Cami ve Kemerli Kilise'nin kubbe ve kasnakları ele alınacaktır.

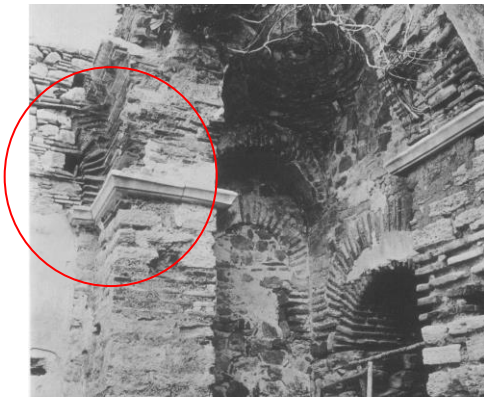
Bizans mimarisinde kullanılan kasnaklar silindirik, çok cepheli veya nadiren Selanik Ayasofya Kilisesi'nde olduğu gibi kübik olabilmektedir. Başkent Hagia Sophia ve 740 yılı onarımından önceki Hagia Irene Kiliseleri'nde olduğu gibi, erken dönemlerde kullanılmış olan basık kubbe kasnakları zamanla yükselmeye başlamıştır. 740 yılı onarımı sonrası inşa edilen Hagia Irene Kilisesi'nin kasnağının, yüksek kasnakların ilk örneği olduğu ileri sürülmüştür (Millingen, 1912: 15).

Bölgedeki yapılardan Tirilye'deki Fatih Cami'nin naosunun orta bölümünü pandantifli kubbe örtmektedir. Fatih Camisi'nin yüksek kubbe kasnağı tam dairesel değildir ve kasnaktaki sekiz büyük pencerenin daha sonradan kapatıldığı bilinmektedir. Silindirik kasnak, kübik bir kaide üzerine oturmaktadır ve bu kasnağın orijinal yapı ile çağdaş olduğu, 1855 depreminde tahrip olan üst kısmının onarıldığı bilinmektedir (Pekak, 2009: 157, 162).

Kemerli Kilise'nin naosunun orta bölümünü pandantifli kubbe örtmektedir. Fatih Camisi'nde olduğu gibi, Kemerli Kilise'nin de kubbesi yüksek kasnaklıdır. Kasnak üzerindeki ana eksenlerden sapmış yuvarlak kemerli, tek kademeli altı pencere görülmektedir. Kemerli Kilise'nin günümüzdeki kasnağı özgün değildir. Ancak 19. yüzyıl yapısı kasnağın daha öncekine benzetilerek yapılmış olduğu düşünülürse, özgün kasnağın da silindirik olduğu düşünülebilir. Bu özelliği kasnak, Başkent yapılarından ayrılmaktadır.

Fatih Cami'nin silindirik kasnağı göz önüne alındığında yerel geleneğin devamı olarak düşünülebilir. Başkent'teki yapıların kasnakları Ioannes Prodromos Trullo (Hırami Ahmet Paşa Cami) Kilisesi dışında çokgendir. Ioannes Prodromos Trullo Kilisesi silindirik kasnağa sahiptir. Aksöyek (2009: 185), Kemerli Kilise'nin günümüzdeki kasnağın özgün kasnağa benzer olduğunu düşünmekle birlikte, bu kasnağın kare kaideye tam oturmadığını belirterek, kasnağı restitüsyonda kare kaideye düzgün oturtmuştur. Yukarıdaki verilere dayanarak; bölgedeki Fatih Cami ve Kemerli Kilise'nin silindirik kasnak düzenlemesine baktığımızda aynı düzenlemenin Pelekete Manastırı Kilisesi'nde de olduğunu düşünebiliriz. Yukarıdaki örnekler ve çizdiğimiz restitüsyon planında Pelekete Manastırı Kilisesi'nin günümüze gelemeyen kasnağının olasılıkla bölgedeki yapılarda olduğu gibi silindirik olduğunu, aynı zamanda yerel geleneğin devamı olarak sayıldığını söyleyebiliriz (Çizim 64).

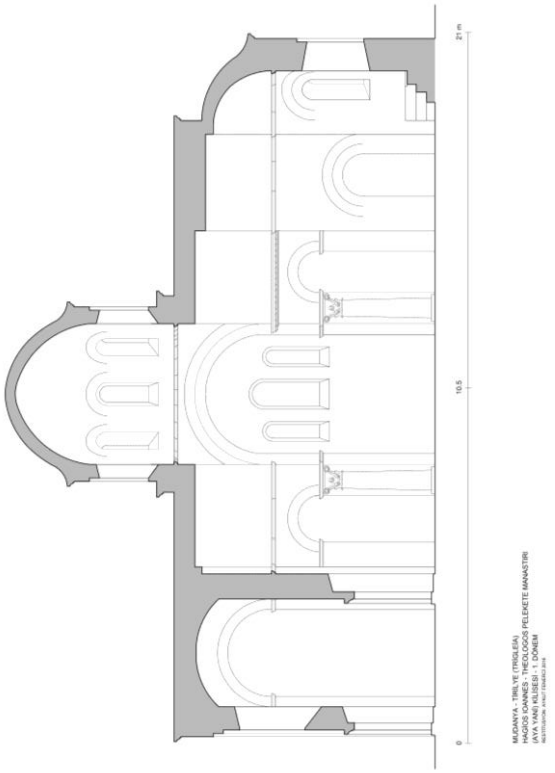
Mango ve Ševčenko (1973: 248), Pelekete Manastırı Kilise'nin kuzey haç kolunda bulunan kemer izinin dışa açılan tribelonlar olabileceğini belirtmişlerdir (Resim 173). Yapının geçirdiği büyük bir onarım sırasında örüldüğünü düşündüğümüz açıklığın kemerlerini bugün zeytinliğin dalları kapamaktadır. Fatih Cami'nde ve bölgedeki çoğu yapıda görülen bu uygulamanın Pelekete Manastırı Kilisesi'nde de bu kemer izinden yola çıkarak burada tribelon benzeri bir açıklık olduğunu söylemek mümkündür. Pelekete Manastırı Kilisesi'nin de orijinal yapı döneminde yan haç kollarının tribelon benzeri açıklılar ile dışarıya açıldığını söyleyebiliriz.

Resim 173. Pelekete Manastırı Kilisesi, Naos Kuzey Haç Kolu

(Mango ve Ševčenko, 1973, Fig.49).

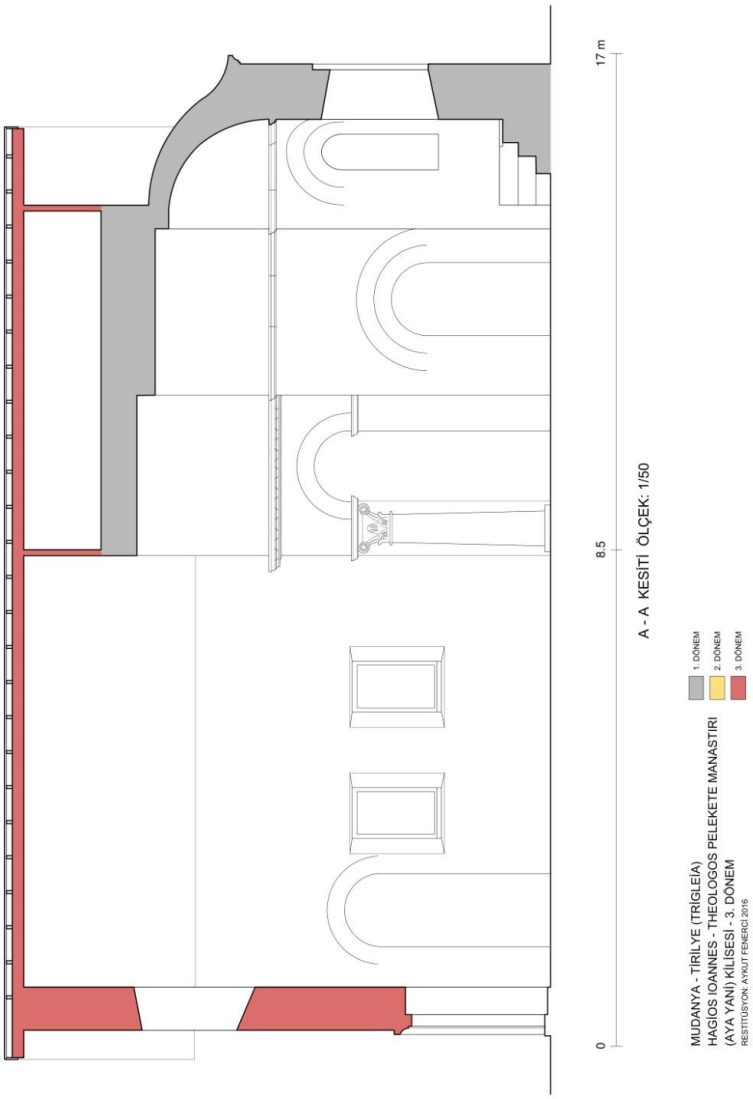
Tirilye Fatih Cami'nin naosunun yan haç kolları, ikişer sütun üzerine oturan üç kemer ile dışarı açılmaktadır. Pekak (2009: 134-135), yapının geçirdiği büyük bir onarım sırasında bu açıklıkların kemerlerinin örülmüş olabileceğini belirtmekle birlikte orijinal yapının yan haç kollarının, tribelonlarla dışa veya yanlardaki mekanlara açıl 138 vurgulamaktadır. Günümüzde bu açıklıkların kemerleri pencere haline getirilmiştir.

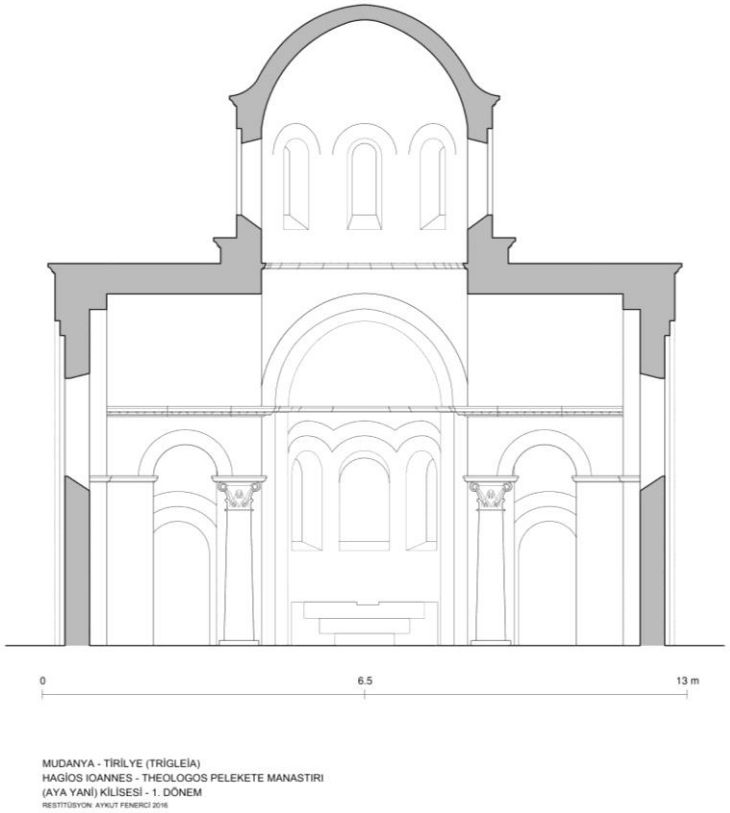
Çizim 64. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon Önerisi I, A-A Kesiti

(Fenerci, 2016).

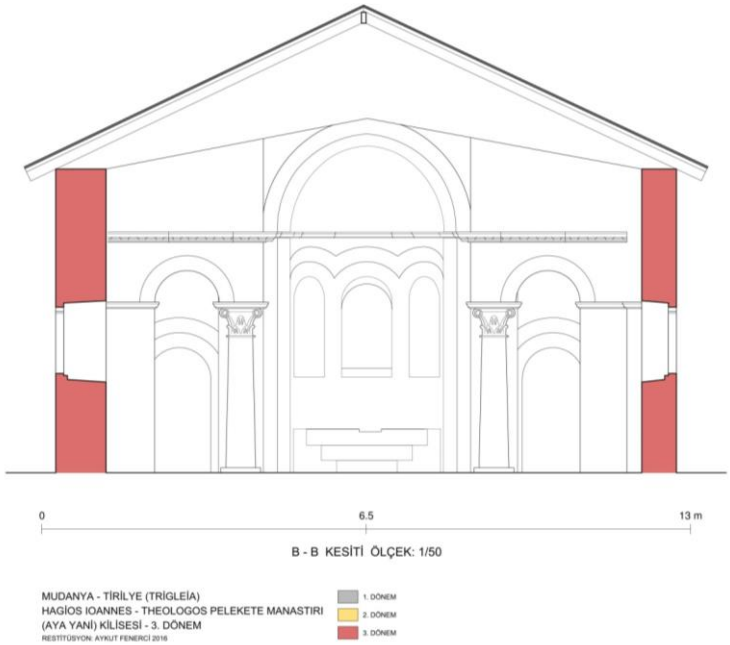
Kilisenin 1855 depreminde yıkıldığı ve bu dönemden sonra özgünlüğünü kaybettiği anlaşılmaktadır. Birinci dönemde var olduğu bilinen kubbe ve kasnak da günümüze gelememiştir (Çizim 65, 70).

Çizim 65. Pelekete Manastırı Kilisesi, A- A Kesiti, Restitüsyon Önerisi III (Fenerci, 2016).

Çizim 66. Pelekete Manastırı Kilisesi, B-B Kesiti, Restitüsyon Önerisi I (Fenerci, 2016).

Çizim 67. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon Önerisi III, B-B Kesiti (Fenerci, 2016).

10.1.2. B Mekanı:

B Mekanı olarak adlandırdığımız Pelekete Manastırı Kilisesi'nin zamanında var olduğu bilinen batı haç koluna geçişi sağlayan narteksi günümüze gelememiştir. Öncelikle B Mekanı ile ilgili sormamız gereken sorular şunlar olmalıdır: Narteks ne zaman yıkıldı? Narteksin planı nasıldı?

Yapının narteksinden söz eden araştırmacılar sadece Mango ve Ševčenko'dur. Mango ve Ševčenko, batı cephenin kuzeyindeki kemer izlerini göstererek kilisenin bir narteksi olması gerektiğini vurgularlar ve narteksin, Covel'ın yapıyı görmeden önce yıkılmış olabileceğini belirtirler. Covel'ın eskizinde batıda narteks yoktur.

Narteksin ne zaman yıkıldığı ile ilgili şu öneriyi verebiliriz: 1555 veya 1556 yılında gerçekleşen Ulubat'taki (Lopadion) depremde batıdaki sütunlar gibi narteksin de yıkılmış olması muhtemeldir. Çizilen restitüsyon planına göre narteks şu şekildedir: Narteks'ten naosa üç kapı ile geçildiği sanılmaktadır. Bugün bu kapılardan sadece eksendeki kapı günümüze gelebilmiştir. Kalan izlerden anlaşıldığı üzere yandaki kapılar yuvarlak kemerli olup örülmüştür. Narteksin kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı olduğu saptanmıştır.

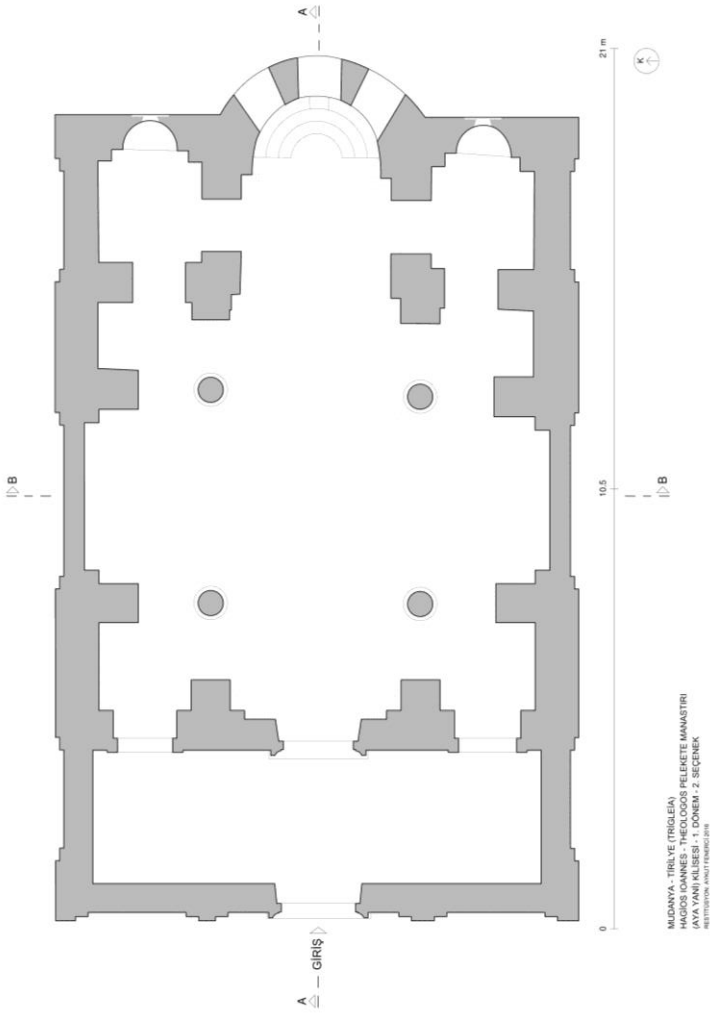
Narteksin örtüsü ile ilgili bölgedeki kapalı Yunan haçı plan tipine sahip yapıların narteks örtüsüne bakılarak bir değerlendirme yapılacaktır. Narteksin içten bölüntüsüz tek bir tonozla örtülü olması arkaik bir özellik olarak bilinmekle, 10. yüzyıldan sonra Başkent ve Yunanistan'daki yapılarının narteksinin üç bölümlü olduğu ileri sürülmektedir (Vocotopoulos, 1975: 137-138). Bölgedeki 8.-9. yüzyıllara tarihlenen Fatih Cami'nin narteksi içten bölüntüsüz tek bir tonoz ile örtülüdür (Pekak, 1991: 138).

Pelekete Manastırı Kilisesi ile aynı plan tipine sahip bölgedeki yapılardan Gölyazı'ndaki Hagios Konstantinos Manastırı Kilisesi'nin (9.-10. yüzyıl) narteksi günümüze ulaşamamışsa da, bölüntüsüz tek bir beşik tonoz ile örtülü olduğu bilinmektedir (Mango, 1979: 329-333). Yine bölgedeki yapılardan Kemerli Kilise'nin (14. yüzyıl) narteksi günümüze gelebilmiş fakat örtüsü yıkılmıştır. Aksöyek (2009: 146), Kemerli Kilise'nin batı duvarın iç kısmında duvar payelerinin olması nedeniyle

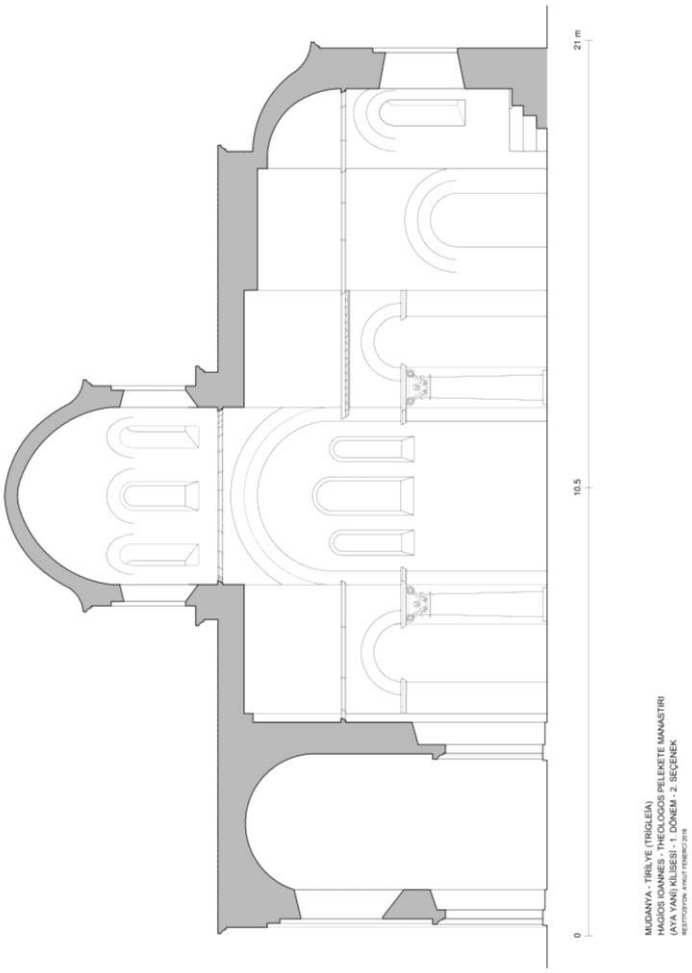
narteksin üç bölümlü olabileceğini ve iki kemerle desteklenen tek bir beşik tonoz ile örtülü olabileceğini düşünmektedir.

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin narteksi ile ilgili şu iki öneriyi ileri sürebiliriz:

Öneri 1: Pelekete Manastırı Kilisesi'nin orijinalinde narteksi batıda bir kapı ile dışa (atrium?), doğuda üç kapı aracılığıyla naosa açılmaktaydı. Bu özellik, Bizans kiliselerinde sıkça uygulanan bir düzenlemedir. Orijinalinde kilisenin narteksi, Fatih Cami'nin narteks düzenlemesinde olduğu gibi narteks içten bölüntüsüz tek bir tonoz ile örtülü olmalıdır (Çizim 68-69). Bu şekilde narteks düzenlemesi bölgeye uyum sağlamaktadır

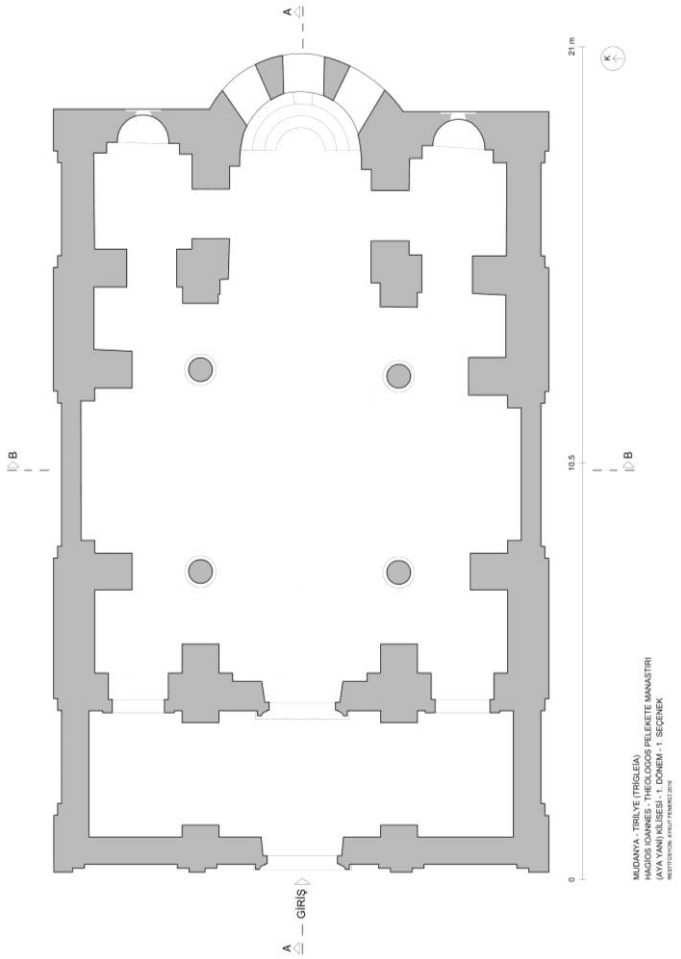

Çizim 68. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon I. Dönem, Narteks I. Seçenek (Fenerci, 2016).

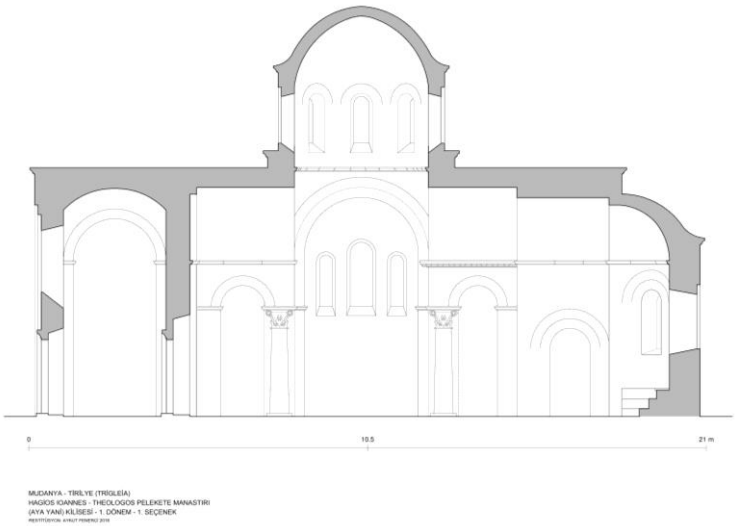

Çizim 69. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon I. Dönem-I. Seçenek, A-A Kesiti (Fenerci, 2016).

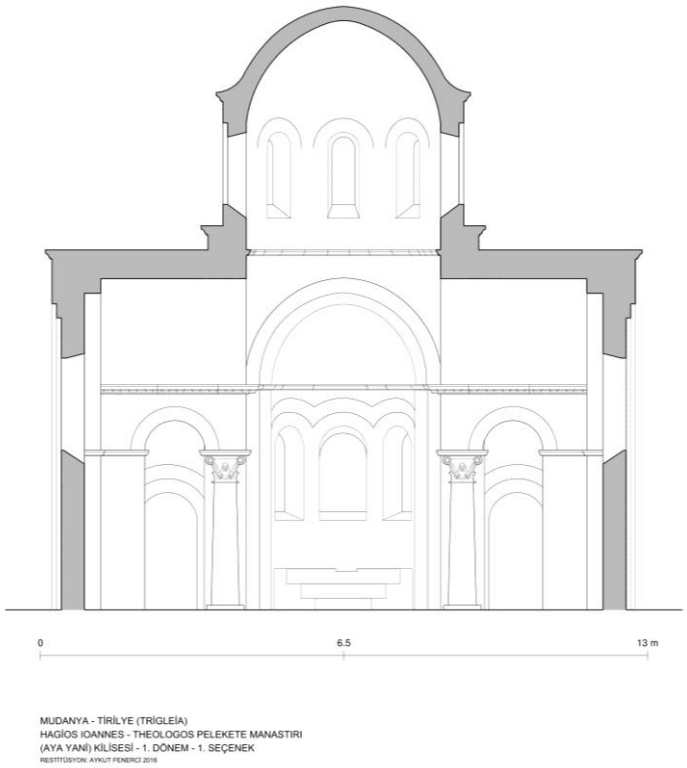
Öneri 2: Kilisenin narteksinin üç bölümlü olarak düzenlendiğini ve örtüsünün tonoz veya kubbemsi tonoz ile örtülü olabileceğini söyleyebiliriz (Çizim 70-72). Bu şekilde narteks düzenlemesinin görüldüğü yapılar Başkent'tedir. Başkent'te ve Yunanistan'daki örneklerde üç bölümlü narteks düzenlemesine sahip kiliseler bu yönüyle 10. yüzyıl ve sonrasına tarihlenmektedir.

Çizim 70. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon I. Dönem-II. Seçenek (Fenerci, 2016).

Çizim 71. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon I. Dönem, II. Seçenek, A-A Kesiti (Fenerci, 2016).

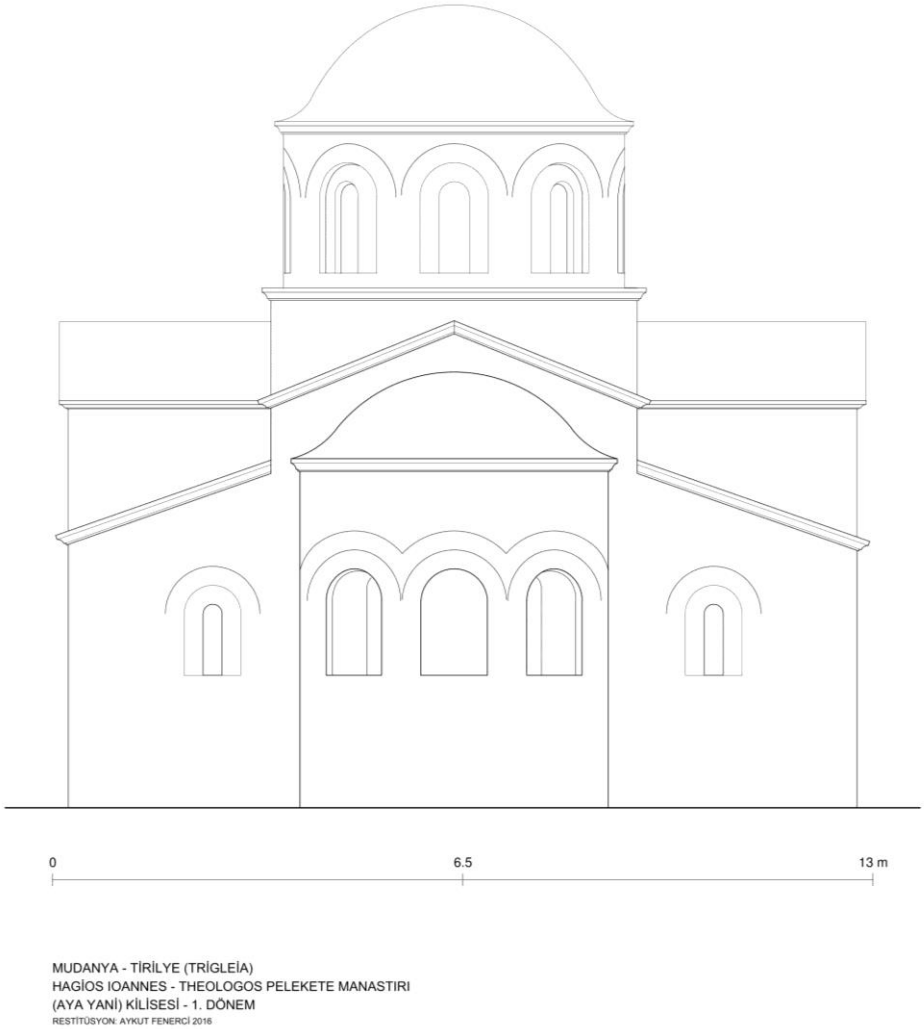

Çizim 72. Pelekete Manastırı Kilisesi, Restitüsyon I. Dönem, II. Seçenek,

B-B Kesiti (Fenerci, 2016).

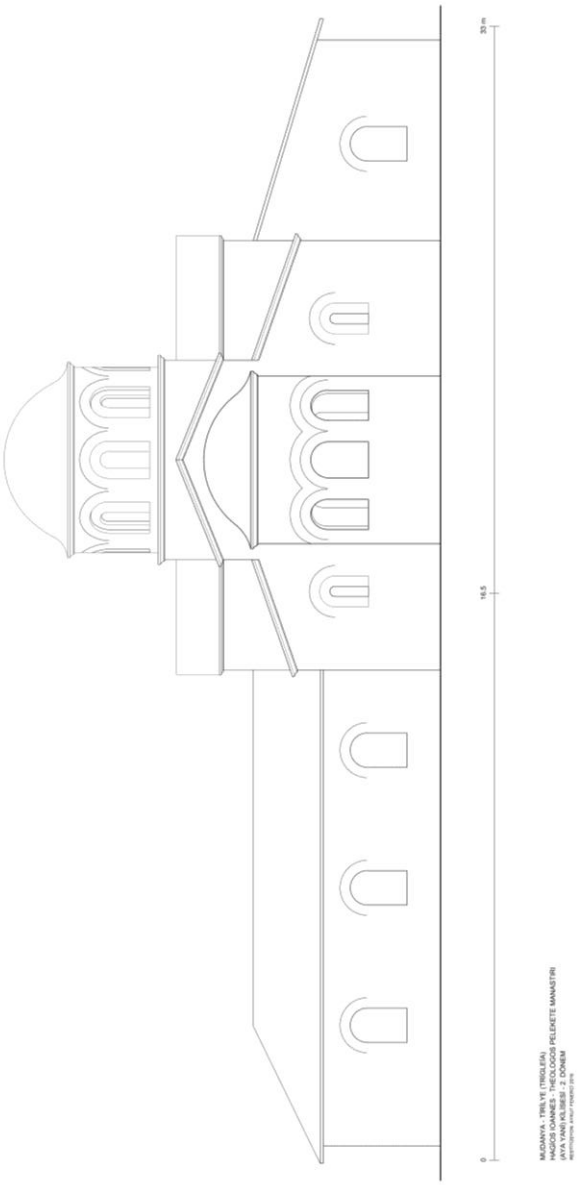
10.1.3. Cepheler:

10.1.4.1. Doğu Cephe: Yapının sadece doğu cephesi orijinal yapı dönemine aittir. Bu cephede, ana apsis yarım kubbesinin üstündeki hasarlar dışında özgün yapı korunmuştur (Çizim 73). Günümüzde ana apsis orta bölümünde pencerelerden güney yan apsis ve ana apsis pencerelerinin çift sıra tuğla kemeri özgün halini koruduğu; buna karşın kuzey yan apsisin ise tek sıra tuğla kemerinin yıkılması özgün halini yitirdiğini göstermektedir.

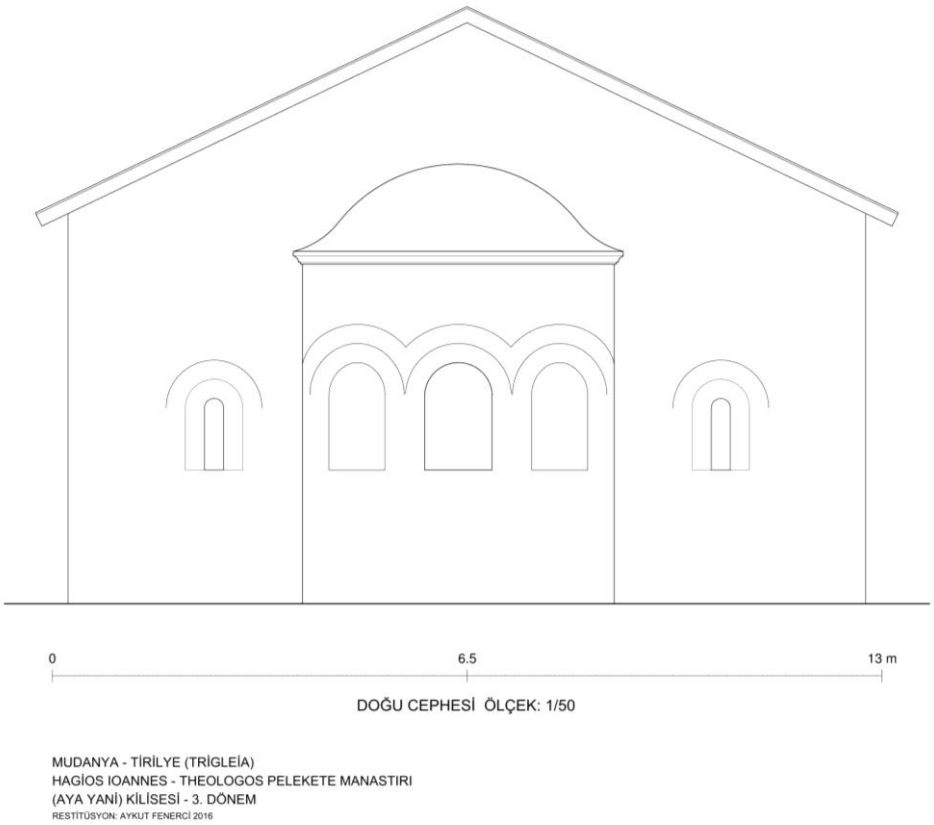
Çizim 73. Pelekete Manastırı Kilisesi, Doğu Cephe, Restitüsyon Önerisi I (Fenerci, 2016).

Kilisenin 2. döneminde gerçekleştiği bilinen 1855 depreminde doğu cephenin bu depremden etkilenmediği anlaşılmaktadır (Çizim 74). Bu dönemde batı bölüm ağır hasar görmüştür. Kilisenin kubbe ve kasnağının ne zaman yıkıldığı ile ilgili yayınlarda herhangi bir veri yoktur. Çizilen restitüsyon planında da gösterdiğimiz gibi doğu cephe ikinci dönemde orijinal özelliklerini korumaktadır.

Çizim 74. Pelekete Manastırı Kilisesi, Doğu Cephe, Restitüsyon Önerisi II (Fenerci, 2016).

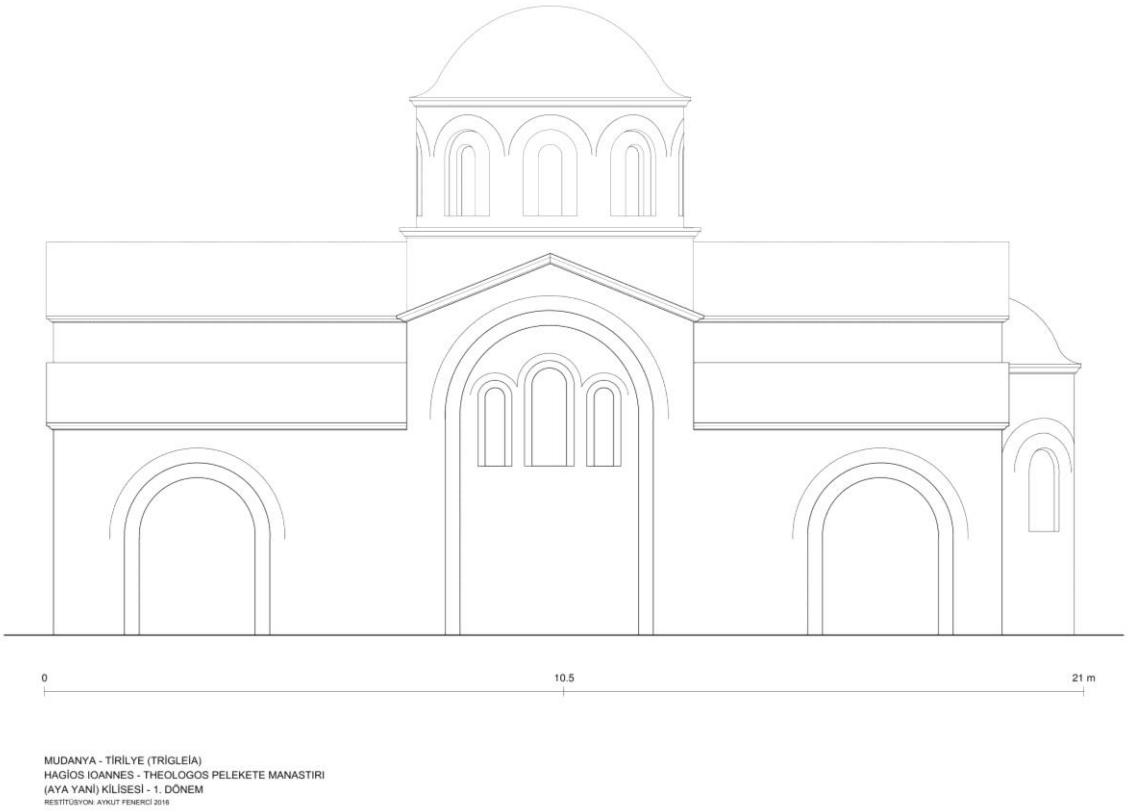
Kilisenin 3. Dönemi ile doğu cephe orijinal özelliklerini koruyarak günümüze gelebilse de bazı özelliklerini de yitirdiği görülmektedir (Çizim 75). Kilisenin kubbesi yıkılmıştır. Malzemesinden dolayı yan apsisler de olasılıkla bir onarım sonrasında yeniden inşa edilmiş olmalıdırlar.

Çizim 75. Pelekete Manastırı Kilisesi, Doğu Cephe, Restitüsyon Önerisi III (Fenerci, 2016).

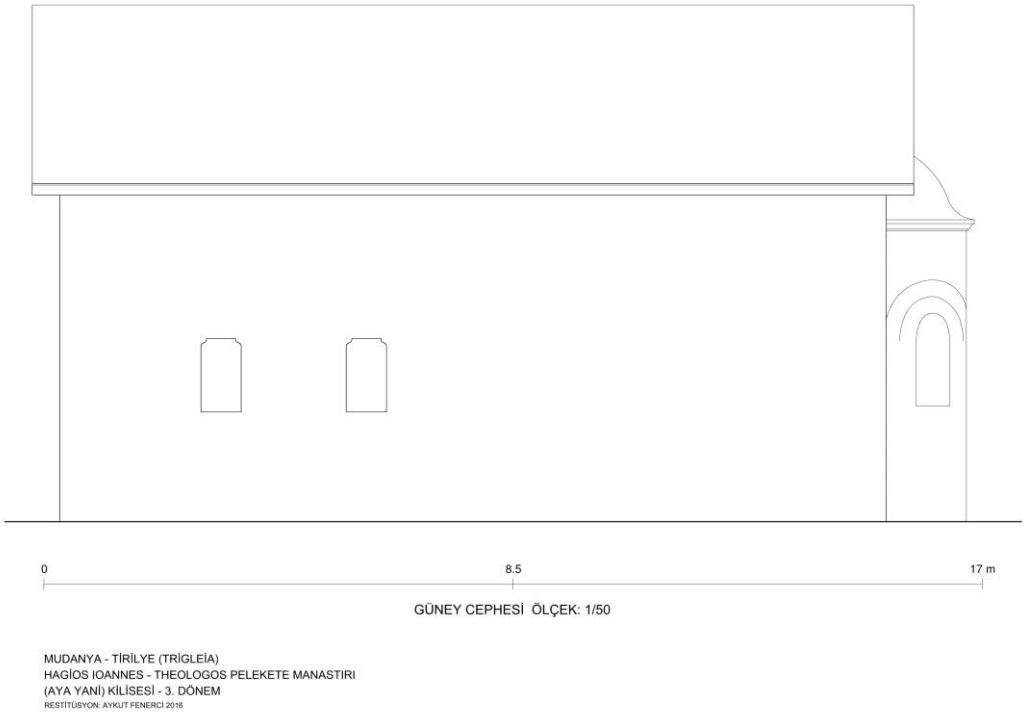
10.1.3.2. Güney Cephe:

Bu cephenin birinci dönemi özgündür ve narteks güney cephesi görülmektedir (Çizim 76). 1855 depremi ile birlikte cephe yıkılmış ve yeniden inşa edilmiştir. Cephenin 3. döneminde naosu oluşturan bölümü büyük oranda özgün halini kaybetmiştir. Güney cephe de yapının diğer cepheleri gibi oldukça sadedir.

Çizim 76. Pelekete Manastırı Kilisesi, Güney Cephe, Restitüsyon Önerisi I (Fenerci, 2016).

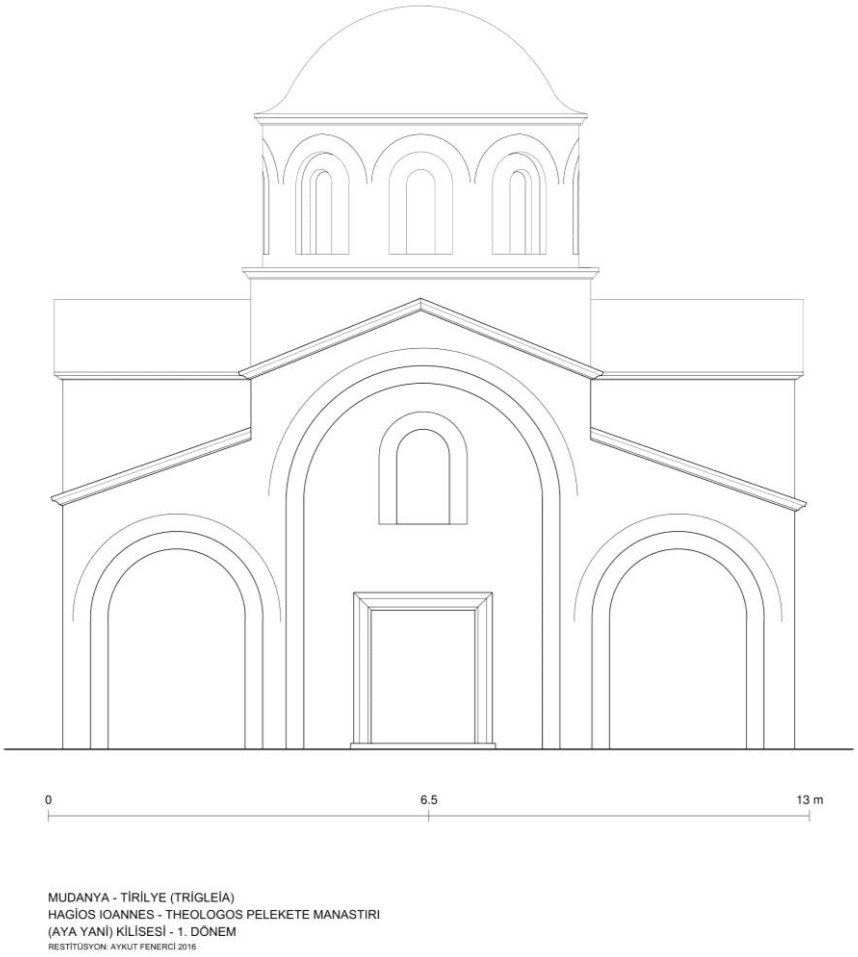
Narteks güney cephesi günümüze gelememiştir. Günümüze gelebilen iki küçük dikdörtgen pencere de orijinal özelliklerini kaybetmişlerdir ve olasılıkla 1855 depremi sonrası bir dönemde inşa edilmişlerdir (Çizim 77). Bu depremden sonra artık güney cephenin de özgün olmadığı anlaşılmaktadır.

Çizim 77. Pelekete Manastırı Kilisesi, Güney Cephe, Restitüsyon Önerisi III (Fenerci, 2016).

10.1.3.3. Batı Cephe:

Bu cephe de güney cephe gibi 1. dönemi özgündür. Narteks batı cephesi, giriş kapısı ve yanındaki iki yuvarlak kemerli kapılar görülebilmektedir (Çizim 78). 2. döneminde 1855 depremi ile birlikte yıkılmıştır ve özgün halini büyük oranda kaybetmiştir. Günümüzde 3. dönemde eksende yuvarlak kemerli bir kapı ve üzerinde yuvarlak kemerli bir pencere görülmektedir. 1855 depreminde yıkılan bu bölümün tekrar onarılmasından sonra kapı ve pencere özgün halini kaybetmiştir. Narteks batı cephesi günümüze gelememiştir (Çizim 79).

Çizim 78. Pelekete Manastırı Kilisesi, Batı Cephe, Restitüsyon Önerisi I (Fenerci, 2016).

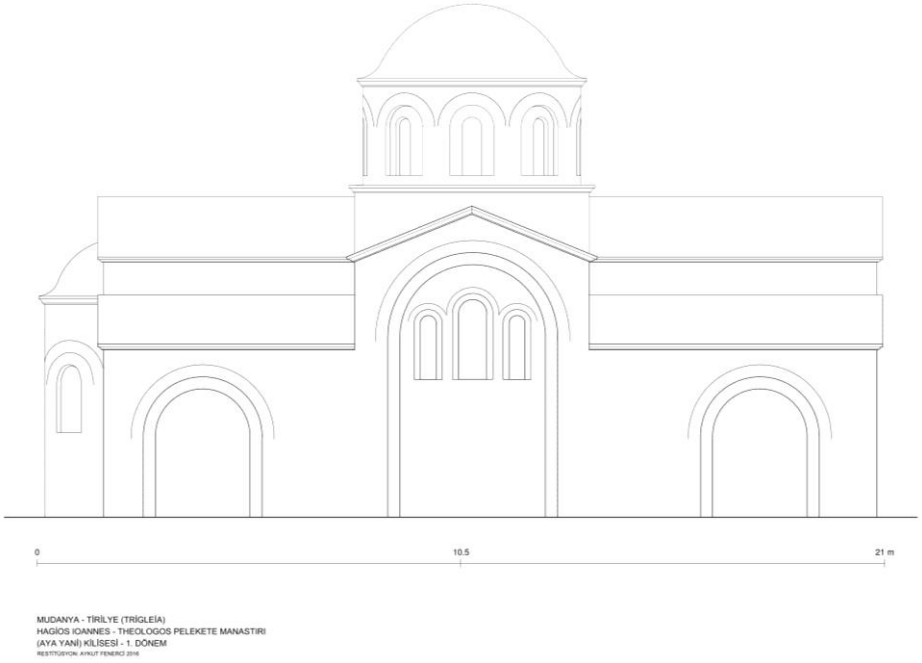
Batı cephe 1855 depreminde zarar görüp sonrasında yeniden inşa edildiğinden artık özgünlüğü kaybetmiştir. Cephenin ana giriş kapısının her iki yanında bulunan yuvarlak kemerli kapılar yıkılmıştır. Kapının lento ve söveleri yıkılmıştır.

Çizim 79. Pelekete Manastırı Kilisesi, Batı Cephe, Restitüsyon Önerisi III (Fenerci, 2016).

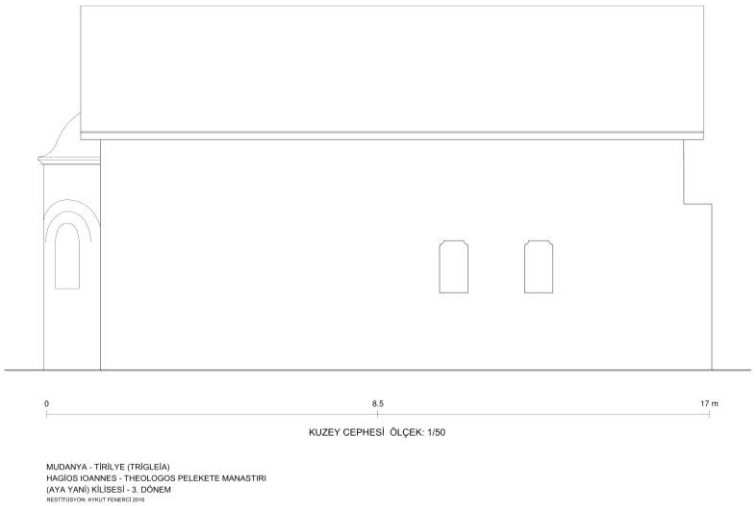
10.1.3.4. Kuzey Cephe:

Kuzey cephe 1. dönemde özgün halini korumaktadır. Üç bölümlü narteks kuzey cephesi görülmektedir. Batı cephenin 1. döneminde de görüldüğü gibi narteksten naosa üç kapı aracılığıyla geçildiği anlaşılmaktadır. Bu kapılar yuvarlak kemerle örülmüşlerdir (Çizim 80).

Çizim 80. Pelekete Manastırı Kilisesi, Kuzey Cephesi, Restitüsyon Önerisi, I (Fenerci, 2016).

1855 depreminde yıkılan kuzey cephe de batı cephe gibi yeniden inşa edilmiştir. 3. Dönemde kilisenin artık kuzey cephe de orijinal özelliklerini kaybetmiştir. Narteks kuzey cephesi günümüze gelememiştir. Cephede yaklaşık eş genişlikte ve yükseklikte yan yana iki küçük dikdörtgen pencere bulunmaktadır ve özgün olmayan bu pencereler onarımdan sonra inşa edilmiştir (Çizim 81).

Çizim 81. Pelekete Manastırı Kilisesi, Kuzey Cephe, Restitüsyon Önerisi III (Fenerci, 2016).

11. BÖLÜM

PELEKETE MANASTIRI KİLİSESİ TARİHLENDİRİLMESİ

Araştırmacılar yayınlarında hegümenlerin yaşam öykülerine dayanarak Pelekete Manastırı Kilisesi'nin inşa tarihi için 709 yılını vermektedirler. Ancak kilisenin mimari plan özelliklerini göz önünde bulundurduğumuzda 709 yılının bugünkü yapının tarihi olmadığını göstermektedir. Manastırlar ile ilgili önemli belge durumunda olan ve tarihlendirmeye yardımcı olan typikonlar bölgede yer alan bazı manastırlarda bulunmaktadır[154]. Ancak Pelekete Manastırı Kilisesi'nin typikonu bulunmamaktadır ve yayınlardan typikonu ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Buchwald, özellikle Bithynia'da bulunan bir grup yapının kapalı Yunan haçı plan tipinin erken örneklerini oluşturduğunu ve bunlardan bir kısmının Nea Kilisesi'nden erkene tarihlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Yunanistan'da bulunan Panagia Kilisesi basit tipte kapalı Yunan haçı planlı olup araştırmacılar tarafından 8. yüzyılın 2. yarısına veya 9. yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir. Aynı şekilde Göreme Kılıçlar Kilisesi de 9. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Buchwald, Pelekete Manastırı Kilisesini 8.-9. veya erken 10. yüzyıla tarihleyerek, Pelekete Manastırı Kilisesini bu tipin erken örneği olarak saymaktadır (Buchwald, 1984: 225-228).

Buchwald'ın bu önerisine katılmakla birlikte yapının manastır kilisesine baktığımızda mimari evresinin birçok aşamalardan geçtiğini görmekteyiz. Bizans dönemine ait olan doğu bölüm, 1855 depremi sonrasında hasar gören ve yeniden inşa edilen batı bölüm, malzeme ve tekniğin cephelerdeki farklılığı, plan tipi ve duvar örgü biçimleri ile apsis düzenlemesi Pelekete Manastırı Kilisesi'nin tarihini 9.-10. yüzyıla götürmektedir.

Yukarıda saymış olduğumuz tarihlendirme ilgili durumları açıklayarak yeni bir öneri getirilmeye çalışılacaktır. Yapının kapalı Yunan haçı planının gelişmiş tipini yansıttığını, bu tipin en erken örneklerinin Başkent'te bulunduğunu ve bu örneklerin 9.-11. yüzyıllar arasına tarihlendiğini daha önceki bölümde belirttik.

---

[154] Kurşunlu (Elegmi) Köyü'nde yer alan Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi'nin typikonu için bkz. Thomas, Hero ve Constable 2000: 1042-1091.

Yapıda arazi çalışmalarımız sonucunda, orta Bizans döneminde yapıldığını düşündüğümüz kapalı Yunan haçı planlı kilisenin, kendisinden önce var olan daha erken tarihli bir yapının üzerine inşa edildiğini gerek mimari gerek mimari plastik gerekse de malzeme-teknik verileriyle kanıtlamaya çalıştık.

Yapının orijinal olan doğu bölümü ile 1855 depremi sonrasında yeniden inşa edildiğini düşündüğümüz batı bölümünün malzeme ve tekniğine baktığımızda en az iki dönem geçirdiğini görmekteyiz. Bu durum bize yapının tahribata uğrayarak onarımlardan geçtiğini göstermektedir. Bu onarımlar sırasında kilise özgün planını korumakla birlikte bazı özelliklerini de yitirmiştir.

Kilisenin doğu cephesi apsislerin planlanışı açısından farklı bir düzenlemeye sahiptir. Karşılaştırmalı değerlendirme bölümünde ele aldığımız bu düzenleme kilisenin tarihi açısından önem taşımaktadır. Pelekete Manastırı Kilisesi bu yönüyle gelişmiş tipte kapalı Yunan haçı planlı kiliselerden uzaklaşmaktadır. Çünkü gelişmiş tipte kapalı Yunan haçı planlı kiliselerin apsisleri genellikle içten yarım yuvarlak, dıştan çokgendir.

Malzeme ve teknikteki farklılık olasılıkla yapıda gerçekleşen yangın ve depremlerin sonucunda gerçekleşmiştir. Orta Bizans döneminin kapalı Yunan haçı planlı eserleri arasında yer aldığını düşündüğümüz kiliseyi yukarıda saymış olduğumuz özelliklerini göz önünde bulundurarak 9.-10. yüzyıla tarihlemekteyiz. Böylece, Buchwald'ın önerdiği döneme yakın bir tarih tarafımızca da kabul edilmektedir (Buchwald, 1984: 225, 228).

12. BÖLÜM

SONUÇ

Bizans İmparatorluğu, 7. yüzyılın başlarından itibaren iki yüz yıl süren ve araştırmacılarca ‘‘Karanlık Dönem’’ olarak adlandırılan bir sürecin içine girmiştir. İkonoklasmus dönemi, Bizans sanatının duraklamasına neden olmuş ve bu dönemden günümüze gelen eser sayısı oldukça azdır (Pekak, 2009: 165).

İkonoklasmus’un sona ermesinden sonra başa geçen Makedonya ve Komnenos hanedanları ile Orta Bizans dönemi başlamıştır. 1204 yılında, Latinlerin İstanbul’u işgaline kadar sürecek olan ve Bizans’ın ‘İkinci Altın Dönemi’ veya ‘Makedonya Rönesansı’ olarak adlandırılan bu dönemde kilise mimarisinde yeni bir plan tipi ortaya çıkmıştır. Yeni plan tipi, başta Başkent İstanbul olmak üzere, Anadolu, Yunanistan, Balkanlar ve 11. yüzyıldan sonra Rusya’da yüzyıllar boyunca benimsenmiştir. Kapalı Yunan haçı diye adlandırılan bu plan tipinin kökeni ve ilk örnekleri hakkında yapılan tartışmalar devam etmektedir (Pekak, 2009: 165).

Bazı araştırmacılar, plan tipinin ilk örneğinin, İstanbul’da 880/81 yıllarında I. Basileios’un yaptırdığı ve günümüze gelemeyen Nea Kilisesi olduğunu savunurken, diğer bir grup araştırmacı, bu plan tipinin ilk kez İran ve Kafkasya’da uygulandığı, sonra Bizans’a geçtiği görüşünü öne sürmektedirler. Benzer şekilde, kapalı Yunan haçı planlı yapıların, Bizans sanatı içinde ilk örneklerinin Anadolu’da inşa edildiğini düşünenler de vardır.

Anadolu’daki Bizans mimarisi konusunda çalışan bazı araştırmacıların öne sürdüklerine göre, bu plan tipinin ilk örnekleri Bithynia’da bulunmaktadır. Günümüzde Tirilye Mahallesi’nin içi ve yakın çevresindeki bazı yapılar, bu grubun en erken tarihli örnekleri olarak düşünülmektedir (Pekak, 2009: 165).

Banisi ve yapım tarihi bilinmeyen Pelekete Manastırı Kilisesi’nin, 1676’da çizilen eskizi ile 1973 ve 1991’de yayınlanan plan çizimi ve yetersiz mimari tanımları dışında

yeterince tanınmamaktadır. Yapıya ilişkin çalışmalarımız önce sorunlarını ortaya koymakla başlamış, sonra yayınların da yardımıyla bazı çözüm önerileri getirilmiştir.

Pelekete Manastırı'nın yayınlarda birden fazla kilisesi olduğu belirtilmiştir. Pelekete Manastırı'nın günümüze gelebilen kilisesi ile ilgili diğer bir tartışma konusu da yeri ile ilgilidir. Yayınlarda yeri tam olarak belirtilmeyen yapının Pelekete Manastırına ait olduğu konusunda araştırmacılarca fikir birliğine varılmış ancak araştırmacılardan bazıları bu konuya kuşku ile yaklaşmışlardır.

Ioannes Theologos'a (İncilci Yahya) ithaf edilen Pelekete Manastırı Kilisesi'nin önemli sorunlarından biri yapım tarihi ile ilgilidir. Araştırmacılar hegümenlerin yaşam öykülerine dayanarak kilisenin 709 yılında inşa edilmiş olabileceğini ifade etmiş olsalar da kilisenin mimari plan tipi, geçirdiği onarımlar, kullanılan malzeme ve tekniğin cephelerdeki farklılığı gibi özelliklerden dolayı 709 yılının bugünkü yapının tarihi olmadığını göstermektedir.

Manastırın çevresinde yer alan mekanlar günümüzde kullanılmamaktadır. Yayınlarda bu mekanların inşa tarihleri ya da işlevleri ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Yapının kuzeydoğusundaki mekanın keşiş hücresi olduğunu düşünmekteyiz. Keşiş hücreleri genellikle tek kişilik küçük mekanlardır. Erken dönemde, özellikle Iustinianus kanunlarında, keşişlerin kalması için ortak bir mekan uygulaması belirtilmiş olsa bile, orta dönem Bizans manastırlarında uygulanan, birer keşişin kaldığı hücrelerdir. Başkent'teki Studios Manastırı'nın *typikon*'unda da keşişlerin her birinin tek kişilik odacıklarda kaldığı belirtilmiştir (Tiryaki, 2010: 3)[155].

Manastır kompleksine ait olduğunu düşündüğümüz bu mekanın benzer karşılaştırma örneği Mersin'deki 450-550 yılları arasında inşa edildiği düşünülen (Eyice, 1971: 93) Alahan (Alacahan) Manastırı kompleksinde bulunmaktadır. Alahan Manastırı kompleksi içerisinde karşılaşılan ilk mekan Eyice'nin Keşiş Hücreleri olarak adlandırdığı mekandır. Bu mekan da kayadan oyularak yapılmıştır. Burada bulunan mağara bir mezar şapelinin apsisi haline getirilmiştir. Eyice, olasılıkla buradaki dini

[155] Studios Manastırı Kilisesi'nin typikonu için bkz. Thomas, Hero ve Constable, 2000: 67-83.

merkezin çekirdeğinin, bu mağaralarda başlamış olan inziva yerleri olabileceğini söylemiştir (Eyice, 1971: 94)[156].

Eyice'nin bu düşüncesine katılarak bu birimde keşişlerin inzivaya çekilerek ibadetlerini gerçekleştirdiklerini söyleyebiliriz. Aynı şekilde Hasluck'ın (1906/7: 293) da Pelekete Manastırı'ndaki hücreyi 'çilehane' olarak tanıtması burada keşişlerin tek başlarına inziva hayatı yaşadıklarını göstermektedir. Böylelikle yukarıdaki veriler ışığında Pelekete Manastırı kompleksinin yakınındaki mekanı Keşiş Hücreleri olarak adlandırmak daha doğru olacaktır.

Kilisenin güneyinde bulunan papaz odası ile kuzeydoğusunda yer alan keşiş hücresinin kilise olan arasındaki yakın mesafeyi dikkate aldığımızda bu yapı topluluklarının kiliselerle bağlantılı olduğu, dolayısıyla ele alınan yapıların bir manastır topluluğu oluşturduğu sonucunu çıkartabiliriz. Pelekete Manastırı Kilisesi topluluğunu oluşturan çevresindeki bu birimler, manastır sisteminin nasıl oluştuğu ile ilgili fikir vermektedir. Yapının kuzeydoğusundaki keşiş hücresi, merkezde bulunan kilise, güneyde papaz odaları bulunan mekanın duvar kalıntıları ile burada komünal bir yaşamın sürdüğünü göstermektedir.

Kilisenin yayınlarda İkonoklasmus'a karşıt rahipler tarafından kurulduğu ve İkonoklasmus döneminde büyük rol oynadığı belirtilmiş, hem bu yönüyle hem de İkonodül hegümenlerin faaliyetleriyle kilisenin İkonofil manastır olarak inşa edilmiş olması bölgedeki önemini ortaya çıkarmaktadır. Studios Manastırı'nın İkonodülü Theodoros Studites'in Pelekete Manastırı Kilisesi'nin hegümenlerinden Makarios ve Sergios ile yazışmaları yapının İkonoklasmus'a karşı duruşunu ve direnişini göstermektedir. Bu bağlamda bölgede İkonoklasmus döneminde inşa edildiği düşünülen veya onarım gören yapılar belirlenmiştir. Bu yapılardan Uludağ'daki Sakkudion Manastırı Kilisesi ve İkonodül Platon, Tirilye'deki Medikion Manastırı ve İkonodül Niketas, Kurşunlu'daki Megas Agros Manastırı ve İkonodülü Theophanes İkonoklasmus döneminde rol oynamış ve Pelekete Manastırı Kilisesi'nde olduğu gibi rahipleri işkence görmüş, baskı altına alınmış veya sürgüne gönderilmiştir.

[156] İnziva: Tek başına, münzevi bir hayat süren keşişin durumu (Morrisson, 2014: 253).

Hagios Ioannes Theologos Pelekete Manastırı (Aya Yani) Kilisesi'nin İkonofil manastır olarak inşa edildiğini gösteren İkonoklast dönemin etkilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1.Kilisenin topoğrafik konumu.

2.Kilisenin günümüzdeki harap durumu.

3.İkonodül hegümenlerin direniş faaliyetleri ve Theodoros Studites'in Mektupları.

4.İkonodül hegümenlerin işkencelere uğraması ve sürgüne gönderilmesi.

5.Kilisede günümüzde duvar resimlerinin bulunmaması.

Yukarıdaki nedenler yapının İkonofil manastır olarak inşa edildiğini göstermektedir. Çalışmamızın konusu olan ve İkonofil manastır olarak inşa edilen Hagios Ioannes Theologos Pelekete Manastırı (Aya Yani) Kilisesi bölgede Bizans dini yaşamının önemli manastırlarından birisidir. Kilisenin yer seçimi, İkonodüllerinin bir manastırdan diğer bir manastıra sürgüne gönderilmesi, olasılıkla orijinalinde var olan duvar resimlerinin İkonoklast dönemde tahrip edildiği düşüncesi ile günümüze duvar resimlerinin ulaşamamış olması, özellikle V.Konstantin'in (741-775) zulmüne karşı direnen manastırın rahiplerinin İkonoklast dönemde oynadıkları rol, manastırın yerleşimden daha uzak ve sakin bir yerde inşa edilmesi, İkonodül Theodoros Studites ile hegümenlerin mektuplaşmaları ve bu mektuplarda Theodoros Studites'in, Makarios ve Sergios'a direnmelerini söylemesi gibi durumlar Pelekete Manastırı Kilisesi'nin bölge içindeki İkonoklast dönemde yeri ve önemini ortaya çıkarmaktadır.

Orta Bizans döneminde yaygın olarak görülen kapalı Yunan haçı planlı kilisenin karşılaştırmalı değerlendirmesi sonucunda köşe odalarının farklı büyüklük ve biçime sahip olması yönünden uzaklaşsa da kilisenin ‘‘gelişmiş tip’’ olarak adlandırılan ve daha çok Başkent İstanbul yapılarında görülen bir şemaya sahip olduğu saptanmıştır. Yayınlarda kapalı Yunan haçı plan tipinin bölgedeki erken örnekleri arasında Pelekete Manastırı Kilisesi gösterilmesi ayrı bir önem taşımaktadır.

Bugünkü kapalı Yunan haçı planlı kilisenin, kendisinden önce var olan bir yapının üzerine inşa edilmiş olabileceği kilisede kullanılmış olan erken Bizans dönemine tarihlenen mimari plastik veriler ve az da olsa damgalı tuğlaların kullanımı

kanıtlamaktadır. Fakat arkeolojik bir kazı yapılmadan kesin olarak bir şey söylemek mümkün değildir. Bu durumun mimari veriler yardımıyla doğrulanabilmesi için yapıya dört kez gidilmiş ve uzun süreli çalışılmıştır.

Bu incelemeler sonucunda, Orta Bizans Döneminde yapılmış olduğunu düşündüğümüz kapalı Yunan haçı planlı kilisenin, kendisinden önce var olan bir yapının duvarları üzerine inşa edilmiş olması olasıdır. Mimari incelemeler sonucunda, kilisenin 3 dönemde inşa edildiği belirlenmiştir. Bunlardan birinci dönem yapının özgün halidir. Bu dönemde günümüze sadece doğu bölüm orijinal özelliklerini koruyarak gelebilmiştir ve doğu bölümün Bizans dönemine ait orijinal özellikleri yansıttığı görülmektedir. Mimari veriler eşliğinde kilisenin batı haç kolu cephesinin kuzeyindeki kemer izinden batısında narteksin yer aldığı sonucuna varılmıştır.

Narteksin restitüsyon plan çiziminde de gösterdiğimiz gibi kilisenin giriş kapısının her iki yanında yer alan yuvarlak kemer izlerinin kapı olduğu ve sonradan örüldüğü anlaşılmaktadır. Narteks ile ilgili sunduğumuz birinci öneriye göre narteks ya bölüntüsüz tek bir tonoz ile örtülü idi bu ‘arkaik’ bir özellik olarak algılanmaktadır; ya da ikinci öneriye göre narteks üç bölümlü olarak düzenlenmiş idi bu da kilisenin tarihlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Çünkü üç bölümlü nartekslerin Başkent’teki örnekleri 10. yüzyıl ve daha sonrasına tarihlenmektedir. Pelekete Manastırı Kilisesi’nin günümüze gelemeyen narteksinin örtü sisteminin tek bir örtü veya üçlü örtü ile kaplı olması olasıdır. Yapının günümüze ulaşamayan kasnağının da bölgedeki diğer yapılar gibi silindirik kasnak düzenlemesine sahip olduğunu söyleyebiliriz.

İkinci dönem 1855 depremi sonrasında inşa edilen dönemdir. Kilisenin bu döneme ait batı bölümünün malzeme ve teknik özellikleri doğu bölüm malzeme ve tekniğinden farklılık göstermekle birlikte modern bir görünüm yansıtmaktadır. Yapılan malzeme analizleri ile bu durum desteklenmiştir. Bu dönemle beraber batı bölüm artık orijinal özelliklerini kaybetmiştir.

Üçüncü dönem ise 1924’deki Mübadeleden sonra günümüze kadar gelen dönemi kapsamaktadır. Kilise, yangın ve depremler sonucu birçok onarım geçirdiğinden, bu onarımlar sırasında büyük ölçüde özgünlüğünü kaybetmiştir. Yapının geçirdiği değişimler hakkındaki önerilerimiz, restitüsyon çizimlerinde gösterilmiştir.

Kilise, doğuda bema ile pastoforium hücrelerinin bulunması yönünden gelişmiş tipte kapalı Yunan haçı planlıdır. Bu özelliği ile Başkent yapılarına uyum sağlamaktadır. Kilise Kutsal Bölüm'ün bulunması yönünden gelişmiş tipe yakınlaşırken, ana apsisin içten ve dıştan yarım yuvarlak, yan apsislerin ise içten yarım, dıştan düz bir şekilde düzenlemesi bakımından Bithynia'ya ve Başkent'e uyum sağlamamaktadır. Pelekete Manastırı Kilisesi doğudaki üçlü apsis düzenlemesinin farklılığı yönünden gelişmiş tipten uzaklaşmaktadır. Ancak köşe odalarının örtü sistemi yönünden bölgesel geleneklerin devamı sayılmaktadır.

Kilise, apsislerin pencere ve pastoforium hücrelerinin kapı kemerlerinde görülen çift sıra tuğla kullanımı açısından bölgede ünik olarak sayabileceğimiz bir özelliği sahiptir. Bu kullanımın görüldüğü Başkent'teki yapılar tespit edilerek karşılaştırmalı değerlendirme bölümünde ele alınmıştır.

Pelekete Manastırı Kilisesi'nde günümüze gelen ve erken Bizans dönemine tarihlenen mimari plastik eserlerin karşılaştırmalı örnekleri yardımıyla 4.-6. yüzyıllar arasında inşa edilmiş olabileceği düşünülmüştür. Kilisedeki mimari plastik eserlerin ya kendisinden önceki bir bazilikadan kaldığı ya da kilisenin yakın çevresinde yer alan antik şehir Daskilion'dan gelmiş olma ihtimali üzerinde de durulmuştur.

Sonuç olarak; tüm bu bulgular ışığında, İkonofil manastır olarak inşa edilmiş olduğunu düşündüğümüz kilisenin gelişmiş tipte kapalı Yunan haçı planlı bir yapı olduğu, 3 dönem geçirdiği ve plan tipi, duvar tekniği, malzemesi, narteks planlanışı ve apsis düzenlemesine göre 9.-10. yüzyıla tarihlenebilecek bir yapı olduğu belirlenmiştir. Manastır kompleksinin kilisesi, pastoforium hücreleri ve doğu köşe odaları günümüze gelebilmiştir. Naos örtü sistemini oluşturan kubbe çökmüştür. Her geçen gün tahrip olan yapıda acilen koruma çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ADAM, J. P. (1979), ‘‘La Basilique Byzantine de Kdyna de Lycie, Notes Descriptives Restitutions’’, *Reuve Archeologique,* 53-73.

AKSÖYEK, S. (2009), *Zeytinbağı (Tirilye);Kemerli (Panagia Pantobasilissa) Kilise,*Doktora Tezi,Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı

AKYÜREK, E., TİRYAKİ, A., ÇÖMEZOĞLU, Ö., ERMİŞ, M. (2007), Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-8, Bizans/Marmara, İstanbul.

AKURGAL, E. (1998). *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul: Net Turistik Yayınları.

ALPASLAN, S. (2001), *Architectural Sculpture in Constantinople and the Influence of The Capital in Anatolia, Byzantine Constantinople, Monuments, Topography and Everyday Life,* (ed.Necipoğlu, N.), Boston: Brill, 187-201.

ALPER. M. (2004). Zeytinbağı / Tirilye Örneğinde; Marmara Denizi Güney Kıyısı Yerleşimlerinin Doğal ve Tarihsel Korunması, Turizm Açısından Değerlendirilmesi İçin Öneriler (Yayınlanmamış Değerlendirme Raporu).

ARIKAN, S. Ç. (2001), *The Church at Choma (Hacımusalar Elmalı-Antalya) and its Materials* , Yüksek Lisans Tezi,Ankara Bilkent University, Departmant of Archeology and History of Art

AUZEPY, M. F. (2003). ‘‘Les Monasteres’’, La Bithynie au Moyen Age (eds. Geyer, B.,Lefort, J.), Realites Byzantines 9, Paris.

AUZEPY, M. F. (2004). ‘Marmara Denizi’nin Güney Kıyısındaki Bizans Manastır Kalıntıları Araştırması’’. 23. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 2, Ankara, 2005, 23-35.

AUZEPY, M. v.d. (2008), Campagne de Prospection 2007 de Mission Marmara, *Anatolia Antiqua XVI*, 213-242.

BALLANCE, S. (1960). ‘‘The Byzantine Churches of Trabizond’’. *Anatolian Studies, 10:* 141-170.

BARKAN, Ö. L. ve MERİÇLİ, E. (1988). *Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri I,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

BARDİLL, J. (2004), *Brickstamps of the Constantinople,* New York: Oxford University Press.

BAYNES, N. H. ve L. B. MOSS (1962), *Byzatium, An Introduction to East Roman Civilation,* Oxford: Clarendon Press.

BECK, H. G. (1959). *Kirche und Theologissche Literatür im Byzantinischen Reich* München: Karl Alber Verlag.

BERGMAN, R. P. (1991), Byzantine Influence and Prıvate Patronage in a Newly Discovered Medieval Church in Amalfi: S. Michele Arcangelo in Pogerola, *The Journal of the Society of Architectural Historians, 50*: 421-445.

BETSCH, W. E. (1977), *The History, Production and Distrubition of the Late Antique Capital in Constantinople.* Michigan: University of Pennsylvania.

BONDOUX, R. (2003).‘‘Les Villes’’. La Bithynie au Moyen Age (eds. Geyer, B., Lefort, J.) Paris: *Realites Byzantines 9.*

BOURBODAKİS, M., GALLAS, K., WESSEL, K. (1983). Byzantinische Kreta. München: Hirmer Verlag.

BRATINAU, G.I. (1927). Actas des notaries genois de Pera et de Caffa, Buharest.

BRUNOV, N. (1932a), Zur Enforschung der byzantinischen Baudenkmaeler, *Byzantinische Zeitschrift, 32:* 49-62.

BRUNOV, N. (1932b), Die fünfschiffige Kreuzkuppelkirche in der byzantinischen Baukunst, *Byzantinische Zeitschrift, 32*: 63-98.

BUCHWALD, H. (1969). *The Church of the Archangels in Sige near Mudania.* Vien-Köln-Graz: Verlag Hermann Böhlaus Nachf.

BUCHWALD, H. (1977), Lascarid Architecture, *Jahrbuch der Österreichischer Byzantinischer Gesellschaft*, 26: 261-296.

BUCHWALD, H. (1984). ‘‘Western Asia Minor as a Generator of Architectural Forms İn the Byzantine Period, Proveincial Back-wash or Dynamic Center of Production?’’. Vienna: *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischer Gesellschaft, 34:* 199-234.

BUCHWALD, H. (1986), The Concept of Style in Byzantine Architecture’’, Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik, Vienna.

BURY, J.B. (1912), *A History of the Eastern Roman Empire; From the Fall of Irene to the Accession of Basil (A.D. 802-867)*, London, Macmilan and Co.

BÜYÜKÖĞEN, K. (1969). *Tirilye ve Siyi’deki Bizans Kiliseleri.Yüksek Lisans Tezi* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Bizans Sanatı Kürsüsü

BRUBAKER, L. ve HALDON, J. (2001), Byzantium in the Iconoklast Era (ca 680-850), The Sources An Annotated Survey. *Birmingham Byzantine & Ottoman Monograph, 7.*

CANTACUZENUS, I. (1828). *Corpus Scriptorium Historiae Byzantinae,* (ed. B.G. Neibuhrii C.F.) 3 Cilt, Bonn: Impensis ed. Weber.

CORMACK, R. (2000). *Byzantine Art.* New York: Oxford University Press.

CORSTEN, T. (1987). *Die İnschriften von Apameia (Bithynien) und Pylai.* Köln: Rudolf: Habert GMBH.

COVEL, J. (1676). ‘‘*Diary*’’. British Museum, Add. MS. 22912.

COVEL, J. (1998), Voyages en Turquie 1675-1677, *Realites Byzantines 6*, Paris: Editions P. Lethielleux.

CHATZİDAKİS, M. (1968), Les Icones dans les Collections Suisses, Berne.

CRAMER, J.A. (1971). *A Geographical and Historical Description of Asia Minör, 2* Cilt, Amsterdam: Adolf M. Hackert.

CUMALIOĞLU, A. (2011), *Hadrianoupolis ve Çevresi Geç Antik-Erken Bizans Mimari Plastik Örnekleri,*Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı

ÇAVDAR, M. (2014), *Kırklareli Vize’den Geç Antik-Bizans Dönemi Mimari Plastik Taş Eserler,* Yüksek Lisans Tezi İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı

ÇETİNKAYA, H. (1992), *İstanbul'da Orta Dönem Bizans Kiliselerinin Doğu Cepheleri*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müzecilik Anabilim Dalı

DALTON, O. M. (1925), *East Christian Art. A Survey of the Monument*, Oxford: Clarendon Press.

DEİCHMANN, W. (1969), *Ravenna, Hauptstadt des spätantiken Abendlandes, Band I, Geschichte und Monumente.*

DELVOYE, C. (1966).''Apsis''. *Reallexikon zur Byzantinischen Kunst, I*, Stuttgart: Anton Hiersemann: 246-268.

DIEHL, C. (1925). *Manuel d'Art Byzantin*. Paris: A. Picard.

DIMITROKALLIS, G. (1978). Les Eglises du Type de la Croix Inscrite de L'Asia Mineure Athen.

DOĞAN, S. (2003), Lykia'da Bizans Dönemi Araştırmaları, *22. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, 24-28 Mayıs 2004*, 77-86, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

DOĞAN, S. (2005), Bizans Mimarlığında Liturjik İşlevli Taş Yapıtlarda Terminoloji Sorunu, *Sanat Tarihinde Terminoloji Sorunları Semineri I (Mimari ve Mimari Süsleme),* Ankara: Filiz Matbaacılık.

DOSTOĞLU-TÜRKÜN, N. (2000). 'Geçmişin İzlerinden Geleceğe Trilye ve Taş Mektep'', Bursa Defteri, 136-143.

DÖRNER, F.K. (1941a). Inscriften und Denkmaeler aus Bithynien, *İstanbuler Forschungen,14*, Berlin: Rudolf Verlag.

EBERSOLT, J. (1934). *Monuments d'Architecture Byzantine.* Paris: Ernest Laroux.

EBERSOLT, J. ve A. THIERS 1913 (1979). *Les Eglises de Constantinople.* London: Dorian Press.

EREL, A.C. (2008). *Hagios Philon Kilisesi ve Karpaz Bölgesi.* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

EVANGELIDES, T. (1888). Peri Trigleias, *Platon*, 10: 83-89, 156-171, 274-286.

EVANGELIDES, T. (1889). Peritinon arkhaitaton en Bithynia, *Soter*, 12: 93-96, 154-157, 275-286.

EVANGELIDES, T. (1903). Saint Methode de Constantinople. Avant 821, *Echos D'Orient, VI:* 126-128.

EVANGELIDES, T. (1934). *Brylleion-Trigleia.* Athen: Aristeiloi.

EYİCE, S. (1949). İznik'te Bir Bizans Kilisesi, *Belleten,* 13: 37-51.

EYİCE, S. (1951). Amasra Büyükadası'nda Bir Bizans Kilisesi, *Belleten,* 15: 469-491.

EYİCE, S. (1968). Le Ruine Byzantine dite 'Üçayak' (Utchaiak) pres de Kırşehir en Anatolie Centrale, *Cahiers Archeoloques, 18*: 137-155.

EYİCE, S. (1969). Trakya'da Bizans Devrine ait Eserler, *Belleten*, 33: 325-358.

EYİCE, S. (1971). *Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler,* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.

FATOUROS, G. (1991), *Theodori Studitae Epistulae I,II,* Berlin: Walter de Gruyter.

FERGUSON, G. (1971), *Sing and Symbols in Christian Art*, London: Oxford Press.

FOSS, C. (1967). Historical Note on the Church at Sige, *Jahrbuch der Österreichisher Byzantinischen Gesellschaft,* 16: 309-317.

FOSS, C. (1969). *Historical Note on the Church at Sige, The Church of The Archangels In Sige near Mudania,* H. Buchwald. Wien-Köln-Graz: Verlag Herrmann Böhlaus Nachf, 64-73.

GALLAS, K. (1982). *Mittel-und-spaetbyzantinische Sakralarchitektur der Insel Kreta. Versucht einer Typologie der kretischen des 10. Bis 17. Jahrhunderts.* Berlin: Freien Universitaet.

GEROLYMATOU, M. (2003), ‘‘Le Commerce, VII-XV Siecle’’ , La Bithynie au Moyen Age (eds. Geyer, B., Lefort, J.), *Realites Byzantines 9,* Paris.

GİOLES, N. (1987). *Byzantine Neodomia* (600-1204). Athen: Ekloseias Karlamitsa.

GOUGH, M. (1985). Alahan, An Early Christian Monastery in Southern Turkey, Based on The Work of Michael Gough, Universa, Belgium.

GÜREŞ, G. (2012), *İstanbul Komnenoslar Dönemi Bizans Yapılarında Mimari Plastik Kullanımı,* Yüksek Lisans Tezi Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı

HAKAN, G. (2009), *Kocaeli Müzesindeki Bizans Devri Mimari Plastikleri,* Sakarya Üniversitesi, *Yüksek Lisans Tezi* Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü

HALKIN, F. (1960). La vie de S. Nicephore, fondetaur de Medikion en Bithynie, *Analacta Bollandiana*, 78: 408-429.

HAMILTON, A. 1956 (1933). *Byzantine Architecture and Decoration*. London: B. Y. Bats Ford LTD.

HAMMER, J. von (1818). *Umblick aus einer Reise von Constantinopel nach Brusse Und dem Olympos und von da zurück über Micaea und Nicomedien.* Wien: Anton Strauss.

HARRISON, M. (1986). *Excavations at Saraçhane in İstanbul I*, Princeton: University Press.

HASOL, D. (1993), *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul: Yem Yayınevi.

HASLUCK, F. W. (1906/7). Bithynica, *The Annual of the British School At Athens, 13*: 285-308.

HASLUCK, F. W. (1910). *Cyzicus*. Cambridge: University Press.

HERGES, A. (1897-98). Monasteres de Bithynie, *Echos d'Orient, 1*: 274-280.

HERGES, A. (1898-99). Les Monasteres de Bithynie-Medicius, *Bessarione*, 5: 9-21.

HOLLİNSWORTH, P.A. (1991), ''Byzantium, History of Dark Ages'', Oxford Dictionary of Byzantium, (ed.Kazhdan, A.P.), New York: Oxford University Press.

IOANNIS CANTACUZENI (1828). *Corpus Scriptorum Historiare Byzantinae*, (ed. B. G. Niebuhrii C.F.), Cilt I-II, Bonn.

IORGA, N. (1896), Notes et extraits pour servir a l'Historie des Croisades au XVe *siecle, Revue de I'Orient Latin, 4*: 226-320.

JANIN, R. (1921). La Bithynie sous l'Empire Byzantin, *Echos d'Orient, 20*: 168-182, 301-319.

JANIN, R. (1975). *Institut Français d'Etudes Byzantines Les Eglises et les Monasteres des Grands Centres Byzantins (Bithynie, Hellespont, Latros, Galesios, Trebizonde, Athenes, Thessalonique)*, Paris: Institut Français d'Etudes Byzantines.

KAHYA, Y. (1996). İstanbul Bizans Mimarisinde Tuğla Boyutları Üzerine, Doğan Kuban'a Armağan, İstanbul.

KANDIS, B. I. (1883). *Brousa.* Athen.

KAPLANOĞLU, R. (1997), *Charles Texier ''Küçük Asya'' Bithynia*, İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları.

KAPLANOĞLU, R. (1999), *Bursa'da Mübadele*, İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları.

KAPLANOĞLU, R. (2001), *Bursa Ansiklopedisi I (Yer Adları)*, I. Basım, I. Cilt, İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları

KATİP ÇELEBİ (1732-33). *Cihannüma.* İstanbul: Matbaa-i Amire.

KAUTZSCH, R. (1936). *Kapitallstudien, Beitrage zu einer Geschicte des Spaetantiken Kapitells im Osten vom vierten bis ins siebente Jahrbundent*, Berlin-Leipzig: Verlag Von Walter de Gruyter & Co.

KARACAN, E. (2009), *Bursa ve Çevresindeki Bizans Dini Mimarisi*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sanat tarihi Anabilim dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

KAZHDAN, A.P. (1991), ''Portulan'', *Oxford Dictionary of Byzantium*, (ed. Kazhdan,

A.P. New York: Oxford University Press.

KAZHDAN, A. ve TALBOT, A. M. (1998), *Dumbarton Oaks Hagiography Database*, Washington: DC. Dumbarton Oaks Papers.

KAYA, E. (2015), Trigleia Ioannes Theologos Pelekete (Aya Yani) Manastırı: Tarihi, Mevcut Mimarisi ve Geleceği, *Zeitschrift für die Welt der Türken, Vol. 7,* No. 1.

KESKİN, E. (2010), *Çorum ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri, Yüksek Lisans Tezi,*Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı

KIBRIS'LI GREGORİOS (1909). Epistolai Patrikhioi Gregorius to Kyprios, *Ekkleiastikos Faros* (ed. S. Eustratiades), 4: 1-15.

KILIÇ, Ş. (2001). ''5.-15. Yüzyıl Bursa ve Çevresi Bizans Dönemi Depremleri'' , BursaYöresi'nin Depremselliği ve Deprem Tarihi, (ed. Abacı, N.), Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

KILIÇ, Ş. ve KAPLANOĞLU, R. (2016),Osmanlı Kuruluş Devrinde; Doğu Marmara Kıyılarında Türk İskanı, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, 21*: 27-45.

KIEPERT, H. (1876). *Atlas Antiquis.* Berlin: Dietrich Reimer Verlag.

KLEONYMOS, M. ve C. PAPADOPOULOS (1867). *Bithnika*. Constantinople: Libbraire Internationale.

KRAUTHEIMER, R. (1986). *Early Christian and Byzantine Architecture.* Harmondsworth Middlesex: Penguin Books Ltd.

KRETSCHMER, K. (1909). *Die italienische Portalanedes Mittelalters,* Berlin.

KUNIHOLM, P.I. ve L. STRIKER (1987). Dendrachronological investigations in the Aegean and Neighbouring regions, 1983-1986, *Journal of Field Archaeology, 14/4:* 385-398.

KÜRKÇÜ, E. (1977). *Trilye Fatih Camisi ve Pelekete Manastırı. Yüksek Lisans Tezi* ,Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

LANGE, D. (1986). Theorien zur Enstehung der byzantinischen Kreuzkuppelkirche, *Architektura*, 16: 93-103.

LEE, J. H. (2010), *Bizans Siyası ve Sosyal Tarihinde Tasvir Kırıcılık: İkonoklazma Dönemi (787-843),* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

LEGRAND, E. (1893). Inscriptions de Mysie, Bulletin de Correspondance Hellenique, 17: 545-550.

LEVTCHENKO, M. V. (2007), *Bizans Tarihi*, (Çev. Maide Selen), İstanbul: Doruk Yayınları.

MACRIDY, T. (1964). The Monastery of Lips and the Burials of the Palaiologi, *Dumbarton Oaks Papers, 18*: 253-277.

MANGO, C. (1950), Byzantine Brick Stamps, *American Journal of Archeology*: 19-27.

MANGO, C. (1968). The Monastery of St. Abercius at Kurşunlu (Elegmi) in Bithynia, *Dumbarton Oaks Papers*, 27: 169-176.

MANGO, C. (1976), *Byzantine Architecture*, New York: Harry N. Abrams, Inc. Publishers.

MANGO, C. (1977), Historical Introduction. (A. Bryer ve J. Herrin, Ed.), *Iconoclasm: papers Given at the ninth Spring Symposium of Byzantine Studies* (s.1-6). University of Birmingham.

MANGO, C. (1979), The Monastery of St. Constantine on Lake Apolyont, *Dumborton Oaks Papers, 33*: 329-333.

MANGO, C. (1990), The Work of M. I. Nomidis in the Vefa Kilise Camii, İstanbul *(1937-38)Mesaivnika kai Nea Ellhnika, 3*: 421-429.

MANGO, C. (2006), *Bizans Mimarisi* (Çev. Mine Kadiroğlu), Ankara: Özel Basım.

MANGO, C. ve J. W. HAWKİNS (1968). Additional Finds at Fenari İsa Camii, *Dumbarton Oaks Papers*, 22: 179-190.

MANGO, C. ve I. SEVCENKO (1973). Some Churches and Monasteries on the Southern Shore of the Sea Marmara, *Dumbarton Oaks Papers*, 27: 235-277.

MANSEL, A. M. (1971). *Ege ve Yunan Tarihi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

MANSEL, A.M. (1978), Side, 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları, Ankara.

MATHEWS, T. (1971). *The Early Churches of Constantinople*: Architecture and Liturgy. London: University Press.

MATHEWS, T. (1976). The Byzantine Churches of İstanbul: A Photographic Survey, Pennsylvania: University Press.

MEGAW, A. (1964). The Original Form of the Theotokos Church of Constantine Lips *Dumbarton Oaks Papers*, 18: 279-298.

MELAS, E. (1972), Alte Kirchen und Kloster Griechenlands, Du Mont Buchverlag, Köln.

MELLING, M. J. (1976), ‘’Archaeology in Asia Minor’’, American Journal of Archeology, 288-289.

MENTHON, B. (1935). *L’Olympe de Bithynie ses Saints, ses Couvents, ses Sites.* Paris: Bonne Presse.

MERCANGÖZ, Z. (1985), *Batı Anadolu’da Geç Dönem Bizans Mimarisi: Laskarisler Dönemi Mimarisi,* Yüksek Lisans Tezi Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bölümü

MİCHAELİS PSELLİ (1941). *Scripta Minora, Magnam Partem Adhuc Inedita,* (ed. E. Kurtz, F Drexl), Milano.

MILLET, G. (1916). *L’Ecole grecque dans l’Architecture Byzantine.* Paris: Ernest Leroux.

MILLINGEN, A. van (1912). *Byzantine Churches in Constantinople, their History and Architecture.* London: Mc Millan and Co. Ltd.

MORDTMANN, A. D. (1925). *Anatolien, Skizzen und Reiseberichte aus Kleinasien (1850-1859),* F. Babinger (Ed.), Hannover.

MORRİSON, C. (2014), *Bizans Dünyası: Doğu Roma İmparatorluğu 330-641* (Çev. Aslı Bilge), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

MÜLLER-WİENER, W. (1977). *Bildlexikon zur Topographie İstanbuls,* Tübingen: Verlag Erns Wasmuth.

OĞUZOĞLU, Y. (2001), ‘‘Osmanlı Arşivi kayıtlarına göre 1855 Bursa Depremi’’, Bursa Yöresi’nin Depremselliği ve Deprem Tarihi, (ed. Abacı, N.), Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

OĞUZOĞLU, Y. (2013), *8500 Yıllık Uygarlığın İzinden Bursa Tarihi,* Bursa: Akmat Akınoğlu Matbaacılık.

ORLANDOS, A. (1939), ‘’Byzantina Ekklesia Para to Kakosaleai’’, *Archeion, 5*: 152.

ORLANDOS, A. (1948), ‘’Byzantina kai Metabyzantina Mnemeia tes Rodou’’, *Archeion,* 72-74.

ORTAÇ, H. (1967). Zeytinbağı (Trilye) Bucağı, *Hakimiyet*, 8205, 6303: 8215, 6310.

OSTROGORSKY, G. (1981). *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

OUSTERHOUT, R. (1982), *The Architecture of the Kariye Camii in İstanbul*, Washington: Dumborton Oaks Research Library and Collection.

OUSTERHOUT, R. (1985), The Byzantine Church at Enez: Problems in Twelfth-Century Architecture, Vienna: *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik.*

OUSTERHOUT, R. (1988), Reconstructing Ninth-Century Constantinople, Byzantium in the Ninth Century: Dead or Alive? (ed.Brubaker, L.), Hampshire: Ashgate, 115-130.

OUSTERHOUT, R. (1999), *Master Builders of Byzantium*, New Jersey: Princeton University Press.

ÖNCÜ, İ. (2010), *Bizans İmparatorluğu'nda İkonoklast Dönem (726/730-843), Konstantinopolis ve Yakın Çevresindeki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı

ÖTÜKEN, S.Y., DURUKAN, A., ACUN,H. ve S.PEKAK (1986), *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, IV,* Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

ÖTÜKEN, S.Y. (1984), Kapadokya Bölgesi'ndeki Kapalı Yunan Haçı Planlı Kiliselerde Resim programı, *Ege Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*,3: 143-167.

ÖTÜKEN, S.Y. (1990), Bizans Duvar Tekniğinde Tektonik ve Estetik Çözümler, Ankara: *Vakıflar Dergisi, 21*: 395-410.

ÖTÜKEN, Y. (1996). *Forschungen im Nordwestlichen Kleinasien. Antike und Byzantinische Denkmaeler der Provinz Bursa*. Tübingen: Ernst Wasmuth Verlag.

PANCENKO, B. A. (1911). *Izvestija Russkogo Archeologiceskogo İnstituta u Konstinople, 15:* 259-289 (Rusça).

PARGOIRE, J. (1901), Saints İconophiles, *Echos d'Orient: 4*: 347-356.

PARMAN, E. (2002), *Ortaçağ'da Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

PEKAK, M. S. (1984), *İstanbul'da Studios Manastırı Kilisesi (İmrahor Camii)*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

PEKAK, M.S. (1991), *Zeytinbağı (Trigleia) Bizans Dönemi Kiliseleri ve Fatih Camii (Tarihi ve Mimarisi),* Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

PEKAK, M. S. (1995), Orta Çağın Önemli Bir Hıristiyanlık Merkezi: Zeytinbağı (Trilye) ve Ioannes Theologos Pelekete (Aya Yani) Manastırı, *In Memoriam. İ. Metin Akyurt Bahattin Devam Anı Kitabı,* 289-298, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

PEKAK, M.S. (1996). Zeytinbağı/Trilye Bizans Dönemi Kiliseleri, *T.C. Kültür Bakanlığı, XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 307-338.

PEKAK, M. S. (2000), İstanbul'da Studios Manastırı Ioannes Prodromos Kilisesi, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 10*: 100-121.

PEKAK, M.S. (2009), *Trilye (Zeytinbağı) Fatih Camisi Bizans Kapalı Yunan Haçı Planı,* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

PESCHLOW, U. (1972). Neue Beobachtungen zur Architektur und Ausstattung der Koimesis Kirche in İznik, *Istanbuler Mitteilungen*, 22: 145-187.

PESCHLOW, U. (1975), Byzantinische Plastik in Didyma, *Istanbuler Mitteilungen, 25:* 211-357.

PHILIPPSON, A. (1939), *Das byzantinische Reich*, Leiden: E. J. Brill.

PRALONG, A. (2003), ''Materiel Archeologique Errant'', La Bithynie au Moyen Age (eds. Geyer, B., Lefort, J.), Paris: *Realites Byzantines 9.*

PSELLOS, M. (1992), *Khronographia* (Çev. Işın Demirkent), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

RAMAZANOĞLU, M. (1955), Eine Kleine Kirche in Bithynien, *Actes du IX. E Cogres Internationale d'Etudes Byzantines, Salanique, Cilt.I*, Athens, 440-442.

RAMSAY, W. M. (1890), *The Historical Geography of Asia Minor*, London: Adolf M. Hakkert.

RAMSAY, W.M. ve BELL, G.L. (1909), *The Thousand and One Churches*, London: Hodder and Stoughton.

RESTLE, M. (1966), Bithynien, *Reallexikon der Byzantinischen Kunst, 1*: 719-725.

RESTLE, M. (1967), *Byzantine Wall Painting in Asia Minor I-III*, Shannon.

RICHTER, O. F. (1822), *Wallfahrten im Morgenlande, aus seinen Tagebücher und* Briefer, Berlin: Varlag von Ernst und Korn.

RODLEY, L.(1994), *Byzantine Art and Architecture, An Introduction*, New York: Cambridge University Press.

RODLEY, L. (1985), *Cave Monasteries of Byzantine Cappadokia*, London Cambridge University Press.

ROTT, H. (1908), *Kleinasiatische Denkmaeler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*, Leipzig: Dieterische Verlagsbuchhandlung Theodor Weicher.

RUGE, W. (1939), Trigleia, *Paulys Real-Encyclopaedie der Classischen Altertumswis-senschaft*, 5: 134-135.

SERDAR, P. (2010), *Likya ve Pamfilya Bölgeleri'ndeki Bizans Dönemi Taş Eserlerinin Motif, Bezeme Tekniği ve Malzeme Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı

SCHMITT, T. (1927), *Die Koimesis-kirche von Nikaia*, Berlin-Leipzig: Verlag von Walter de Gruyter & Co.

SCHNEIDER, A. M. (1943), ‘‘Die Römischen und Byzantinischen Denkmäler von İznik-Nicaea’’, *IF, XVI*, Berlin.

SCHNEIDER, A. M. 1967 (1936), *Byzanz,* Amsterdam: Verlag Adolf. M. Hakkert.

SOTIROU, G. A. (1932), *Guide du Musee Byzantin d'Athenes,* Athenes.

SOYKAN, A.N. (2012), *Aksaray, Belisırma Köyü, Karagedik Kilise*, Yüksek Lisans Tezi Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bölümü

SÖZEN, M. ve TANYELİ, U. (2003), *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

STRIKER, C. (1981), *The Myrelaion (Bodrum Camii) in İstanbul*, Princeton-New Jersey: Princeton University Press.

STRIKER, C. ve D. KUBAN (1968), Work at Kalenderhane Camii in İstanbul, *Dumbarton Oaks Papers*, *22*: 185-194.

STRUCK, A. (1909), Vier byzantinische Kirchen Argolis, *Athenische Mitteilungen*, *24*: 189-235.

STRZYGOWSKI, J. (1903), *Kleinasien, Ein Neuland der Kunsfgeschichte*, Leipzig: J.C..Heinrichische Buchhandlung.

STRZYGOWSKI, J. (1918), *Die Baukunst der Armenier und Europa, I,* Wien: Kunst-verlag Anton Schroll u. Co.

TALBOT, A.M. (1988), Byzantine Defender's of Images. Washington, D.C: Dumbaton Oaks.

TALBOT, A. M. (1991), ‘‘Pelekete Monastery’’, Oxford Dictionary of Byzantium, (ed. Kazhdan A.P.), New York: Oxford University Press.

TEMPLE, Ç. (2013), *Konya/ İkonion ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri,* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

TERRY, A. (1988), The Sculpture at Cathedral of Eufrasius in Porec, *Dumbarton Oaks Papers, 42*: 13-64.

TEZCAN, H. (1989), *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.

TİRYAKİ, A. (2007), *Kisleçukuru Manastırı, Antalya'nın Doyran Beldesi'nde Bir Ortaçağ Yapı Topluluğu,* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

TOK, E. (1997), *Türkiye'deki Orta ve Son Bizans Dönemi Kiliseleri'nde Cephe Düzeni,* Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

TOMASCHEK, W. (1891), Zur historischen Topographie von Kleinasien im Mittelalter I, Wien: Biblio Verlag.

THOMAS, J., HERO, A. C. ve Constable, G. (2000), ‘‘Byzantine Monastic Foundation Documents’’, *Dumbarton Oaks Research Library and Collection 35*: 67-83; 1042-1091.

TUNAY, M. İ. (1984), *Türkiye'de Bizans Mimarisinde Taş ve Tuğla Duvar Tekniğine Göre Tarihlendirme,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji-Sanat Tarihi Bölümü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

UMAR, B. (1993), *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

UNDERWOOD, P.A. (1966), *The Kariye Djami,* Vol. I-III, New York: Pantheon Books.

UZUNÇARŞILI, İ. H. (1982), *Osmanlı Tarihi I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

WAECHTER, A. (1903), *Der Verfallen des Griechentums in Kleinasien im XVI. Jahrbundert,* Leipzig: B.G. Teubner Verlag.

WHELER, G. (1723), *Voyage D'Italie, De Dalmatie, De Grece, Et Dv Levant, Fait es annees 1675 / 1676. Tome I, II, III,* A Lyon, Chez Antoıne Cellier le fils, rue Merciere, a la Conftance, M. DC, LXXVIII, AVEC PRIVILEGE DV ROY.

WİEGAND, T. (1913), *Der Latmos, Milet, Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungenseit dem Jahre 1899,* Berlin: Druck and Verlag von Geog Reimer.

WIEGAND, E. (1931), Zur Monogramminischrift der Theotokos – (Koimesis) Kirche in Nicaea, *Byzantion 6:* 411-420.

WULFF, O. (1903), *Die Koimesis-kirche in Nicaea und Ihre Mosaiken,* Strasbourg: Heinz und Heinz.

WULZİNGER, K. (1925), *Byzantinische Baudenkmaeler,* Hannover: Orien-Buchhandlung Heinz Lafaire.

VİTER, S. (1971), *Trabzon'da Aziz Eugenios Kilisesi (Yeni Cuma Cami)*, Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

VOKOTOPOULOS, P. L. (1975), *Kirchliche Architektur im westlichen Griechenland um İm Epirus des 7. bis zum Ende des 10. Jahrhundert,* Thessalonike: Byzatine Mnemeia.

VOKOTOPOULOS, P. L. (1979), The Concealed-Course Technique, *Jahrbuch der Österreichischer Byzantinischer Gesellschaft, 28:* 247-260.

VOKOTOPOULOS, P. L. (1981), The Role of Constantinopolitan Architecture during the Middle and Lte Byzantine Period, *Jahrbuch der Österreichischer Byzantinischer Gesellschaft, 31*: 551-573.

YEGÜL, F. (1974), Early Byzantine Capitals from Sardis: A Study on the Ionic Impost *Type, Dumbarton Oaks Papers*, 265-275.

YILDIRIM, F. (2013), *14. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa İlindeki Mimari Eserler,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

YILDIRIM, Ş. (2013), *Side Antik Kentinin Bizans Dönemi Dini Mimarisi, Yüksek Lisans Tezi* Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı

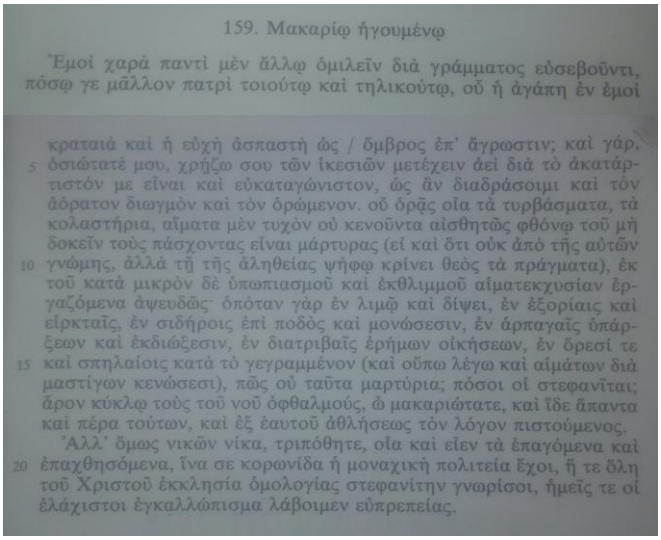
YİNSEL, S. (2013), *Bursa Kurşunlu'da Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi,* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Lisans Bitirme Tezi).

YİNSEL, S. ve PEKAK, S. (2016), Kurşunlu'da (Elegmi) Aziz Aberkios Manastırı *Kilisesi, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 151*: 85-104.

ZOLLT, T. (1994), Kapitellplastik Konstantinoples vom 4. Bis 6. Jahrhundert n.Chr. Mit Einem Beitrag zur Untersuchung des Ionischen Kampherkapitells, Bonn.

EK 1. THEODOROS STUDİTES İLE MAKARİOS VE SERGİOS'UN MEKTUPLARI

Mektubun Aslı

159. Μακαρίῳ ἡγουμένῳ

Ἐμοὶ χαρὰ παντὶ μὲν ἄλλῳ ὁμιλεῖν διὰ γράμματος εὐσεβοῦντι, πόσῳ γε μᾶλλον πατρὶ τοιούτῳ καὶ τηλικούτῳ, οὗ ἡ ἀγάπη ἐν ἐμοὶ κραταιὰ καὶ ἡ εὐχὴ ἀσπαστὴ ὡς / ὄμβρος ἐπ' ἄγρωστιν; καὶ γάρ, ὁσιώτατέ μου, χρῄζω σου τῶν ἱκεσιῶν μετέχειν ἀεὶ διὰ τὸ ἀκατάρτιστόν με εἶναι καὶ εὐκαταγώνιστον, ὡς ἂν διαδράσοιμι καὶ τὸν ἀόρατον διωγμὸν καὶ τὸν ὁρώμενον. οὐ ὁρᾷς οἷα τὰ τυρβάσματα, τὰ κολαστήρια, αἵματα μὲν τυχὸν οὐ κενοῦντα αἰσθητῶς φθόνῳ τοῦ μὴ δοκεῖν τοὺς πάσχοντας εἶναι μάρτυρας (εἰ καὶ ὅτι οὐκ ἀπὸ τῆς αὐτῶν γνώμης, ἀλλὰ τῇ τῆς ἀληθείας ψήφῳ κρίνει θεὸς τὰ πράγματα), ἐκ τοῦ κατὰ μικρὸν δὲ ὑποπιασμοῦ καὶ ἐκθλιμμοῦ αἱματεκχυσίαν ἐργαζόμενα ἀψευδῶς· ὁπόταν γὰρ ἐν λιμῷ καὶ δίψει, ἐν ἐξορίαις καὶ εἱρκταῖς, ἐν σιδήροις ἐπὶ ποδὸς καὶ μονώσεσιν, ἐν ἁρπαγαῖς ὑπάρξεων καὶ ἐκδιώξεσιν, ἐν διατριβαῖς ἐρήμων οἰκήσεων, ἐν ὄρεσί τε καὶ σπηλαίοις κατὰ τὸ γεγραμμένον (καὶ οὕπω λέγω καὶ αἱμάτων διὰ μαστίγων κενώσεσι), πῶς οὐ ταῦτα μαρτύρια; πόσοι οἱ στεφανῖται; ἆρον κύκλῳ τοὺς τοῦ νοῦ ὀφθαλμούς, ὦ μακαριώτατε, καὶ ἴδε ἅπαντα καὶ πέρα τούτων, καὶ ἐξ ἑαυτοῦ ἀθλήσεως τὸν λόγον πιστούμενος.

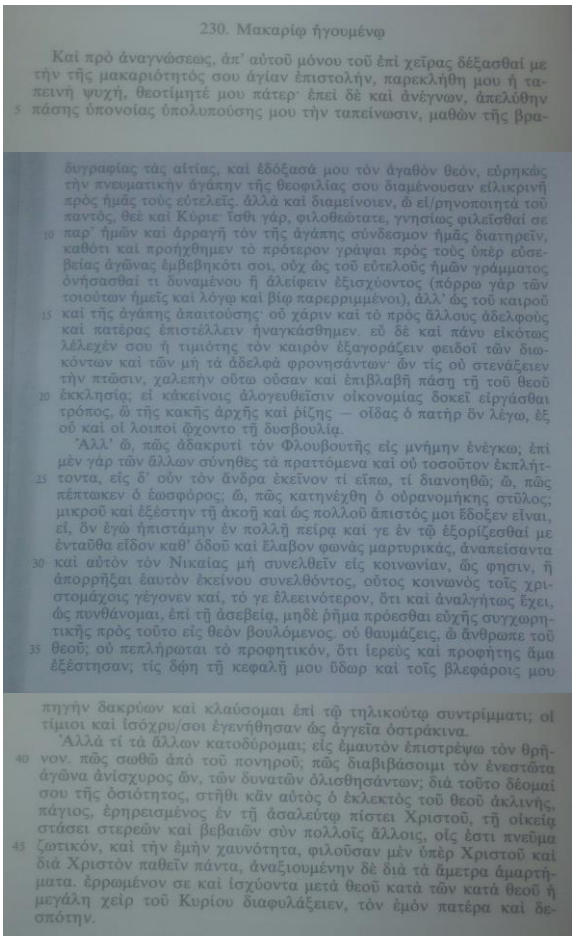
Ἀλλ' ὅμως νικῶν νίκα, τριπόθητε, οἷα καὶ εἶεν τὰ ἐπαγόμενα καὶ ἐπαχθησόμενα, ἵνα σε κορωνίδα ἡ μοναχικὴ πολιτεία ἔχοι, ἥ τε δὴ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία ὁμολογίας στεφανίτην γνωρίσοι, ἡμεῖς τε οἱ ἐλάχιστοι ἐγκαλλώπισμα λάβοιμεν εὐπρεπείας.

(Fatouros, 1991: 280-281).

159. Mektubun Yorumu: Başrahip Makarios'a:

Theodoros için dindar olan her insan ile yazışmak aslında bir sevinç kaynağıdır, özellikle kendisine mektup gönderilenin formatındaki bir peder ile yazışması daha büyük bir sevince yol açmaktadır. Theodoros, Makarios ile kendisini kıyasladığında tanrıtanımazlar ile mücadele eden bir acemi gibi görmektedir. Dinde sapkınlığın öfkeye yol açtığı zaman: İnanç sahiplerini izliyor, onlara işkence ediyor ve hapsediyor veya dağlara kaçmalarına ve mağaralarda gizlenmelerine zorluyormuş. Kendilerine şehit çelengi edinen çok sayıda keşiş vardır. Bu durumlar Makarios'un takibatıyla da teyit edilmektedir. Sonuç olarak kendisine tebliğde bulunan, Orthodoxie (dini ilkelere bağlılık, Ortodoks kilise inançlarının tümü) için mücadelesinde güçlü kalmaya davet edilmektedir. Mektupta takibatta bulunan keşişlerin cezalandırılmasından ve işkence görmesinden söz edilse de, bilindiği gibi, cezalandırılmadan sonra 816 yılında ölen Thaddaios'u hatırlatmada bulunulmuştur. Dolayısıyla mektup muhtemelen 816 yılında Boneta'dan (Anatolikon Theması) yazılmıştır (Fatouros, 1991: 256-257).

Mektubun Aslı

230. Μακαρίῳ ἡγουμένῳ

Καὶ πρὸ ἀναγνώσεως, ἀπ' αὐτοῦ μόνου τοῦ ἐπὶ χεῖρας δέξασθαί με
τὴν τῆς μακαριότητός σου ἁγίαν ἐπιστολήν, παρεκλήθη μου ἡ τα-
πεινὴ ψυχή, θεοτίμητέ μου πάτερ· ἐπεὶ δὲ καὶ ἀνέγνων, ἀπελύθην
πάσης ὑπονοίας ὑπολυπούσης μου τὴν ταπείνωσιν, μαθὼν τῆς βρα-

δυγραφίας τὰς αἰτίας, καὶ ἐδόξασά μου τὸν ἀγαθὸν θεόν, εὑρηκὼς
τὴν πνευματικὴν ἀγάπην τῆς θεοφιλίας σου διαμένουσαν εἰλικρινῆ
πρὸς ἡμᾶς τοὺς εὐτελεῖς. ἀλλὰ καὶ διαμείνοιεν, ὦ εἰ/ρηνοποιητὰ τοῦ
παντός, θεὲ καὶ Κύριε· ἴσθι γάρ, φιλοθεώτατε, γνησίως φιλεῖσθαί σε
παρ' ἡμῶν καὶ ἀρραγῆ τὸν τῆς ἀγάπης σύνδεσμον ἡμᾶς διατηρεῖν,
καθότι καὶ προήχθημεν τὸ πρότερον γράψαι πρὸς τοὺς ὑπὲρ εὐσε-
βείας ἀγῶνας ἐμβεβηκότι σοι, οὐχ ὡς τοῦ εὐτελοῦς ἡμῶν γράμματος
ὀνήσασθαί τι δυναμένου ἢ ἀλείφειν ἐξισχύοντος (πόρρω γὰρ τῶν
τοιούτων ἡμεῖς καὶ λόγῳ καὶ βίῳ παρερριμμένοι), ἀλλ' ὡς τοῦ καιροῦ
καὶ τῆς ἀγάπης ἀπαιτούσης· οὗ χάριν καὶ τὸ πρὸς ἄλλους ἀδελφοὺς
καὶ πατέρας ἐπιστέλλειν ἠναγκάσθημεν. εὖ δὲ καὶ πάνυ εἰκότως
λέλεχέν σου ἡ τιμιότης τὸν καιρὸν ἐξαγοράζειν φειδοῖ τῶν διω-
κόντων καὶ τῶν μὴ τὰ ἀδελφὰ φρονησάντων· ὧν τίς οὐ στενάξειεν
τὴν πτῶσιν, χαλεπὴν οὔτω οὖσαν καὶ ἐπιβλαβῆ πάσῃ τῇ τοῦ θεοῦ
ἐκκλησίᾳ; εἰ κἀκείνοις ἀλογευθεῖσιν οἰκονομίας δοκεῖ εἰργάσθαι
τρόπος, ὦ τῆς κακῆς ἀρχῆς καὶ ῥίζης — οἶδας ὃ πατὴρ ὃν λέγω, ἐξ
οὗ καὶ οἱ λοιποὶ ἔχοντο τῇ δυσβουλίᾳ.
Ἀλλ' ὦ, πῶς ἀδακρυτὶ τὸν Φλουβουτῆς εἰς μνήμην ἐνέγκω; ἐπὶ
μὲν γὰρ τῶν ἄλλων σύνηθες τὰ πραττόμενα καὶ οὐ τοσοῦτον ἐκπλήτ-
τοντα, εἰς δ' οὖν τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον τί εἴπω, τί διανοηθῶ; ὦ, πῶς
πέπτωκεν ὁ ἑωσφόρος; ὦ, πῶς κατηνέχθη ὁ οὐρανομήκης στῦλος;
μικροῦ καὶ ἐξέστην τῇ ἀκοῇ καὶ ὡς πολλοῦ ἄπιστός μοι ἔδοξεν εἶναι,
εἰ, ὃν ἐγὼ ἠπιστάμην ἐν πολλῇ πείρᾳ καί γε ἐν τῷ ἐξορίζεσθαί με
ἐνταῦθα εἶδον καθ' ὁδοῦ καὶ ἔλαβον φωνᾶς μαρτυρικάς, ἀναπείσαντα
καὶ αὐτὸν τὸν Νικαίας μὴ συνελθεῖν εἰς κοινωνίαν, ὡς φησιν, ἢ
ἀπορρῆξαι ἑαυτὸν ἐκείνου συνελθόντος, οὗτος κοινωνὸς τοῖς χρι-
στομάχοις γέγονεν καί, τό γε ἐλεεινότερον, ὅτι καὶ ἀναλγήτως ἔχει,
ὡς πυνθάνομαι, ἐπὶ τῇ ἀσεβείᾳ, μηδὲ ῥῆμα πρόεσθαι εὐχῆς συγχωρη-
τικῆς πρὸς τοῦτο εἰς θεὸν βουλόμενος. οὐ θαυμάζεις, ὦ ἄνθρωπε τοῦ
θεοῦ; οὐ πεπλήρωται τὸ προφητικόν, ὅτι ἱερεὺς καὶ προφήτης ἅμα
ἐξέστησαν; τίς δῴη τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ καὶ τοῖς βλεφάροις μου

πηγὴν δακρύων καὶ κλαύσομαι ἐπὶ τῷ τηλικούτῳ συντρίμματι; οἱ
τίμιοι καὶ ἰσόχρυ/σοι ἐγενήθησαν ὡς ἀγγεῖα ὀστράκινα.
Ἀλλὰ τί τὰ ἄλλων κατοδύρομαι; εἰς ἐμαυτὸν ἐπιστρέψω τὸν θρῆ-
νον. πῶς σωθῶ ἀπὸ τοῦ πονηροῦ; πῶς διαβιβάσοιμι τὸν ἐνεστῶτα
ἀγῶνα ἀνίσχυρος ὤν, τῶν δυνατῶν ὀλισθησάντων; διὰ τοῦτο δέομαί
σου τῆς ὁσιότητος, στῆθι κἂν αὐτὸς ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ θεοῦ ἀκλινής,
πάγιος, ἐρηρεισμένος ἐν τῇ ἀσαλεύτῳ πίστει Χριστοῦ, τῇ οἰκείᾳ
στάσει στερεῶν καὶ βεβαιῶν σὺν πολλοῖς ἄλλοις, οἷς ἐστι πνεῦμα
ζωτικόν, καὶ τὴν ἐμὴν χαυνότητα, φιλοῦσαν μὲν ὑπὲρ Χριστοῦ καὶ
διὰ Χριστὸν παθεῖν πάντα, ἀναξιουμένην δὲ διὰ τὰ ἄμετρα ἁμαρτή-
ματα. ἐρρωμένον σε καὶ ἰσχύοντα μετὰ θεοῦ κατὰ τῶν κατὰ θεοῦ ἡ
μεγάλη χεὶρ τοῦ Κυρίου διαφυλάξειεν, τὸν ἐμὸν πατέρα καὶ δε-
σπότην.

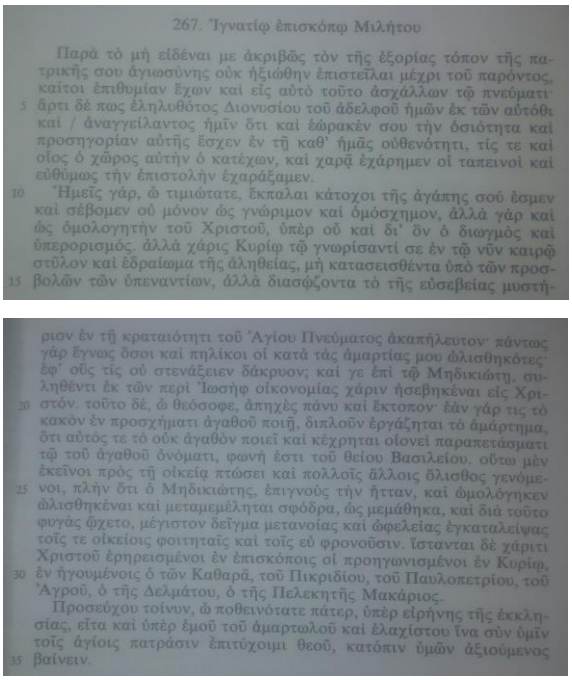
(Fatouros, 1991: 362-364).

230. Mektubun Yorumu: Başrahip Makarios'a:

Theodoros, Makarios'a göndermiş olduğu bir önceki mektupta olduğu gibi, bu mektupta da ilk önce kendisine mektup gönderdiği pederden bir mektup aldığı konusundaki büyük sevincini dile getirmektedir. Kendisine gönderilen mektup, aradan geçen uzunca bir süreden sonra gelmiş ve bu durum Theodoros'u tahmin yürütmelere teşvik etmiş. Fakat kendisine gönderilen mektuptan gecikmenin nedenini öğrendiğinde, Tanrı'ya şükretmiş, çünkü Makarios dürüst bir arkadaş olarak kalmıştır (muhtemelen kastedilen Makarios'un sürgün olmasıdır). Tanrı'nın kilisesini o kadar büyük zararlara uğrattığından, başrahiplerin düşmesi epey acıklı bir durum almıştır.

Phlubute başrahibinin de düşmesinin Theodoros üzerindeki etkisi hayli büyük olmuştur. Theodoros, Boneta yolunda (Anatolikon Theması) adamı görmüş ve ondan bir martirin sözlerini dinlemiştir. Böyle bir adamın İkonoklast (put kıranlar) ile ilişki kurması herhangi bir pişmanlık belirtisini gündeme getirmemesi nasıl mümkün olabilirdi? Sonuç olarak Theodoros, kendisine mektup gönderileni İkonoklastlara karşı direnişi sürdürmeye davet etmektedir. Mektupta yedi başrahibin düşüşünden söz edilmesi ve Theodoros'un bu arada Phlubute başrahibinin pişmanlığını duyduğundan bahsetmesi mektubun tarihini 816 yılının ikinci yarısında, muhtemelen 816 yılının yaz sonunda-sonbahar başında yazıldığını göstermektedir (Fatouros, 1991: 292-293).

Mektubun Aslı

267. Ἰγνατίῳ ἐπισκόπῳ Μιλήτου

Παρὰ τὸ μὴ εἰδέναι με ἀκριβῶς τὸν τῆς ἐξορίας τόπον τῆς πατρικῆς σου ἁγιωσύνης οὐκ ἠξιώθην ἐπιστεῖλαι μέχρι τοῦ παρόντος, καίτοι ἐπιθυμίαν ἔχων καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀσχάλλων τῷ πνεύματι· ἄρτι δέ πως ἐληλυθότος Διονυσίου τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν ἐκ τῶν αὐτόθι καὶ / ἀναγγείλαντος ἡμῖν ὅτι καὶ ἐώρακέν σου τὴν ὁσιότητα καὶ προσηγορίαν αὐτῆς ἔσχεν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς οὐθενότητι, τίς τε καὶ οἷος ὁ χῶρος αὐτὴν ὁ κατέχων, καὶ χαρᾷ ἐχάρημεν οἱ ταπεινοὶ καὶ εὐθύμως τὴν ἐπιστολὴν ἐχαράξαμεν.

Ἡμεῖς γάρ, ὦ τιμιώτατε, ἔκπαλαι κάτοχοι τῆς ἀγάπης σοῦ ἐσμεν καὶ σέβομεν οὐ μόνον ὡς γνώριμον καὶ ὁμόσχημον, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὡς ὁμολογητὴν τοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ οὗ καὶ δι' ὃν ὁ διωγμὸς καὶ ὑπερορισμός. ἀλλὰ χάρις Κυρίῳ τῷ γνωρίσαντί σε ἐν τῷ νῦν καιρῷ στῦλον καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας, μὴ κατασεισθέντα ὑπὸ τῶν προσβολῶν τῶν ὑπεναντίων, ἀλλὰ διασῴζοντα τὸ τῆς εὐσεβείας μυστή-

ριον ἐν τῇ κραταιότητι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀκαπήλευτον· πάντως γὰρ ἔγνως ὅσοι καὶ πηλίκοι οἱ κατὰ τὰς ἁμαρτίας μου ἀλισθηκότες· ἐφ' οὓς τίς οὐ στενάξειεν δάκρυον; καί γε ἐπὶ τῷ Μηδικιώτῃ, συληθέντι ἐκ τῶν περὶ Ἰωσὴφ οἰκονομίας χάριν ἠσεβηκέναι εἰς Χριστόν. τοῦτο δέ, ὦ θεόσοφε, ἀπηχὲς πάνυ καὶ ἔκτοπον· ἐὰν γάρ τις τὸ κακὸν ἐν προσχήματι ἀγαθοῦ ποιῇ, διπλοῦν ἐργάζηται τὸ ἁμάρτημα, ὅτι αὐτός τε τὸ οὐκ ἀγαθὸν ποιεῖ καὶ κέχρηται οἱονεὶ παραπετάσματι τῷ τοῦ ἀγαθοῦ ὀνόματι, φανὴ ἔστι τοῦ θείου Βασιλείου. οὕτω μὲν ἐκεῖνοι πρὸς τῇ οἰκείᾳ πτώσει καὶ πολλοῖς ἄλλοις ὀλισθος γενόμενοι, πλὴν ὅτι ὁ Μηδικιώτης, ἐπιγνοὺς τὴν ἥτταν, καὶ ὡμολόγηκεν ἀλισθηκέναι καὶ μεταμέληται σφόδρα, ὡς μεμάθηκα, καὶ διὰ τοῦτο φυγὰς ᾠχετο, μέγιστον δεῖγμα μετανοίας καὶ ὠφελείας ἐγκαταλείψας τοῖς τε οἰκείοις φοιτηταῖς καὶ τοῖς εὖ φρονοῦσιν. ἵστανται δὲ χάριτι Χριστοῦ ἐρηρεισμένοι ἐν ἐπισκόποις οἱ προηγωνισμένοι ἐν Κυρίῳ, ἐν ἡγουμένοις ὁ τῶν Καθαρᾶ, τοῦ Πικριδίου, τοῦ Παυλοπετρίου, τοῦ Ἀγροῦ, ὁ τῆς Δελμάτου, ὁ τῆς Πελεκητῆς Μακάριος.

Προσεύχου τοίνυν, ὦ ποθεινότατε πάτερ, ὑπὲρ εἰρήνης τῆς ἐκκλησίας, εἶτα καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἐλαχίστου ἵνα σὺν ὑμῖν τοῖς ἁγίοις πατράσιν ἐπιτύχοιμι θεοῦ, κατόπιν ὑμῶν ἀξιούμενος βαίνειν.

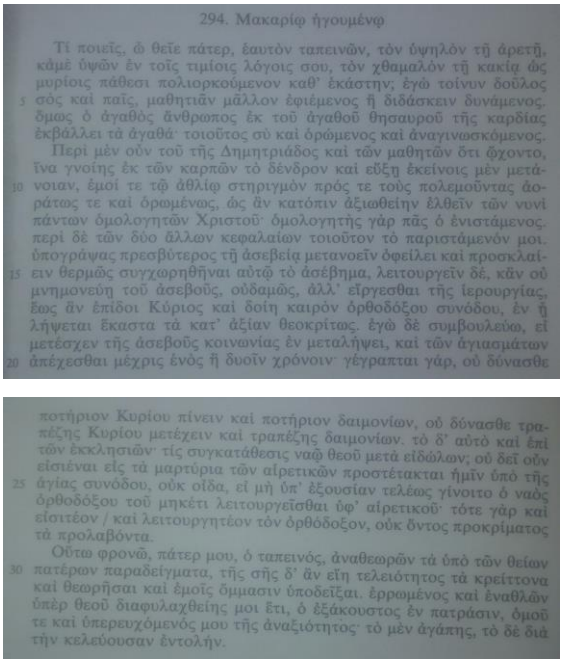
(Fatouros, 1991: 394-395).

267. Mektubun Yorumu: Miletos'un Piskoposu Ignatius'a:

Theodoros, Ignatius'un sürgün edildiği yeri bilmediğinden şimdiye kadar kendisine mektup yazamamıştır. Fakat Dionysos, Theodoros'a gelmiş ve azizliğinin selamıyla birlikte Theodoros'a Ignatius'un sürgün edildiği yeri bildirmiştir. Theodoros sevinmiş ve Ignatius'a göndereceği mevcut mektubu yazmaya koyulmuştur. Theodoros,

Ignatius'a sadece hiyerarşi olarak değil, inançları doğrultusunda yaşayan bir Hıristiyan olarak da saygılarını sunuyor diye yazmaktadır. Başrahiplerin düşüşünü kuşkusuz öğrendiğini, aynı şekilde düşen Medikion Manastırı'nın başrahibi (Niketas), bu arada hatasını anladığını ve pişmanlığını gündeme getirdiğini, şimdi sürgüne gönderilmediğini, tavır ve tutumuyla keşişleri ve aklı başında bütün insanlara örnek oluşturduğunu, İkonoklastlara karşı direnişi, Kathara Pikridion, Pauloperiton, Agros, Delmatu ve Pelekete manastırlarının başrahiplerinin yürüttüğünü belirtir. Mektubun yazım tarihi olarak 816 sonu ile 817 başı konulabilir (Fatouros, 1991: 310-311).

Mektubun Aslı

294. Μακαρίῳ ἡγουμένῳ

Τί ποιεῖς, ὦ θεῖε πάτερ, ἑαυτὸν ταπεινῶν, τὸν ὑψηλὸν τῇ ἀρετῇ, κἀμὲ ὑψῶν ἐν τοῖς τιμίοις λόγοις σου, τὸν χθαμαλὸν τῇ κακίᾳ ὡς μυρίοις πάθεσι πολιορκούμενον καθ' ἑκάστην; ἐγὼ τοίνυν δοῦλος σὸς καὶ παῖς, μαθητιᾶν μᾶλλον ἐφιέμενος ἢ διδάσκειν δυνάμενος. ὅμως ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας ἐκβάλλει τὰ ἀγαθά· τοιοῦτος σὺ καὶ ὁρώμενος καὶ ἀναγινωσκόμενος.

Περὶ μὲν οὖν τοῦ τῆς Δημητριάδος καὶ τῶν μαθητῶν ὅτι ᾠχοντο, ἵνα γνοίης ἐκ τῶν καρπῶν τὸ δένδρον καὶ εὖξῃ ἐκείνοις μὲν μετάνοιαν, ἐμοί τε τῷ ἀθλίῳ στηριγμὸν πρός τε τοὺς πολεμοῦντας ἀοράτως τε καὶ ὁρωμένως, ὡς ἂν κατόπιν ἀξιωθείην ἐλθεῖν τῶν νυνὶ πάντων ὁμολογητῶν Χριστοῦ· ὁμολογητὴς γὰρ πᾶς ὁ ἐνιστάμενος. περὶ δὲ τῶν δύο ἄλλων κεφαλαίων τοιοῦτον τὸ παριστάμενόν μοι. ὑπογράψας πρεσβύτερος τῇ ἀσεβείᾳ μετανοεῖν ὀφείλει καὶ προσκλαίειν θερμῶς συγχωρηθῆναι αὐτῷ τὸ ἀσέβημα, λειτουργεῖν δέ, κἂν οὐ μνημονεύῃ τοῦ ἀσεβοῦς, οὐδαμῶς, ἀλλ' εἴργεσθαι τῆς ἱερουργίας, ἕως ἂν ἐπίδοι Κύριος καὶ δοίη καιρὸν ὀρθοδόξου συνόδου, ἐν ᾗ λήψεται ἕκαστα τὰ κατ' ἀξίαν θεοκρίτως. ἐγὼ δὲ συμβουλεύω, εἰ μετέσχεν τῆς ἀσεβοῦς κοινωνίας ἐν μεταλήψει, καὶ τῶν ἁγιασμάτων ἀπέχεσθαι μέχρις ἑνὸς ἢ δυοῖν χρόνοιν· γέγραπται γάρ, οὐ δύνασθε

ποτήριον Κυρίου πίνειν καὶ ποτήριον δαιμονίων, οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν καὶ τραπέζης δαιμονίων. τὸ δ' αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν· τίς συγκατάθεσις ναῷ θεοῦ μετὰ εἰδώλων; οὐ δεῖ οὖν εἰσιέναι εἰς τὰ μαρτύρια τῶν αἱρετικῶν προστέτακται ἡμῖν ὑπὸ τῆς ἁγίας συνόδου, οὐκ οἶδα, εἰ μὴ ὑπ' ἐξουσίαν τελέως γίνοιτο ὁ ναὸς ὀρθοδόξου τοῦ μηκέτι λειτουργεῖσθαι ὑφ' αἱρετικοῦ· τότε γὰρ καὶ εἰσιτέον / καὶ λειτουργητέον τὸν ὀρθόδοξον, οὐκ ὄντος προκρίματος τὰ προλαβόντα.

Οὕτω φρονῶ, πάτερ μου, ὁ ταπεινός, ἀναθεωρῶν τὰ ὑπὸ τῶν θείων πατέρων παραδείγματα, τῆς σῆς δ' ἂν εἴη τελειότητος τὰ κρείττονα καὶ θεωρῆσαι καὶ ἐμοῖς ὄμμασιν ὑποδεῖξαι. ἐρρωμένος καὶ ἐναθλῶν ὑπὲρ θεοῦ διαφυλαχθείης μοι ἔτι, ὁ ἐξάκουστος ἐν πατράσιν, ὁμοῦ τε καὶ ὑπερευχόμενός μου τῆς ἀναξιότητος· τὸ μὲν ἀγάπης, τὸ δὲ διὰ τὴν κελεύουσαν ἐντολήν.

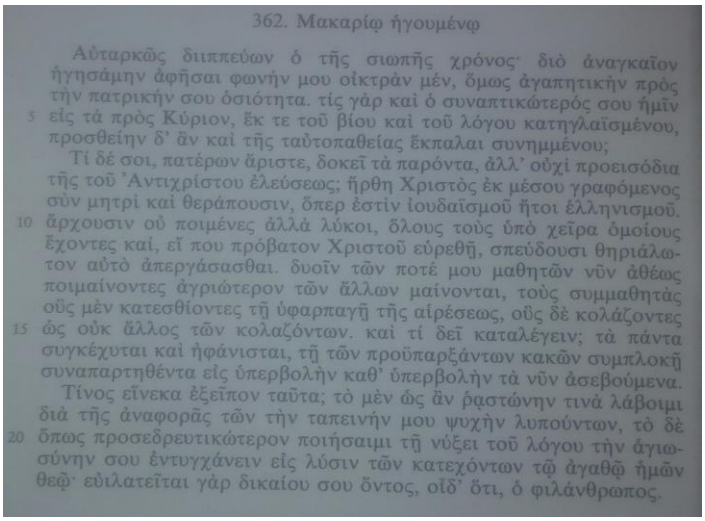
(Fatouros, 1991: 433-434).

294. Mektubun Yorumu: Pelekete Başrahibi Makarios'a:

Makarios, bir mektupta Theodoros'a övgülerde bulunmuş ve bizzat kendisine alçakgönüllü ifadelerle ilgi göstermiştir. Theodoros artık bunu kesin bir dille yadsımaktadır. Ayrıca ona, Demetrias piskoposunun ve havarilerinin düşüşünü bildirmektedir. Daha sonra bildirilerin haber verileceği kişilerin sorularını yanıtlamaktadır: İmzasını İkonoklastlara (put kıranlara) veren bir rahip, hiçbir biçimde

ayin için tören yapamazmış, yani bu konuda kesin olarak karar vermiş bir Ortodokslardan kurulu ruhani meclis toplantıya çağrılana kadar bu durum böyle sürermiş. Fakat O, tanrıtanımazların komünyonuna katılmışsa, bir ya da iki yıl kutsal törenlere katılmaktan uzak durmalıymış. Çünkü havari, şöyle der (1 Cor. 10,21): *''Siz Tanrı'nın kadehinden ve şeytanın kadehinden aynı anda içemezsiniz, siz Tanrı'nın masasında ve şeytanın masasında aynı anda bulunamazsınız''*. Tanrıtanımazların kiliselerine de girilmesi söz konusu değilmiş. Demetrias piskoposunun düşüşü hakkında Naukratios'ta ep. 177,9'da söz edilmiştir. Buna göre, piskopos 816 yılında azledilmiştir. Dolayısıyla bu mektup 816-818 yılları arasına tarihlenmektedir (Fatouros, 1991: 330).

Mektubun Aslı

362. Μακαρίῳ ἡγουμένῳ

Αὐταρκῶς διιππεύων ὁ τῆς σιωπῆς χρόνος· διὸ ἀναγκαῖον
ἡγησάμην ἀφῆσαι φωνήν μου οἰκτρὰν μέν, ὅμως ἀγαπητικὴν πρὸς
τὴν πατρικήν σου ὁσιότητα. τίς γὰρ καὶ ὁ συναπτικώτερός σου ἡμῖν
εἰς τὰ πρὸς Κύριον, ἔκ τε τοῦ βίου καὶ τοῦ λόγου κατηγλαϊσμένου,
προσθείην δ' ἂν καὶ τῆς ταὐτοπαθείας ἔκπαλαι συνημμένου;
Τί δέ σοι, πατέρων ἄριστε, δοκεῖ τὰ παρόντα, ἀλλ' οὐχὶ προεισόδια
τῆς τοῦ Ἀντιχρίστου ἐλεύσεως; ἤρθη Χριστὸς ἐκ μέσου γραφόμενος
σὺν μητρὶ καὶ θεράπουσιν, ὅπερ ἐστὶν ἰουδαϊσμοῦ ἤτοι ἑλληνισμοῦ.
ἄρχουσιν οὐ ποιμένες ἀλλὰ λύκοι, ὅλους τοὺς ὑπὸ χεῖρα ὁμοίους
ἔχοντες καί, εἴ που πρόβατον Χριστοῦ εὑρεθῇ, σπεύδουσι θηριάλω-
τον αὐτὸ ἀπεργάσασθαι. δυοῖν τῶν ποτέ μου μαθητῶν νῦν ἀθέως
ποιμαίνοντες ἀγριώτερον τῶν ἄλλων μαίνονται, τοὺς συμμαθητὰς
οὓς μὲν κατεσθίοντες τῇ ὑφαρπαγῇ τῆς αἱρέσεως, οὓς δὲ κολάζοντες
ὡς οὐκ ἄλλος τῶν κολαζόντων. καὶ τί δεῖ καταλέγειν; τὰ πάντα
συγκέχυται καὶ ἠφάνισται, τῇ τῶν προϋπαρξάντων κακῶν συμπλοκῇ
συναπαρτηθέντα εἰς ὑπερβολὴν καθ' ὑπερβολὴν τὰ νῦν ἀσεβούμενα.
Τίνος εἵνεκα ἐξεῖπον ταῦτα; τὸ μὲν ὡς ἂν ῥᾳστώνην τινὰ λάβοιμι
διὰ τῆς ἀναφορᾶς τῶν τὴν ταπεινήν μου ψυχὴν λυπούντων, τὸ δὲ
ὅπως προσεδρευτικώτερον ποιήσαιμι τῇ νύξει τοῦ λόγου τὴν ἀγιω-
σύνην σου ἐντυγχάνειν εἰς λύσιν τῶν κατεχόντων τῷ ἀγαθῷ ἡμῶν
θεῷ· εὐιλατεῖται γὰρ δικαίου σου ὄντος, οἶδ' ὅτι, ὁ φιλάνθρωπος.

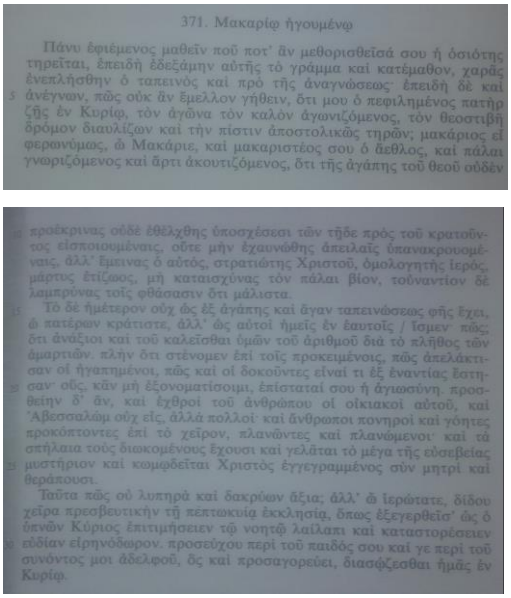
(Fatouros, 1991: 496).

362. Mektubun Yorumu: Pelekete Başrahibi Makarios'a:

Theodoros aradan geçen uzunca bir süreden sonra mektup göndereceği kişilere tekrar mektup yazmaya koyulmaktadır. Theodoros ile Makarios'un hayatı şimdiye kadar benzer bir seyir izlemektedir. Bu sebeple Theodoros, Makarios'a sıkı sıkıya bağlı olduğunu hissetmektedir. Mevcut takibat, Hıristiyan'a karşı olanın gelişi için bir işaret içermektedir. Hıristiyan'ın, Meryem Ana'nın ve azizlerin resimleri Yahudi veya Pagan dininin hükümlerine göre yok ettirilmektedir. Manastırların bugünkü yöneticileri

çobanlar değil, bilakis Hıristiyan'ın koyunlarını pençeleri arasına alır almaz parçalayan kurtlardır. Theodoros'un iki eski havarisi, iki keşişe hayli öfkelendiler ve kendilerine başkasına uygulamadıkları bir baskıyı uyguladılar. Theodoros içinden geçeni dışa vurmak ve Makarios'u teşvik etmek, ibadetinde şimdiye kadarkinden daha yoğun olarak inanç sahiplerinin günahlarından kurtuluşu için ricada bulunmak üzere bunu anlatmıştır. Mektupta, 837'de düşen Leontios'un Studit'leri ima edilmektedir. Theodoros'un ifade tarzı, Leontios'un bir süredir put kırıcı olarak faaliyette bulunması sonucuna göz yummaktadır. Böylece mektuba 818 tarihi konulması olasıdır (Fatouros, 1991: 361-362).

Mektubun Aslı

371. Μακαρίῳ ἡγουμένῳ

Πάνυ ἐριέμενος μαθεῖν ποῦ ποτ' ἂν μεθορισθεῖσά σου ἡ ὁσιότης τηρεῖται, ἐπειδὴ ἐδεξάμην αὐτῆς τὸ γράμμα καὶ κατέμαθον, χαρᾶς ἐνεπλήσθην ὁ ταπεινὸς καὶ πρὸ τῆς ἀναγνώσεως· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἀνέγνων, πῶς οὐκ ἂν ἔμελλον γήθειν, ὅτι μου ὁ πεφιλημένος πατὴρ ζῇς ἐν Κυρίῳ, τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνιζόμενος, τὸν θεοστιβῆ δρόμον διαυλίζων καὶ τὴν πίστιν ἀποστολικῶς τηρῶν; μακάριος εἶ φερωνύμως, ὦ Μακάριε, καὶ μακαριστέος σου ὁ ἄεθλος, καὶ πάλαι γνωριζόμενος καὶ ἄρτι ἀκουτιζόμενος, ὅτι τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ οὐδέν προὔκρινας οὐδὲ ἐθέλχθης ὑποσχέσεσι τῶν τῇδε πρὸς τοῦ κρατοῦντος εἰσπιουμένοις, οὔτε μὴν ἐχαυνώθης ἀπειλαῖς ὑπανακρουομέναις, ἀλλ' ἔμεινας ὁ αὐτός, στρατιώτης Χριστοῦ, ὁμολογητὴς ἱερός, μάρτυς ἔτι ζῶσος, μὴ καταισχύνας τὸν πάλαι βίον, τοὐναντίον δὲ λαμπρύνας τοῖς φθάσασιν ὅτι μάλιστα.

Τὸ δὲ ἡμέτερον οὐχ ὡς ἐξ ἀγάπης καὶ ἀγαν ταπεινώσεως φῆς ἔχει, ὦ πατέρων κράτιστε, ἀλλ' ὡς αὐτοὶ ἡμεῖς ἐν ἑαυτοῖς / ἴσμεν· πῶς ὅτι ἀνάξιοι καὶ τοῦ καλεῖσθαι ὑμῶν τοῦ ἀριθμοῦ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν· πλὴν ὅτι στένομεν ἐπὶ τοῖς προκειμένοις, πᾶς ἀπελάκτισαν οἱ ἠγαπημένοι, πῶς καὶ οἱ δοκοῦντες εἶναί τι ἐξ ἐναντίας ἔστησαν· οὓς, κἂν μὴ ἐξονομάτισωμι, ἐπίσταταί σου ἡ ἀγιωσύνη. προσθεῖην δ' ἄν, καὶ ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ, καὶ Ἀβεσσαλὼμ οὐχ εἷς, ἀλλὰ πολλοὶ· καὶ ἄνθρωποι πονηροὶ καὶ γόητες προκόπτοντες ἐπὶ τὸ χεῖρον, πλανῶντες καὶ πλανώμενοι· καὶ τὰ σπήλαια τοὺς διωκομένους ἔχουσι καὶ γελᾶται τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον καὶ κωμῳδεῖται Χριστὸς ἐγγεγραμμένος σὺν μητρὶ καὶ θεράπουσι.

Ταῦτα πᾶς οὐ λυπηρὰ καὶ δακρύων ἄξια; ἀλλ' ὦ ἱερώτατε, δίδου χεῖρα πρεσβευτικὴν τῇ πεπτωκυίᾳ ἐκκλησίᾳ, ὅπως ἐξεγερθεῖσ' ὡς ὁ ὑπνῶν Κύριος ἐπιτιμήσειεν τῷ νοητῷ λαίλαπι καὶ καταστορέσειεν εὐδίαν εἰρηνόθωρον. προσεύχου περὶ τοῦ παιδός σου καὶ γε περὶ τοῦ συνόντος μοι ἀδελφοῦ, ὃς καὶ προσαγορεύει, διασῴζεσθαι ἡμᾶς ἐν Κυρίῳ.

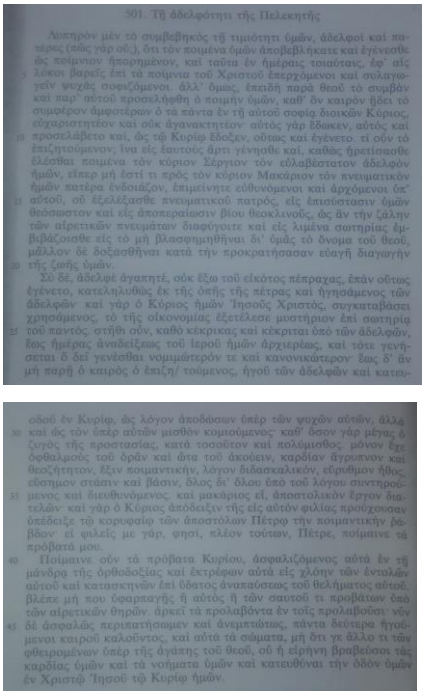
(Fatouros, 1991: 502-503).

371. Mektubun Yorumu: Pelekete Başrahibi Makarios'a:

Theodoros, Makarios'un mektubundan, onun taşındığı yeri öğrenmiştir, uzun süredir de bunu öğrenmek istemiştir. Bu yüzden mektubu sonuna kadar okuyuncaya dek içini bir sevinç kaplamıştır. Mektubu okuduktan sonra, Makarios'un İsa ve Ortodoks inancı için o güzelim savaşı sürdürdüğünü ve İkonoklastların vaatlerinin etkisinde kalmadığını öğrendiğinden, bu sevinci daha da artmıştır. Ne ise öyle kalmış, yani bir asker ve inançları doğrultusunda yaşayan bir Hıristiyan. Theodoros'a gelince, O, Makarios'un

anlattığı gibi değil de aksine büyük bir günahkârmış. Buna karşılık Theodoros, düşüşü nedeniyle yas tutan kişilerden biri olmuş, Makarios isimlerini bilmese de bu kişileri kesin olarak tanıyormuş. Takipte olan keşişler mağaralarda kalırken, İsa'nın, Meryem Ana'nın ve kutsal kişilerin resimleri aşağılanmaya ve kahkahalara maruz bırakılmıştır. Sonuç itibariyle Makarios, takibata uğramanın son bulması için dua etmeye çağrılır. Nikolaos'tan selam. Keşişlerinin peşine düşen Studit Leontios'un düşüşüne yönelik hatırlatmaya ve Theodoros'un yanında sadece Nikolaos'un bulunduğuna dair husus, mektubun yazıldığı yıl olarak 818'e işaret etmektedir (Fatouros, 1991: 366).

Mektubun Aslı

501. Τῇ ἀδελφότητι τῆς Πελεκητῆς

Λυπηρὸν μὲν τὸ συμβεβηκὸς τῇ τιμιότητι ὑμῶν, ἀδελφοί καὶ πατέρες (πῶς γὰρ οὔ;), ὅτι τῶν ποιμένα ὑμῶν ἀποβεβλήκατε καὶ ἐγένεσθε ὡς πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα, καὶ ταῦτα ἐν ἡμέρᾳ τοιαύτῃ, ἐφ' αἷς λύκοι βαρεῖς ἐπὶ τὰ ποίμνια τοῦ Χριστοῦ ἐπερχόμενοι καὶ συλαγωγεῖν ψυχὰς σοφιζόμενοι. ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ παρὰ θεοῦ τὸ συμβὰν καὶ παρ' αὐτοῦ προσελήφθη ὁ ποιμὴν ὑμῶν, καθ' ὃν καιρὸν ἤδει τὸ συμφέρον ἀμφοτέρων ὁ τὰ πάντα ἐν τῇ αὐτοῦ σοφίᾳ διοικῶν Κύριος, εὐχαριστητέον καὶ οὐκ ἀγανακτητέον· αὐτὸς γὰρ ἔδωκεν, αὐτὸς καὶ προσελάβετο καὶ, ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτως καὶ ἐγένετο· τί οὖν τὸ ἐπιζητούμενον; ἵνα εἰς ἑαυτοὺς ἄρτι γένησθε καὶ, καθὼς ἠρετίσασθε ἔλεσθαι ποιμένα τὸν κύριον Σέργιον τὸν εὐλαβέστατον ἀδελφὸν ἡμῶν, εἴπερ μὴ ἔστι τι πρὸς τὸν κύριον Μακάριον τὸν πνευματικὸν ἡμῶν πατέρα ἐνδοιάζον, ἐπιμείνητε εὐθυνόμενοι καὶ ἀρχόμενοι ὑπ' αὐτοῦ, οὗ ἐξελέξασθε πνευματικοῦ πατρός, εἰς ἐπισύστασιν ὑμῶν θεόσωστον καὶ εἰς ἀποπεραίωσιν βίου θεοκλινοῦς, ὡς ἂν τὴν ζάλην τῶν αἱρετικῶν πνευμάτων διαφύγοιτε καὶ εἰς λιμένα σωτηρίας ἐμβιβάζοισθε εἰς τὸ μὴ βλασφημηθῆναι δι' ὑμᾶς τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ, μᾶλλον δὲ δοξασθῆναι κατὰ τὴν προκρατήσασαν εὐαγῆ διαγωγὴν τῆς ζωῆς ὑμῶν.

Σὺ δέ, ἀδελφὲ ἀγαπητέ, οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος πέπραχας, ἐπὰν οὕτως ἐγένετο, κατελήλυθὼς ἐκ τῆς ὀπῆς τῆς πέτρας καὶ ἡγησάμενος τῶν ἀδελφῶν· καὶ γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, συγκαταβάσει χρησάμενος, τὸ τῆς οἰκονομίας ἐξετέλεσε μυστήριον ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ παντός· στῆθι οὖν, καθὸ κέκρικας καὶ κέκριται ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν, ἕως ἡμέρας ἀναδείξεως τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀρχιερέως, καὶ τότε γενήσεται ὃ δεῖ γενέσθαι νομιμώτερόν τε καὶ κανονικώτερον· ἕως δ' ἂν μὴ παρῇ ὁ καιρὸς ὁ ἐπιζη/τούμενος, ἡγοῦ τῶν ἀδελφῶν καὶ κατευοδοῦ ἐν Κυρίῳ, ὡς λόγον ἀποδώσων ὑπὲρ τῶν ψυχῶν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς τῶν ὑπὲρ αὐτῶν μισθὸν κομιούμενος· καθ' ὅσον γὰρ μέγας ὁ ζυγὸς τῆς προστασίας, κατὰ τοσοῦτον καὶ πολύμισθος· μόνον ἔχε ὀφθαλμὸς τοῦ ὁρᾶν καὶ ὦτα τοῦ ἀκούειν, καρδίαν ἄγρυπνον καὶ θεοχίνητον, ἕξιν ποιμαντικὴν, λόγον διδασκαλικόν, εἰρυθμον ἦθος, εὔστομον στάσιν καὶ βάσιν, ὅλος δι' ὅλου ὑπὸ τοῦ λόγου συντρεχόμενος καὶ διευθυνόμενος. καὶ μακάριος εἶ, ἀποστολικὸν ἔργον διατελῶν· καὶ γὰρ ὁ Κύριος ἀπόδειξιν τῆς εἰς αὐτὸν φιλίας προύχουσαν ὑπέδειξε τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποστόλων Πέτρῳ τὴν ποιμαντικὴν ῥάβδον· εἰ φιλεῖς με γάρ, φησί, πλέον τούτων, Πέτρε, ποίμαινε τὰ πρόβατά μου.

Ποίμαινε οὖν τὰ πρόβατα Κυρίου, ἀσφαλιζόμενος αὐτὰ ἐν τῇ μάνδρᾳ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ ἐκτρέφων αὐτὰ εἰς χλόην τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ καὶ κατασκηνῶν ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως τοῦ θελήματος αὐτοῦ. βλέπε μὴ που ὑφαρπαγῇς ἢ αὐτὸς ἢ τῶν σαυτοῦ τι προβάτων ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν θηρῶν. ἀρκεῖ τὰ προλαβόντα ἐν τοῖς προλαβοῦσι νῦν δὲ ἀσφαλῶς περιστήσωμεν καὶ ἀνεμπτώτως πάντα δεύτερα ἡγούμενοι καιροῦ καλοῦντος, καὶ αὐτὰ τὰ σώματα, μὴ ὅτι γε ἄλλο τι τῶν φθειρομένων ὑπὲρ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ, οὗ ἡ εἰρήνη βραβεύσοι τὰς καρδίας ὑμῶν καὶ τὰ νοήματα ὑμῶν καὶ κατευθύναι τὴν ὁδὸν ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

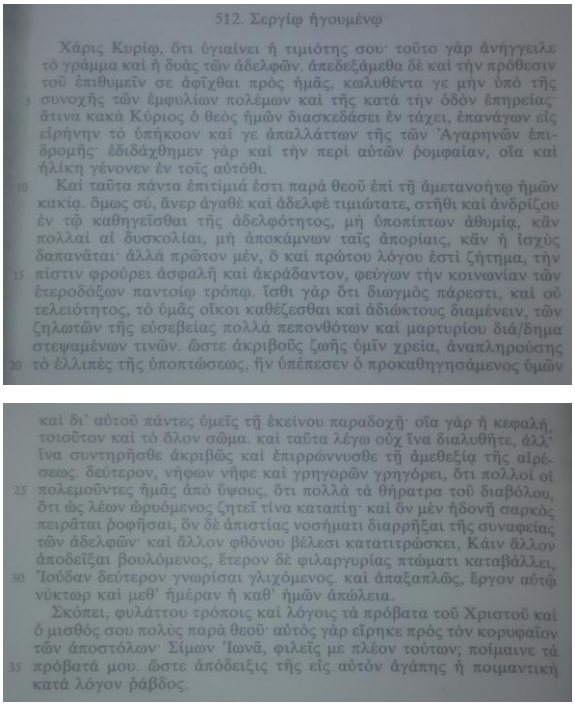
(Fatouros, 1991: 741-742).

501. Mektubun Yorumu: Pelekete Kardeşliğine veya Topluluğuna:

Theodoros bu mektubunda, Pelekete Manastırı keşişlerini başrahiplerinin ölümü vesilesiyle teselli etmektedir. Keşişler, dört yanını kurtların tuzak kurdukları bir zamanda terk edilmiş bir sürü halini almışlardır. Yine de her şeye kadir olan Tanrı'ya

şükretmeleri ve durumlarına razı olmaları gerekir. Gelecekte ruhani babaları Makarios'un izniyle / onayıyla bizzat seçtikleri yeni başrahipleri Sergios'a tabi olacaklardır. Öte yandan mağarasını terk etmiş ve Pelekete Manastırı'na başrahip olarak atanmış olan Sergios, yeni bir patrik seçilene kadar keşişlerini yönetmek zorundadır. Daha sonra kesin bir düzenleme yapılacaktır. Fakat o zamana kadar Sergios, keşişlerin sevk ile idaresinden ve esenliğinden sorumlu olacaktır. Üstlendiği şey papalıkla ilgili bir iştir. Kendisini ve keşişlerini tanrıtanımazlara karşı koruyacaktır. Mektup Sergios'a hitaben yazıldığından ötürü büyük olasılıkla 823 yılına aittir (Fatouros, 1991: 454).

Mektubun Aslı

512. Σεργίῳ ἡγουμένῳ

Χάρις Κυρίῳ, ὅτι ὑγιαίνει ἡ τιμιότης σου· τοῦτο γὰρ ἀνήγγειλε τὸ γράμμα καὶ ἡ δυάς τῶν ἀδελφῶν. ἀπεδεξάμεθα δὲ καὶ τὴν πρόθεσιν τοῦ ἐπιθυμεῖν σε ἀφῖχθαι πρὸς ἡμᾶς, κωλυθέντα γε μὴν ὑπὸ τῆς συνοχῆς τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ τῆς κατὰ τὴν ὁδὸν ἐπηρείας· ἅτινα κακὰ Κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν διασκεδάσει ἐν τάχει, ἐπανάγων εἰς εἰρήνην τὸ ὑπήκοον καί γε ἀπαλλάττων τῆς τῶν Ἀγαρηνῶν ἐπιδρομῆς· ἐδιδάχθημεν γὰρ καὶ τὴν περὶ αὐτῶν ῥομφαίαν, οἷα καὶ ἡλίκη γένονεν ἐν τοῖς αὐτόθι.

Καὶ ταῦτα πάντα ἐπιτίμιά ἐστι παρὰ θεοῦ ἐπὶ τῇ ἀμετανοήτῳ ἡμῶν κακίᾳ. ὅμως σύ, ἄνερ ἀγαθὲ καὶ ἀδελφὲ τιμιώτατε, στῆθι καὶ ἀνδρίζου ἐν τῷ καθηγεῖσθαι τῆς ἀδελφότητος, μὴ ὑποπίπτων ἀθυμίᾳ, κἂν πολλαὶ αἱ δυσκολίαι, μὴ ἀποκάμνων ταῖς ἀπορίαις, κἂν ἡ ἰσχὺς δαπανᾶται· ἀλλὰ πρῶτον μέν, ὃ καὶ πρώτου λόγου ἐστὶ ζήτημα, τὴν πίστιν φρούρει ἀσφαλῆ καὶ ἀκράδαντον, φεύγων τὴν κοινωνίαν τῶν ἑτεροδόξων παντοίῳ τρόπῳ. ἴσθι γὰρ ὅτι διωγμὸς πάρεστι, καὶ οὐ τελειότητος, τὸ ὑμᾶς οἴκοι καθέζεσθαι καὶ ἀδιώκτους διαμένειν, τῶν ζηλωτῶν τῆς εὐσεβείας πολλὰ πεπονθότων καὶ μαρτυρίου διά/δημα στεψαμένων τινῶν. ὥστε ἀκριβοῦς ζωῆς ὑμῖν χρεία, ἀναπληρούσης τὸ ἐλλιπὲς τῆς ὑποπτώσεως, ἣν ὑπέπεσεν ὁ προκαθηγησάμενος ὑμῶν καὶ δι' αὐτοῦ πάντες ὑμεῖς τῇ ἐκείνου παραδοχῇ· οἷα γὰρ ἡ κεφαλή, τοιοῦτον καὶ τὸ ὅλον σῶμα. καὶ ταῦτα λέγω οὐχ ἵνα διαλυθῆτε, ἀλλ' ἵνα συντηρῆσθε ἀκριβῶς καὶ ἐπιρρώννυσθε τῇ ἀμεθεξίᾳ τῆς αἱρέσεως. δεύτερον, νῆφων νῆφε καὶ γρηγορῶν γρηγόρει, ὅτι πολλοὶ οἱ πολεμοῦντες ἡμᾶς ἀπὸ ὕψους, ὅτι πολλὰ τὰ θήρατρα τοῦ διαβόλου, ὅτι ὡς λέων ὠρυόμενος ζητεῖ τίνα καταπίῃ· καὶ ὃν μὲν ἡδονῇ σαρκὸς πειρᾶται ῥοφῆσαι, ὃν δὲ ἀπιστίας νοσήματι διαρρῆξαι τῆς συναφείας τῶν ἀδελφῶν· καὶ ἄλλον φθόνου βέλεσι κατατιτρώσκει, Κάιν ἄλλον ἀποδεῖξαι βουλόμενος, ἕτερον δὲ φιλαργυρίας πτώματι καταβάλλει, Ἰούδαν δεύτερον γνωρίσαι γλιχόμενος. καὶ ἁπλῶς, ἔργον αὐτῷ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ἡ καθ' ἡμῶν ἀπώλεια.

Σκόπει, φυλάττου τρόποις καὶ λόγοις τὰ πρόβατα τοῦ Χριστοῦ καὶ ὁ μισθός σου πολὺς παρὰ θεοῦ· αὐτὸς γὰρ εἴρηκε πρὸς τὸν κορυφαῖον τῶν ἀποστόλων· Σίμων Ἰωνᾶ, φιλεῖς με πλέον τούτων; ποίμαινε τὰ πρόβατά μου. ὥστε ἀπόδειξις τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης ἡ ποιμαντικὴ κατὰ λόγον ῥάβδος.

(Fatouros, 1991: 761-762).

512. Mektubun Yorumu: Başrahip Sergios'a:

Theodoros, kendisine tebligatın yapıldığı kişiden ve her iki keşişten (mektubu götürenlerden) Sergios'un sağlığının iyi olduğunu öğrenmiş, onun Theodoros'un ikamet ettiği yere gelmek niyetinde olduğunu, fakat iç savaşın ve yolda karşılaşacağı

tehlikelerin kendisini bundan alıkoyduğunu yazar, Theodoros ve Tanrı, ümmetini Arap saldırılarından korusun diye ekler. Sergios, kardeşliğini fanatizmin öğretilerine göre sevk ve idareye, her ne olursa olsun kendisini tanrı tanımazlardan korumak zorunda olmaya, düşen selefinin durumuna düşmemeye davet edilir. Başrahibin düşüşü bütün kardeşliği sıkıntıya sokmuş, Sergios'un mücadele etmek zorunda olduğu bir başka düşman da sürekli insanı alaşağı etmek için tuzak kuran şeytandır. Sergios, keşişlerini korursa, bunun için Tanrı tarafından ödüllendirilecektir. Thomas'ın ayaklanması ve Arap baskınından söz edilmesi, mektubun yazım tarihi olarak 823 yılına işaret etmektedir (Fatouros, 1991: 460).

EK 2. BİTHYNİA BÖLGESİ'NİN İKONOFİL MANASTIRLARI VE AZİZLERİ

İustinianus (527-565) döneminde en geniş sınırlara ulaşan Bizans İmparatorluğu, askeri, siyasi ve ekonomik açıdan büyük bir krize girmiştir. 6. yüzyılın son yıllarıyla birlikte Lombardlar, İtalya'nın önemli bir bölümünü ele geçirmişler, 9. yüzyılla birlikte Franklar Batı Avrupa'ya hakim olmuşlardır. Yine 6. yüzyılın sonlarından itibaren Avarlar ve Slavlar, Yunanistan ve Balkanlara egemen olmuşlar, doğuda Persler Suriye, Filistin ve Mısır'ı ele geçirmişlerdir. 7. yüzyılla birlikte Araplar kuzeye doğru hareket ederek, Anadolu ve kuzey Avrupa'ya akınlar yapmışlar, Başkent'i kuşatmışlardır [157].

7. ve 9. yüzyıllar boyunca devam eden saldırılar sonucu imparatorluk önemli ölçüde toprak kaybına uğramış, ekonomik yönden zayıflamış ve yağmalar nedeniyle şehir hayatı önemli ölçüde zarar uğramıştır. Bu dönemde saldırılardan korunmak amacıyla önemli idari değişiklikler yapılmak zorunda kalınmış, thema sistemine geçilerek başlarına asker kökenli idareciler (strategos) getirilmiştir. Anatolikon themasının strategosu Suriye asıllı III. Leon (717-741) zamanında başlayan İkonoklasmus'un da yıkıcı etkisi sosyal ve kültürel alanda derin yaralar açmıştır (Hollingsworth, 1991: 350-352).

Bu nedenle 7. ve 9. yüzyıllar arasında bu dönem araştırmacılarca ''Karanlık Dönem'' olarak adlandırılmaktadır (Ostrogorsky, 1981: 81-192; Rodley, 1994: 115; Mango, 2006: 130). 843 yılında İkonoklasmus'un bitmesiyle başlayan, Makedonya Hanedanı (867-1025) ile üst düzeye çıkan askeri başarılar ile Bizans İmparatorluğu yeniden canlanmış, bu canlanma ile birlikte başta Başkent olmak üzere birçok kilise onarılmış veya yeniden yapılmıştır (Rodley, 1994: 132-134).

İkonoklasmus döneminde en büyük zulüm V. Konstantin'in imparatorluğu sırasında yaşanmıştır. Keşişler, artık sadece tasvir yanlısı olduklarından değil, keşiş olduklarından dolayı da takip ediliyor ve münzevi yaşamlarından vazgeçmeye zorlanıyorlardı. Keşişler, Kıbrıs'a sürgün edilme ve kör edilme korkusuyla karşıya kalmışlar,

[157] Arap orduları 674-678 yılları arasında ve 716 yılında iki kez Konstantinopolis'i kuşatırlar (Foss, 1976: 56).

Hipodrom'a götürülen rahip ve rahibeler, orada evlenmeye zorlanmışlardır. Başkent'teki Studios Manastırı'ndaki, Akoimetoslar şehir dışına sürülmüşlerdir[158]. V. Konstantin döneminde (741-775) manastırları yok etme, yakma ve keşişleri ortadan kaldırma gibi eylemlerde bulunulmuştur (Tiryaki, 2007: 42-43; Mango, 1977: 4).

Keşişlerin sürgüne gönderilmesi ve zorla evlendirilmesi ile de tamamen manastır topluluklarını bölmek amaçlanmıştır çünkü topluluk birlikte hareket ettikleri ve beraber çalıştıkları için bu durum imparatorluk için bir sorun oluşturmaktaydı. Başta Pelekete Manastırı Kilisesi olmak üzere, Fatih Cami, Megas Agros Manastırı, Medikion Manastırı Kilisesi gibi birçok manastırın İkonoklasmus döneminde keşişlerinin sürgüne gönderildiği, işkencelere maruz bırakıldığı bilinmektedir. Genel olarak manastırların çoğu da harap durumdadır. Manastırların harap durumda olması veya terk edilmesindeki etkenlerden biri de keşişlerin İkonoklasmus döneminde bir manastırdan diğer bir manastıra sürgüne gönderilmesi ile ilişkilidir. Çünkü keşişler manastırda sabit kalamadıklarından manastırın işleyişi ve düzeni de bozulacaktır. Bu da manastırların kaderini olumsuz yönde etkilemekle birlikte imparatorun işini kolaylaştırmış da olacaktır. İkonoklasmus dönemi manastırların topoğrafik konumu da etkilemiştir. İkonoklastlardan kaçan keşişler münzevi yaşamlarını devam ettirebilmek için daha sakin ve ıssız yerleri tercih etmişlerdir.

İmparator V. Konstantin (741-775) döneminde etkili olan İkonoklasmus hareketi sırasında Pelekiti Manastırı Kilisesi yakılmıştır (Gedeon, 1899: 84). Manastır IV. Leon (775-780) döneminde yeniden inşa edilmiş ve karışıklıklar bir süre durmuştur (Herges, 1897/98: 277). İmparator V. Leon (813-820) döneminde İkonoklasmus yeniden başlamış, başrahipleri ''Medikios Manastırı'' başrahibi Nikitas ve ''Pelekiti Manastırı Kilisesi'' başrahibi Makarios İstanbul'a sürülmüştür (Gedeon, 1899: 87) [159].

[158] Patrikios ve Konsül Studios, I. Leon'un altıncı imparatorluk yılı olan 463'de, Vaftizci Yahya'ya adadığı bir kilise inşa ettirmiş, daha sonra buraya bir manastırın kurulmasını gerçekleştirmiş ve Studios Manastırı'na Akoimetai keşişlerini yerleştirmiştir. Akoimetai keşişleri hiç ara vermeksizin ayin yapmakta, bu nedenle de 'Hiç Uyumayanlar' anlamına gelen bu ismi almaktadırlar (Pekak, 2000: 102-103).

[159] İkonoklasmus dönemi için bkz. Lee 2010; Öncü 2010; İkonofil azizler için bkz. Pargoire, 1901: 347-365.

Batı Anadolu'daki İkonoklasmus yöneticilerinden, 766-782 yılları arasında Sardes'te idareci olan Mikhael Lachanodrakon, 770 yılında birçok rahip ve rahibeyi birbirleriyle evlenmedikleri takdirde ölüm ile tehdit etmiştir. Ayrıca kendi eyaleti içerisindeki keşişlere zulüm etmiştir ve kendi yönetimindeki büyün manastırları kutsal eşyaları ve kitapları ile birlikte satmıştır. Birçok keşiş idam edilmiş, işkence görmüş, kör edilmiş veya sürgüne gönderilmiştir (Foss, 1976: 63-64).

752-760 yıllarında Konstantinopolis'te doğmuş olan İkonodül Theophanes, V. Leon döneminde (813-820) sürgün edildiği sırada 818 yılında Samothrake (Ege Denizi'nin kuzeydoğusu) Adası'nda ölmüştür (Brubaker ve Haldon, 2001: 168-170). İkonofillerin bir temsilcisi olan Patrik Nikephoros, 758 yılında Konstantinopolis'te doğmuştur. V. Konstantin (741-775) döneminde İznik'e (Nikaia) sürülmüştür. Sonra Konstantinopolis'e dönmüş ve Boğaz'ın Asya yakasında birkaç manastır kurmuştur. 787 yılındaki İznik Konsili'nde İmparatoriçe Irene'ye eşlik ederek bu konsile tanık olmuştur. 806 yılında Tarasios'u patrik olarak seçmiştir. Bir İkonodül olarak Nikephoros, V. Leon'un İkonoklast siyasetine karşı çıktığı için V. Leon tarafından sürgüne gönderilmiştir. Nikephoros, 815 yılında patriklikten azledilerek münzevi yaşama çekilmiştir (Kazhdan ve Talbot, 1988: 74; Brubaker ve Haldon, 2001: 171-172) [160].

İkonoklasmus döneminde İkonofiller zulüm, işkence, sürgün ve ölüm gibi çeşitli ağır cezalar ile oluşan baskılara maruz kalmışlardır[161]. Bithynia Bölgesi'ndeki Auksentios Manastırı başrahibi Genç Stephanos (714-765), Başkent sokaklarında kışkırtılan kalabalıklar tarafından vahşice linç edilmiştir (Talbot, 1988: 1-12).

Studios Manastırı'nın başrahibi Theodoros Studites (759-842) imparatora olan sert tutumu nedeni ile birçok kez sürgüne gönderilmiştir. İkonodül Theodoros Studites 780 yılında Bithynia Bölgesi'nde yer alan, Sakkudion'daki aile manastırına girerek manastır yaşamını kabul etmiştir. Amcası Platon'un başrahipliğini yaptığı manastırda hızlı bir gelişme göstermiş ve 794 yılında manastırın hegümeni olmuştur. 798 yılında da

[160] İkonodül Nikephoros, 2 Haziran 828'de Khrysopolis (Üsküdar) yakınındaki Aziz Theodore Manastırı'nda ölmüştür (Brubaker ve Haldon, 2001: 171-172).

[161] İkonofil (tasvir severler) ya da İkonodül (tasvirlere hizmet edenler) terimleri 8. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlık dini içerisindeki kullanımına taraftar olan kişiler için kullanılmaktadır (Hollingsworth, 1991: 977).

İmparatoriçe Eirene tarafından amcası Platon ile birlikte Konstantinopolis'e çağrılmıştır. İmparatoriçenin isteği üzerine Studios Manastırı'na yerleşmişlerdir. Theodoros'un kontrolü altında Studios Manastırı büyümüştür. Döneminde manastırda yaklaşık 700 keşişin yer aldığı belirtilmektedir (Tiryaki, 2007: 46).

İkonoklasmus döneminde ikonları savunan eserlerin yanı sıra, İkinci İkonoklasmus dönemindeki İkonofillerin direniş faaliyetlerinin öncüsü olarak ün kazanmış olan Başkent'te bulunan Studios Manastırı Kilisesi'nin başrahibi Theodoros Studites 759 yılında doğmuş ve 826 yılında Büyük Ada'da ölmüştür. Özellikle İmparator V. Konstantin döneminde (741-775), 765 yılından sonra manastırın rahipleri sürgüne gönderilmiş veya baskı altına alınmıştır. İkonoklasmus, IV. Leon (775-780) ve VI. Konstantin döneminde de (780-797) aratarak devam etmiştir. Bu dönem içinde, Studios Manastırı Kilisesi'nin birçok rahibi, baskı ve işkencelerden kurtulabilmek için manastırı terk etmişlerse de manastırda yaşam devam etmiştir (Pekak, 2000: 104).

787 yılında İznik'te toplanan 7. Ekümenik Konsil'de Başkent'teki Studios Manastırı'nı Aziz Sabas adındaki başrahip temsil etmiştir. Konsilin toplandığı yıl İkonoklasmus hareketinin zayıflaması ile Studios Manastırı'nı terk eden rahiplerin bir kısmı geri dönmüştür. İmparatoriçe Eirene döneminde (797-802) 798 veya 799 yılında, Uludağ'daki (Olympos) Sakkudion Manastırı'ndan, rahip Theodoros ve amcası Sakkudion Manastırı başrahibi Platon Studios Manastırı'na gelmişlerdir. Theodoros Studites'in başrahip olmasından sonra manastırın önemi artmıştır. Theodoros Studites yaşamı boyunca İkonoklast harekete karşı savaşmıştır. Siyasi alandaki etkisi ise Sakkudion Manastırı'nda başlamıştır. 795 yılında VI. Konstantinos (780-797) kilise kurallarını hiçe sayarak karısı Maria'yı kovmuş, Theodete ile evlenmek ve onu imparatoriçe sıfatı ile taçlandırmak istemesi üzerine bu durumdan Theodoros Studites rahatsız olmuştur. Karşı çıkan din adamlarının baskısı ile ikinci evliliği kutsayan rahip Josephos sürgüne gönderilmiştir. Bu dönemde sadece Theodoros Studites değil, amcası Platon, kardeşi Josephos ve birçok rahip sürgüne gönderilmiştir. İmparator Mikhael I. Rangebe döneminde (811-813) İkonoklasmus'un zayıflaması ile Theodoros Studites ile sürgündeki diğer keşişler Studios Manastırı'na geri dönmüşlerdir. V. Leon döneminde İkonoklasmus'un tekrar canlanması ile birlikte Theodoros Studites yazdığı mektup ve

yazılar ile İkonoklastlara karşı sert bir cephe almıştır (Millingen, 1912: 38; Pekak, 2000: 104-106)[162].

Bölgedeki İkonodül azizlerin başında gelen ve Slav kökenli bir asker aziz olan Ioannikios'un 752 ya da 754 yılları arasında Bithynia sınırları içerisindeki Marykaton'da doğduğu bilinmektedir[163]. Ioannikios, İkonoklast V. Leon tarafından zulüm görmüş ve imparatorun uygulamış olduğu işkence sebebiyle kaçmak zorunda kalmıştır. 3 Kasım 846 tarihinde Uludağ (Olympos) eteklerinde yer alan Antidion Manastırı'nda ölmüştür (Kazhdan ve Ševčenko, 1991: 1005-1006).
Nikomedia'nın (İzmit) İkonodül azizi olan Theophylaktos (8.yy sonu ile 9. yüzyıl başı) 765 yılı civarında doğmuş ve 780 yılında Konstantinopolis'e gelmiştir ve burada patrik Tarasios için çalışmıştır. Tarasios 784 yılında patriklik makamına getirildiğinde Theophylaktos, Tarasios'un Aziz Mamas Manastırı yakınlarında kurduğu bir manastıra girmiştir. 806 yılından önce Nikomedia'nın piskoposu olmuştur. Nikomedia'da Aziz Kosmas ve Damianos adında bir manastır kurdurmuştur. İkinci İkonoklasmus'un başlaması ile birlikte Strobilos'a (Aspat-Muğla) sürgüne gönderilmiştir. İkonodül azizin 8 Mart 840 yılında öldüğü bilinmektedir (Kazhdan ve Talbot, 1998: 107).

Nikomedia'nın (İzmit) diğer bir sağlam İkonodülü Sergios Niketiates, Nikomedia Körfezi'nde bir manastır inşa ettirmiştir. Manastır 'Niketiates' olarak adlandırılmış ve Meryem'e ithaf edilmiştir. III. Mikhael (842-867) tarafından bir sefere gönderilmiş, orada ölmüştür ve 'Magistros'un manastırına gömülmüştür. Sonra kalıntıları 'Niketiates' manastırına gönderilmiştir (Kazhdan ve Talbot, 1988: 90)[164].

Bölgedeki İkonofil manastırlardan 781 yılında inşa edilen Uludağ'daki Sakkudion Manastırıdır. 787 yılındaki İkinci İznik Konsili'ne katılan İkonodül keşişlerden biri olan

[162] Theodoros Studites, 815'de Studios Manastırı çevresinde, yönetim aleyhine, ellerinde ikonlar taşıyan rahiplerin sessiz bir yürüyüş yapmalarını sağlamış, bu nedenle 818 yılında Tuzla'daki Akritas Manastırı'na sürgüne gönderilmiştir. Theodoros Studites, bu manastırda hastalanmış, 11 Kasım 826 gününün öğle vakti gücünün azaldığını hissetmiştir. Ölümünden sonra cesedi Büyük Ada'ya (Prinkippos) gömülmüştür. Cenazesi ölümünden on sekiz yıl sonra, İkonoklasmus dönemin bitmesi ile 26 Ocak 844'de Studios Manastırı'na getirilmiştir (Pekak, 2000: 106).
[163] Ioannikios'un yaşam öyküsünün iki versiyonu vardır. Bunlardan birincisi Ioannikios'u tanıdığını iddia eden Sabas adında bir aziz tarafından; İkincisi ise Petrus adında biri tarafından yazılmıştır (Kazhdan ve Ševčenko 1991: 1005-1006).
[164] David, Symeon ve George'nin vitasına göre; Sergios Niketiates, 843 yılında İkonodülün zaferinden sonra İmparatorluk Konseyi'nin önde gelen bir üyesi idi (Kazhdan ve Talbot, 1988: 90).

Platon 735 yılında Konstantinopolis'de doğmuştur. 759 yılında Symboloi Manastırı'na girmiştir. 781 yılında Uludağ yakınlarında Theodoros Studites ile birlikte Sakkudion Manastırı'nı kurmuştur. Janin (1975: 179), Sakkudion Manastırı Kilisesi'nin İncilci Yahya'ya adandığını belirtmekle birlikte, keşişlere eziyetin yapıldığını ifadedir. İkonodül Platon, 795 yılında VI. Konstantin'in (780-797) ikinci evliliğine karşı sert tutumunu nedeni ile Konstantinopolis'te hapse atılmıştır. Daha sonra serbest kalan Platon, hayatının geri kalanını Studios Manastırı'nda geçirmiştir. 4 Nisan 814 yılında Studios Manastırı'nda ölmüştür (Kazhdan ve Talbot, 1988: 88).

Bölgedeki İkonodül azizlerden Peter (Atroa Ovası) 773 yılında Elaia köyünde doğmuştur[165]. On sekiz yaşında Uludağ'a (Olympos) yerleşmiştir. 800 yılında Peter ve ustası Paul, Olympos'un dibinde, Atroa Ovası'nda Aziz Zacharias Manastırı'nı kurmuştur. Peter 805 yılında manastırın hegümeni olmuştur. V. Leon başa geçtiği sırada İkonodüllere karşı zulme başlayınca Peter, Olympos'u terk etmeye karar verdi ve Efes (Ephesus) ve Kıbrıs'a (Cyprus) gitmiştir. Olympos'a dönmeden önce Kıbrıs'ta on ay kalmıştır. Leon'un ölümü ve Slav Thomas'ın ayaklanması (820/1-823) üzerine İkonoklastların saldırısı hafiflemiştir. Bazı piskoposlar hegümen Peter'i eleştirmeye başladılar. Theodoros Studites, Peter'e bir mektupta tavsiye vermiş ve Peter'i piskoposların eleştirilerinden kurtarmıştır. Ancak Theophilos (829-842) döneminde İkonodüllere zulüm yeniden başlamıştır. Peter keşişlerine direnmemelerini ancak küçük gruplara dağılmalarını önermiştir. Peter 1 Ocak 837 tarihinde 63 yaşında iken ölmüştür (Kazhdan ve Talbot, 1988: 83).

Bithynia'daki Agauros Manastırı'nın rahibi Eustratios, Optimation Theması'nın Biztinianas Köyü'nde doğmuştur. 8. yüzyılın sonunda Uludağ'da manastır hayatına girmiştir. Theophilos'un (829-842) saltanatı sırasında Agauros Manastırı'nın hegümeni olmuştur. Manastır Bursa'da, Trichalikos Dağı'nın dibinde konumlanmaktadır. Eustratios, V. Leon ve Theophilos'un İkonoklast zulümleri sırasında kaçmak zorunda kalmıştır. I. Basileios'un (867-886) saltanatı sırasında 95 yaşında iken ölmüştür (Kazhdan ve Talbot, 1988: 37).

[165] Elaia Köyü, olasılıkla Pergamon'un güneyinde konumlanmaktadır (Kazhdan ve Talbot, 1988: 83).

İkonodül Anna-Euphemianos Bithynia'da Uludağ'da bir manastıra girmiştir. Daha sonra mucizeler gerçekleştirdiği bir lavraya taşınmıştır. Manastırın kalabalıklaşması üzerine hegümenler Patrik Tarasios'a yeni kışlalar için başvurdular. Yeni bir manastır inşa eden Anna-Euphemianos iki keşiş ile Boğaz'da bir bölgeye kaçmıştır. İkonlara yönelik tutumu sebebi ile III. ya da IV. Leon tarafından zulüm görmüştür. Olasılıkla 9. yüzyılın başında Konstantinopolis'te ölmüştür (Kazhdan ve Talbot, 1988: 21).

Evangelides (1903: 126-127), yayınında Kenalakkos Manastırı'nın Haliç'in 70 km. uzağında yer aldığını, kilisesinin ise Trigleia'da olduğu bilgisini vermektedir. Trigleia veya Trilia, antik Brylleion, Mudanya'nın 2 saat batısındadır ve kurucusu Stephanos'a ithaf edilmiştir. Evangelides'e göre Kenalakkos Manastırı 725 yılında 14 Ocak'ta bayramı kutlanan aziz Stephanos tarafından kurulmuştur ve Methodius zamanında büyük bir kütüphaneye sahiptir. 787 yılındaki konsilde, Hagios Ioannes'in kilise adına imza attığı bilinmektedir. Evangelides (1889: 93-96, 154-157, 275-281) başka bir yayınında ise Kenalakkos Manastırı'nın Hagios Stephanos tarafından 700 yılı civarında kurulduğunu ve kilisesinin adının Hagios Stephanos olduğunu iddia etmektedir. Yazar, kilisenin 1613 yılında camiye çevrildiğini, çan kulesinin yerine de minare yapıldığını belirtmektedir[166].

Stephanos'un soylu bir aileden doğduğu bilinmektedir. Gençliğinde manastır hayatını kabul eden Stephanos, Judean Çölü ve Ürdün Bölgesi'ndeki manastırları ziyaretinden sonra, III. Leon (717-741) ve Patrik Germanos (715-730) döneminde, dolayısıyla 717 ve 730 yılları arasında Konstantinopolis'e gitmiştir. Bir süre Patrik Germanos'un danışmanı olarak görev yaptıktan sonra, Bithynia'daki Kenalakkos Manastırı'nı kurmuştur (Kazhdan ve Talbot, 1988: 92).

Bithynia Bölgesi'ndeki birçok yapının inşası İkonoklast dönemde veya sonrasında inşa edilmiştir. Bu yapılardan Bithynia Bölgesi'nde Güney Marmara Denizi'nde Pelekete Manastırı Kilisesi, Fatih Camii, Medikion Manastırı, Kurşunlu Megas Agros Manastırı, Sige Başmelekler Kilisesi ve Uluabat Gölü'ndeki Hagios Konstantinos Manastırı

[166] Janin (1975: 189) yayınında manastırın kurucusunun 14 Ocak'ta bayramı kutlanan aziz Stephanos olduğu bilgisini vermektedir. Menthon (1935: 199) ise manastırın Bursa'nın (Brousse) 25 km. doğusunda konumlandığını ifade etmektedir.

Kilisesi İkonoklast dönemde onarım geçirmiş veya yapılmış yapılar arasındadır. Bunlara ek olarak İznik'teki Koimesis Kilisesi'nin de İkonoklasmus döneminde onarım geçirdiği bilinmektedir.

1922 yılında yıkılan ve ''Hyakinthos'' Manastırı kompleksine ait olduğu bilinen Koimesis Kilisesi'nin arşiv taramalarındaki fotoğraflardan ve bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla İkonoklasmus döneminde birtakım değişiklikler geçirdiği bilinmektedir. Manastırın rahibi Gregorios, 787 yılındaki 7. Ekümenik İznik Konsili'ne katılmış ve imza atmıştır. Kilise, Hyakinthos tarafından 787 yılından önce, olasılıkla 8. yüzyılın başlarında inşa ettirilmiştir. Apsis ve bema tonozundaki figürlü mozaikler İkonoklasmus döneminde tahrip edilmiş, 843'de İkonoklasmus döneminin bitmesiyle Naukratios tarafından yenilenmiştir. Kilise doğu-batı doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı, üç nefli, kubbeli bir bazilikadır. Batıda yanlarda merdiven kuleleri ile sınırlandırılan narteks, ortada üç nefli naos, doğuda bema, apsis ve pastoforium mekanlarından oluşmaktadır (Ötüken, Durukan, Acun ve Pekak, 1986: 231-232; Brubaker ve Haldon, 2001: 11)[167].

Tirilye'deki Fatih Cami'nin özgün ismi, inşa tarihi, banisi ve kime ithaf edildiği bilinmemektedir (Pekak, 1996: 310). Ancak tahrip edilmeden önce yapıdaki monogramları inceleyen Hasluck ve Pancenko'nun verdikleri bilgileri yeniden değerlendiren Mango ve Ševčenko (1973: 236-238), kilisenin Trigleia Manastırı'na ait olduğunu, iki asilzade tarafından yaptırılarak İsa'ya ithaf edildiğini belirtmektedirler. V. Leon (813-820) döneminde ikon yanlısı olduğu için işkencelere maruz kalan ikonofil Aziz Stephanos, Kilise'nin rahibidir[168].

Araştırmacılar 7. Ekümenik İznik Konsili'ne katılan rahipler arasında bu rahibin adının bulunmayışını tüm manastırların Konsil'e temsilci göndermemiş olması ile açıklarlar ve kilisenin 9. yüzyıl başında kurulmuş olması gerektiğini belirtirler. Menthon (1935: 31),

[167] İznik Koimesis Kilisesi'nin günümüze sadece temel kalıntısı gelebilmiştir. 1065 yılında meydana gelen depremde yapı büyük oranda hasar görmüştür. Narteksin bu depremden sonra tamamen yenilendiği bilinmektedir (Peschlow, 1972: 145-187).

[168] Cormack (2000: 98), yayında Bithynia Bölgesi'ndeki manastırlardan söz ederken Tirilye'deki Fatih Cami'yi örnek olarak ele almış, kilisenin İkonodül manastırlardan Trigleia manastırına ait olabileceğini ve dendrokronolojik olarak 799 yılına tarihlendiğini ifade etmektedir.

kilisede V. Leon döneminde işkence gören ve manastırda rahiplik yapmış olan Stephanos'un varlığını azizin isminin ve kısa yaşam öyküsünün manastır kitabesinde bulunduğunu belirterek kanıtlar (Pekak, 2009: 57).

Medikion Manastırı (Orhan Bey'in Çiftliği), Tirilye'nin güneydoğusunda, yürüyerek on beş dakika uzaklıkta, Eşkel Limanına giden karayolunun solunda bulunmaktadır (Pekak, 2009: 173). Uludağ'daki Sakkudion Manastırı'nın rahibi Platon'un kaleme aldığı ve papaz Theophanes'in yaşam öyküsünü anlatan vitada, Medikion Manastırı'nın Niketas adında bir rahibin kurduğu belirtilmektedir (Janin, 1975: 165). Ancak araştırmacılar, vitada bir karışıklık olduğunu, Medikion Manastırı'nın asıl kurucusunun Nikephoros, onun ardılının Niketas olduğu görüşünde birleşmektedirler (Hasluck, 1910: 60-61; Evangelides, 1934: 41; Mango ve Ševčenko, 1973: 141; Janin, 1975: 165; Corsten, 1987: 65)[169].

780 yılında rahip olan ve 787 yılında Medikion Manastırı hegümeni olarak 7. Ekümenik İznik Konsili'ni imzalayan Nikephoros'un kiliseyi bu tarihler arasında yaptırdığı bilinmektedir. Nikephoros'un ölümünden sonra kilisenin başrahibi olan Niketas henüz Konstantinopolis'teyken V. Leon tarafından hapse attırılır ve sürgüne gönderilir. İkonoklast dönemde saray ile fikir ayrılığına giren Niketas, uzun süren mücadelelerden sonra 3 Nisan 824'de Başkent'te ölür (Janin, 1975: 165-169). 1902 yılında yapıyı ziyaret etmiş olan Hasluck'ın verdiği bilgilere göre, kilise üç nefli ve kubbeli bir bazilikadır.

Mango ve Ševčenko (1973: 275), yapıyı ziyaretleri sırasında yapının 1801 yılında restore edildiğini belirten kapı üzerindeki kitabeyi görmüşlerdir. Yapı ilk inşa edildiğinde Hagios Sergios'a ithaf edilmiştir. Fakat daha sonra XI. yüzyılda adı değiştirilerek Medikion Manastırı olmuştur. Nikephoros'un vitasına göre Medikion Manastırı'nın tarihi; Evangelides 780-810 arasını, Herges 775-780 arasını, Hasluck 806 yılını, Mango ve Ševčenko ise 780 yılı öncesini önermektedirler (Pekak, 1996: 316-317)

[169] Medikion Manastırı Kilisesi için bkz. Evangelides, 1889: 155; Hasluck, 1906/7: 292; Hasluck, 1910: 60; Heiberg, 1911: 507; Mango ve Ševčenko, 1973: 240; Janin, 1975: 165; Pekak, 1996: 316-317; Pekak, 2009: 173-176.

İkonodül Nikephoros Bithynia'da Medikion Manastırı'nı kurmuştur. 755 yılında Konstantinopolis'te doğmuştur. 787 yılındaki İznik Konsili'ne katılan ikonodül Nikephoros İkonoklast imparatorlardan V. Leon döneminde öldüğü bilinmektedir. İkonodül Nikephoros'un vitasının yazarı Halkin'e göre; Nikephoros'un olasılıkla 4 Mayıs 813 yılında Chalke Adası'nda öldüğü bilgisi verilmektedir (Kazhdan ve Talbot, 1988: 75; Halkin, 1960: 401-425).

Medikion Manastırı'nın İkonodülü olan Niketas, Nikephoros'un ölümünde sonra başa geçmiştir. 760 yılında Bithynia'da doğan Niketas 813 yılında Medikion Manastırı'nın hegümeni olmuştur. 815 yılında Ermeni V. Leon tarafından başlatılan İkinci ikonoklasmus döneminin kurbanı oldu. Theodoros Stutides'e göre, İkonodül pozisyonundan geçici bir süre saptı. Daha sonra İkonoklasmus'a karşı olduğunu ilan etti ve Başkent yakınlarında St. Glykeria Adası'na sürüldü. Sürgün sırasındaki işkencelerden sonra 820 yılında II. Mikhael tarafından geri çağrıldı. 3 Nisan 824 yılında Konstantinopolis yakınlarında öldü (Kazhdan ve Talbot, 1988: 77)[170].

Güney Marmara Denizi'ne yakın bir yerde bulunan ve Megas Agros Manastırı'na (Kurşunlu Manastırı) ait olduğu düşünülen yapı 787 yılının hemen öncesine tarihlenmektedir. Mango ve Ševčenko (1973: 259-267), Kurşunlu Manastırı'nın Bizans dönemindeki adının tartışmalı olduğunu vurgulamışlardır. Manastırın İkonodül Theophanes tarafından kurulmuş olan Megas Agros Kilisesi ile bağdaştırılmasında kaynaklarda adı geçen yapının deniz kenarında olduğuna, Medikion'a yakın olduğuna, Karadağ eteklerinde olduğuna ve Polychnion'a yakın olduğuna ve rahip Khristophoros'un Kilisesi'ne bitişik olduğuna dair ifadeleri inceleyerek manastırın Megas Agros olduğu sonucuna varırlar (Mango ve Ševčenko, 1973: 262).

Megas Agros Manastırı'nın Kronik yazarı İtirafçı Theophanes tarafından 787 yılından kısa bir süre önce alınan arazi üzerine inşa edildiği bilinmektedir. Theophanes, manastır yaşantısına katılmadan önce IV. Leon tarafından Kyzikos'ta surların inşaatının denetimi ile görevlendirilir. 781 yılında Polichnion Manastırı'na katılan Theophanes önce Kalonymos (İmralı) Adası'nda kendi kurduğu bir manastırda, sonra rahip Khristophoros

[170] İkonodül Niketas'ın vitası 829 ile 844/5 yılları arasında rahip Theosteriktos tarafından yazılmıştır (Kazhdan ve Talbot, 1988: 77).

Manastırı'nda kalır. Megas Agros bu manastıra bitişik arazinin Theophanes tarafından satın alınması sonucu kurulur. Theophanes 814 yılında İkonoklast V. Leon tarafından keşişlerin Konstantinopolis'e götürülmesi emrini verinceye kadar bu manastırda kalmıştır. V. Leon tarafından Konstantinopolis'e çağrılan Theophanes iki yıl hapiste kalmış ve kötü işkenceler yaşamıştır. 818 yılında sürgün edildiği adada (Samothrace) hayatını kaybeden Theophanes'in rölikleri 819 yılında Megas Agros'a getirilmiştir (Mango ve Ševčenko, 1973: 265)[171].

Uluabat Gölü'nün Manastır Adası'nda yer alan Hagios Konstantinos Manastırı Kilisesi günümüzde harap bir haldedir. Mango (1979: 329-333), yapıyı ziyareti sırasında Apollania'nın güneybatısında birçok ada bulunduğunu belirterek, bölgenin ıssız olduğunu adanın kuzey ucunda bulunan Hagios Konstantinos Manastırı'nda 1900'lerin başında zeytincilikle uğraşan keşişlerin yaşadığından bahsetmektedir. Mango, Manastırın kilisesinin Hagios Konstantinos'a ithaf edilmesinin 16. yüzyılı bulduğunu, o zamanlar orada altı ya da yedi rahibin kaldığını vurgulayarak, 18. yüzyılın sonu veya 19. yüzyılın başında geniş çaplı bir restorasyon geçirdiğini ifade etmektedir (Mango, 1979: 332).

Kilisenin İkonoklasmus dönemindeki varlığı 825 yılında Megas Agros (Kurşunlu) Kilisesi'nde bulunan İtirafçı Theophanes'in rölliklerini ziyaret eden Aziz Ioannikios'un dönüş yolunda Thasios Adası'na uğraması ve rahip Danyal tarafından karşılanarak adadaki yılanların kuzey kıyısından güney kıyısına doğru uzaklaştırmasına yardımcı olması ile ilgilidir. Mango'ya göre sözü edilen Thasios Adası bu ada ise ve kilise bu kilise ise yapının 825 yılındaki varlığı kanıtlanmış olur (Mango, 1979: 332)[172].

Bursa İlinin Gemlik (Kios) İlçesi'nin Kurşunlu (Elegmi) Köyü'nde yer alan Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi, Gemlik Körfezi'nin güney sahilinde, Gemlik ile Mudanya

[171] Kurşunlu Megas Agros Manastırı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, dört serbest destekli, kapalı Yunan haçı planlıdır. Yapının her iki yanında bulunan şapeller 1910 yılında Pancenko tarafından görülmüştür. Mango ve Ševčenko (1973: 257) ise sadece kuzey duvara bitişik olan şapelin kalıntılarını görebilmişlerdir.

[172] Gölyazı'ndaki Hagios Konstantinos Manastırı Kilisesi, doğu-batı doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı, dört serbest destekli, gelişmiş tipte kapalı Yunan haçı planlıdır. Doğu batı doğrultusunda uzanan kare planlı naosun orijinalinde pandantif geçişli bir kubbe ile örtülü olduğu bilinse de günümüzde bu kubbe çökmüştür. Mango'nun (1979: 331) çizmiş olduğu plana göre, kare mekan dört yönde yaklaşık eş boyutlardaki ve yüksekliklerdeki beşik tonoz ile örtülü haç kolları ile genişletilmiştir.

(Apameia) arasında, sahile bakan bir yamaç üzerinde konumlanmaktadır. Aziz Aberkios Manastırına ait ilk bilgiler, Bizans kaynaklarına göre 9. yüzyıla kadar götürülmekle birlikte, 1162 yılına tarihlendirilen typikonunda bu manastırın Manuel I Komnenos (1143-1180) döneminde, Nikephoros Mystikos tarafından yeniden inşa edildiği belirtilmektedir (Mango, 1968: 173).

Elegmi Manastırı olarak da bilinen yapı, dönem kaynaklarında ilk olarak 9. yüzyılda karşımıza çıkmaktadır. Aziz Ioannikios'un yaşam öyküsünde manastırın başkeşişi Antonius ve yardımcısı Basileius'dan bahsedilmektedir. Pargoire, açıkça belirtmektedir ki Methodius, Elegmi'yi kurmuştur ve bunu 826 yılından önce, muhtemelen 815 yılında gerçekleştirmiştir. Menthon (1935: 215) da Methodius'un Elegmi'yi kurduğunu bilinen bir gerçekmiş gibi anlatmıştır. Mango, öncelikle Methodius'un yaşam öyküsünde Elegmi adının geçmediğini, sadece manastır hayatının başladığı ve hayatının geri kalanını geçirdiği Kenalakkos Manastırı'ndan bahsetmektedir (Mango, 1968: 174)[173].

Mango'ya göre kilise 1162 tarihinden önce Komnenoslar Dönemi'nde yapılmış olmalıdır. Fakat kilisenin İkonoklasmus dönemindeki varlığı eğer doğru ise şu iki durumla açıklanmaktadır: Birincisi Aziz Methodius'un Theophilos'un ölümü üzerine yani 842 yılında Elegmi Manastırına sürgün edildiği belirtilmektedir (Mango, 1968: 175). Janin de yayınında Kenalakkos Manastırı'nı anlatırken, Methodius'un Elegmoi'ye sürgüne gönderildiğini ifade etmektedir (Janin, 1975: 190).

İkincisi ise 787 yılındaki İkinci İznik Konsili'nde hegümen Philip Beomon isminin geçiyor olması ile bağlantılıdır. Janin, manastırın 12. yüzyıl typikonunda geçen iki isminin Heliou Bomon / ton Elegmon olduğunu ifade etmektedir. Mango'ya göre Konsil'de adı geçen Beomon'un typikonda geçen isimlerinden Bomon'un bozulmuş hali olduğu düşünülürse ve eğer bu doğru ise zaten manastırın varlığı 8. yüzyıla dayanıyor demektir (Ramazanoğlu, 1955: 441; Mango, 1968: 174). Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, tek nefli ve kubbeli bir

[173] Mango, Kenalakkos Manastırı'nın Evangelides'in Tirilye'deki (Trigleia) cami olarak kullanılan Bizans kilisesi ile eşleştirdiğini belirterek, büyük olasılıkla Kenalakkos'un kurucusu Aziz Stephanos ile Trigleia'lı Aziz Stephanos'u karıştırdığını vurgulamaktadır (Mango, 1968: 174). Janin' e (1975: 189) göre, Kenalakkos Manastırı'nın kurucusunun 14 Ocak'ta bayramı kutlanan Aziz Stephanos olduğu belirtilmektedir.

yapıdır. Kiborium tipindeki naos, batıda narteks, doğuda bema ve dışa taşkın pastoforium hücreleriyle sınırlanmaktadır (Ötüken, Durukan, Acun ve Pekak, 1986: 77).

4 Mart 843-14 Haziran 847 tarihleri arasında Konstantinopolis patrikliği yapan İkonodül Methodius eğitimini devam ettirmek için Konstantinopolis'e gitmiştir. Bithynia'daki Kenalakkos Manastırı'na giren Methodius daha sonra burada başka bir manastırın başrahibi olmuştur. İkonodül II. Mikhael döneminde cezalandırılmıştır. 815 yılından sonra Roma'ya seyahat etmiş, 821 yılında döndüğünde İkonoklastlar tarafından tutuklanmış ve sürgün edilmiştir (Kazhdan ve Ševčenko 1991: 1355)[174].

İkonodül martir George Limnaiotes Uludağ'da genç yaşta rahip olmuştur. İkonodül inançları sebebiyle III. Leon'un imparatorluğu sırasında işkenceler görmüştür. 24 Ağustos'ta bayramı kutlanan martirin 95 yaşında öldüğü ve bu sebeple 635 yılında doğmuş olması gerektiği tahmin edilmektedir (Kazhdan ve Talbot, 1988: 43).

Bursa'nın Mudanya İlçesine bağlı Kumyaka (Sige) Köyü'nde bulunan Başmelekler Kilisesi'nin farklı dönemlere ait kitabeleri 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında burayı ziyaret eden Hasluck, Mac Farlane, Kleonymos ve Papadopoulos gibi araştırmacılarca tanıtılmıştır. Naos kuzey duvardaki üçüz pencereyi bölen sütunlar monogramlı başlıklar taşımaktadır. Bugün de görülen monogramlar ''Eusebios'' adını verirler. Buchwald (1969), yapıyı monografik olarak ele aldığı kitapta, kitabelerin değerlendirilmesi ve mimari analiz sonucunda kilisenin 780-797 yılları arasında, VI. Konstantin Porphyrogeneos döneminde inşa edildiğini belirtmektedir (Ötüken, Durukan, Acun ve Pekak, 1986: 473-476)[175].

Tirilye Pelekete Manastırı Kilisesi, Fatih Cami, Medikion Manastırı, Kurşunlu Megas Agros Kilisesi, Sige Başmelekler Kilisesi, Kurşunlu Aziz Aberkios Manastırı Kilisesi, Trigleia Kenalakkos Manastırı Kilisesi İkonoklast dönemde baskı altında kalmışlardır. Bu yapılar dönemin etkisinin bir sonucu olarak küçük boyutlarda inşa edilmişlerdir.

[174] Methodius'un vitasında, İznik Körfezi'nde Tuzla'nın kuzeyinde bulunan Aziz Andros Adası'nda bir zindana hapsedilen Methodius II. Mikhael ölünceye kadar sekiz buçuk sene boyunca zor bir yaşam sürdüğü bilgisi verilmektedir (Bury, 1912: 116).

[175] Başmelekler Kilisesi, kiborium tipinde kare planlı naos, pandantif geçişli kubbe ile örtülü ana mekan ve esonarteks ile dik eksenlerde beşik tonoz örtülü dört haç kolundan oluşmaktadır.

Manastırların kuruldukları yerler İkonoklastlardan bir kaçış sebebiyle daha uzak ya da ulaşılması güç yerlerdir. Yapıların çevresinde yerleşim olmadığı gibi, İkonoklast dönemde hegümenleri büyük işkencelere uğramış, yakılmış, sürgüne gönderilmiştir. Manastır kiliselerinin kuruldukları yerler, hegümenlerinin direniş faaliyetleri, sürgüne gönderilmesi, birtakım işkencelere maruz bırakılması gibi sebeplerden dolayı ikonodüllerin manastırlarından kaçmak zorunda kalmaları İkonoklast döneme bir tepkidir. Yapıların bazısı camiye çevrilmiş, bazısı tamamen yıkılmıştır. Bölgedeki yapıların günümüzdeki durumlarının nasıl olduklarına baktığımızda çoğu terk edilmiş ve haraptır.

Menthon (1935: 37-44) da kitabında ‘‘Triglia Manastırları’’ başlığı altında Pelekete Manastırı ve hegümenleri Theosteriktos, Hilarion ve Makarios’u ele alarak kilisenin İkonodül hegümenlerinden 764 yılında Theosteriktos’un da aralarında bulunduğu keşişler ile birlikte Efes’e götürülüp yakıldığı bilgisi; Hilarion’un İkonoklast dönemde yaşadığı ve 787 yılında öldüğü (VI. Konstantin) bilgisi; Makarios’un Theodoros Studites ile yazışmaları, Marmara Adası’nda tutuklanması ve sürgüne gönderilmesi ve Theophilos döneminde (829-842) öldüğü bilgisini vermesi İkonoklast dönemin Pelekete Manastırı Kilisesi üzerindeki büyük etkisini göstermektedir.

Hagios Ioannes Theologos Pelekete Manastırı (Aya Yani) Kilisesi ve İkonodülleri Theosteriktos, Makarios ve Sergios, Tirilye Fatih Cami ve İkonodülü Aziz Stephanos, Tirilye Medikion Manastırı ve İkonodülleri Nikephoros ile Niketas, Trigleia Kenalakkos Manastırı ve İkonodülü Stephanos, Kurşunlu Megas Agros Manastırı ve İkonodülü İtirafçı Theophanes, Sakkudion Manastırı İkonodül Theodoros Studites ve Platon, Uludağ’da İkonodül Ioannikios, Uludağ Aziz Zacharias Manastırı ve İkonodülü Peter, Uludağ Agauros Manastırı ve İkonodülü Eustratios, Nikomedia Aziz Kosmas ve Damianos Manastırı ve İkonodülü Theophylaktos, Nikomedia Nikitiates Manastırı ve İkonodülü Sergios Nikitiates ve İkonodül Methodius’un direniş faaliyetleri İkonoklast dönemde İkonodülleri döneme tepki olarak direniş faaliyetleri içerisinde bulunmuşlar, bulundukları yerlerden ya kaçmak zorunda kalmışlar ya da İkonoklastlar tarafından sürgüne gönderilmişlerdir.

Özellikle zulüm ve işkence İkonoklast imparatorlardan III. ve IV. Leon döneminde yaşanmıştır. Bu sebeplerden dolayı İkonoklasmus döneminde bu yapıların çoğunun yerleşimden daha uzak yerlerde konumlanmaları yapıların yer seçimlerinin de tesadüf olmadığını açıkça bize göstermektedir. Bu dönemde keşişlere yapılan işkenceler sebebi ile çoğu manastırların uzun ömürlü olamadıkları ve terk edilip çürümeye maruz kaldıkları görülmektedir.

EK 3. MALZEME ANALİZLERİ

Arkeometrik Çalışmaların Amacı:

Pelekete Manastırı Kilisesi örnekleri üzerinde gerçekleştirilen çalışmaların amacı; yapıya ait yapısal malzemelerin belgelenmesine katkıda bulunmaktır. Araştırma kapsamında örneklenen harç ve sıva örnekler Arkeometrik yöntemler ile incelenmiştir (Resim 192).

Kodlamalar:

Ön Ek; BPM (**B**ursa, Mudanya Tirilye **P**elekete **M**anastırı)
Örnek; BPM-H1; Yapıda 1 nolu harç örneğini ifade etmektedir.

Fotoğrafik Belgelemeler:

Çalışmalarda Canon Digital IXUS 870 IS (10 Mp) model dijital fotoğraf makinesi kullanılmıştır. Bursa, Mudanya Tirilye Pelekete Manastırı Kilisesi harç ve sıva örnekleri, çeşitli analitik metotlar kullanılarak arkeometrik yönden incelenmiştir. Örnekler öncelikle görsel olarak değerlendirildikten sonra fotoğraflanarak belgelenmiş ve kodlanmıştır. Harç ve sıvalarda agrega / bağlayıcı ve agregada tane boyutu dağılımı analizi uygulanmıştır. Örneklerin ince kesitleri hazırlanıp optik mikroskop analizi ile petrografik yönden incelenmiştir.

Yöntem ve Deneyler

Bursa'nın Mudanya İlçesi'ne bağlı Tirilye'deki Pelekete Manastırı Kilisesine ait harç ve sıva örnekler önce görsel olarak değerlendirilmiş, fotoğraflanarak belgelenmiş, gruplandırılmış ve analiz edilmek üzere kodlanmıştır (Tablo 1-2).

Yapıya ait harç ve sıva örneklerin agrega ve bağlayıcı oranlarının belirlenmesi için öncelikle kuru tartıma alınan örnekler daha sonra bağlayıcı (toplam karbonat içerik CO_3^{2-}) içeriklerinden arındırılmak üzere seyreltik asit ile (%5'lik HCl) muamele edilmişlerdir.

Süzme, yıkıma ve kurutma işlemleri ile kireç ve tüm karbonat içeriklerinden (bağlayıcısından) ayrılan ve agrega kısmı elde edilen harç ve sıva örnekler, oda sıcaklığında kurutulduktan sonra tekrar tartıma alınarak ağırlıkça toplam bağlayıcı ve agrega ($\%^{w}/w$) miktarlarına ulaşılmıştır. Örneklerin karbonat içerikli olmayan agregalarına sistematik eleme işlemi (TSE, 2007) uygulanarak (63-1000 μm arasındaki eleklerle) agrega tanecik dağılımları (granülometrik analiz) belirlenmiştir.

Pelekete Manastırı Kilisesi'ne ait harç ve sıva örneklerin ince kesitleri hazırlanmış ve optik mikroskopta incelenmiştir. İnce kesitler; harç ve sıva örneklerde sertleştirme yapılarak hazırlanmıştır (Kerr, 1977; Rapp, 2002). İncelemelerde LEICA Research Polarizan DMLP Model alt ve üstten aydınlatmalı optik mikroskop kullanılmıştır. Fotoğraflamalar mikroskoba bağlı Leica DFC280 dijital kamerayla, değerlendirmeler de Leica Qwin Digital Imaging programı kullanılarak yapılmıştır. Agregayı oluşturan kayaç ve mineraller Point Counting Programı ile tanımlanmışlardır.

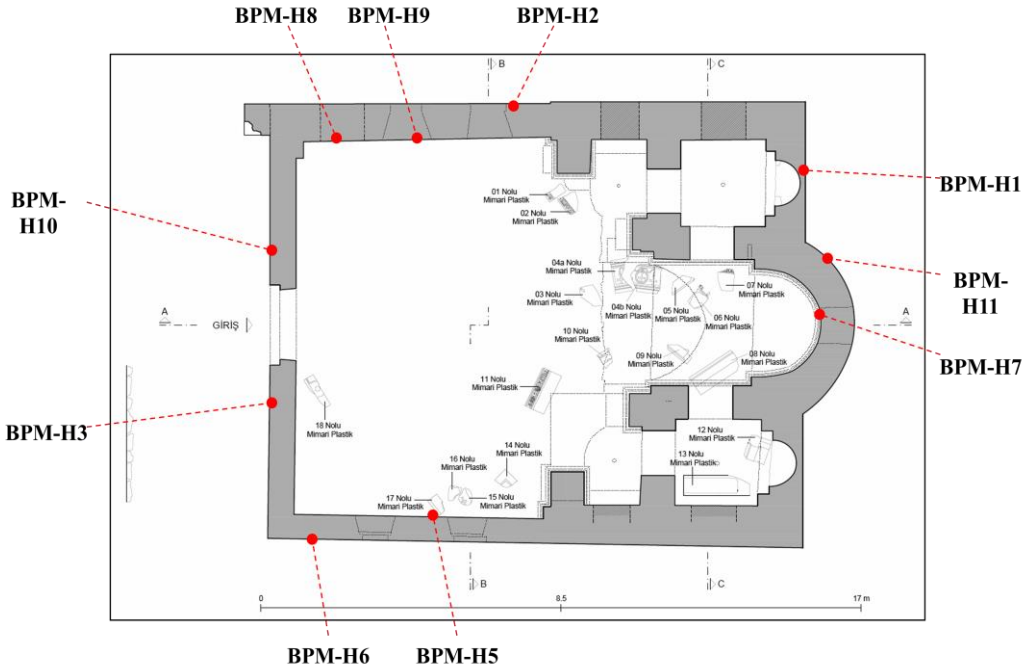
3.1. PELEKETE MANASTIRI KİLİSESİ MALZEMELERİ

Pelekete Manastırı Kilisesi'nin farklı yerlerinden harç ve sıva malzemesi alınmıştır. Alınan bu örneklerin analiz sonuçları yapının dönemlemesine yardımcı olacak derecede önem taşımaktadır. Örnekler yapının özellikle orijinal yapı dönemine ait olan doğu bölüm ile 1855 depremi sonrasında yeniden inşa edildiği düşünülen batı bölümünden alınmıştır. Pelekete Manastırı Kilisesine ait olan sıva ve harç örnekler kodlanarak türlerine göre sınıflandırılmıştır (Tablo 1). BPM-H1, BPM-H7 ve BPM-H11 numaralı örnekler yapının doğu bölümünden; BPM-H2, BPM-H3, BPM-H5, BPM-H6, BPM-H8, BPM-H9 ve BPM-H10 numaralı örnekler ise yapının batı bölümünden alınmıştır.

Tablo 1. Harç ve Sıvı Örneklerinin Alındığı Yerler

Örnekler	Açıklamalar	Malzeme Türü
BPM-H1	Prothesis harç (1)	Harç
BPM-H2	Kuzey duvar pencere sağ alt kenarından harç (2)	Harç
BPM-H3	Batı duvardan harç (3)	Harç
BPM-H4	örnek yok ?	Harç
BPM-H5	Güney duvardan harç (5)	Harç
BPM-H6	Güney cepheden sıva (6)	Harç
BPM-H7	Apsis-synthronon sıva (7)	Harç
BPM-H8	Kuzey duvardan sıva (8)	Harç
BPM-H9	Kuzey duvardan harç (9)	Harç
BPM-H10	Batı cephede sıva (10)	Harç
BPM-H11	Apsis cepheden harç (11)	Harç

Pelekete Manastırı Kilisesi'nden alınan harç ve sıva örneklerin alındıkları yerler plan üzerinde gösterilmiştir (Çizim 82).

Çizim 82. Harç ve Sıva Örnekler

3.2. İNCELEMELER, ANALİZLER, YÖNTEMLER

1.Agrega / Bağlayıcı Analizi

2.Agregalarda Granülometrik Analiz (Tane Boyu Dağılımı)

3.Petrografik İnce Kesit Optik Mikroskop Analizi

Tablo 2. Malzeme Grupları

Grup Kodu	Malzeme Grubu Açıklamalar	Ana Örnek Sayısı
BPM-H	Harç ve Sıva Örnekler	10

3.4. BELGELEME, İNCELEMELER VE ANALİZLER

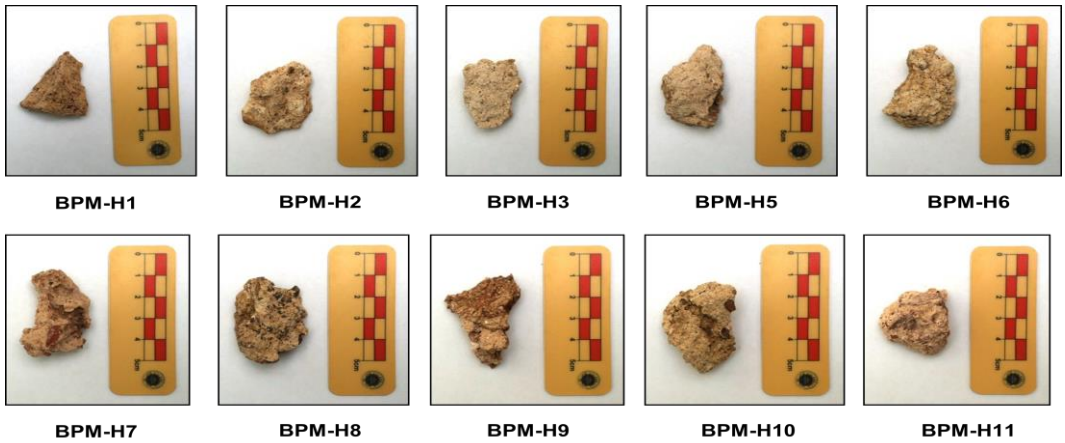
1. **Belgeleme Çalışmaları**
   1.1.Kodlama & Gruplama
   1.2. Fotoğraflama

2. **Agrega & Bağlayıcı Analizi**
   2.1. Asidik Agrega & Bağlayıcı Analizi
   2.2. Agregada Granülometrik Analiz

3. **Petrografik İnce Kesit Optik Mikroskop Analizi**

3.5. PELEKETE MANASTIRI KİLİSESİ HARÇ VE SIVA ÖRNEKLERİ

Yapıdan alınan harç ve sıva örneklerin ölçülü fotoğrafları çekilmiş ve kodlamaları yapılarak belgelenmesi sağlanmıştır (Resim 174).

Resim 174. Pelekete Manastırı Kilisesi, Harç Örneklerin Ölçüleri

3.6. ANALİZLER

3.6.1. Agrega / Bağlayıcı ve Granülometrik Analizler

Pelekete Manastırı Kilisesi'nden örneklenen harç ve sıva örneklerin agrega ve bağlayıcı bölümlerinin belirlenmesi için öncelikle kuru tartıma alınmış daha sonra bağlayıcı (tüm karbonat içerik; CO_3^{2-}) içeriklerinden arındırılmak üzere seyreltik asit ile (%5'lik HCl) muamale edilmiştir.

$$CO_3^{2-}{}_{(aq)} + 2HCl_{(aq)} \rightarrow CO_{2\,(g)} + Cl^-{}_{(aq)} + H_2O_{(s)}$$

Süzme, yıkama ve kurutma işlemleri ile kireç ve tüm karbonat içeriklerinden (bağlayıcısından) ayrılan ve agrega kısmı elde edilen örnekler, oda sıcaklığında kurutulduktan sonra tekrar tartıma alınarak ağırlıkça toplam bağlayıcı ve agrega ($\%^w/w$) miktarına ulaşılmıştır (Tablo 3). Harç ve sıva örneklerden elde edilen (karbonat içerikli olmayan) agregalarına da sistematik eleme uygulanarak agrega tanecik dağılımı (granülometrik analiz) belirlenmiştir. Harç ve sıva örneklerin asidik agrega/bağlayıcı analizinden sonra elde edilen agregalar (tuğla kırığı) üzerinde birtakım sonuçlara ulaşılmıştır. Örneklerin Toplam bağlayıcı (kireç) (TB%) ile toplam agrega oranları (TA%) ortalamalarıyla birlikte tespit edilmiştir. Yapıda agrega içeriği en yüksek olan 65. 83 oranı ile H9 örneğidir. H9 numaralı örneği aldığımız yerin kilisenin kuzeybatı köşesinde olması önemlidir. Yapıda agrega içeriği en düşük olan 23, 85 oranı ile H6 örneğidir. H6 numaralı örnek kilisenin güneybatı köşesinden alınmıştır. Örneklerin yapıdaki toplam bağlayıcı ortalama oranları 54,65 iken; toplam agrega ortalama oranları 45,35'dir. Tablo 3 analiz sonuçlarına göre yapıdaki agrega oranları geleneksel agrega oranı olarak kabul edilen 1:2 oranını da yansıtmaktadır.

Tablo 3. Agregada Ana Yapıyı Oluşturan Agrega İçeriği

Örnekler	TB (%)	TA (%)	<63 µm	>63 µm	>125 µm	>250 µm	>500 µm	>1000 µm
BPM-H1	42,78	57,22	1,17	2,57	4,05	7,39	10,42	74,41*
BPM-H2	60,59	39,41	3,47	8,63	11,43	22,15*	24,02*	30,29*
BPM-H3	60,75	39,25	3,33	6,71	10,03	17,84	20,06*	42,02*
BPM-H5	43,99	56,01	1,02	0,87	1,77	3,85	13,61	78,88*
BPM-H6	76,15	23,85	3,17	10,64	16,20	20,92*	22,48*	26,58*
BPM-H7	64,90	35,10	4,67	3,58	7,96	13,66	14,98	55,14*
BPM-H8	52,99	47,01	1,63	1,74	2,43	3,46	4,75	86,00*
BPM-H9	34,17	65,83	1,52	2,51	3,31	4,86	5,91	81,88*
BPM-H10	65,26	34,74	4,72	9,24	14,87	19,39	18,57	33,21*
BPM-H11	44,89	55,11	0,84	1,37	2,73	4,78	7,43	82,84*
Ortalama	**54,65**	**45,35**	**2,55**	**4,79**	**7,48**	**11,83**	**14,22**	**59,13***

(*) Sarı renk ile belirtilenler agregada ana yapıyı oluşturan agrega içeriği göstermektedir.

Örneklerin toplam bağlayıcı ile toplam agrega oranları şu şekildedir: H1 numaralı örneğin toplam bağlayıcı oranı 42, 78; toplam agrega oranı 57, 22, H2 numaralı örneğin toplam bağlayıcı oranı 60.59; toplam agrega oranı 39, 41, H3 numaralı örneğin toplam bağlayıcı oranı 60.75; toplam agrega oranı 39,25, H5 numaralı örneğin toplam bağlayıcı oranı 43,99; toplam agrega oranı 56,01, H6 numaralı örneğin toplam bağlayıcı oranı 76,15; toplam agrega oranı 23, 85, H7 numaralı örneğin toplam bağlayıcı oranı 64,90; toplam agrega oranı 35,10, H8 numaralı örneğin toplam bağlayıcı oranı 52,99; toplam agrega oranı 47,01, H9 numaralı örneğin toplam bağlayıcı oranı 34,17; toplam agrega oranı 65,83, H10 numaralı örneğin toplam bağlayıcı oranı 65,26; toplam agrega oranı 34,74, H11 numaralı örneğin toplam bağlayıcı oranı 44,89; toplam agrega oranı 55,11'dir.

3.6.2. Agrega / Bağlayıcı ve Granülometrik Analizler

Yapının agrega / bağlayıcı ve granülometrik analiz sonuçları yapılırken şu amaçlar gözetilmiştir:

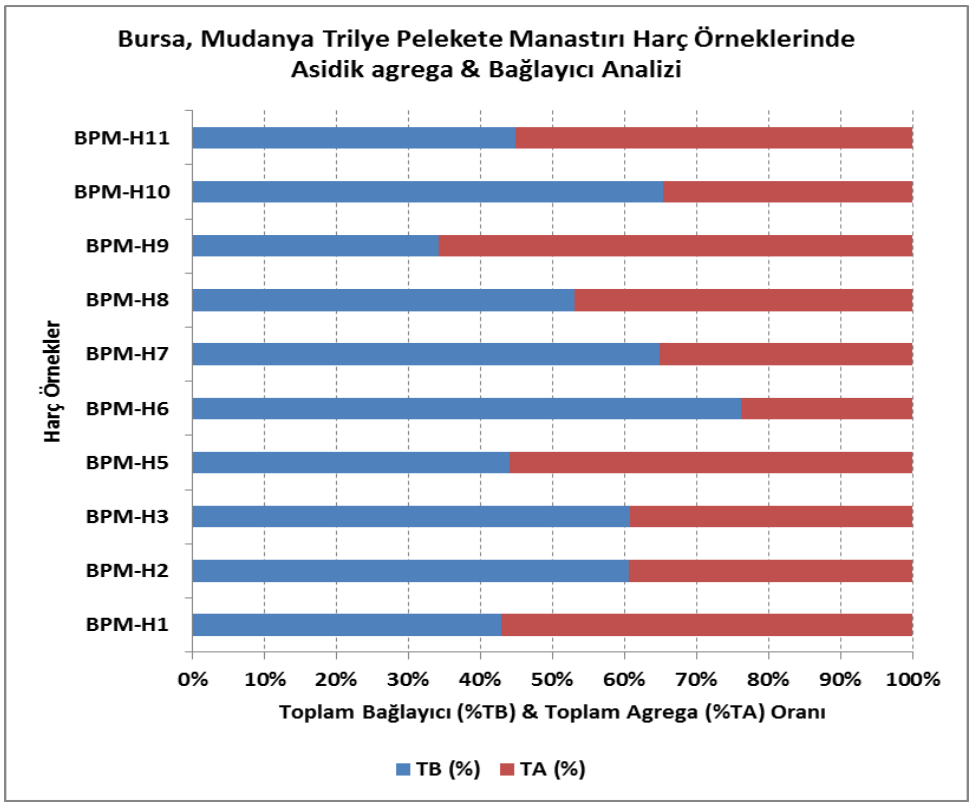
1. Dönem farklılığı
2. İnşa farklılığı
3. Ham madde farklılığı

Bu üç etken kiliseden alınan harç ve sıva örneklerin yardımıyla arkeometrik yöntemler ile incelenmiştir. Kiliseden alınan örneklerin analiz sonucunda gösterildiği üzere farklı dönem uygulamalarıyla karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir.

Kilisenin orijinal olduğunu düşündüğümüz doğu bölümünden alınan H1, H11, H7 ve H8 numaralı örneklerin toplam bağlayıcı oranları ile toplam agrega oranlarının birbirlerine yaklaşık aynı oranlarda olduğu ve tutarlılık göstermiş olduğu görülmektedir. Kilisenin batı bölümüne ait olduğunu düşündüğümüz kuzey, güney ve batı cephe ve duvarlardan alınan örneklerin toplam bağlayıcı ile toplam agrega oranlarının birbirleriyle değişken olduğu, buna bağlı olarak yapıda farklı ustaların çalıştığı, onarımlar gördüğü saptanmıştır.

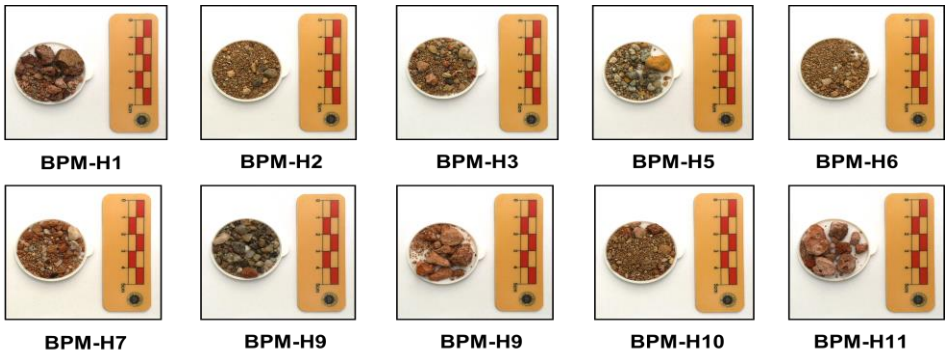
Örneklerin elde edilen agregalarına sistematik eleme uygulanarak agrega tanecik dağılımları (granülometrik analiz) belirlenmiştir. Pelekete Manastırı Kilisesi'ne ait harç ve sıva örnekler asidik işlemden geçirilmiştir. Analiz sonrasında elde edilen agregalar tartıma alınarak örneklerin toplam agrega / bağlayıcı (% TA / % TB) oranlarına ulaşılmıştır (Grafik 1).

Grafik 1.Asidik Agrega & Bağlayıcı Analizi

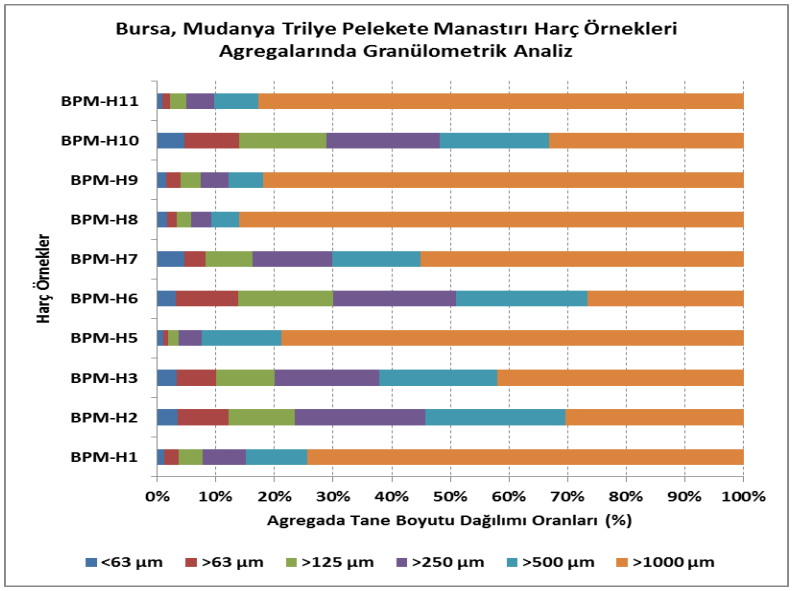
İncelenen örneklerin toplam agrega içeriği değerlendirildiğinde; Bizans dönemine ait olduğunu düşündüğümüz H1, H7, H8, H9 ve H11 numaralı örnekler yüksek oranda agrega içerirken; 1855 depreminden sonra inşa edildiğini düşündüğümüz batı bölümdeki H2, H3, H5, H6, ve H10 numaralı örnekler ise düşük oranda agrega içeriğine sahiptir (Resim 175). Pelekete Manastırı Kilisesi'nden alınan harç ve sıva örneklerin agrega / bağlayıcı ve granülometrik analiz sonuçlarına göre arkeometrik yöntemler ile incelenmiş, bu örneklerin ölçülü fotoğrafları kodlanarak belgelenmesi sağlanmıştır.

Harç ve sıva örneklerin asidik agrega / bağlayıcı analizinden sonra elde edilen agregaları üzerinde yapılan sistematik elemeler sonucunda agrega tanecik dağılımı oranlarına ulaşılmıştır (Grafik 2). Harç ve sıva örneklerde agrega çeşitliliği olduğu gözlenmiştir. Örneklerde tuğla kırığının tespit edilmesi yapının denize olan yakın mesafesi ile ilişkilendirilmektedir. Özellikle bu durum nemlenme etkisini azaltmadan kaynaklıdır.

Resim 175. Pelekete Manastırı Kilisesi, Harç ve Sıva Örneklerin Agregaları (Akyol, 2016).

Grafik 2. Agregalarda Granülometrik Analiz

3.6.3. Petrografik İnce Kesit Optik Mikroskop Analizi

Bursa'nın Mudanya İlçesine bağlı Tirilye'deki Pelekete Manastırı Kilisesine ait harç ve sıva örneklerin petrografik incelemeleri için ince kesitleri hazırlanmıştır. İncelemelerde LEICA Research Polarizan Mikroskobu DMLP Model alt ve üstten aydınlatmalı optik mikroskop kullanılmıştır. Fotoğraflamalar mikroskoba bağlı DFC280 dijital kamera ile değerlendirmeler de Leica Qwin Digital ile Imaging Programı kullanılarak yapılmıştır. Harç ve sıvalarda agregayı oluşturan kayaç ve mineraller ‘‘Point Counting Metodu’’ ile tanımlanmıştır. Gerçekleştirilen ince kesit optik mikroskop analizi sonucunda örnekler Matriks Bağlayıcı İçeriği (%100) ve Matriks Agrega İçeriği (%100) durumlarına göre iki alt gruba ayrılarak değerlendirilmiştir (Tablo 4).

Kilisenin petrografik ince kesit optik mikroskop analizi sonuçlarına göre; harç ve sıva örnekler üç grup altında toplanmıştır. Birinci gruptaki örnekler: H1, H7, H9 (?) ve H11 kilisenin doğu bölümündeki farklı yerlerinden alınmıştır. İkinci gruptaki örnekler; H2, H3, H5 ve H6 ise kilisenin batı bölümündeki farklı yerlerinden alınmıştır. Üçüncü gruba giren örneklerden ise H8 kilisenin kuzeybatı köşesindeki kemer izinden alınmış, bu gruba giren diğer bir örnek H10 ise kilisenin kuzeybatı cephesinden alınmıştır.

Petrografik İnce kesit Optik Mikroskop Analiz sonuçları kilisedeki dönem ve inşa farklılığını belirgin bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Kilisenin 1. Grubundaki (BPM-H9) örneği dışındaki örnekler belirgin bir şekilde geç dönem harçlarından ayrılmaktadır. Bizans dönemine ait 1. , 2. ve 3. gruptaki örneklerin agrega içerikleri, türleri, dağılımları ve şekilleri yapılan analiz ve yöntemler sonucunda farklı olduğu tespit edilmiştir (Resim 176). Birinci Gruptaki örneklerin Matriks Bağlayıcı İçeriği % 65, Matriks Agrega İçeriği % 35; İkinci gruptaki örneklerin Matriks Bağlayıcı İçeriği % 59, Matriks Agrega İçeriği % 41; Üçüncü gruptaki örneklerin Matriks Bağlayıcı İçeriği % 62, Matriks Agrega İçeriği % 38'dir.

Tablo 4. Harç ve Sıva Örneklerde Gruplandırma

Örnek Grupları	MTB (%)	MTA (%)	Matriks Bağlayıcı İçeriği (%100)					Matriks Agrega İçeriği (%100)		
			Kireç	KT/M	Kil	Çim	Alçı	Kayaç ve Mineraller*	TK	Org
Grup 1	65	35	100	-	-	-	-	85 (Q,Pl,Ç,Op)	15	-
Grup 2	59	41	100	-	-	-	-	100 (Q,K,Pl,By,C,Py,Op)	-	-
Grup 3	62	38	100	-	-	-	-	88 (Q,B,A,Pl,Am,By,Op)	10	2

(*) A: Andezit, **Am:** Amfibol, **By:** Biyotit, **C**: Kalsit, **Ç:** Çört, **Çm:** Çimento, **K:** Kireçtaşı, **KT/M:** Kireçtaşı/Mermer Tozu, **Op:** Opak Mineraller, **Org:** Organik İçerik, **Pl:** Plajiyoklas, **Py:** Piroksen, **Q:** Kuvars, **TK:** Tuğla Kırığı/Tozu.

Harç ve Sıva Örneklerde Gruplandırma:

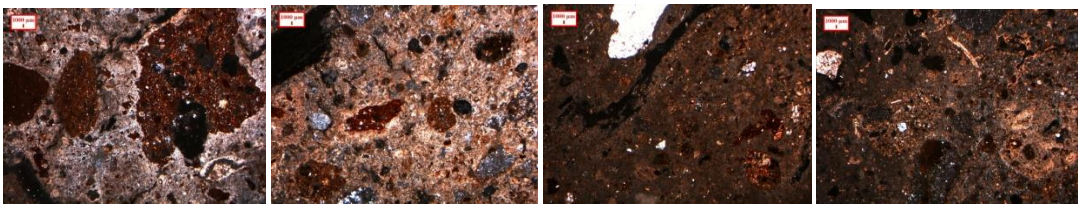
Grup 1: BPM-H1, **BPM-H7**, BPM-H9, BPM-H11

Grup 2: BPM-H2, BPM-H3, BPM-H5, **BPM-H6**

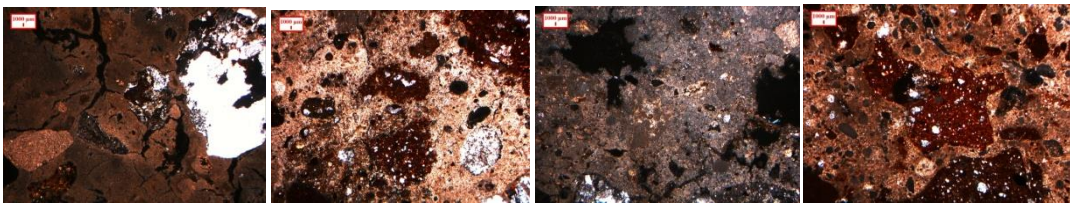
Grup 3: BPM-H8, BPM-H10(*)

(*) Sıva Örnekler

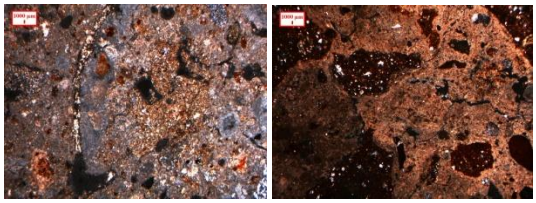
Erken dönem harcı ile geç dönem harcı belirgin bir şekilde ayrılmıştır. 1. Gruptaki H9 numaralı örnek sadece belli bir bölümü orijinal olduğunu düşündüğümüz kuzeybatı köşedeki kemer başlangıcından alınmıştır. 2. Gruptaki örnekler tamamen batı bölümden alınan örneklerdir ve bu örnekler kilisenin 1855 depremi sonrasında yeniden inşa edildiğini kanıtlaması bakımından önem taşımaktadır. 3. Gruptaki sıva örnekler kilisenin batı bölümü oluşturan geç döneme ait örneklerdir ve bu örnekler de yapılan analiz sonuçlarıyla doğrulanmıştır. Üç gruba ayrılan örneklerde Matriks Bağlayıcı İçeriğinde % 100 kireç içerirken; kireç taşı/mermer tozu, kil, çimento ve alçı içermemektedir. Birinci gruba giren örneklerde Matrik Agrega İçeriğinde % 85 oranında kayaç ve mineral, % 15 oranında tuğla kırığı bulunurken, organik içerik bulunmamaktadır. İkinci gruba giren örneklerde Matriks Agrega İçeriğinde % 100 oranında kayaç ve mineral içerirken tuğla kırığı / tozu ve pragbik içerik bulunmamaktadır. Üçüncü gruba giren örneklerde Matriks Agrega İçeirğinde ise % 88 oranında kayaç ve mineral içerirken; % 10 oranında tuğla kırığı / tozu; % 2 oranında organik içerik bulunmaktadır.

BPM-H1 BPM-H2 BPM-H3 BPM-H5

BPM-H6 BPM-H7 BPM-H8 BPM-H9

BPM-H10 BPM-H11

Resim 176. Örneklerin Petrografisi

3.7. Sonuç

Pelekete Manastırı Kilisesi'ne ait harç ve sıva örnekler (Tablo 1-4; Grafik 1-2) arkeometrik yöntemler ile incelenmiştir. Asidik Agrega & Bağlayıcı Analizi, Agregada Granülometrik Analizi ve Petrografik İnce Kesit Optik Mikroskop Analizi olmak üzere 3 analiz uygulanmıştır. Yapıya ait örneklenen harç ve sıvalarda, toplam agrega ve bağlayıcı oranları ile agrega tanecik dağılımı değerlerine; asidik agrega / bağlayıcı analizi ile agrega granülometrisi ile ulaşılmıştır. Petrografik İnce Kesit Optik Mikroskop Analizi ile kilisenin özgün olduğunu düşündüğümüz doğu bölümün örnekleri ile 1855 depremi sonrasında inşa edilen batı bölümün örnekleri dönem farkını ortaya koymaktadır ve bu durum analiz sonuçlarıyla da saptanmıştır.

EK-4 KRONOLOJİ[176]

726: III. Leon'un emri İkonoklasmus hareketinin başlaması.

730: İkonoklasmus fermanının yayınlanması.

740: Konstantinopolis'te depremlerin meydana gelmesi.

741: V. Konstantinos'un tahta çıkışı.

746-747: Konstantinopolis'te veba salgının yayınlanması.

754: Hiereia (Fenerbahçe) İkonoklast Konsili.

762-768: İkonofillere şiddetli baskılar uygulanması.

765-766: Genç Stephanos'un Konstantinopolis'te vahşice linç edilmesi.

766: Hipodrom'da keşiş ve rahibelerin manastırlarını terk edip evliliğe zorlanması.

775-780: IV. Leon'un tahta çıkışı.

782: Araplar'ın Anadolu'da Kryspolis'e (Üsküdar) kadar ilerlemesi.

787: II. Nikaia (İznik) Konsili ile ikon ibadetinin serbest bırakılması.

790: Irene ile VI. Konstantin arasında güç çekişmesi ve taht kavgasının başlaması.

798: Irene'nin VI. Konstantinos'u ortadan kaldırarak tek başına hakimiyet kurması.

802: Nikephoros'un isyanıyla Irene'nin tahttan indirilmesi.

811: I. Nikephoros'un öldürülmesi.

811-813: Anatolikon theması strategosu Leon'un isyanıyla I. Mikhail'in tahttan inişi.

813-814: Ermeni V. Leon'un tahta çıkışı.

815: İkonoklasmus hareketinin yeniden canlanması.

820: V. Leon'un tahttan indirilmesi.

820-823: Theodoros'un önderliğinde İkonoklasmus'a karşı direnişin başlaması.

829: Theophilos'un tahta çıkışı ve İkonoklast faaliyetin şiddetlenmesi.

838: İkonofillere şiddetli baskıların uygulanması.

843: İkonoklasmus hareketinin sona ermesi.

[176] Lee, 2010: 261-263.

EK-5 SÖZLÜK[177]

Apsis: Kiliselerin doğusunda yer alan ve ibadetin yönünü gösteren bölümdür. İçten ve dıştan yarım yuvarlak, dıştan çok cepheli ya da düz olarak biçimlenmektedir.

Akantus: Yaban enginarı yaprağı biçiminde bir bezeme öğesi.

Agrega: Harç, beton veya asfalt gibi malzemenin ana bölümünü meydana getiren kırmataş, çakıl, kum, cürüf gibi atıl gereçler.

Arkaik: Bir sanat dalının ve üslubunun olgunluk ya da klasik dönemi öncesindeki oluşum aşamasını nitelemek için kullanılır.

Almaşık Teknik: Taşın ve tuğlanın ardışık olarak dizilmesi ile oluşturulmuş duvar.

Bema: Kilisenin doğusunda, apsisin batısında bulunan en kutsal bölüm.

Derz: Taş, tuğla gibi kagir malzemeyle oluşturulan duvarlarda, öğelerin birbirlerine değdikleri yüzeylerin dıştan çizgi biçiminde gözüken kesimi.

Diakonikon: Kiliseye sunulan armağanların ve dini eşyaların saklandığı mekan.

Friz: Korniş ile arşitrav arasında kalan, kabartmalarla bezeli şerit.

Harç: Taş ya da tuğla duvar örgüsünde örgüyü oluşturan öğeleri birbirine bağlayıp setleştirmek için kullanılan, hamur kıvamında topraktan, kireç-kum ya da çimento-kum karışımından oluşan malzeme.

---

[177] SÖZEN, Metin-TANYELİ, Uğur, Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003; HASOL, Doğan, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yem Yayınevi, İstanbul, 1993.

Hatıl: Yapı duvarlarının içine belirli aralıklarla yatay olarak boydan boya yerleştirilen ahşap, tuğla ya da beton öğe.

İkonoklasmus: ‘‘İkon Kırıcılık’’ anlamında Yunanca kelime. Bizans tarihinin her tür dinsel tasvirin kaldırılması için girişilen çatışmalarla geçen dönemi.

İkonoklast: İkonoklasmus hareketine yandaş olan kişi.

İkonostasis: Kiliselerde ana nefi apsisten ayıran ikonlarla bezeli bölme duvarı.

İmpost Başlık: Abakus kesimi ikinci bir başlık gibi biçimlendirilmiş, üst üste iki parçadan oluşan sütun başlığı.

İon Başlık: Volüt denilen iki helezoni kıvrımla bezelidir.

Kapalı Yunan Haçı Planı: Merkezi kubbeli bir mekana, dört yönden açılan tonozla örtülü dört kolla köşelere yerleştirilmiş, dört tane kubbeli ya da tonozla örtülü mekan.

Köşe Odaları: Kapalı Yunan haçı planlı kiliselerde merkezdeki bölümün çapraz eksenlerinde yer alan ve genellikle kubbemsi tonoz ile örtülü olan odadır.

Kubbe: Yarım küre biçiminde mimari örtü öğesi.

Kaba Yonu Taş: Görünür yüzeyleri çekiç ile işlenerek kabaca düzeltilmiş inşaat taşı.

Konsol: Mimarlıkta ana bünyede çıkıntı yapan her türlü strüktürel öğe.

Kalem İşi: Osmanlı mimarisinde sıva üzerine boya ile yapılan bezeme.

Kutsal Bölüm: Apsis, pastoforium hücreleri ve bemadan oluşan bölüm.

Koimeis: Ortodoks İkonografisinde ‘‘Meryem’in Ölümü’’ sahnesi.

Katholikon: Bir Ortodoks manastırında merkez niteliğindeki ana kilise.

Korinth Başlık: Akantus yapraklarıyla bezeli başlık.

Kasnak: Üzerine kubbenin oturduğu çokgen ya da daire planlı kaide.

Kompozit: Üç ayrı antik mimari düzenin birden aynı anda uygulanmasıyla oluşan cephe tasarımı.

Lahit: İçine ölünün yerleştirildiği özel sanduka.

Lento: Kapı, pencere gibi açıklıkların veya iki sütun arasının üstünde kalan kesimin yükünü yanlara aktaran yatay veya kagir kiriş.

Mazgal: Kale ya da sur duvarlarında delik, küçük pencere.

Meandr: Geometrik kıvrımlar yapan bir şerit biçiminde bezeme öğesi.

Moloz Taş: Ocaktan çıktığı gibi işlenmeksizin kullanılan inşaat taşı.

Monogram: Genellikle Tanrı ve hükümdar adlarının sanatsal bir ifade taşıyacak anlamda yazılmış biçimi. Monogramlar yazı ile birlikte simge kullanılarak da yapılır.

Naos: Kiliselerde halkın ibadet ettiği, halka açık ibadet mekanı.

Narteks: Kiliselerin batısında yer alan ve naosa açılan giriş mekanına verilen addır.

Nef: Kilisede apsise dik doğrultuda birbirlerinden sütun ya da ayak dizileri ile ayrılmış, uzunlamasına mekanların her birine verilen ad.

Niş: Kendisinden geniş bir mekana açılan ve duvar içine oyulmuş, genellikle üstü kemer ile örtülü girinti ya da hücre.

Panagia: Ortodokslarca Meryem'e verilen ad.

Pastoforium Odaları: Bizans mimarisinde apsisin iki yanında bulunan, diakonikon ve prothesis görevini yapan liturjik objelerin saklandığı mekan.

Palmet: Palmiye dalı, yelpaze şeklinde kabartma bezek.

Pandantif: Kare planlı bir duvar sistemi üzerine kubbenin oturabilmesini sağlayan geçiş öğesi.

Payanda: Duvarın dışa doğru eğilmesini önlemek amacıyla karşı yönde inşa edilen destekleme sistemi.

Paye: Yapıda taşıyıcı öğe.

Prothesis: Ökaristi için kullanılan malzemenin hazırlanması ve saklanması işlevini gören mekan.

Restitüsyon: Var olmayan ya da ancak bir bölümü var olan yapıların, belgelere ve eldeki kanıtlara dayanarak özgün biçiminde kavuşturulması ve bazen yeniden yapımı işlemi.

Rölöve: Mevcut bir yapının yerinde yapılan ölçümlere dayanarak hazırlanan plan, kesit ve görünüşleri ile ayrıntılı çizimlerinin tümü.

Saçaklık: Eski Yunan mimarisinde sütunların üzerinde yer alarak çatıya kadar devam eden ve baştaban, friz ve kornişten meydana gelen bölüm.

Sıva: Duvar veya tavanlarda, yüzeyleri düzgünleştirmek ve korumak için kullanılan bir çeşit harç.

Silme: Bir duvar yüzeyi üzerinde hafif çıkıntılı olarak yer alan, şerit biçiminde mimari bezeme öğesi.

Söve: Pencere ve kapı gibi açıklıkların çevresini dolanan ahşap, taş ya da beton öğe.

Spatharios: Erken dönemde imparatorun özel korumaları için kullanılırken 7. yüzyıldan itibaren bir ünvana dönüşür.

Strategos: Thema'da finansal ve yönetsel görevleri de olan askeri lider, kumandan.

Synthronon: Bizans kiliselerinde din görevlilerin oturması için yapılmış sıralar.

Tuğla: Dikdörtgenler prizması biçiminde pişmiş toprak yapı malzemesi.

Tonoz: Mimari örtü öğesi.

Tribelon: Bizans kiliselerinde esonarteksi naosa birleştiren ve yan yana üçlü açıklık.

Tromp: Kare planlı mekanın üzerine kubbenin oturabilmesini sağlayan geçiş öğesi.

Üzengitaşı: Kemerin ayağa oturduğu noktada yer alan ilk taş.

Volüt: İyon sütun başlığının iki yanında yer alan spiral biçimli kıvrımlar.

Yazıt: Bir yapının tarihini, yaptıranını veya tasarımcısını belirten ve bu yapının üzerine yerleştirilen metin. Kitabe.

EK-6 TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 06/06/2017

Tez Başlığı / Konusu: TRİLYE (ZEYTİNBAĞI) IOANNES THEOLOGOS (AYA YANİ) PELEKETE MANASTIRI KİLİSESİ

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
06.06.2017

Adı Soyadı: Serap YİNSEL
Öğrenci No: N12228111
Anabilim Dalı: Sanat Tarihi
Programı: Yüksek Lisans
Statüsü: ☑ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. M. Sacit Pekak
(Unvan, Ad Soyad, İmza)

Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr
Telefon: 0-312-2976860 **Faks:** 0-3122992147 **E-posta:** sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

EK-7 TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 06/06/2017

Tez Başlığı / Konusu: TRİLYE (ZEYTİNBAĞI) IOANNES THEOLOGOS (AYA YANİ) PELEKETE MANASTIRI KİLİSESİ

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 218 sayfalık kısmına ilişkin, 06/06/2017tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 5 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:
1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar ~~hariç~~/dâhil
4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
06.06.2017
~~Serap Yinsel~~

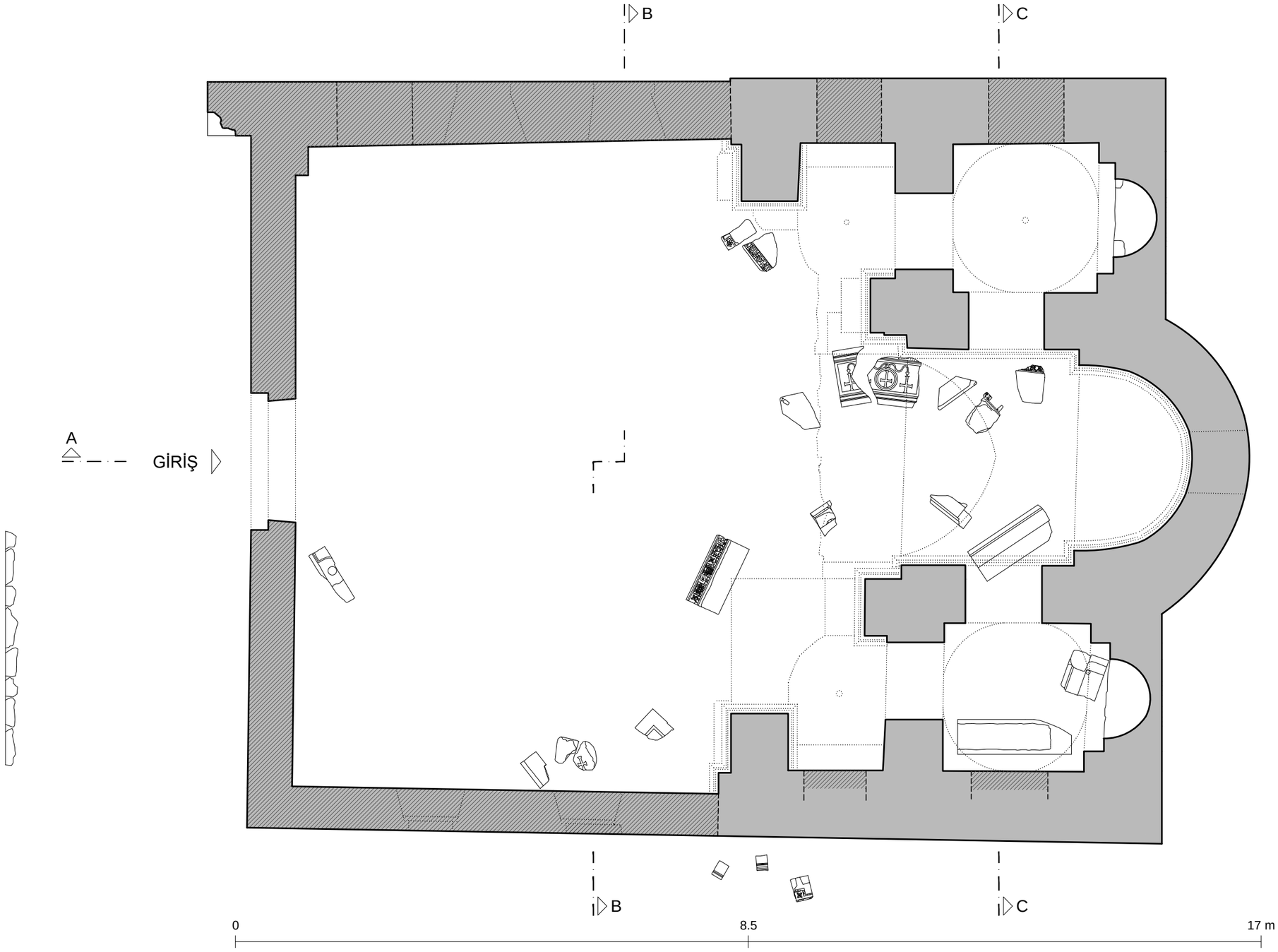
Adı Soyadı:	Serap YİNSEL
Öğrenci No:	N12228111
Anabilim Dalı:	Sanat Tarihi
Programı:	Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. M. Socit Pelok

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

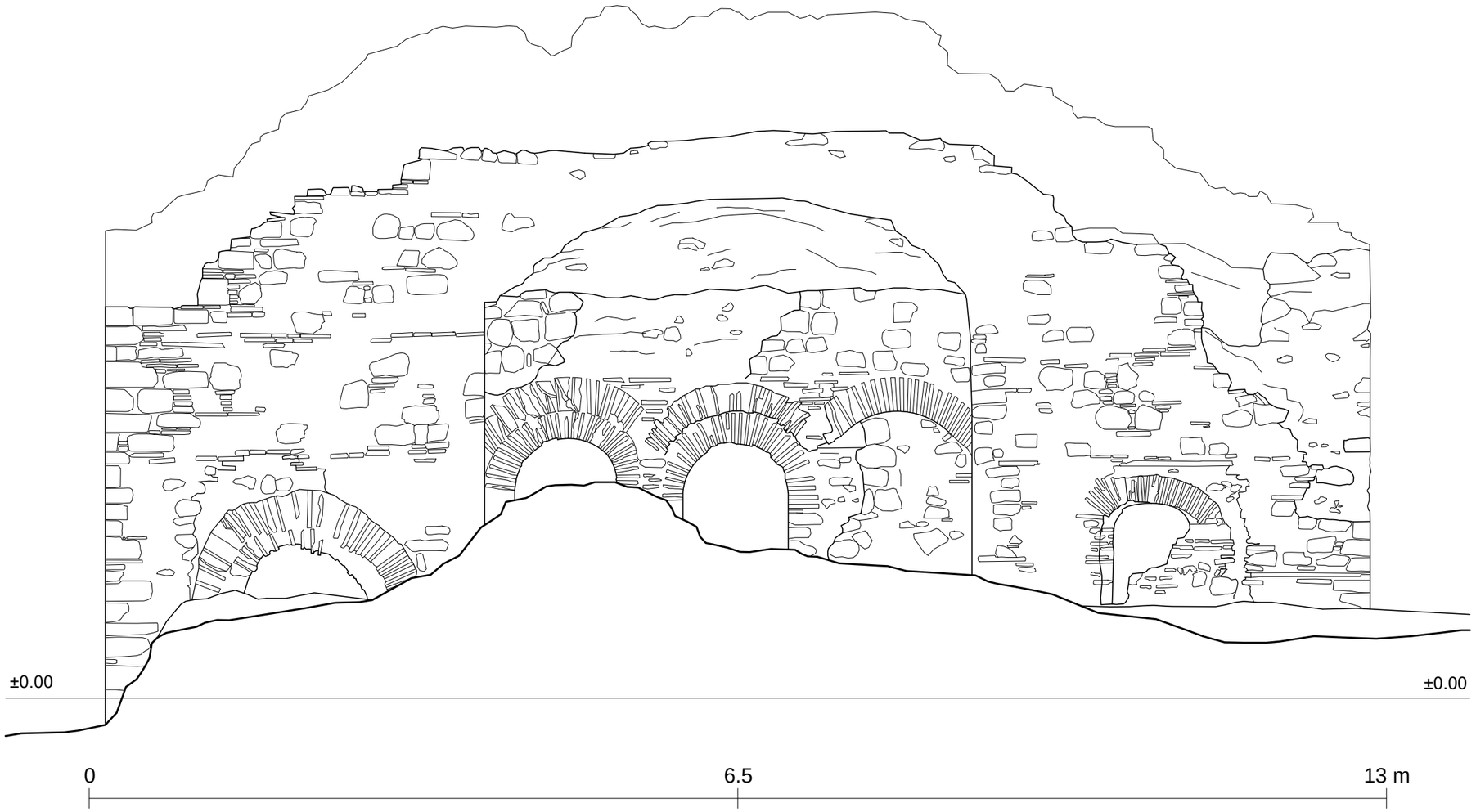
MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES
THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ

K

RÖLÖVE: AYKUT FENERCİ, SERAP YİNSEL
ÇİZEN: AYKUT FENERCİ
06.05.2016

SONRAKİ DÖNEM EKİ

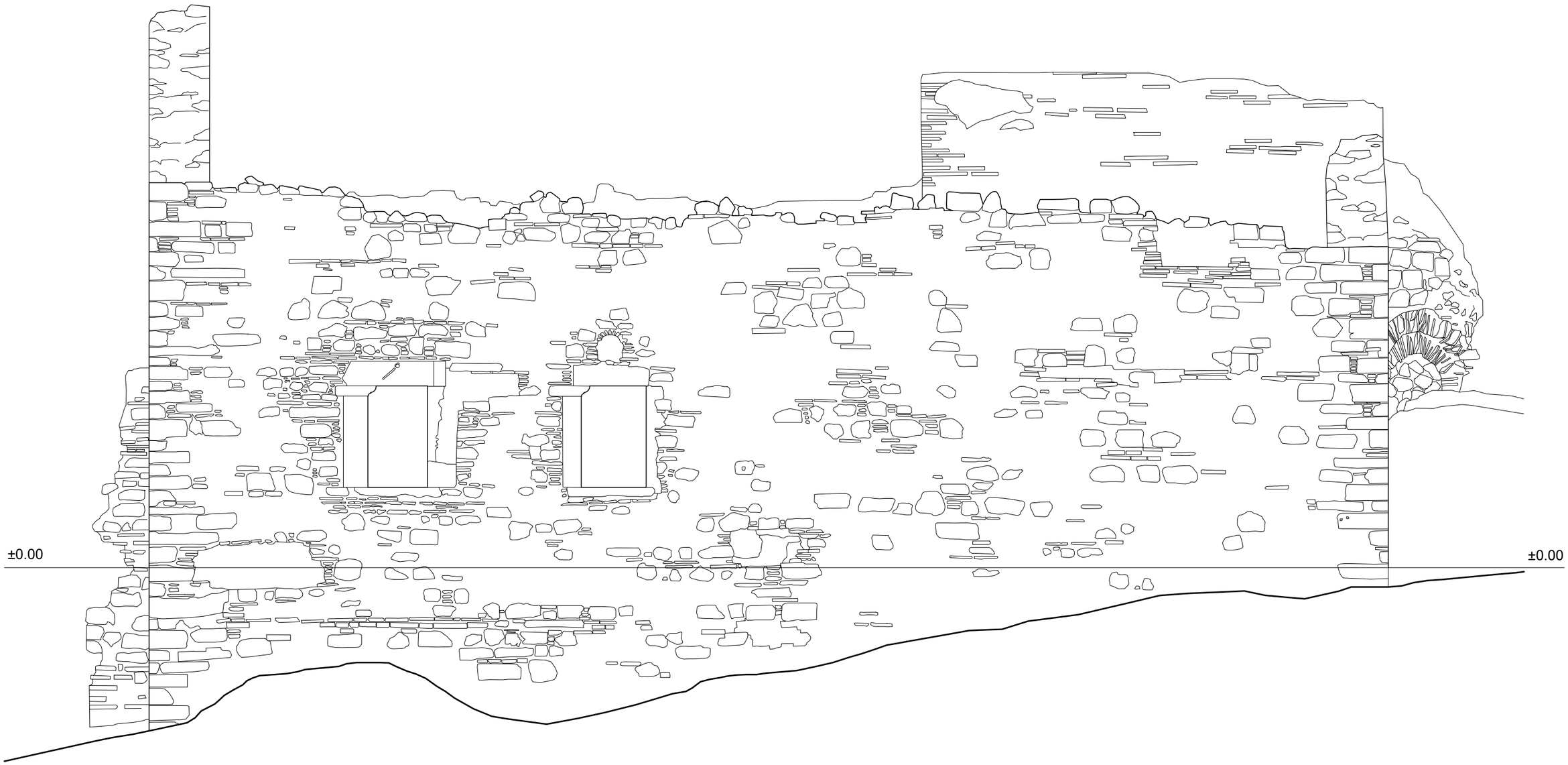
ÜST KOT

D O Ğ U C E P H E

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES
THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ

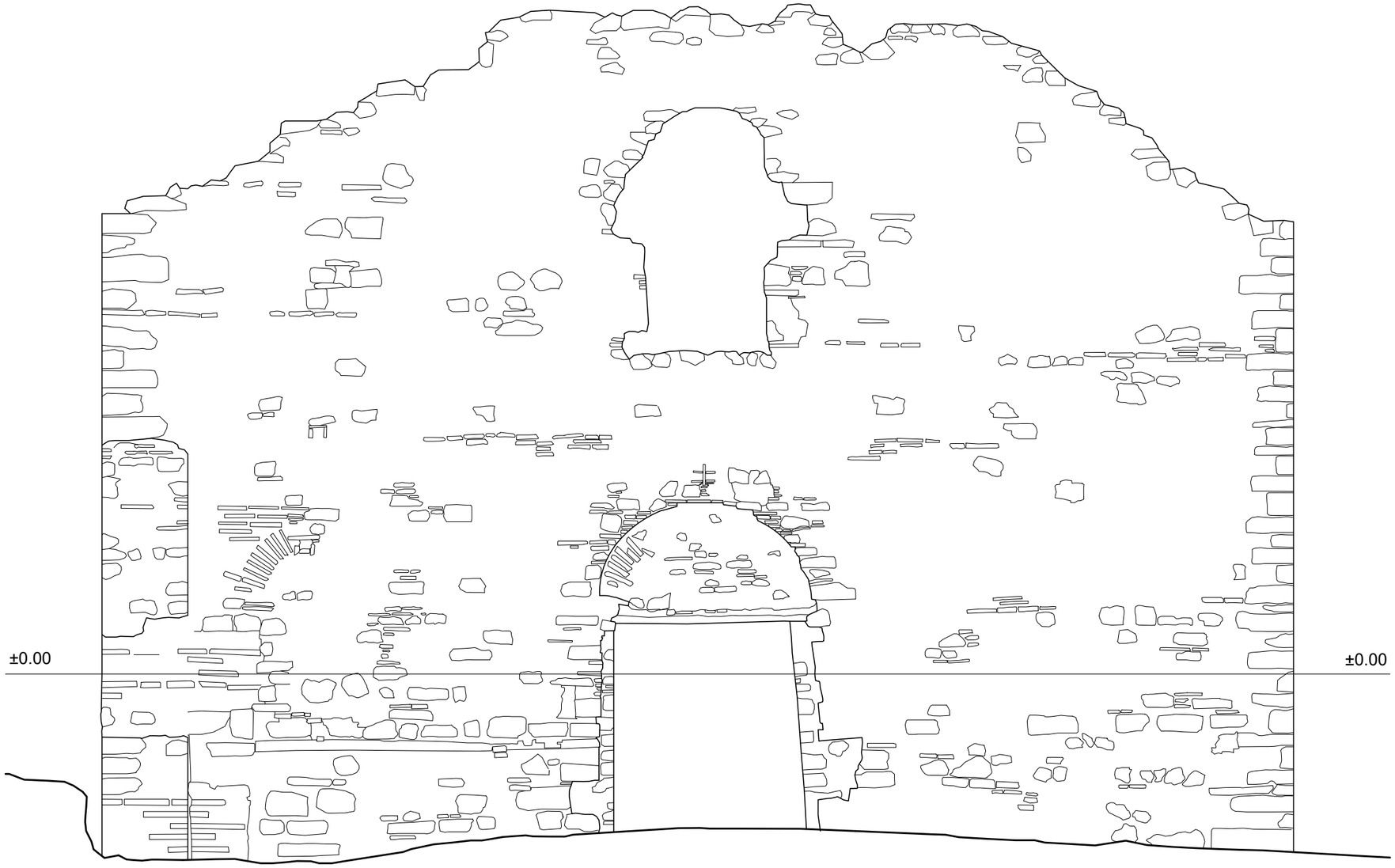
RÖLÖVE: AYKUT FENERCİ, SERAP YİNSEL
ÇİZEN: AYKUT FENERCİ
06.05.2016

G Ü N E Y C E P H E

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES
THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ

RÖLÖVE: AYKUT FENERCİ, SERAP YİNSEL
ÇİZEN: AYKUT FENERCİ
06.05.2016

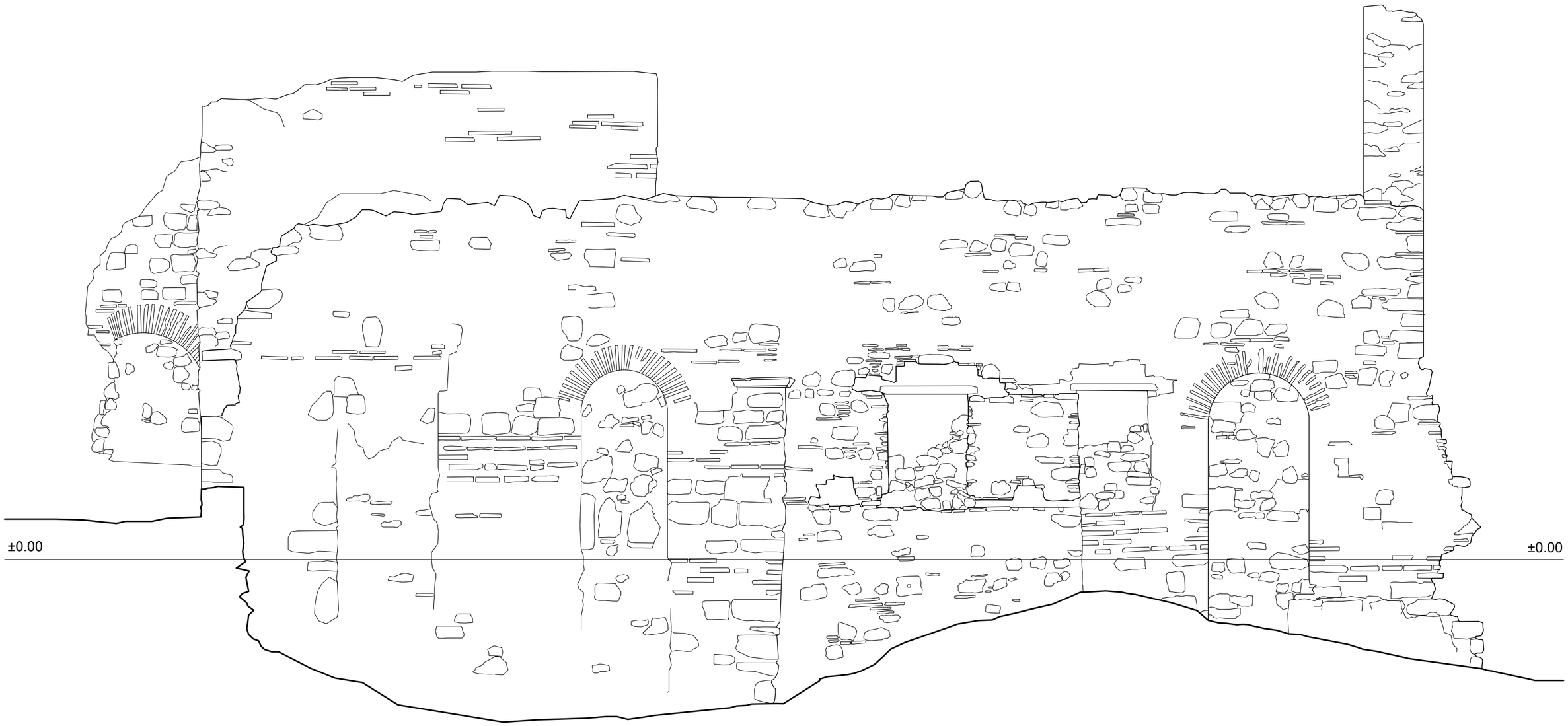

0 6.5 13 m

B A T I C E P H E

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES
THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ

RÖLÖVE: AYKUT FENERCİ, SERAP YİNSEL
ÇİZEN: AYKUT FENERCİ
06.05.2016

K U Z E Y C E P H E

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES
THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ

RÖLÖVE: AYKUT FENERCİ, SERAP YİNSEL
ÇİZEN: AYKUT FENERCİ
06.05.2016

±0.00

±0.00

0

8.5

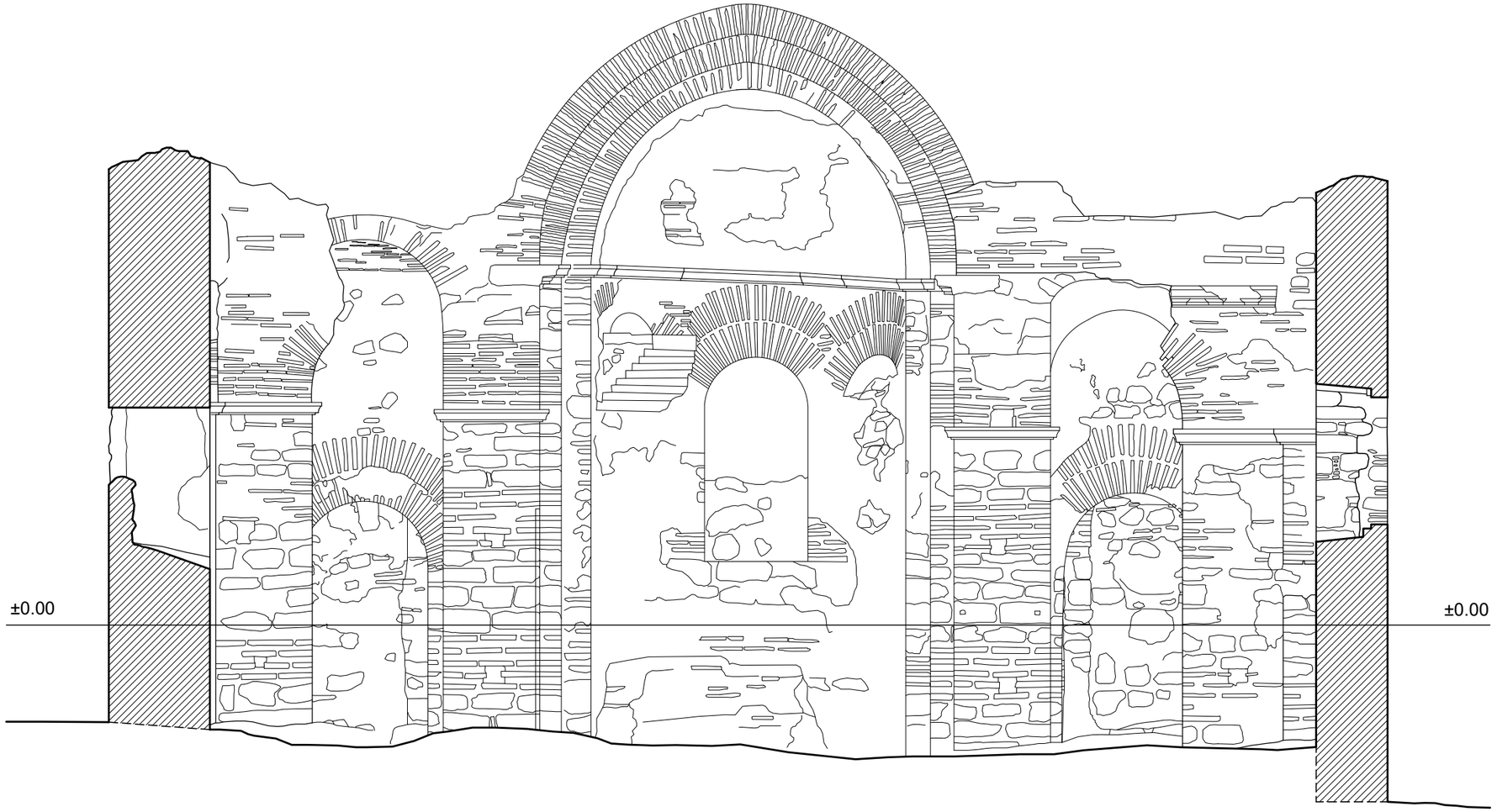
17 m

A - A K E S İ T İ

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES
THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ

RÖLÖVE: AYKUT FENERCİ, SERAP YİNSEL
ÇİZEN: AYKUT FENERCİ
06.05.2016

SONRAKİ DÖNEM EKİ

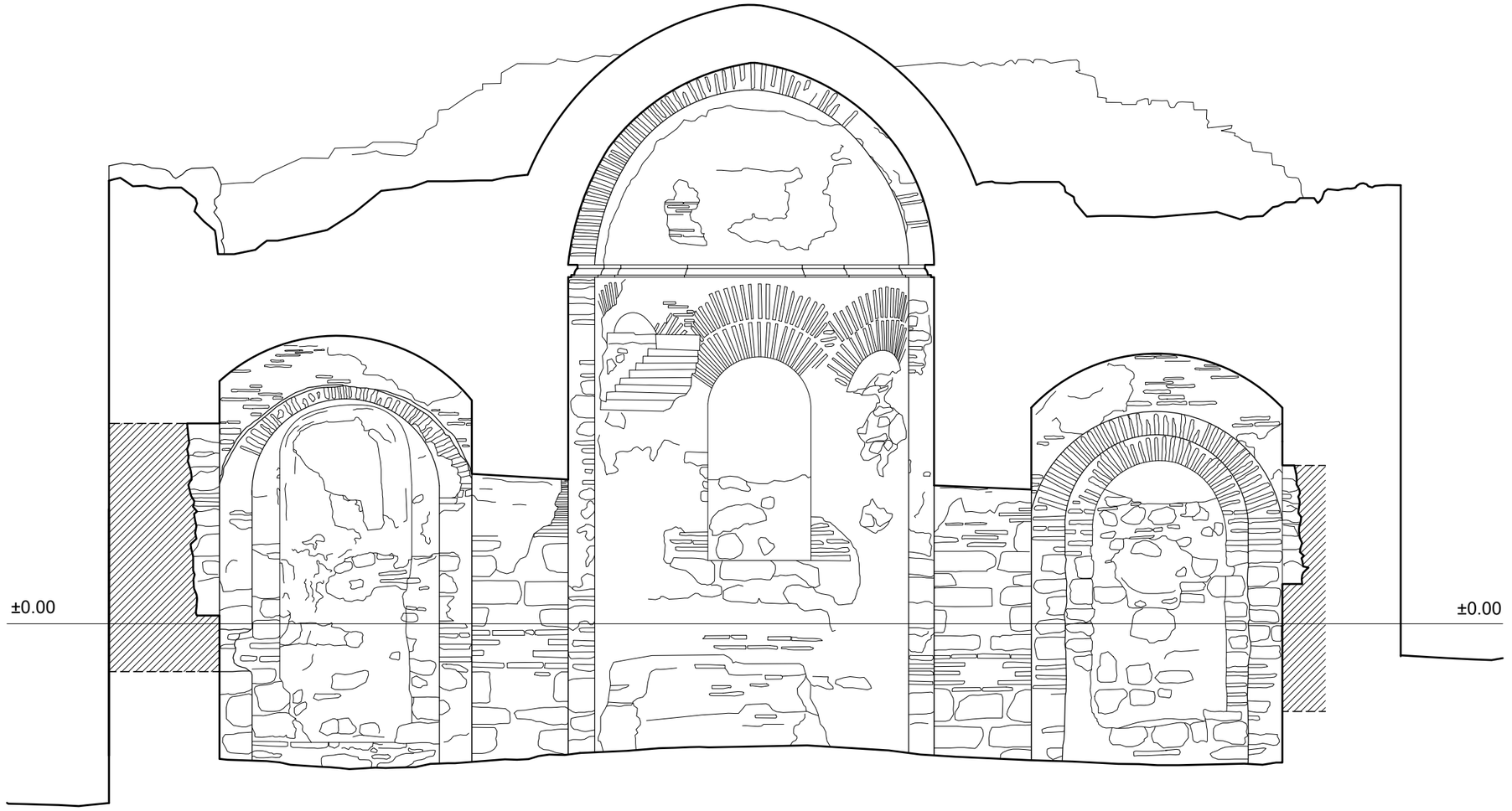
0 6.5 13 m

B - B K E S İ T İ

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES
THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ

RÖLÖVE: AYKUT FENERCİ, SERAP YİNSEL
ÇİZEN: AYKUT FENERCİ
06.05.2016

SONRAKİ DÖNEM EKİ

C - C K E S İ T İ

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES
THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ

RÖLÖVE: AYKUT FENERCİ, SERAP YİNSEL
ÇİZEN: AYKUT FENERCİ
06.05.2016

SONRAKİ DÖNEM EKİ

B

A

GİRİŞ

A

0

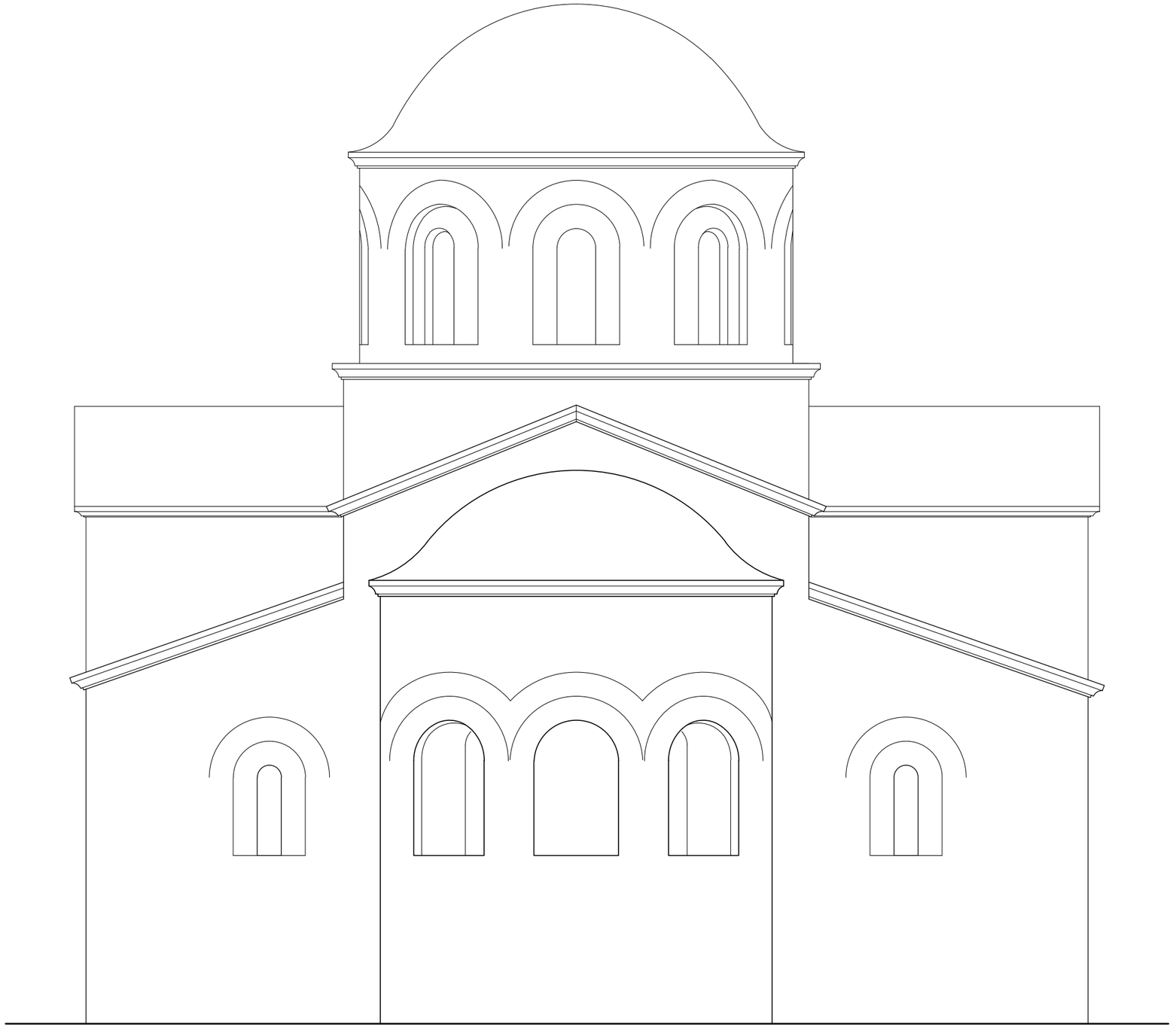
10.5

21 m

K

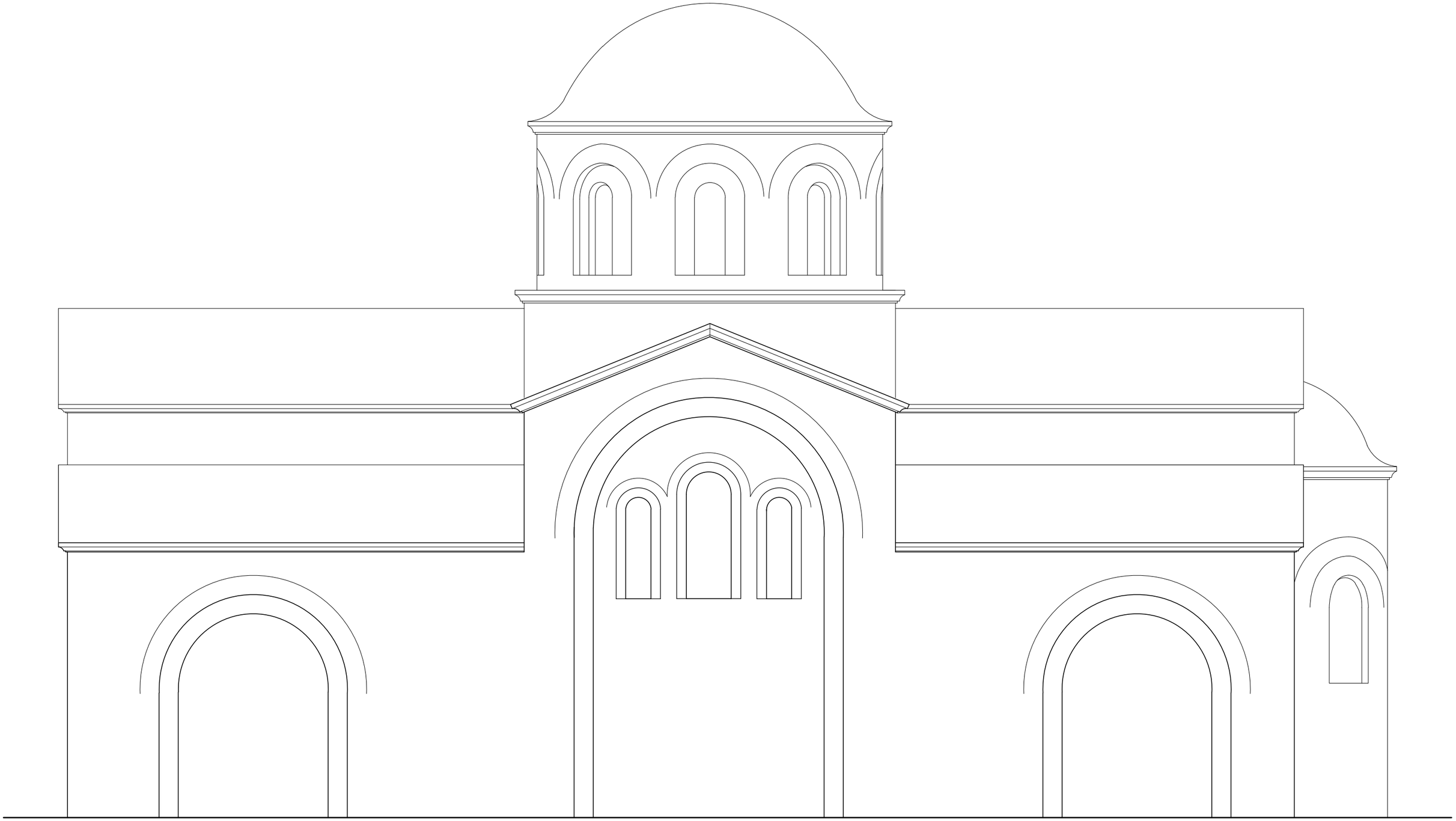
B

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES - THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ - 1. DÖNEM
RESTİTÜSYON: AYKUT FENERCİ 2016

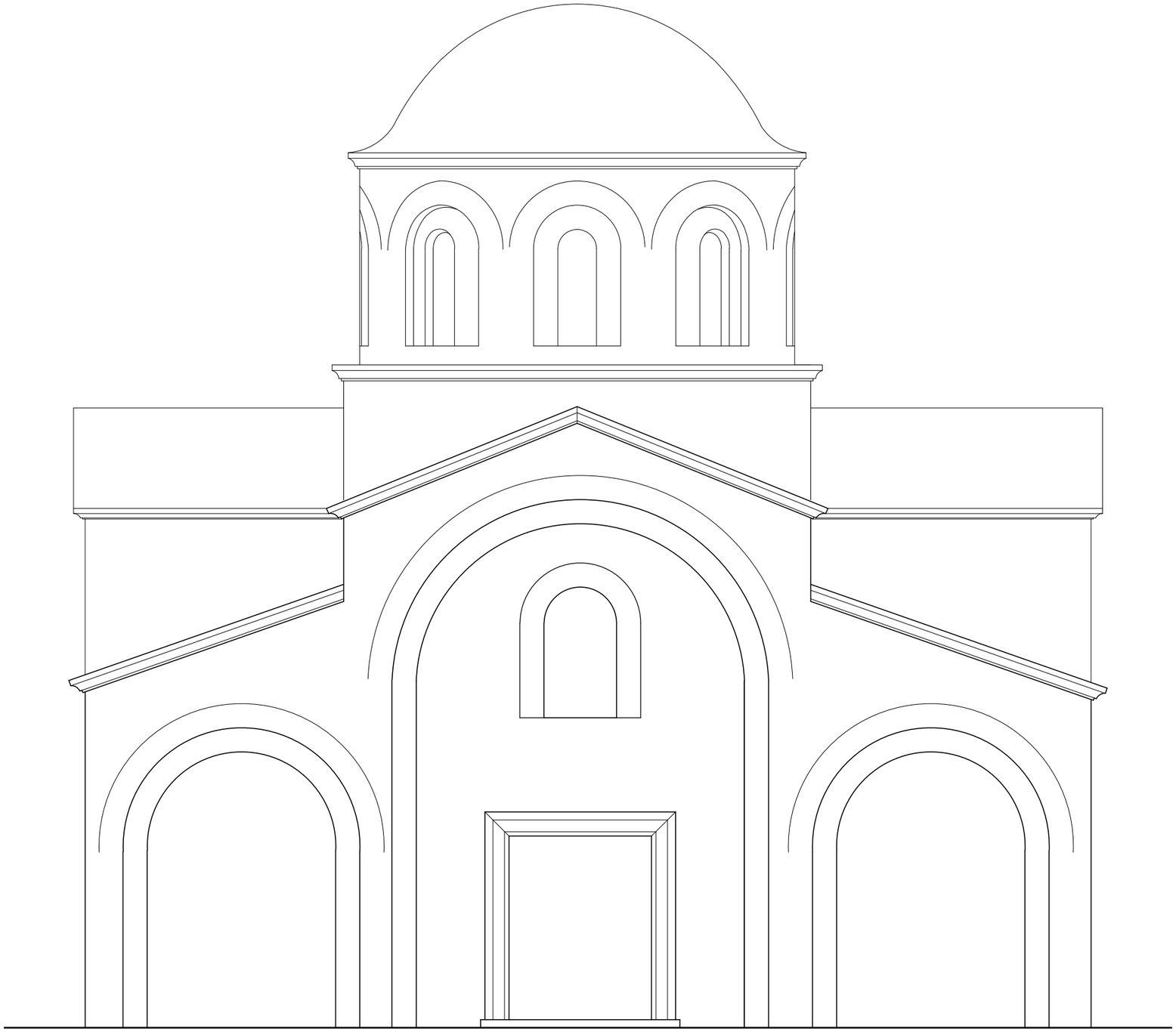
0 6.5 13 m

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES - THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ - 1. DÖNEM
RESTİTÜSYON: AYKUT FENERCİ 2016

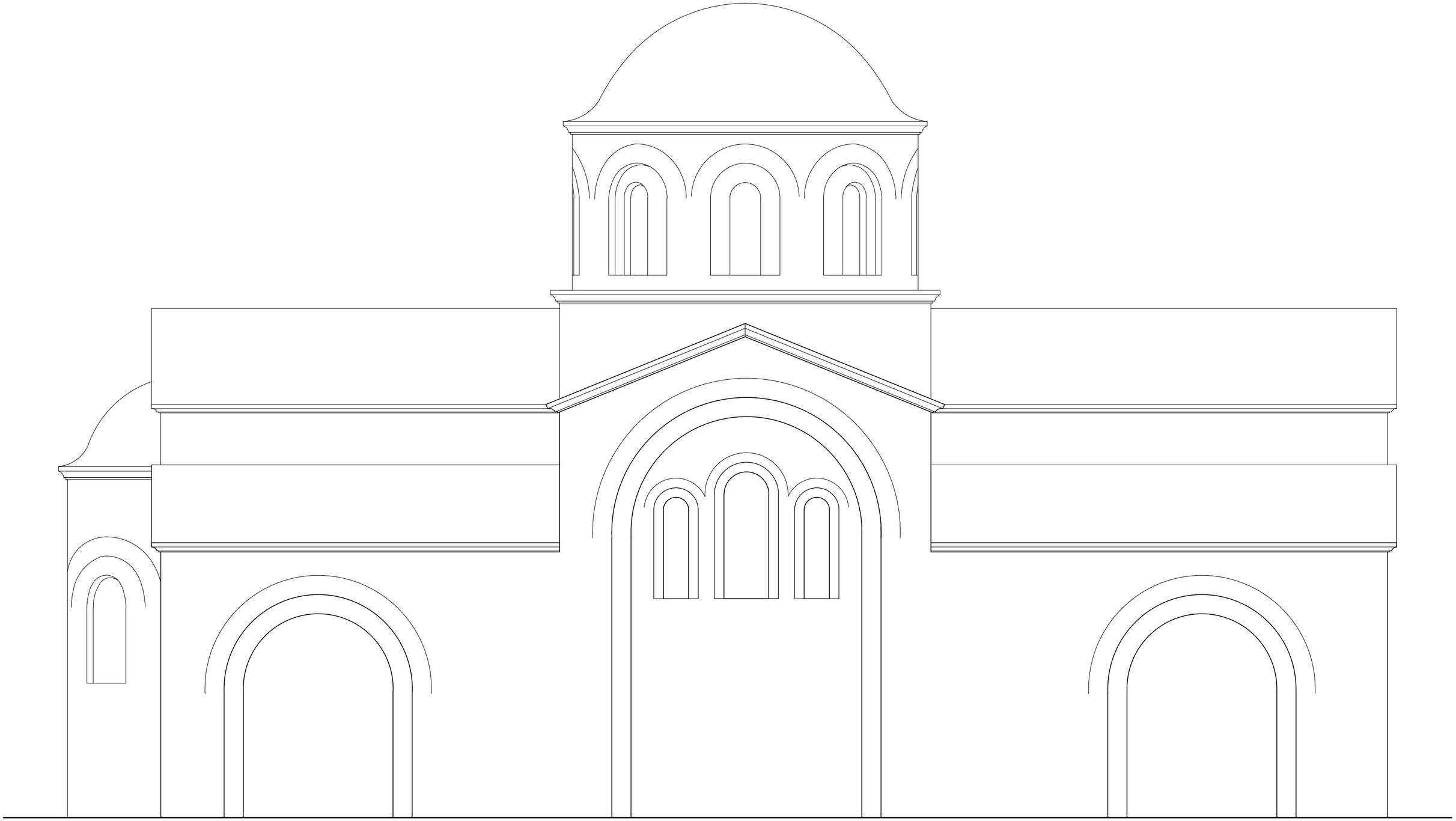
0 10.5 21 m

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES - THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ - 1. DÖNEM
RESTİTÜSYON: AYKUT FENERCİ 2016

0 6.5 13 m

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES - THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ - 1. DÖNEM
RESTİTÜSYON: AYKUT FENERCİ 2016

0 10.5 21 m

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES - THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ - 1. DÖNEM
RESTİTÜSYON: AYKUT FENERCİ 2016

F

GİRİŞ

B

A

GİRİŞ

E

D

C

GİRİŞ

0

17.5

35 m

K

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES - THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ - 2. DÖNEM
RESTİTÜSYON: AYKUT FENERCİ 2016

1. DÖNEM
2. DÖNEM
2. DÖNEM AÇIKLIĞI

GİRİŞ

B

A

0

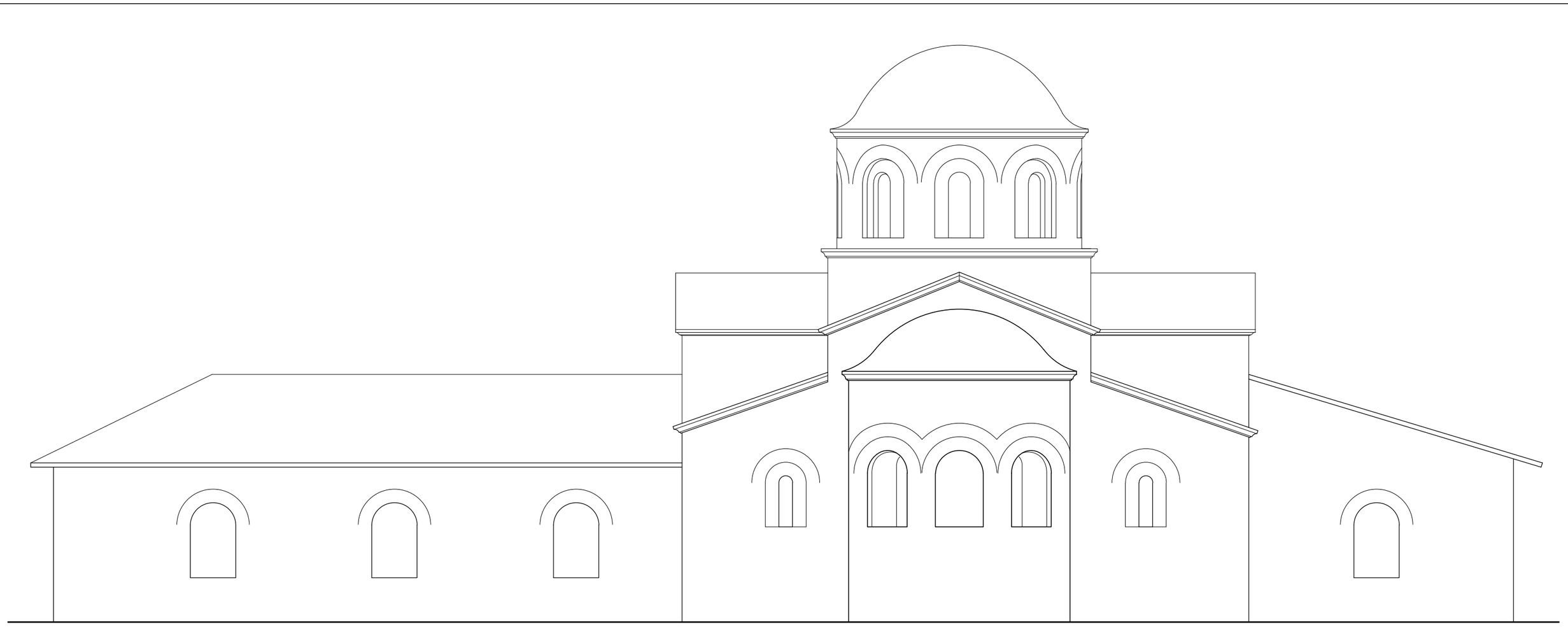
10.5

21 m

K

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES - THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ - 2. DÖNEM
RESTİTÜSYON: AYKUT FENERCİ 2016

1. DÖNEM
2. DÖNEM
2. DÖNEM AÇIKLIĞI

0 16.5 33 m

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES - THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ - 2. DÖNEM
RESTİTÜSYON: AYKUT FENERCİ 2016

B

A — GİRİŞ

A

0 — 10.5 — 21 m

K

B

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES - THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ - 1. DÖNEM - 2. SEÇENEK
RESTİTÜSYON: AYKUT FENERCİ 2016

F

B

GİRİŞ

GİRİŞ

A

A

A

B

E

GİRİŞ

D

B

C

GİRİŞ

0

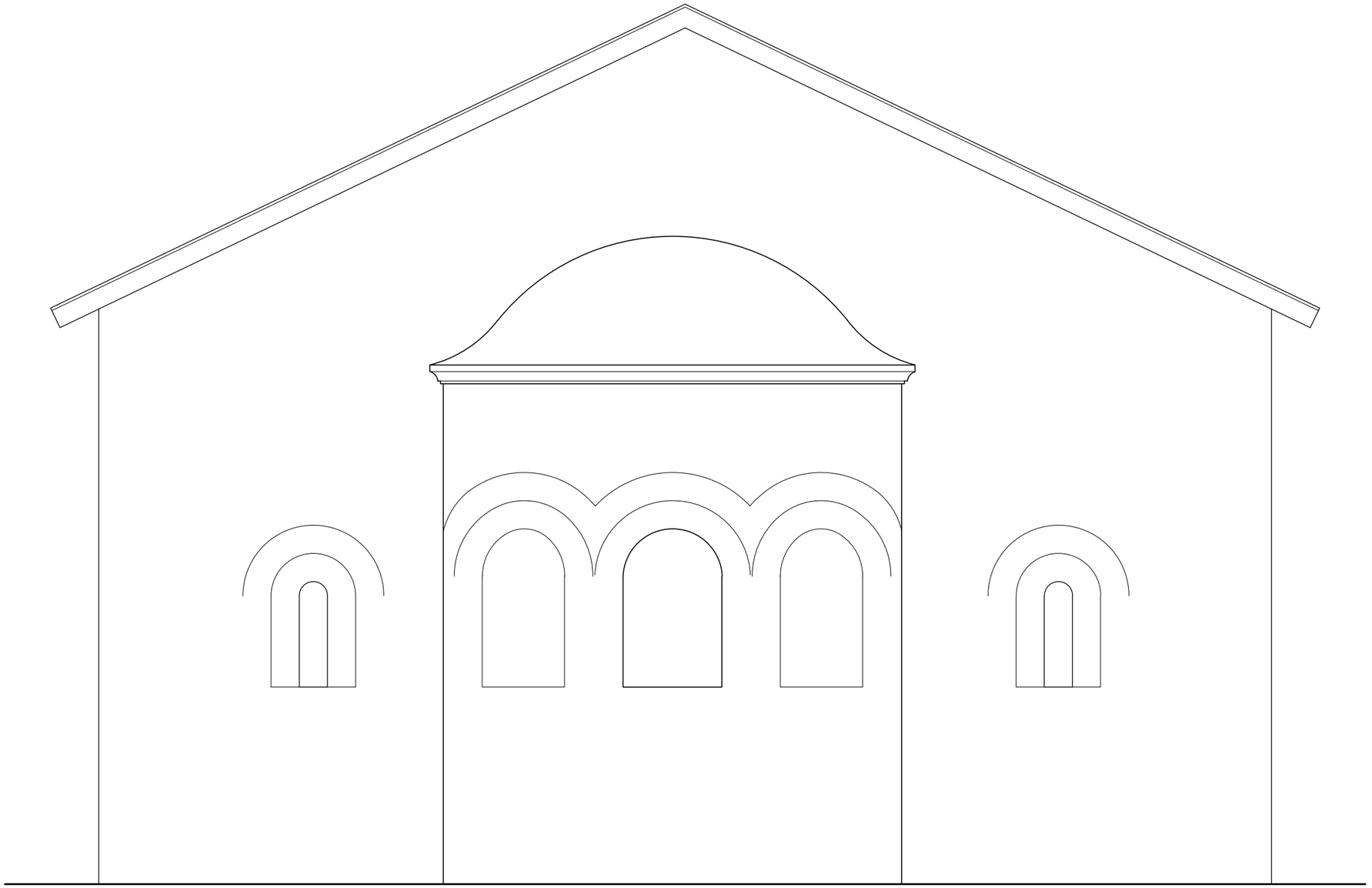
17.5

35 m

K

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES - THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ - 3. DÖNEM
RESTİTÜSYON: AYKUT FENERCİ 2016

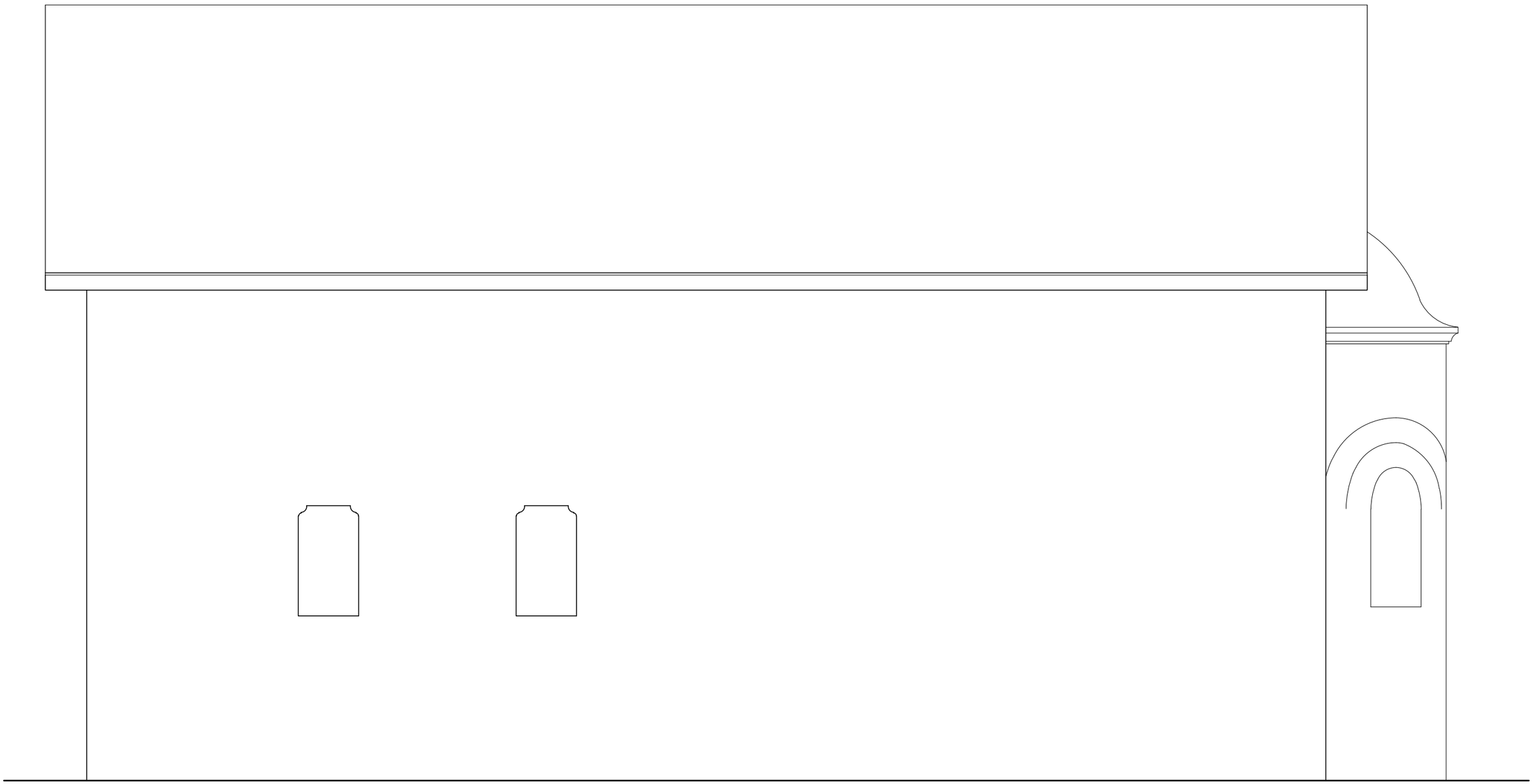
1. DÖNEM
2. DÖNEM
3. DÖNEM

0 6.5 13 m

DOĞU CEPHESİ ÖLÇEK: 1/50

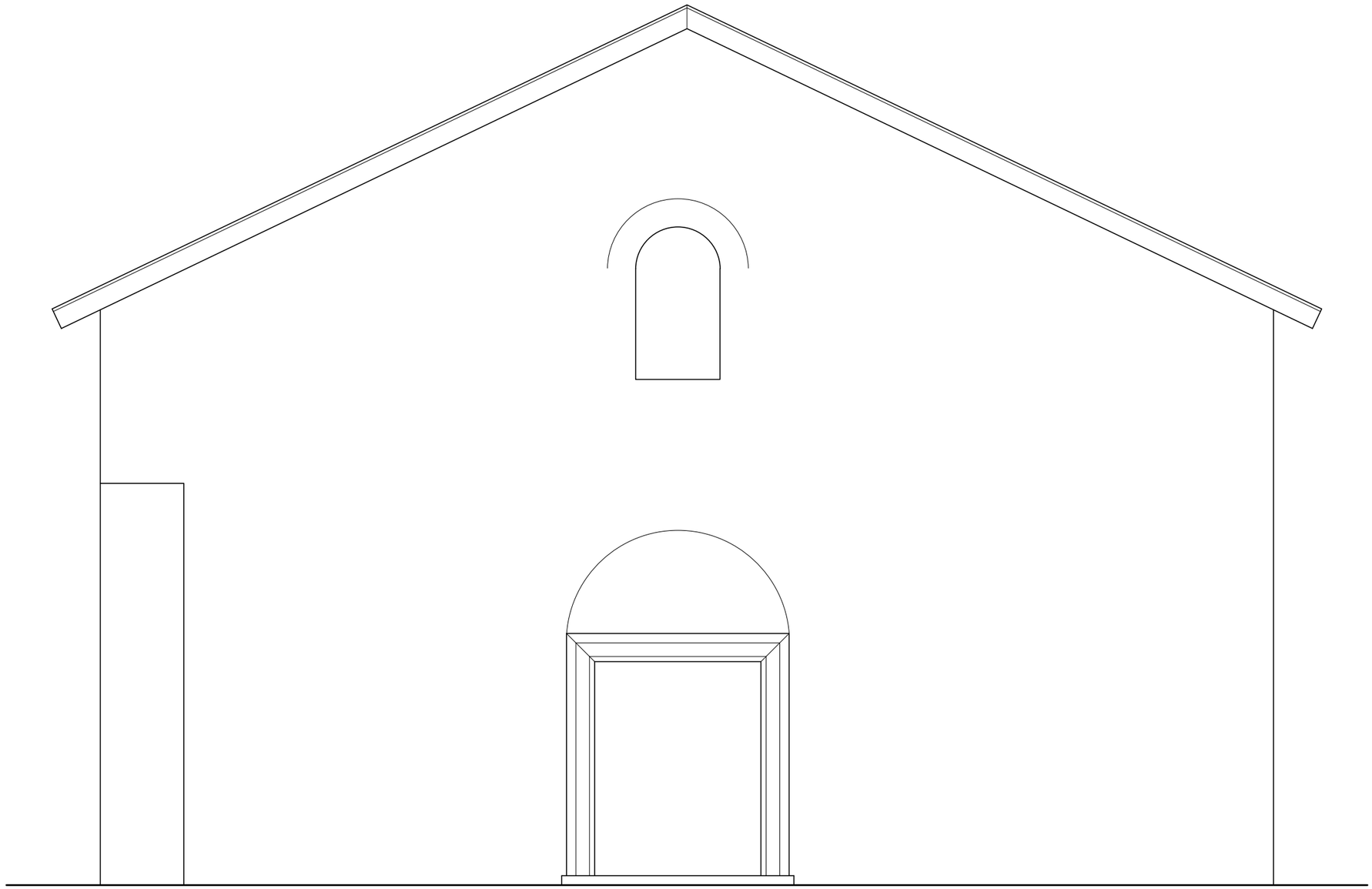
MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES - THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ - 3. DÖNEM
RESTİTÜSYON: AYKUT FENERCİ 2016

0 8.5 17 m

GÜNEY CEPHESİ ÖLÇEK: 1/50

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES - THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ - 3. DÖNEM
RESTİTÜSYON: AYKUT FENERCİ 2016

0 6.5 13 m

BATI CEPHESİ ÖLÇEK: 1/50

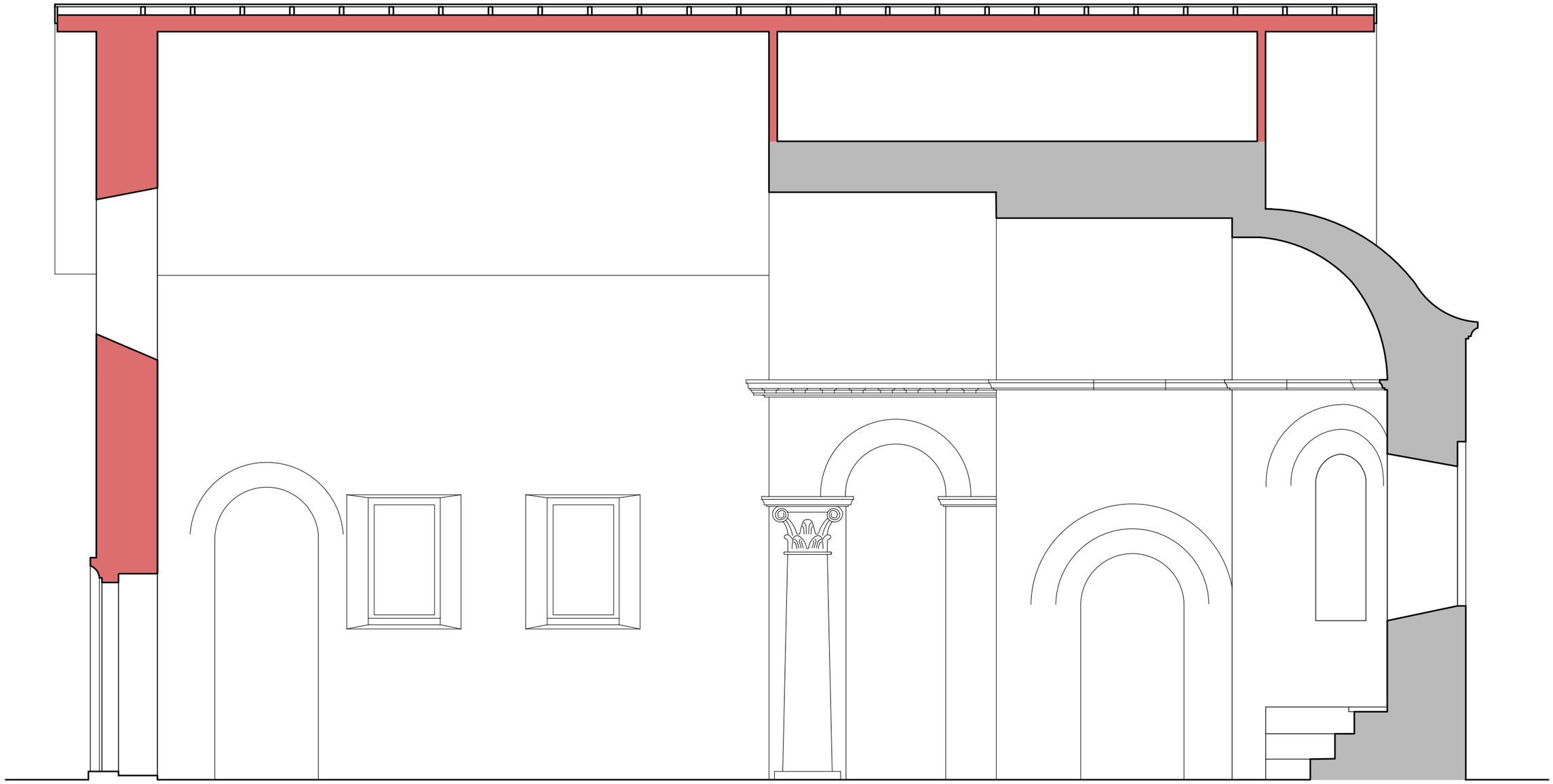
MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES - THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ - 3. DÖNEM
RESTİTÜSYON: AYKUT FENERCİ 2016

0 8.5 17 m

KUZEY CEPHESİ ÖLÇEK: 1/50

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES - THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ - 3. DÖNEM
RESTİTÜSYON: AYKUT FENERCİ 2016

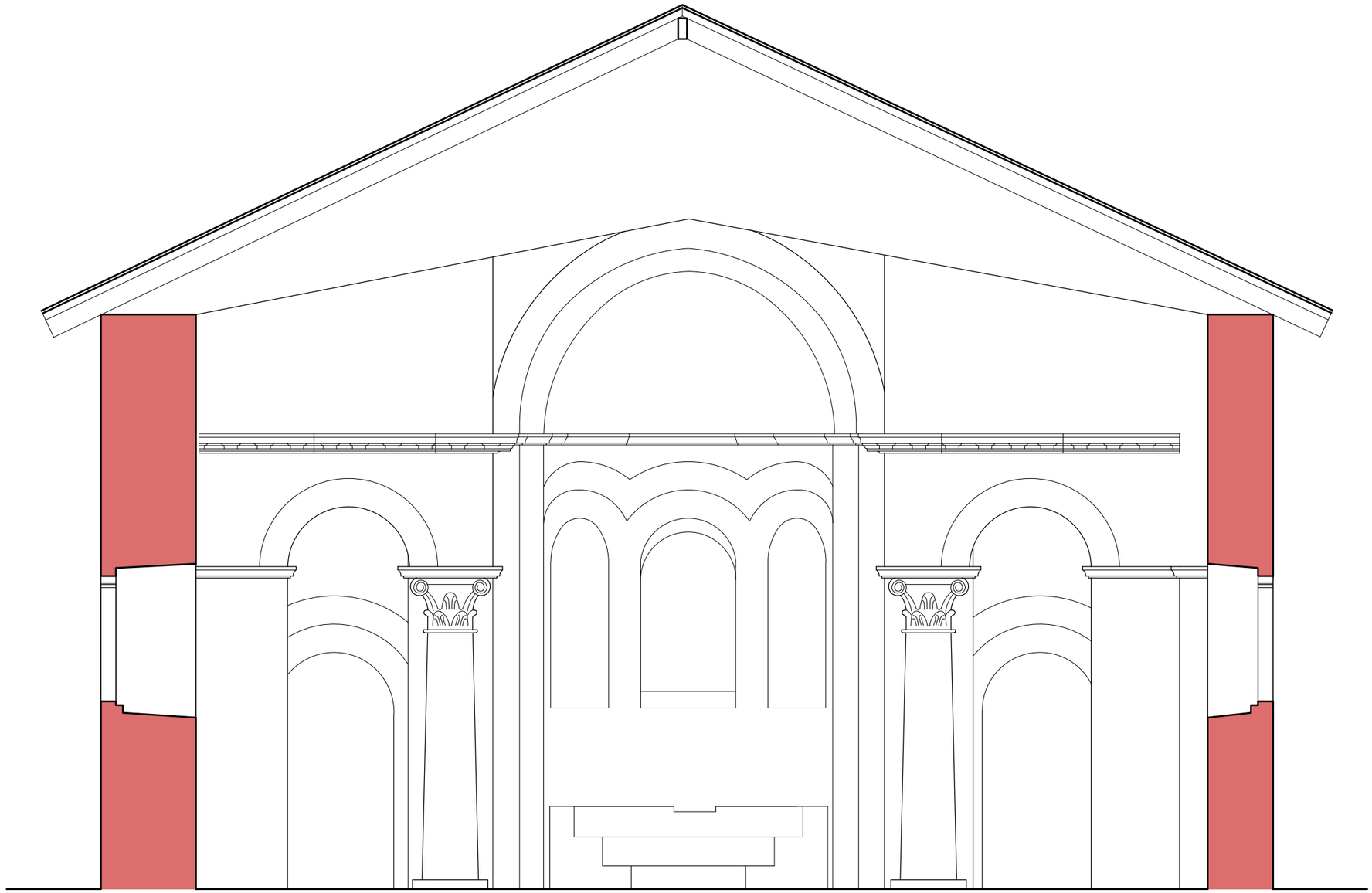

0 8.5 17 m

A - A KESİTİ ÖLÇEK: 1/50

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES - THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ - 3. DÖNEM
RESTİTÜSYON: AYKUT FENERCİ 2016

1. DÖNEM
2. DÖNEM
3. DÖNEM

0 6.5 13 m

B - B KESİTİ ÖLÇEK: 1/50

MUDANYA - TİRİLYE (TRİGLEİA)
HAGİOS IOANNES - THEOLOGOS PELEKETE MANASTIRI
(AYA YANİ) KİLİSESİ - 3. DÖNEM

RESTİTÜSYON: AYKUT FENERCİ 2016

1. DÖNEM
2. DÖNEM
3. DÖNEM